
นวัตกรรม

ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

สำนักพัฒนานวัตกรรมชุมชนจัดการความรู้และสื่อสาร

เกริ่นนำ

นวัตกรรมชุมชนคือการคิดทางใหม่ๆ นวัตกรรมไม่ใช่เป้าหมาย แต่เป็นการหาหนทางใหม่ๆ ในการไปสู่เป้าหมาย ซึ่งก็คือ การกินดีอยู่ดี ความผาสุกของประชาชน ความเข้มแข็งของชุมชน ความเข้มแข็งจากฐานราก เป็นการแสวงหาหนทางใหม่ๆ เนื่องมาจากหนทางเก่าที่เคยทำมาอาจไม่ได้ผล ดังนั้น นวัตกรรมจึงต้องเกาะกับเป้าหมาย เพราะนวัตกรรมไม่ใช่เป้าหมายในตัวเอง นอกจากนี้ นวัตกรรมไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งใหม่อย่างสมบูรณ์ อาจต่อยอดจากของเดิมซึ่งก็คือรากเหง้าของชุมชน

นวัตกรรมชุมชนจะเกิดขึ้นได้ต้องมีได้มาจากโครงการที่องค์กรภายนอกไปดำเนินการในลักษณะของการสั่งการหรือบอกให้ชุมชนทำ แต่ต้องเกิดจากชุมชนเอง องค์กรภายนอกเพียงเข้ามาส่งเสริม โน้มน้าวและให้กำลังใจ (encourage) กระตุ้น ตลอดจนสร้างแพลตฟอร์มหรือตัวกลางที่ชุมชนเข้าไปเชื่อมต่อในการทำเรื่องต่างๆ พร้อมกันกับพิจารณาศักยภาพของชุมชนในแต่ละด้าน และทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อาทิ ผ่านการจัดอบรมเรื่องความคิดสร้างสรรค์

นวัตกรรมชุมชนในฐานะเครื่องมือในการทำงานร่วมกัน

นวัตกรรมชุมชนในฐานะเครื่องมือในการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน โดยวิธีการคือต้องใช้เรื่องหนึ่งเป็นตัวเริ่มต้น พิจารณาดำเนินการของชุมชนว่ามีอะไรบ้าง มีการริเริ่มจากจุดเริ่มต้นนั้น ก็ทำให้เข้มแข็งขึ้น เงื่อนไขโดยภาครัฐเป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน ภาครัฐ ท้องถิ่นและภาคเอกชน โดยเป้าหมาย (outcome) คือ ความยั่งยืนของชุมชน สังคมเข้มแข็ง เมื่อชุมชนเข้มแข็งขึ้นมา ก็จะเป็นบทเรียนในการทำให้ชุมชนเข้มแข็งและเพื่อนำไปพัฒนาในเรื่องอื่นหรือในพื้นที่อื่นต่อไป เมื่อนำเป้าหมายเป็นตัวตั้งแล้วดึงผู้เกี่ยวข้องเข้ามาทำงานร่วมกัน สุดท้ายแล้วชุมชนต้องรวมตัวกัน เช่น การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่สร้างสรรค์ การสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี การสร้างสังคมที่เข้มแข็ง เป็นเครือข่ายชักจูงของผู้คน โดยต้องมีแบบฝึกหัดจากเรื่องหนึ่งก่อน เพื่อทำเรื่องใหญ่ขึ้นต่อไป โดยในกระบวนการทำงาน 1) มี เป้าหมาย (outcome) ชัดเจน และหาวิธีการที่จะบรรลุเป้าหมาย 2) คิดเชิงบวกว่าปัญหาแก้ได้ และต้องมีจินตนาการ เช่น ภาพชุมชนที่น่าอยู่ เศรษฐกิจดี ชุมชนที่เข้มแข็ง มีภาพเป็นอย่างไร 3) สร้างความร่วมมือ (collaboration) ดึงคนที่สามารถมาช่วยแก้ปัญหาในแต่ละเรื่องได้อย่างเหมาะสม ซึ่งจำเป็นต้องยอมรับข้อจำกัด (limitation) ของตนเอง เพื่อดึงคนที่รู้มาช่วยแก้ปัญหา 4) ความคิดสร้างสรรค์ (creativity) หาวิธีการแปลกใหม่ที่สร้างสรรค์ ซึ่งผู้ที่อยู่ในปัญหาอาจมองไม่เห็น เสนอทางเลือกต่างๆ ว่ามีอะไรบ้างให้ชุมชนหรือผู้เกี่ยวข้องลงมือทำ ซึ่งไม่ได้เป็นการบอกให้

ทำ และการมีความคิดสร้างสรรค์ ได้นั้นต้องมีข้อมูลในอดีตของชุมชน และข้อมูลที่สำคัญที่เป็นต้นทุนของชุมชน 5) ต้องประชุมเป็น หาจุดร่วม จุดร่วมคือเป้าหมาย จุดต่างคือวิธีการที่เรามีไว้แก้ปัญหาได้มากขึ้น¹

นวัตกรรมชุมชนในฐานะเครื่องมือในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลง

นวัตกรรมชุมชน เป็นเครื่องมือในการต่อรอง เป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ๆ ในการรับมือและเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลง โดยกลไกแบบเดิมทำได้ไม่มีประสิทธิภาพ และไม่สอดคล้องกับการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น นวัตกรรมชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในการทำให้ปัญหาสามารถที่จะแก้ไขได้บางส่วน ในบางแง่มุม และปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างส่วนต่างๆ นับตั้งแต่ รัฐกับชุมชน ชวบ้านกับชุมชน ชวบ้านกับองค์กรพัฒนาเอกชน ชวบ้านกับท้องถิ่น เป็นต้น²

นวัตกรรมชุมชนในความหมายของ “นวัตกรรมทางสังคม”

นวัตกรรมทางสังคมคือ การออกแบบความสัมพันธ์ในสังคมที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถจัดการหรือรับมือกับโอกาสและภัยคุกคามใหม่ๆ ได้ดียิ่งขึ้น โดยแนวทางการส่งเสริมนวัตกรรมทางสังคม ได้แก่ การลดนโยบายและวัฒนธรรมที่ออกแบบหรือสั่งการจากบนลงล่างหรือจากส่วนกลาง การกระจายอำนาจการออกแบบและการตัดสินใจลงไปยังชุมชนและประชาชน การส่งเสริมวัฒนธรรมการคิดเชิงออกแบบที่ให้ความสำคัญกับการทดลองลงมือทำกับพื้นที่จริง และการประเมินผลอย่างจริงจังก่อนที่จะตัดสินใจดำเนินการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องนวัตกรรมทางสังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต รวมถึงการสนับสนุนการลงทุนเพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคม³

---

¹ สัมภาษณ์ ผศ. ดร. ปริญญา เทวานฤมิตรกุล รองอธิการบดีฝ่ายความยั่งยืนและบริหารศูนย์วิจัยสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 12 มิถุนายน 2563

² สัมภาษณ์ รศ. สมชาย ปรีชาศิลป์กุล คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 20 มิถุนายน 2563

³ สรุปและเรียบเรียงจากงานนำเสนอหัวข้อ “การสร้างความเข้มแข็งให้กับมนุษยชาติโดยนวัตกรรมสังคม” โดย ดร. เดชรัต สุขกำเนิด คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เกริ่นนำ

- ออมบุญวันละ 1 บาท “ลั๊อมแรด” ลำปาง 6
- “อีค็อง” ของพี่น้องอาซา :เติมเต็มความมั่นคงในที่อยู่อาศัยแม่สรวย 12
- บ้านเต็มฝัน: เติมฝันคนไร้บ้านเชียงใหม่ 17
- สภาลมหายใจจังหวัดเชียงใหม่ 24
- เตรียมความพร้อมสู่สังคมสูงวัย : กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลประดู่งาม เพชรบูรณ์ 30
- การแก้ปัญหาที่ดินทำกินและใช้นวัตกรรม‘DSLМ’ แก้น้ำท่วม-น้ำแล้ง 35
- แม่แจ่มโมเดล 41
- วัฒนธรรมไทยทรงดำและการผสานนวัตวิถี 47
- นวัตกรรมธรรมาณูชุมชนจังหวัดนครสวรรค์ 51
- “หยอสามน้ำ” นวัตกรรมการท่องเที่ยวธรรมชาติ ตำบลวันยาว 57
- สวนและครัวกลางกรุง: การต่อสู้เพื่อความอยู่รอดในทุกสถานการณ์ 62
- จากเมืองยานนาวาถึงเย็นอากาศ : ชุมชนบ้านพี่บ้านน้อง 66
- ใครๆก็อยู่ได้อย่างมั่นคงในบ้านริมคลอง 71
- นวัตกรรมองค์กร : จากฐานระดับตำบลสู่การสร้างกลไกระดับอำเภอของจังหวัดตราด 77
- หาดเล็ก ตราด: ต้นแบบการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย 82
- จากตำบลไรโคสู่สู่นวัตกรรมสภาองค์กรชุมชนในการจัดการน้ำจังหวัดเพชรบุรี 88
- “หุ่นยนต์ดินสอ”เทคโนโลยีดูแลผู้สูงอายุ ก้าวล้ำนวัตกรรมชุมชนห้วยงู 94
- น้ำพุโมเดล’การจัดการ ‘พีชกระท่อม’
โดยใช้ธรรมาณูตำบล จากยาเสพติดสู่ ‘พีชเศรษฐกิจใหม่’ทดแทนมอร์ฟีน-ยารักษาโรค 104
- “กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนม”
เชื่อมร้อยภาคีสู่การพัฒนาเมืองในทุกมิติ-สานฝันสู่เมืองมรดกโลก 112
- นวัตกรรมชุมชน “เมืองสิ่งโมเดล”จากกองทุนคุณธรรมสู่ความมั่นคงทางอาหาร 121

●	ถอดบทเรียนนวัตกรรมชุมชนเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน สานพลังเครือข่ายค้ำคูณเชื่อมกันสายน้ำโขงพื้นฟูวิถีชีวิตปลูกจิตวิญญาณ “เอิ้นปลาคืนวัง เต็มน้ำคืนโขง”	130
●	ถอดบทเรียนนวัตกรรมผู้นำชุมชน : “ประมวล (เจริญยิ่ง) มาลัย” หญิงแกร่งแห่งตำบลเขาคอก บุรีรัมย์	140
●	บ้านที่อยู่ได้จริง : โครงการบัณฑิตคืนถิ่น การประสานพื้นที่อีสานกับคนรุ่นใหม่	153
●	‘ถีบลงเขา เผลอลงถังแดง’ จากลานสังหารในอดีตสู่ ‘เครือข่ายสินธุ์แพรทอง’ ชุมชนเข้มแข็งในวันนี้	158
●	กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลจอบะ	165
●	นวัตกรรมชุมชนตำบลดินแดง : เปลี่ยน ‘สังคมเกษตร’ ให้เป็น ‘ชุมชนสวัสดิการ’	170
●	“ทฤษฎีชากกิ่งกือ” กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้อง จ.สุราษฎร์ธานี	177
●	เปลี่ยนผ่านปัญหา ‘คนชะอวด’ ด้วย ‘สภาองค์กรชุมชน’	184
●	นวัตกรรมยางก้อนถ้วย: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลธรมณีย์ อำเภอกะปง จังหวัดพังงา	189
●	นวัตกรรมธนาคารต้นไม้แห่งแรกของประเทศ แนวคิดจากภัยพิบัติ-ปลูกต้นไม้ใช้หนี้ สู่บ้านอายุผู้สูงอายุ	193
	บทสังเคราะห์และบทสรุป	198

ออมบุญวันละ 1 บาท “ลัอมแรด” ลำปาง

จากกลุ่มทอผ้ามาสู่ต้นแบบนวัตกรรมการจัดเก็บข้อมูลกองทุนสวัสดิการชุมชน

ตำบลลัอมแรดเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ตำบลลัอมแรด เป็นแอ่งกระทะที่มีภูเขา ล้อมรอบอยู่กลางอำเภอเถิน มีแม่น้ำวังที่ไหลมาจากภูเขาในอำเภอลำปางเหนือไหลผ่าน ตำบลลัอมแรดอยู่ห่างตัวเมือง ลำปางราว 90 กิโลเมตร มีพื้นที่ 43 ตารางกิโลเมตร ลัอมแรดมีประชากร 14,772 คน (จากข้อมูลปี 2560) ชาวบ้านอาชีพเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เช่น ทำนา ปลูกส้ม และผู้หญิงมีทักษะในการทอผ้า ผ้าทอมือเป็นสินค้าเด่นของ ลัอมแรด

ในอดีต ลัอมแรดจะเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกฝ้ายกันมาก ชาวบ้านจะนำฝ้ายที่ปลูกเองมานำมาทอเป็นผ้าไว้ใช้เอง ทุกบ้านจะมีเครื่องมือทอผ้าที่เป็นไม้ เป็นการทอมือที่เรียกว่าทอเขาฝ้าย เนื่องจากลัอมแรดอยู่ทางภาคเหนือ และถูกโอบล้อมด้วยภูเขา ในหน้าหนาวจึงมีอากาศหนาวเย็น ชาวบ้านทุกบ้านจะทอผ้าห่มไว้ใช้เอง ผ้าห่ม “ตักกะโต” เป็นชื่อผ้าห่มที่ชาวบ้านเรียกกัน

ยุพิน เถาเปียปลูก ประธานกองทุนสวัสดิการออมบุญวันละ 1 บาทเพื่อสวัสดิการชุมชนท้องถิ่น ตำบลลัอมแรด เล่าว่า “ตั้งแต่เกิดมาที่ลัอมแรด ก็เห็นชาวบ้านปลูกฝ้ายกันทั้งตำบล กรรมวิธีก่อนจะเป็นเส้นฝ้าย มีการเก็บฝ้าย อัดฝ้าย คือแยกเม็ดฝ้ายออกจากปุย ตากฝ้าย ก่อนจะเป็นเส้น แล้วเอามาทอด้วยมือ ใช้เครื่องทอแบบดั้งเดิม มีการทอผ้าเป็นลายของท้องถิ่น”

ภูมิปัญญาและฝีมือการทอผ้าของชาวบ้านลัอมแรดสืบทอดกันมาเป็น 100 ปี และเป็นต้นทุนของชุมชนที่เอื้อต่อการรวมกลุ่มและการต่อยอดไปสู่ประเด็นอื่นๆ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และในอนาคต

ในปี 2540 วิกฤติเศรษฐกิจ “ต้มยำกุ้ง” ทำให้มีคนตกงานจำนวนมาก ธุรกิจจำนวนมากต้องปิดตัวลง โดยเฉพาะคนชั้นกลางและเจ้าของกิจการในเมือง กระแสวิกฤติเศรษฐกิจที่มีผลกระทบในวงกว้างนี้ แม้จะไม่กระทบภาคชนบทอย่างลัอมแรดมากนัก แต่ก็ทำให้เกิดความตระหนักว่าชุมชนควรมีภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับกับความไม่แน่นอนของวิกฤติในอนาคตที่อาจกระทบกับชนบท ท่ามกลางความไม่แน่นอนนี้เอง ประกอบกับนโยบายรัฐบาลในการแก้ปัญหาวิกฤติคือการสนับสนุนให้ชุมชนรวมกลุ่มสร้างรายได้จากอาชีพจากทุนชุมชนที่มีอยู่เดิม จึงเกิดแนวความคิดในการทำอาชีพในชุมชนโดยกลุ่มแรกคือกลุ่มเย็บผ้า ทอผ้า กลุ่มแม่บ้านทอผ้าจึงเกิดขึ้นในปี 2540 พร้อมกับกลุ่มอาชีพอื่นๆ

กลุ่มทอผ้าล้อมแรมมีสมาชิกราว 30 คน เป็นแม่บ้านที่ทอผ้าสืบทอดกันมาในแต่และครอบครัว แต่ไม่มีการรวมกลุ่มกันเป็นทางการ กลุ่มแม่บ้านทอผ้าตั้งกลุ่มขึ้นในปี 2540 เริ่มแรกเป็นกลุ่มผ้าแบบทอมือ ไม่ใช่กลุ่มตัดเย็บ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทอ มีลวดลายดั้งเดิม “เมื่อก่อนเราทำจก เรียกว่าลายเกร็ดเต่า” ยุพิน บอก

จากการรวมกลุ่มแม่บ้านตั้งเป็นกลุ่มทอผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น จากกลุ่มอาชีพจึงเกิดแนวความคิดที่จะพัฒนาการรวมกลุ่มที่มีการช่วยเหลือกันมากขึ้น โดยอยู่บนฐานของคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน

แล้วจึงเกิดกองทุนสวัสดิการขึ้นในหมู่บ้านในปี 2542 ซึ่งในขณะนั้นเป็นช่วงแรกๆ ที่มีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลขึ้นในตำบลต่างๆ ทั่วประเทศ ในปี 2545 ตำบลล้อมแรมได้ก่อตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนขึ้นมา

“เริ่มจากกลุ่มอาชีพ จุดประกายจากเรื่องนี้ ได้เห็นเรื่องการรวมกลุ่มหลายๆกลุ่ม อยากเข้าไปร่วมบ้าง ก็เลยไปสมัครเป็นสมาชิก เป็นเลขาของกองทุน กองทุนนี้เป็นเรื่องของคนยากคนจนไม่มีสตางค์ เข้าถึงสวัสดิการยาก เห็นแล้วจึงอยากเข้ามาทำเข้ามาช่วย”

ในปี 2542 กองทุนสวัสดิการชุมชนจึงเกิดขึ้น จุดเริ่มแรกคือบ้านดอนไชย

“ตอนนั้นคือมองการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นคุณค่าของคนเหนือ เรื่องสงเคราะห์ เมื่อก่อนคิดเพียงเรื่องการตายแล้วมาช่วยเหลือกัน วัฒนธรรมทางเหนือ เมื่อคนมีคนตาย เขาจะเอาข้าว มา “ฮอม” คือมาช่วยงาน พอมาทำเรื่องสวัสดิการ ก็มองว่าไม่ว่าจะแค่เรื่องการมาช่วยงานเรื่องการตายอย่างเดียว ก็พยายามไปแลกเปลี่ยนไปเรียนรู้ อะไรที่มันมากกว่าตาย ก็ต้องมีเรื่องเกิดแก่ เจ็บ ตาย เรียนรู้ ลองทำ ลองผิดลองถูกลองทำไปเรื่อยๆ”

เมื่อเริ่มตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนโดยมีสมาชิกส่วนใหญ่จากบ้านดอนไชย เธอเข้าเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการ ซึ่งในขณะนั้นเป็นเรื่องใหม่ในยุคเริ่มต้นของการมีกองทุนสวัสดิการชุมชน โดยในตำบลก็มีกองทุนประเภทอื่นอยู่ด้วย แต่เธอมองเห็นว่า กองทุนสวัสดิการชุมชนทำหน้าที่ทางสังคมต่างจากกองทุนอื่นในตำบลที่ทำหน้าที่ด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

“ภายหลังมีการตั้งกองทุนนี้ขึ้นมา ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนก็ดีขึ้นเรื่อยๆ จากที่เคยห่างเหินก็หันมาร่วมมือ ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนมากขึ้น และมีความแตกต่างจากกองทุนอื่นๆ ที่มุ่งให้สมาชิกกู้ยืมเงิน ซึ่งมักจะมีปัญหาและสร้างความแตกแยกให้กับชุมชนอย่างมาก” เธอให้สัมภาษณ์เมื่อ 15 ปีก่อน และเธอยังมองถึง

อนาคตอีกว่า "ฉันอยากให้หน่วยงานท้องถิ่น เข้ามาสนับสนุนกองทุนของชาวบ้านมากกว่าที่เป็นอยู่ ทั้งด้านงบประมาณ และการยอมรับในสถานะภาพขององค์กรชุมชน หรือนำแนวคิดนี้บรรจุเข้าไปในแผนพัฒนาท้องถิ่นด้วย เพราะในอดีตแม้จะมีการตั้งงบประมาณเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตจำนวนหนึ่งไว้แล้ว แต่งบประมาณนั้นก็มักจะถูกใช้ไปกับการสร้างถนน หนทาง หรือสาธารณูปโภคอื่นๆ จนหมดสิ้น"

จากจุดนั้นที่เธอคาดหวังต่อมาอีกเพียงไม่กี่ปี กองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบลก็เติบโตขึ้นด้วยความพยายามร่วมกันของกลุ่มองค์กรต่างๆ ในตำบลและชาวบ้านที่เป็นสมาชิก สมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนขยายออกไปเรื่อยๆ จนมีสมาชิกทั้ง 15 หมู่บ้านในตำบล และขยายต่อไปจากนวัตกรรมที่เกิดความริเริ่มขึ้นในปี 2549

พัฒนาระบบการเก็บข้อมูลกองทุนฯ

ความคิดสร้างสรรค์นำมาสู่นวัตกรรมและมักจะเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหา ในช่วงแรกเริ่มของการตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลล่อมแรดในปี 2542 กองทุนฯ มีสมาชิก 262 คน คณะกรรมการพยายามขยายฐานสมาชิก และเมื่อสมาชิกก็เพิ่มขึ้นจนถึง 1,462 คน การเก็บข้อมูลจึงเป็นเรื่องที่ยากมากขึ้น

“พอคนเยอะก็เริ่มมีปัญหาเก็บข้อมูลยาก เลยคิดถึงเรื่องนี้ การเก็บข้อมูลในกระดาษ ตัวหนังสือก็เขียนไม่เหมือนกัน ตัวเลขก็เพี้ยนบ้าง มันยุ่งยาก และเป็นงานหนักของคนทำข้อมูลมาก”

ตำบลล่อมแรดจึงเป็นตำบลแรกของจังหวัดลำปางที่ได้มีการนำวิธีการใหม่ๆ มาใช้ในการเก็บข้อมูลแบบอิเล็กทรอนิกส์โดยนำไปรวมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปมาใช้ให้สะดวก รวดเร็ว ง่าย และมีความถูกต้อง โดยจัดเก็บข้อมูลของกองทุนสวัสดิการชุมชน ตั้งแต่จำนวนสมาชิก รายชื่อสมาชิก สมาชิกเข้าใหม่ สมาชิกที่เสียชีวิต สมาชิกที่ลาออก จำนวนสมาชิกคงเหลือในแต่ละเดือน เงินที่เข้ามาในกองทุนในแต่ละเดือน การจ่ายเงินออกไปในแต่ละเดือน เงินคงเหลือในแต่ละเดือน และสรุปเป็นงบการรับ-จ่ายของกองทุน เป็นรายงานฐานะการเงินของกองทุนที่สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึงได้

ในปี 2549 มีโครงการต้นกล้าคุณธรรม เธอเข้าไปช่วยออกความคิดเห็นในการทำหลักสูตรร่วมกับ พอช. ในเรื่องนวัตกรรมการสร้างระบบการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนด้วยโปรแกรมสวัสดิการชุมชน ซึ่งเป็นโปรแกรมที่ทางตำบลล่อมแรดได้คิดค้นและทดลองกับกองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบล

ข้อมูลที่ถูกจัดเก็บในระบบอิเล็กทรอนิกส์และให้สมาชิกสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ ซึ่งเป็นเรื่องของความโปร่งใสเป็นสิ่งสำคัญ “วัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับสมาชิก เราสามารถเปิดตรวจสอบการสมทบของสมาชิกได้ รับมาเท่าไร จ่ายไปเท่าไร จัดสวัสดิการอะไรบ้าง”

จากนั้นการขยายผลก็เกิดขึ้น โดยทีมสวัสดิการชุมชนของตำบลล่อมแรดได้ขยายความรู้เรื่องดังกล่าว ด้วยการใช้อีกสถานที่ได้ลงพื้นที่ไปอธิบายให้ความรู้เรื่องกองทุนสวัสดิการชุมชนในตำบลอื่นๆ ของอำเภอเถิน กับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มต่างๆ ตั้งแต่ กลุ่มอาชีพ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) กลุ่มผู้สูงอายุ จากนั้นเมื่อกองทุนฯ ในตำบลต่างๆ มีสมาชิกมากขึ้น ทีมของล่อมแรดก็นำเรื่องการบริหารจัดการข้อมูลด้วยระบบโปรแกรม

คอมพิวเตอร์ไปอบรมให้ความรู้กับกองทุนฯ ของตำบลอื่นๆ ในอำเภอ ทุกตำบล จนเกือบเต็มพื้นที่ของจังหวัด ลำปาง

“ในเบื้องต้น เป็นโปรแกรมที่เริ่มจากการเรียนรู้ของชาวบ้านแล้วปรับใช้กับพื้นที่ตัวเองให้เหมาะสม แต่ต้องผ่านการอบรมขั้นตอนวิธีการตามที่เราทดลองที่ล้อมแรดได้สำเร็จ แล้วขยายไปเรื่อยๆ เราไปอบรมทุกที่ จนปัจจุบัน 10 กว่าปีก็ได้เกือบครบทุกตำบลแล้ว”

ข้อมูลกองทุนสวัสดิการชุมชนในแต่ละตำบลเมื่อถูกจัดทำขึ้นจะถูกอัปโหลดขึ้นไปเชื่อมเครือข่ายของจังหวัด และแสดงอยู่ในเว็บไซต์ aombun1baht.com ที่สมาชิกทุกคนเข้าถึงข้อมูลกองทุนสวัสดิการตำบลที่ตัวเองเป็นสมาชิกและยังสามารถเข้าถึงกองทุนสวัสดิการชุมชนในตำบลอื่นๆ ได้อีกด้วย

จากนวัตกรรมโปรแกรมการจัดเก็บข้อมูลที่โปร่งใสเข้าถึงได้ ผลที่ได้คือชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในกองทุนมากขึ้นและจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเพราะความโปร่งใสนี้เอง และความโปร่งใสของกองทุนที่เชื่อมเป็นเครือข่ายตำบลอื่นๆ ให้ทุกคนเข้าถึงได้กลายเป็นฐานข้อมูลกลางให้สมาชิกได้เรียนรู้จากตำบลอื่นๆ และนำมาปรับปรุงกองทุนสวัสดิการของตัวเองได้ในเวลาเดียวกัน

ความสำคัญของความโปร่งใสทำให้กองทุนสวัสดิการฯ สามารถเพิ่มจำนวนสมาชิกได้ กองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบลในจังหวัดอื่นๆ จึงเห็นความสำคัญและเริ่มมีการใช้โปรแกรมในการจัดเก็บข้อมูลโดยต้นแบบของตำบลล้อมแรดมากขึ้น ที่สำคัญ ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนของล้อมแรดได้นำประสบการณ์และความรู้ไปจัดอบรมให้แก่กองทุนสวัสดิการชุมชนในจังหวัดอื่นๆ อีกด้วย

“ความจริง ดิฉันก็ได้ขยายไปทั่วทุกภาคของประเทศแล้ว ภาคใต้ก็ขยาย ภาคอีสาน เช่น จังหวัดมหาสารคาม มีการไปสร้างต้นแบบไว้ให้แล้ว”

นอกจากนี้ ฐานข้อมูลยังมีประโยชน์ในการพัฒนาข้อมูลในบริบทของแต่ละพื้นที่ ยุพิน พูดถึงการพัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชนจากการที่มีความโปร่งใสและมีประสิทธิภาพของระบบการจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูลว่าแต่ละตำบลสามารถนำไปปรับใช้โดยพัฒนาให้เป็นข้อมูลเชิงวิเคราะห์เชื่อมกับปัญหาของสมาชิกในชุมชนในเรื่องสำคัญๆ ได้ เช่น ข้อมูลสมาชิกที่เป็นผู้สูงอายุ และความต้องการของสมาชิกที่เป็นผู้สูงอายุ ข้อมูลปัญหาด้านสุขภาพ เป็นต้น เพื่อนำมาหาแนวทางในการช่วยเหลือจากกองทุนสวัสดิการชุมชน

อย่างไรก็ตาม ในอนาคตจำเป็นจะต้องพัฒนาฐานข้อมูลกองทุนสวัสดิการชุมชนต่อไปเชื่อมกับการจัดเก็บข้อมูลในมิติอื่นๆ เพื่อกำหนดความช่วยเหลือได้ตรงกลุ่มเป้าหมาย ในขณะเดียวกัน ก็ต้องแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น บุคลากรที่ทำหน้าที่จัดเก็บข้อมูลต้องมีการปรับปรุงทักษะให้ทันสมัยและตามทันเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศ

ยุพิน บอกว่า “คนทำข้อมูลต้องเป็นคนรุ่นใหม่ ตอนนี้กำลังสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมา ก็เหลืออยู่อีกประมาณ 20 ตำบลในจังหวัดลำปางที่การเก็บข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ เพราะขาดคนทำข้อมูลและคนเข้าใจเรื่องระบบ บางครั้ง

ขาดความต่อเนื่อง แต่ปัญหาต้องมรทางแก้ เราก็ใช้พี่น้องเครือข่ายแต่ละอำเภอเข้าไปเป็นที่เลี้ยงช่วยกันฝึกอบรมคนทำข้อมูล แล้วเราได้สร้างต้นแบบ 1 อำเภอ 1 ตำบลและมีพี่เลี้ยงไว้ให้”

ในปัจจุบัน กองทุนสวัสดิการออมบุญวันละ 1 บาทเพื่อสวัสดิการชุมชนท้องถิ่น ตำบลล้อมแรด มีสมาชิก 6,467 คน มีเงินกองทุนมีเงินหมุนเวียน 25 ล้านบาท มีเงินคงเหลือประมาณ 10 ล้านบาท

“เราไม่ได้มองแค่เกิดแก่เจ็บตายแล้ว เรื่องส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมรายได้ ช่วยเหลือกลุ่มเปราะบาง คนพิการ คนที่ขาดความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐหรือคนตกหล่นที่ไม่ถึงการช่วยเหลือจากภาครัฐ” ยุพินกล่าวทิ้งท้าย

ล้อมกรอบ

กลุ่มแม่บ้านเย็บหน้ากากผ้าส่งประเทศสหรัฐอเมริกาและเยอรมันในสถานการณ์โควิด

ในช่วงการระบาดหนักของโควิด-19 ในเดือนพฤษภาคม เครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชนในจังหวัดลำปาง ได้เกิดความร่วมมือกันในการช่วยเหลือประชาชนโดยกลุ่มแม่บ้านตัดเย็บที่มีอยู่ในทุกตำบลได้ลงแรงช่วยกันผลิตหน้ากากอนามัยเพื่อแจกให้กับประชาชน และแจกจ่ายให้กับสมาชิกกองทุนที่ขาดแคลนอุปกรณ์ป้องกันโรคระบาดนี้

ความร่วมมือที่เกิดขึ้นเป็นความร่วมมือครั้งสำคัญที่มีกองทุนสวัสดิการชุมชนกว่า 100 แห่งร่วมมือกัน นอกจากนี้ กองทุนสวัสดิการชุมชนในจังหวัดลำปางบางแห่งยังได้ผลิตหน้ากากส่งออกไปต่างประเทศ

ยุพิน เถาเปียปลุก กล่าวว่า “จากการที่เครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดลำปางผลิตหน้ากากอนามัย ซึ่งส่วนใหญ่จะเย็บด้วยเครื่องจักร เพราะแต่ละพื้นที่จะมีกลุ่มแม่บ้าน มีกลุ่มอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าอยู่แล้ว จึงเย็บหน้ากากได้ประณีต เรียบร้อย จึงมีบริษัทส่งออกมาจ้างให้สมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนในจังหวัดลำปาง ผลิตหน้ากากผ้าเพื่อใช้ป้องกันเชื้อโควิดส่งไปขายที่ประเทศเยอรมันและสหรัฐอเมริกา เพราะที่นั่นมีคนติดเชื้อและตายเยอะ หน้ากากก็ขาดแคลน จึงมาว่าจ้างกองทุนฯ ผลิต ส่วนผ้าและวัสดุต่างๆ บริษัทจะเอามาให้ ในเดือนพฤษภาคม มีการกระจายคำสั่งซื้อให้แก่ตำบลต่างๆ ในจังหวัดลำปางผ่านกองทุนสวัสดิการชุมชนรวมแล้วมากกว่า 100,000 ชิ้นทำให้สมาชิกมีรายได้มากกว่า 300,000 บาท”

สำหรับตำบลล้อมแรด ได้มีความต้องการให้ผลิตหน้ากากอนามัยแบบผ้าโดยมีความต้องการสั่งซื้อมาจากสหรัฐอเมริกา ในช่วงแรกจำนวน 2,000 ชิ้น เครือข่ายสวัสดิการออมเงินวันละ 1 บาทเพื่อสวัสดิการชุมชนท้องถิ่นตำบลล้อมแรดได้กระจายให้แก่สมาชิกที่มีอุปกรณ์ในการตัดเย็บ ซึ่งบริษัทที่สั่งซื้อจะนำผ้าที่เป็นวัตถุดิบมาส่งให้กับกลุ่มแม่บ้านตัดเย็บ

ยุพิน เล่าถึงจุดเริ่มต้นในการเย็บหน้ากากส่งสหรัฐอเมริกาว่า “เริ่มจากคนในอำเภอเถิน มีญาติอยู่เมืองนอก แล้วมาเจอสถานการณ์โควิด ก็เลยติดต่อกันและก็ให้กลุ่มคนเย็บผ้าเป็นผู้ผลิต พอดีกลุ่มเย็บผ้าที่นี้เย็บกระเป๋าส่งไปที่ห้างอยู่แล้ว ก็เลยรับเย็บหน้ากากส่งไปให้ตามออร์เดอร์ เมื่อมีออร์เดอร์เข้ามามาก มีกลุ่มผ้าทอเข้าไปช่วยอีก ช่วยกันเย็บส่ง ทำให้มีอาชีพ มีรายได้ คิดเป็นชิ้น ชิ้นละ 7 บาท คนหนึ่งจะมีรายได้ประมาณ 200-300 บาทต่อวัน”

ในช่วงแรกที่มีความต้องการให้กลุ่มเย็บผ้าในอำเภอเถินผลิตหน้ากากส่งให้สหรัฐมีกลุ่มแม่บ้านตำบลล้อมแรด และกลุ่มเย็บผ้าตำบลแม่วะซึ่งเป็นสมาชิกเครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลแม่วะ เป็นสองกลุ่มหลักที่ทำการได้ผลิตหน้ากากอนามัยส่งออกไปสหรัฐอเมริกาตั้งแต่เริ่มมีคำสั่งให้ผลิต ทั้งนี้ ตำบลแม่วะ มีคนที่อยู่ในวัยแรงงานจำนวนมากกว่าตำบลล้อมแรดจึงผลิตได้มาก และสามารถสร้างมีรายได้ สร้างงานในพื้นที่ในช่วงโควิด

“อีคอง” ของพี่น้องอาฮา :เติมเต็มความมั่นคงในที่อยู่อาศัยแม่สรวย

ใครคือผู้ที่ไม่มั่นคงที่สุด?

อาฮาเป็นชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเล็กๆ บนเขาสูง พวกเขาอพยพจากจีนมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อราว 100 ปีกว่าก่อน ชาวอาฮาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านบนภูเขาทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีน ทางตะวันออกเฉียงของเมียนมาร์ ทางตะวันตกของลาว และตอนเหนือของไทย ประชากรชาวอาฮาในปัจจุบันมีอยู่ประมาณ 400,000 คน สงครามในพม่าและในลาวมีผลให้ชาวอาฮาไหลบ่าเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยมากขึ้น

จากหลักฐานที่ปรากฏ หมู่บ้านอาฮาแห่งแรกในประเทศไทยตั้งขึ้นในราวปี พ.ศ. 2446 บริเวณใกล้ชายแดนพม่า ชาวอาฮากลุ่มแรกอพยพเข้ามาในประเทศไทยราว 2,000 คนเป็นกลุ่มใหญ่ ต่อมาก็อพยพย้ายถิ่นเข้ามาเป็นระลอก มาตั้งบ้านเรือนและชุมชนตามลาดเขาสูงทางภาคเหนือของไทยในปัจจุบันมีชาวอาฮาอยู่ในประเทศไทยประมาณ 60,000- 80,000 คนกระจายอยู่ในพื้นที่ 7 จังหวัดทางภาคเหนือ คือเชียงราย เชียงใหม่ ตาก เพชรบูรณ์ แพร่ ลำปาง และพะเยาและมากที่สุดคือกว่า 80 % อยู่ในจังหวัดเชียงราย

ในจังหวัดเชียงราย ชาวอาฮาจะอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ขนาด 10-30 หลังคาเรือน ตั้งบ้านเรือน ใกล้แหล่งน้ำ จะตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มๆ กระจายอยู่บนลาดเขา อยู่ในพื้นที่ของหลายอำเภอ หลายหมู่บ้านแทรกตัวอยู่ในตำบลต่างๆ บ้านห้วยน้ำมา เป็นชุมชนชาวอาฮาชุมชนหนึ่ง ในพื้นที่ตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ที่เป็นปลายทางที่ชาวอาหารุ่นแรกๆ อพยพมา พวกเขาเดินทางรอนแรมมาไกลโพ้นมาตั้งรกรากเมื่อ 63 ปีก่อนด้วยความหวังว่า พวกเขาและครอบครัวจะมีชีวิตที่ดีขึ้น

“สองพี่น้องลูกหล้ากับลุงเช่าเป็นชาวอาฮาสองคนแรกที่เดินมาพบบ้านห้วยน้ำมา ที่ทำมาหากินที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำอยู่ใกล้กับภูเขา หมู่บ้านห้วยน้ำมีภูเขาล้อมรอบ มีลำห้วยไหลผ่านกลางหมู่บ้าน พอสองคนมาถึงก็ปลูกกระท่อมอยู่บนลาดเขา ต่อมาก็มีพี่น้องอาฮาอพยพตามมาอีก 7 ครอบครัว” อะปี ปอแฉ่ ผู้ใหญ่บ้านห้วยน้ำมา เล่าเรื่องราวความเป็นมาให้ฟัง

นั่นเป็นเรื่องราวบอกเล่ากันต่อมาถึงการตั้งรกรากของพี่น้องอาฮากลุ่มแรกที่บ้านห้วยน้ำมาเมื่อ 63 ปีก่อน ผู้ใหญ่บอกเล่าเส้นทางชีวิตของชาวอาฮาย้อนไปอีกว่า พี่น้องอาฮาที่มาอยู่ที่บ้านห้วยน้ำมา อพยพมาจากทางอำเภอแม่จัน อำเภอแม่ฟ้าหลวง บ้านห้วยซ่าน ตำบลเทิด แล้วมาที่บ้านแสงเจริญ ห้วยเข้ ตำบลวาวิ มาตั้งบ้านเรือนอยู่ บางคนเดินก็ทางต่อมาอีกราว 10 กิโลเมตรจนมาพบที่นี่ เมื่อถามว่าทำไมกลุ่มแรกที่มาถึงจึงตัดสินใจตั้งบ้านเรือนที่ห้วยน้ำมา

ผู้ใหญ่บ้านห้วยเราะแล้วบอกว่า“ที่นี่อยู่สนุก ที่ทำมาหากินอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำห้วยน้ำมาไหลผ่านกลางหมู่บ้าน หมู่บ้านมีภูเขาล้อมรอบ ลมแรง พายุ จะไม่เข้ามาในหมู่บ้านได้” จากไม่ถึง 10 ครอบครัวก็ขยายไปเป็น

85 ครัวเรือนในยุคเริ่มต้น โดยมีชาวอาข่าในหมู่บ้านห้วยน้ำมาราว 200 กว่าคน ต่อมาชาวบ้านอาข่าก็ได้บุกเบิกพื้นที่ในละแวกใกล้เคียงและปลูกสร้างบ้านเรือนตั้งเป็นชุมชนอยู่ที่บ้านโป่งปากแข็งอีกประมาณ 300 กว่าครอบครัว

ในปัจจุบัน ตำบลแม่สรวยมีชาวอาข่าอยู่ใน 2 หมู่บ้านหลักๆ จากทั้งหมด 17 หมู่บ้านในตำบล คือบ้านห้วยน้ำมา และบ้านโป่งปากแข็ง มีประชากรอาข่าอยู่ในสองหมู่บ้านกว่า 800 คน จากประชากรในตำบลราว 4,000 คน

ชาวอาข่า เป็นคนทำงานหนักหาเลี้ยงชีพด้วยการทำการเกษตร เช่นเดียวกับที่อื่นที่ตำบลแม่สรวย ชาวอาข่าจะปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วฝักยาว กาแฟ พวกเขาและเธอทำงานอยู่ในไร่เกือบตลอดทั้งวัน ผู้หญิงอาข่าทำงานเทียบเท่าผู้ชายไปพร้อมๆกับการดูแลลูกเล็กๆ เธอจึงมักจะแบกลูกไปด้วยเสมอๆ ชาวอาข่าในอำเภอแม่สรวย ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน รายได้ไม่แน่นอนจากราคาผลผลิตที่ขายได้ และจำนวนหนึ่งผู้ยังไม่ได้รับสถานะทางกฎหมายสัญชาติในประเทศไทย หลายครอบครัวไม่มีที่ทำกินเป็นของตัวเองอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตอุทยาน

บ้านเรือนของพวกเขา เป็นบ้านเรือนหลังเล็กๆ จำนวนไม่น้อยมีสภาพทรุดโทรม “ความไม่มั่นคงคือการไม่มีทุน พื้น้องอาข่าต้องหาทุน หาทรัพยากรตามธรรมชาติที่มีอยู่ในหมู่บ้านมาใช้ทำบ้าน ใช้หญ้าคามุงหลังคา ใช้ไม้ไผ่ทำฝาบ้าน ไม่มั่นคงอยู่นานๆ ถูกมอดกินจนผุพัง”

ในปี 2559 มีโครงการของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในเรื่องที่อยู่อาศัยเข้ามา ทางชุมชนจึงทำการสำรวจข้อมูลครัวเรือนในตำบลแม่สรวย “ช่างชุมชน” เป็นชาวชุมชนที่เดินสำรวจครัวเรือนของพื้น้องอาข่าร่วมกับเทศบาลตำบลแม่สรวย จากนั้นก็ได้รวบรวมข้อมูลแล้วได้ได้ปรึกษาหารือร่วมกันในตำบลผ่านกลไกของสภาองค์กรชุมชนตำบลแม่สรวย เมื่อได้ข้อสรุปชุมชนจึงนำเสนอไปยัง พอช. จนในที่สุดก็มีการดำเนินการซ่อมแซมและปลูกสร้างบ้านจนแล้วเสร็จ

ในเดือนมกราคมปี 2563 ภายใต้โครงการ “ห้วยน้ำมาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” ซึ่งเป็นความร่วมมือกันของเทศบาลตำบลเวียงสรวย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเชียงราย ได้จัดงานมอบบ้านให้แก่ผู้มีรายได้น้อยในตำบลเวียงสรวย จำนวน 277 ครัวเรือนได้แก่ บ้านห้วยน้ำมา บ้านโป่งฟูเฟื่อง และบ้านริมทาง ซึ่งเป็นครัวเรือนชาวอาข่า ชาวพื้นเมืองอื่นๆ และชาวบ้านที่มีฐานะยากจนโดยทั่วไปในตำบล

ในการจัดงานได้มีการกล่าวถึงความสำคัญในการทำให้เกิดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และแนวทางที่ทำให้เกิดขึ้นคือมุ่งเน้นถึงบทบาทของชุมชนในการพัฒนาที่อยู่อาศัยโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งจากชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และจากสภาองค์กรชุมชน

นายภาสกร บุญญลักษณ์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย กล่าวว่า การเสริมสร้างที่อยู่อาศัยให้แก่คนในชุมชนเป็นปัจจัยพื้นฐานแรกที่สำคัญของการพัฒนาคนและชุมชน ที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือและเห็นใจช่วยเหลือด้วยใจจริง และกล่าวถึงความร่วมมือกันขององค์กรในระดับพื้นที่ว่ามีความสำคัญทั้งท้องถิ่น ท้องถิ่น รวมถึงพอช. ที่จะ

สามารถสนับสนุนนโยบายของจังหวัดในเรื่องอื่นๆ ในภาพรวมได้อีกมาก และเห็นว่า การแก้ปัญหาต่างๆ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือตั้งแต่ชุมชนฐานรากจึงจะประสบผลสำเร็จ

“กลไกสภาองค์การชุมชนที่กำลังทำอยู่นี้จะเป็นกำลังสำคัญของการขับเคลื่อนงานพัฒนาอีกหลายๆ อย่าง ให้ก้าวหน้าต่อไปยิ่งขึ้น” รองผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายกล่าว

เมื่ออิฐก้อนแรกของกำแพงถูกก่อขึ้นอย่างมั่นคง เมื่อชาวอาข่าในหมู่บ้านห้วยน้ำมามีบ้านที่แข็งแรงมั่นคง ฐานที่เป็นปัจจัยสี่นี้เองทำให้การพัฒนาในด้านอื่นๆ สามารถทำควบคู่กันไป ได้มากอย่างมีความหวัง “ชาวบ้านดีใจ ที่มีคนมาซ่อมแซมบ้านให้จนอยู่อย่างได้แข็งแรงมั่นคง บ้านเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อบ้านมั่นคงแล้ว เราก็จะขยันทำอาชีพให้มั่นคงต่อไปได้ดีขึ้น” ผู้ใหญ่บ้านห้วยน้ำมาบอก

จากการซ่อมแซมบ้านคนยากไร้ที่อาศัยอยู่บนลาดเขาให้เป็นที่พักพิงยามทำงานในไร่ตลอดทั้งวัน ความมั่นคงในอาชีพเกษตรกรรมเป็นสิ่งที่ชุมชนคาดหวัง ผู้ใหญ่บ้านบอกว่า “เราต้องทำให้ชาวบ้านมีรายได้มั่นคงขึ้น ชาวบ้านขยันทำไร่กัน แต่ที่ราคาพืชผลไม่มีความแน่นอน”

พืชเศรษฐกิจที่ราคาผันผวน บางปีราคาตกต่ำเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นข้าวไร่ ข้าวโพด รวมทั้งลำไย ที่ชาวอาข่านิยมปลูกกัน เป็นเหตุให้เกิดความยากจนของชาวบ้าน เครือข่ายในชุมชน จึงหารือกันเพื่อหาแนวทางในการทำสิ่งใหม่ๆ ตำบลแห่งนี้

การจัดสวัสดิการให้ครอบครัวจึงเกิดขึ้นโดยมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลขึ้นหลังจากที่มีการดำเนินการโครงการบ้านมั่นคงซึ่งเริ่มต้นในปี 2561 มาในระยะหนึ่ง ในช่วงเริ่มต้นมี 3 หมู่บ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีกลุ่มออมทรัพย์ที่มีจัดสวัสดิการกันเองต่อมามีการขยายจำนวนสมาชิกเป็น 6 หมู่บ้านซึ่งกระมล เล่าว่า แรกเริ่ม กองทุนสวัสดิการชุมชนซึ่งร่วมกับเทศบาลตำบลเวียงสวาย มีสมาชิกอยู่ไม่มากนักประมาณ 50 คนและขยายสมาชิกได้น้อย แต่เมื่อโครงการบ้านมั่นคงเกิดขึ้น ชาวบ้านก็เริ่มเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มจาก 50 คน เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วอีก 200 กว่าคน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนที่สูงหรือชนเผ่าที่เข้ามาเป็นสมาชิกจนในปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 300 คนทั้งนี้กองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบลเวียงสวายจะมีการจัดสวัสดิการใน 3 รูปแบบคือด้านสังคม วัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ

การจัดสวัสดิการที่มีการเชื่อมโยงกับกองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบลที่สมาชิกชุมชนให้ความสำคัญอันดับต้นคือความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นพื้นฐานของชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพิงตลาดภายนอกเทศบาลและกองทุนสวัสดิการชุมชนจึงร่วมกันจัดให้มีพื้นที่อาหารชุมชนโดยนำพื้นที่ป่าชุมชนมาปลูกพืชผักและผลไม้ปลอดสารเคมี เช่น ชะอม ถั่วฝักยาว พืชสมุนไพร เห็ด ฯลฯ รวมทั้งผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น หวาย เป็นต้น

จากโครงการบ้านมั่นคงเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของคนยากจนมาสู่การจัดสวัสดิการ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนในด้านต่างๆ

กระมล อุประรัตน์ สมาชิกสภาเทศบาลตำบลเวียงสรวย บอกว่า “เริ่มจากโครงการบ้านมั่นคง เรามาพัฒนาที่อยู่อาศัยเสร็จแล้ว เรามาทำระบบสาธารณสุขไปก่อน เสร็จแล้วเรามาทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต แล้วเราร่วมกับหลายหน่วยงานมาทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตหลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม ด้านท่องเที่ยว และด้านสุขภาพ”

ในด้านเศรษฐกิจ ชุมชนได้กำหนดพื้นที่เป้าหมาย 2 ส่วน ในพื้นที่ที่เป็นที่ราบจัดทำให้เป็นหมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ ส่วนพื้นที่ภูเขาจัดทำให้เป็นซูเปอร์มาร์เก็ตบนดอย

“เราทำซูเปอร์มาร์เก็ตจากป่า อาหารที่ผลิตจากป่าเพื่อลดค่าใช้จ่ายของชุมชน และให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษา คิดแบบหุ้นคือคนในชุมชนทุกคนมีสิทธิ์ถือหุ้นบุริมสิทธิ ไม่ต้องลงเงิน แต่ลงแรงเป็นเจ้าของร่วมกัน ช่วยกันดูแล ทำกิจกรรมร่วมกัน จากป่าตรงนี้เราจะเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เก็บรายได้จากตรงนี้มาจัดเป็นสวัสดิการให้กับเด็กเยาวชน ผู้สูงอายุ”

กระมลบอกว่า จากประสบการณ์ช่วงโควิด ตำบลแม่สรวยไม่ได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากผลิตอาหารเองได้ จากจุดแข็งนี้เอง ชุมชนจึงมุ่งเน้นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการส่งเสริมกลุ่มอาชีพทั้งตำบลในการผลิตอาหาร เช่น สนับสนุนกลุ่มเลี้ยงจิ้งหรีด กบ ไก่ ปลา และสนับสนุนให้มีการแปรรูปและนำมาทำผลิตภัณฑ์ขายในตลาด ส่วนกลุ่มชนเผ่า ชุมชนส่งเสริมให้มีการดูแลรักษาป่า การนำป่ามาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการผลิตอาหารให้แก่คนในชุมชน ในช่วงสถานการณ์โควิดรุนแรง กระมลบอกว่า “ช่วงนั้นเราขายกันเอง อดทนกันเอง ไม่เดือดร้อนนะ”

ในปัจจุบัน เทศบาลตำบลเวียงสรวยได้อยู่ระหว่างการจัดทำแผนกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยจะเน้นทุนทางสังคมและทุนทางธรรมชาติ โดยนำเอาทรัพยากรที่ได้จากป่านำมาจัดสวัสดิการอยู่ในรูปแบบของการให้ชาวบ้านเป็นหุ้นส่วนและเพื่อนำรายได้มาใช้ในการพัฒนาชุมชนให้เกิดการพึ่งตนเอง “ถ้าเราหวังเงินจากรัฐ วันหนึ่งก็จะหมดไป เราใช้พื้นที่ป่าที่เราสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้เพราะพื้นที่ตำบลเราส่วนใหญ่เป็นป่า”

กระมล กล่าวให้เห็นภาพการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทและพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนว่า “สภาพปัญหาแต่ละพื้นที่ก็แตกต่างกัน ของเราก็มีเรื่องชนเผ่า เรื่องที่อยู่อาศัย คนยากคนจน มันมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ หลากหลายเผ่าและความยากจน เราหยิบเอาประเด็นปัญหาเหล่านี้มาจัดสวัสดิการ พื้นที่ของเราเป็นพื้นที่ห่างไกลจากเมือง เราจึงเน้นธรรมชาติที่เรามีเยอะมาก เราพึ่งทุนธรรมชาติมากกว่า เราจะพึ่งรัฐอย่างเดียวไม่ได้”

ในอนาคต กระมล ทิ้งท้ายไว้ว่า “เรายังไม่หยุด เราจะหาภาคีเข้ามาสนับสนุนเรื่อยๆ คนของเราที่มีทุนทางสังคม เราก็ทำเพื่อเราเองเพื่อความยั่งยืนให้กับครอบครัวและคนยากจน เรามีความหวัง คนชนเผ่าที่ส่งลูกหลานไปเรียนไกลๆก็เริ่มกลับมาทำงานให้กับชุมชน”

จากความมั่นคงในที่อยู่อาศัยจนมาถึงความมั่นคงทางอาหารในบริบทของชุมชนภูเขา ชาวอาฮาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่รวมขับเคลื่อนให้ชุมชนเดินไปข้างหน้าไปพร้อมๆ กับชาวชุมชนและองค์กรในชุมชน เริ่มต้นจากการมี “อีคอง” หรือ “บ้าน” ในภาษาอาฮา ที่มั่นคงแข็งแรง

บ้านเต็มฝัน: เต็มฝันคนไร้บ้านเชียงใหม่

“คนไร้บ้าน” เป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่ได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จากการแพร่ระบาด เชื้อไวรัส COVID-19 เนื่องจากพื้นที่สาธารณะซึ่งเป็นบ้านของพวกเขากลายเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยเชื้อโรคและโรคระบาดที่ทั้งโลกยังไม่อาจควบคุมได้ คนที่ไม่สามารถ “อยู่บ้าน หยุดเชื้อ เพื่อชาติ” ได้ตามมาตรการรัฐอย่างคนไร้บ้านจึงเป็นกลุ่มเสี่ยงที่มีโอกาสติดเชื้อไวรัส COVID-19 ได้มากกว่าคนมีบ้าน

บ้านเต็มฝันกับหน้าที่ใหม่ในการพาคนไร้บ้านฝ่าวิกฤต COVID-19

บ้านเต็มฝันเป็นศูนย์ฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพคนไร้บ้านของจังหวัดเชียงใหม่ที่สร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 2561 โดยอาศัยความร่วมมือจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หลังคนไร้บ้านในเชียงใหม่ได้เริ่มมีการรวมตัวกันเมื่อพ.ศ. 2551 โดยมีตัวแทนจากกลุ่มคนไร้บ้านในเครือข่ายสลัม 4 ภาค และมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยทำ

หน้าที่สำรวจและพูดคุยกับคนไร้บ้านในพื้นที่ก่อนจะมีการตั้งกลุ่มคนไร้บ้านเชียงใหม่ขึ้นเป็นครั้งแรกในปีเดียวกัน โดยใช้พื้นที่ลานช่วงประตูท่าแพเป็นที่รวมตัวกัน

หลังจากที่มีการรวมกลุ่มกันคนไร้บ้านเชียงใหม่ได้ขยับมาสู่การหาพื้นที่ของตนเองเริ่มต้นตั้งแต่การทดลองอยู่ร่วมกันในโรงแรมร้างย่านช่างมอยเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2552 ซึ่งคนไร้บ้านเชียงใหม่ใช้เวลาอยู่ด้วยกันในโรงแรมร้างนานเกือบปี ก่อนที่ พอช. จะเข้ามาช่วยในเรื่องการจัดหาสถานที่สร้างศูนย์คนไร้บ้าน กว่าที่จะมีบ้านเต็มฝันเป็นศูนย์คนไร้บ้านอย่างเป็นทางการ คนไร้บ้านเชียงใหม่ได้ย้ายมาแล้วหลายสถานที่ด้วยกันพ.ศ. 2553 คนไร้บ้านเชียงใหม่ได้เช่าอาคารพาณิชย์บริเวณลอยเคราะห์ตั้งเป็นศูนย์คนไร้บ้านแห่งแรก โดยมี พอช. เป็นผู้สนับสนุนเรื่องค่าเช่า หลังหมดสัญญาเช่าใน พ.ศ. 2556 คนไร้บ้านได้ย้ายไปเช่าอาคารพาณิชย์บริเวณแจ่งศรีภูมิแทน จนกระทั่ง พ.ศ. 2559 คณะรัฐมนตรีได้เห็นชอบโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้าน ตกลงให้สร้างศูนย์คนไร้บ้านนำร่องในพื้นที่ 3 จังหวัดด้วยกัน คือกรุงเทพมหานครและเชียงใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยให้แก่คนไร้บ้าน และทำให้คนไร้บ้านมีพื้นที่ในการฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพของตนเอง

บ้านเต็มฝันเริ่มจากการดูแลคนไร้บ้านในศูนย์ภายใต้หลักการที่ว่า “กินข้าวฟรี ไม่มีค่าสาธารณูปโภค” นอกจากบ้านเต็มฝันจะทำหน้าที่หลักในการเป็นที่พักอาศัยให้แก่คนไร้บ้านเชียงใหม่แล้ว ภายในศูนย์ยังมีการสร้างระบบกองทุนสวัสดิการให้แก่คนไร้บ้านอีกด้วย โดยคนไร้บ้านที่ส่งเงินเข้ากองทุนสวัสดิการเดือนละ 60 บาท จะมีสิทธิได้รับการดูแลครอบคลุมในเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย กล่าวคือ

- ลูกของคนไร้บ้านเกิดมาจะได้รับเงินค่าทำขวัญ
- คนแก่จะได้เงินผู้สูงอายุจากศูนย์เดือนละ 100 บาท
- คนพิการทุพพลภาพกึ่งติดเตียงจะรับได้เงินดูแลเดือนละ 300 บาท
- สิทธิรักษาพยาบาลสำหรับคนไร้บ้าน สามารถเบิกค่ารักษาพยาบาล ค่ายา และค่าเดินทางไปหาหมอได้ เช่นในการไปหาหมอ 1 ครั้ง คนไร้บ้านในศูนย์จะได้รับเงินค่าเดินทางไป – กลับครั้งละ 150 บาท และใครที่เสียเงินค่ารักษาตามสิทธิบัตรทองก็จะได้รับเงินคืน 30 บาท หากมียานอกบัญชีสามารถเบิกได้ไม่เกิน 500 บาทต่อปี คนไร้บ้านที่ส่งเงินเข้ากองทุนสวัสดิการสามารถใช้สิทธิรักษาพยาบาลได้คนละ 6 ครั้งต่อปี(คนไร้บ้านที่อยู่ในศูนย์ส่วนใหญ่เป็นผู้ป่วยเรื้อรังที่ต้องไปโรงพยาบาลเป็นประจำ)
- เมื่อตายจะได้เงินช่วยเหลือ 5,000 บาท

บ้านเต็มฝันยังพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านอื่นๆ ให้แก่คนไร้บ้านในศูนย์อีกด้วย อาทิ การฝึกอบรมอาชีพ ส่งเสริมให้ กศน. มาเปิดสอนให้แก่คนไร้บ้านในศูนย์และมีการสร้างระบบออมทรัพย์ให้คนไร้บ้านในศูนย์ โดยเปิดให้คนไร้บ้านกู้เงินฉุกเฉินได้ไม่เกิน 2 เท่าของเงินออม โดยไม่ต้องมีคนค้ำประกัน เป็นต้น

แต่หลังจากที่มีการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส COVID-19 เข้ามาที่บ้านเต็มฝันได้มีการปรับตัวเชื้อระบบใหม่ขึ้นมาดูแลคนไร้บ้านที่อยู่ในศูนย์และคนไร้บ้านที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะให้ห่างไกลจากเชื้อไวรัส COVID-19 เนื่องจากหลังรัฐบาลประกาศใช้พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉินหรือพ.ร.ก.ฉุกเฉิน เป็นเครื่องมือในการควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส COVID-19 ตั้งแต่วันที่ 24 มีนาคม 2563 เป็นต้นมาคนไร้บ้านที่อยู่ในศูนย์หลายคนก็เริ่มไม่สามารถออกไปทำงานข้างนอกได้ อาทิ ร้านเซ็นขายก๋วยเตี๋ยวของธันวากับแม่ที่หยุดขายมาตั้งแต่วันที่ 27 มีนาคม เพราะไม่มีลูกค้าทำให้หลายคนเริ่มประสบกับปัญหาการขาดรายได้ ทางศูนย์จึงต้องเข้ามาดูแลเรื่องอาหารให้แก่คนไร้บ้านเริ่มจากการประสานกับกลุ่มเอกชนที่แจกอาหารฟรีในจังหวัดเชียงใหม่ขอโควตาข้าวกล่องสำหรับคนไร้บ้านที่อยู่ในบ้านเต็มฝันวันละจำนวน 30 ชุดเพื่อตรงให้คนไร้บ้านอยู่เพียงในพื้นที่ศูนย์ไม่ออกไปเสี่ยงต่อการรับเชื้อข้างนอกซึ่งอาจนำมาติดคนอื่นในศูนย์ได้ และหยุดเก็บค่าที่พักเดือนละ 450 บาท (วันละ 15 บาท) เพื่อช่วยลดภาระให้แก่คนไร้บ้านที่พักอาศัยอยู่ที่นี่ รวมทั้งยังเปิดให้คนไร้บ้านหรือคนที่เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยสามารถเข้ามาอยู่ที่บ้านเต็มฝันได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

มาตรการต่อมาหลังจากขอรับแจกข้าวกล่องได้เป็นเวลา 2 สัปดาห์ ทางศูนย์คนไร้บ้านเริ่มใช้ช่องทางโซเชียลมีเดีย Facebook Page บ้านเต็มฝันเป็นพื้นที่ในการประกาศขอรับบริจาคข้าวสารอาหารแห้งจากคนทั่วไป และผันตัวเองมาเป็น “ครัวกลาง” สำหรับคนไร้บ้าน โดยใช้พื้นที่ครัวของบ้านเต็มฝันทำอาหารเลี้ยงคนในศูนย์และนอกศูนย์ในช่วงแรกของการแพร่ระบาดบ้านเต็มฝันทำอาหารไปแจกคนไร้บ้านที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะอย่างต่อเนื่องทุกวันเป็นเวลา 45 วัน ก่อนจะเปลี่ยนมาแจกวันเว้นวันอีกเป็นเวลา 15 วัน และตอนนี้เมื่อสถานการณ์เริ่มคลี่คลายคนไร้บ้านบางส่วนสามารถกลับไปทำงานได้ก็ลดการแจกลงเหลืออาทิตย์ละ 3 วัน จันทร์ พุธ ศุกร์

การเผชิญกับ COVID-19 ทำให้ทางศูนย์เริ่มหันกลับมาคิดถึงเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหาร” เพิ่มขึ้นมาอีกเรื่องหนึ่ง การแจกชุดปลูกผักให้คนไร้บ้านแต่ละคนไปปลูกผักกินด้วยตัวเองอาจไม่ใช่แนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไร้บ้าน⁴ คุณวิเชียร ทาท้า อาสาสมัครที่ทำงานกับคนไร้บ้านซึ่งเป็นหนึ่งในผู้จัดการพื้นที่ของสวนผักคนเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ ได้เข้ามาช่วยดูแลเรื่องการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่คนไร้บ้านเชียงใหม่ โดยดึงเอาคนไร้บ้านเข้าไปมีส่วนร่วมกับการใช้พื้นที่สาธารณะของเมืองอย่างสวนผักคนเมืองและแบ่งที่ดินส่วนหนึ่งให้เป็นแปลงผักของคนไร้บ้านโดยตรง เพื่อให้เขาสามารถเข้าไปปลูกผักผลิตอาหารของกลุ่มตนเองได้และนำกลับมาใช้เป็นวัสดุคิบในการทำอาหารเลี้ยงคนไร้บ้านในศูนย์หรือทำอาหารแจกให้แก่คนไร้บ้านที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะต่อไป เป็นการเพิ่มพื้นที่ในการผลิตอาหารให้แก่คนไร้บ้านนอกเหนือจากแปลงผักบนดาดฟ้าของบ้านเต็มฝัน

“เรามองว่าการแจกอย่างไรก็แจกไม่ได้ตลอดไปและเราต้องเริ่มคุยกันแล้วว่าอาหารเป็นเรื่องสำคัญ การปลูกผักข้างบนดาดฟ้าของศูนย์อย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ เราจึงพยายามทำให้คนไร้บ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการใช้พื้นที่ของสวนผักคนเมืองด้วย เนื่องจากถ้าผลผลิตออกมาเราก็สามารถเอามาใช้ที่บ้านเต็มฝันได้ และด้วยความที่เราเป็นคนดูแลพื้นที่เราก็แบ่งส่วนโควตาการจ้างงานให้คนไร้บ้านในการดูแลสวนผักคนเมืองด้วยส่วนหนึ่ง โดยจะจ้างคนไร้บ้าน 3 หน่วย และคนในชุมชนแออัดเมืองโซนนั้นอีก 4 หน่วยทำให้เขามีรายได้เลี้ยงตัวเองเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเขาไปด้วยในตัว”⁵

---

⁴มดิชน, หัวข “คนเร่ร่อน” ไม่มีกิน กทม.ส่งอาหาร-สิ่งของ แจกชุด DIY ปลูกผักกินเอง, แหล่งที่มา

https://www.matichon.co.th/covid19/thai-covid19/news_2155756

⁵ข้อมูลจากการสัมภาษณ์คุณวิเชียร ทาท้า อาสาสมัครที่ทำงานกับคนไร้บ้าน ณ บ้านเต็มฝัน จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2563

ส่วนสำหรับคนไร้บ้านที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะที่เอ็นเอ็นทชาติหนูศรีแก้วเจ้าหน้าที่ประจำบ้านเต็มฝันได้วางแผนใช้โอกาสในช่วง COVID-19ที่ทำให้เจอคนเหล่านี้ง่ายขึ้นระหว่างการเดินทางไปแจกอาหาร ลงไปสร้างความไว้วางใจและพยายามเซตให้เขามีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มย่อยเช่น กลุ่มข้างเผือก กลุ่มสถานีรถไฟ กลุ่มกาดหลวง กลุ่มสะพานรัตนโกสินทร์ ฯลฯ เพื่อให้ง่ายต่อการต่อเป็นจุดประสานงานที่ต่อเนื่องในแต่ละพื้นที่

“โดยภาวะของคนไร้บ้านถ้าเขาอยากอยู่ที่ศูนย์เขามาตั้งแต่ช่วงวิกฤตใหม่ๆ แล้ว แต่อยู่ข้างนอกมันอาจสบายกว่าสำหรับเขาการอยู่ในศูนย์มันต้องมีการรับผิดชอบตัวเองบางอย่างและมีข้อจำกัดบางเรื่องวิธีการที่เราใช้แก้ปัญหาคือ เราต้องออกไปเตรียมความพร้อมบางอย่างให้กับเขาก่อน ฝึกเรื่องการรวมกลุ่มและการรับผิดชอบต่อพื้นฐาน พยายามทำเรื่องตรงนี้ให้เป็นวาระประจำของศูนย์ เราจะได้เป็นตัวกลางในการประสานคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะกับหน่วยงานรัฐให้มาเจอกัน และผลักดันเรื่องบัตร เรื่องสิทธิต่อไป”⁶

นอกจากปัญหาโรคระบาดแล้วคนไร้บ้านที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะยังต้องเผชิญกับความเสียหายทางคดีอีกด้วย หลังมีคนไร้บ้านเชียงใหม่ที่อยู่บริเวณพื้นที่กาดหลวงอย่างน้อย 2 ราย ถูกจับกุมข้อหาในข้อหาฝ่าฝืนเคอร์ฟิวรายแรกเป็นคนไร้บ้านที่นอนอยู่แถวกาดหลวงซึ่งถูกจับกุมขณะเดินข้ามถนนไปปัสสาวะห่างจากที่นอนของตนเองประมาณ 20 เมตรในเวลา 22.30 น. อีกรายเป็นคนไร้บ้านที่มีอาชีพรับจ้างเซ็นผ้าในกาดหลวงและอาศัยนอนที่แผงผ้าในเวลากลางคืน วันเกิดเหตุเวลา 21.00 น. คนไร้บ้านดังกล่าวได้เดินไปพบเพื่อนที่บริเวณประตูท่าแพระหว่างกำลังเดินเท้ากลับไปนอนที่กาดหลวงในเวลาประมาณ 22.00 น. เขาถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจบริเวณด่านตรวจแถวท่าแพจับกุมฐานฝ่าฝืนเคอร์ฟิวเช่นกัน⁷

หลังจากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้บ้านเต็มฝันได้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างหน่วยงานรัฐกับคนไร้บ้านที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะ มีการพาเจ้าหน้าที่กรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติลงไปช่วยเหลือในเรื่องคดีและพาเจ้าหน้าที่จากสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเชียงใหม่ (พมจ) ลงพื้นที่ไปตามจุด

⁶ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่เอ็น - นันทชาติ หนูศรีแก้ว เจ้าหน้าที่ประจำบ้านเต็มฝัน ณ บ้านเต็มฝัน จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2563

⁷ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, เผย “คนไร้บ้านเชียงใหม่” ถูกจับกุม-ส่งฟ้องศาล ข้อหาออกจาก “บ้าน” ฝ่าฝืนเคอร์ฟิว, แหล่งที่มา https://www.tlhr2014.com/?p=17223&fbclid=IwAR0G8GebBgnUrmQfQls_qAqyD-5Br4pX3gaHRh3HOYqrYFRVa5dDzxlBQ

ประสานงานกลุ่มย่อยในแต่ละจุดที่เชื่อมต่อไว้เพื่อทำการตรวจสอบสุขภาพ และแก้ไขปัญหาเรื่องบัตรและสิทธิขั้นพื้นฐานให้แก่คนไร้บ้านหรือคนไร้บ้านคนไหนที่ต้องการกลับบ้านหรือย้ายมาอยู่บ้านเต็มฝืนทางศูนย์ก็จะให้ความช่วยเหลือตัวอย่างเช่น อาร์ต เด็กหนุ่มวัยรุ่นที่เป็นคนไร้บ้านอยู่ที่แถวสถานีรถไฟที่เพิ่งย้ายมาอยู่ที่ศูนย์คนไร้บ้านในช่วง COVID-19 หลังจากการลงพื้นที่แจกอาหารเป็นประจำทำให้อาร์ตรู้จักบ้านเต็มฝืนโดยทางศูนย์ยังได้มีการดำเนินการพาอาร์ตไปทำบัตรประชาชน บัตรทอง และบัตรคนพิการ เพื่อให้เขาสามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐที่พึงมีได้รวมทั้งยังเคยร่วมกับ พมจ.พาอาร์ตกลับบ้าน หลังแม่ของเขาเคยแจ้งความว่าเขาเป็นคนหาย เนื่องจากอาร์ตออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะและไม่ได้ติดต่อทางบ้านเป็นเวลานาน แต่กลับไปอยู่บ้านได้ 2 วันอาร์ตก็ย้ายกลับมาอยู่ที่บ้านเต็มฝืนเหมือนเดิม

จากคนไร้บ้าน สู่ คนจนเมืองของบ้านเต็มฝืน

นอกจากบ้านเต็มฝืนจะช่วยดูแลคนไร้บ้านทั้งในศูนย์และนอกศูนย์ในเรื่องที่อยู่อาศัย อาหาร และพาคนไร้บ้านที่หลุดจากระบบกลับเข้ามาสู่ระบบทางทะเบียนราษฎรแล้วในช่วง COVID-19 บ้านเต็มฝืนยังกลายเป็นที่พักชั่วคราวของคนจนเมืองหลายคนที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจจนต้องหลุดออกมาจากระบบของบ้านเช่าหอพัก รวมทั้งชุมชนที่ไร้ชื่อในช่วง COVID-19 ด้วย

จากลงพื้นที่การสำรวจจำนวนคนไร้บ้านของบ้านเต็มฝืนพบว่า ในช่วง COVID-19 ที่ผ่านมาจังหวัดเชียงใหม่มีคนออกมาเป็นคนไร้บ้านเพิ่มมากขึ้น จากเดิมที่จำนวนคนไร้บ้านของเชียงใหม่จะอยู่ที่ประมาณ 112 คน (ตัวเลขตามการสำรวจเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2562) แต่หลังวิกฤตโรคระบาดและวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วง COVID-19 ทำให้ตัวเลขคนไร้บ้านของเชียงใหม่ขยับมาเป็น 157 คน เพิ่มขึ้นจากเดิม 45 คน สอดคล้องกับสถิติคนที่เข้ามาพักที่บ้านเต็มฝืนที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นเช่นกัน ก่อนหน้านี้บ้านเต็มฝืนมีคนไร้บ้านอาศัยอยู่ทั้งหมด 28 คน และขยับสูงขึ้นมา 2 เท่าหลังรัฐบาลมีการประกาศใช้พรก.ฉุกเฉินเป็น 47 คนซึ่งคนที่เข้ามาอยู่ใหม่นี้มีทั้งคนไร้บ้านเดิมที่เคยอยู่ในพื้นที่สาธารณะและคนไร้บ้านหน้าใหม่ รวมถึงคนในชุมชนที่ถูกไล่ออกด้วย

“เราพบว่ากลุ่มพี่น้องหน้าใหม่เวลาที่มาอยู่ที่ศูนย์คนไร้บ้านเขาจะปรับตัวไม่ค่อยได้ หลายคนที่เป็นคนไร้บ้านมานานเขาจะปรับตัวเร็วแต่คนหน้าใหม่ๆ พอมาอยู่แบบนี้เหมือนชีวิตเขายังสิ้นหวัง แล้วเขาก็ค่อยๆ ออกไป”⁸

⁸ข้อมูลจากการสัมภาษณ์คุณวิเชียร ทาห้ำ อาสาสมัครที่ทำงานกับคนไร้บ้านและผู้ก่อตั้งกลุ่มกรีนเรนเจอร์ ณ บ้านเต็มฝืน จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2563

การรองรับคนไร้บ้านหน้าใหม่และคนในชุมชนที่ถูกไล่อื้อ ทำให้บ้านเต็มฝืนมองเห็นปัญหาใหม่ของ“คนไร้ที่อยู่อาศัย”ที่เพิ่งหลุดออกมาจากระบบที่อยู่อาศัยปกติโดยคนกลุ่มนี้ยังไม่คุ้นชินกับการใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะเหมือนคนไร้บ้านเพราะฉะนั้นตอนที่ศูนย์เปิดให้ทุกคนสามารถมาพักได้ กลุ่มนี้จึงเป็นคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่เนื่องจากเขาไม่เคยต้องเผชิญกับสภาวะเช่นนี้ พี่เอ็นเสนอว่าการมีบ้านฉุกเฉินหรือบ้านกลางของรัฐจะช่วยตอบสนองต่อความต้องการของคนกลุ่มนี้ได้“อย่าทำให้เขาต้องหลุดมาอยู่ในพื้นที่สาธารณะนานๆเพื่อเป็นการสกัดกั้นไม่ให้เขาออกมาเป็นคนไร้บ้านถาวรอีกทางหนึ่ง”⁹

ปัจจุบันบ้านเต็มฝืนกำลังขยับตัวเองออกมาทำงานที่ร่วมกับชุมชนแออัดเมืองและชุมชนที่ถูกไล่อื้อ โดยการเปิดพื้นที่ศูนย์ให้เป็นจุดประสานงานระหว่างคนในชุมชนแออัดเมืองและชุมชนที่ถูกไล่อื้อกับหน่วยงานรัฐอย่างพอช.เพื่อเป้าหมายสูงสุดในการทำให้เกิดสิทธิในที่อยู่อาศัยของคนจนในเมือง ทั้งในรูปแบบโครงการบ้านมั่นคงหรือห้องเช่าราคาถูกของรัฐและผลักดันให้มีบ้านฉุกเฉินหรือบ้านกลางเกิดขึ้นซึ่งที่อยู่อาศัยในลักษณะนี้จะสามารถช่วยรองรับคนได้ 2 ส่วนคาบเกี่ยวกันหนึ่งคือ คนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ ที่เขาไม่ยอมมาอยู่ที่ศูนย์ เขาก็จะสามารถใช้บ้านฉุกเฉินหรือบ้านกลางเป็นพื้นที่ปลอดภัยที่เขาจะสามารถอาบน้ำ ชักผ้า ผ่าของได้ป้องกันเรื่องบัตรประชาชนหายได้อีกทางหนึ่ง หรือเขาอาจจะมานอนพักค้างคืนสักคืนหนึ่งก็ได้ส่วนคนอีกกลุ่มคือ คนจนเมืองไร้ที่อยู่อาศัยเนื่องจากถูกไล่อื้อ หรือหลุดออกมาจากระบบของบ้านเช่า หอพักเนื่องจากพิษเศรษฐกิจ ซึ่งกลุ่มนี้

“เราสังเกตเห็นว่าคนไร้บ้านจะไม่มีภาวะอยากฆ่าตัวตายเมื่อเจอกับภาวะเศรษฐกิจช่วงCOVID-19 เพราะคนไร้บ้านเขาก็เงินที่ติดอยู่แล้ว เขาไม่กังวลหรือว่าจะต้องมานอนในพื้นที่สาธารณะแล้วเขาจะอดตาย แต่ถ้าคนทั่วไปที่ยังไม่เคยเจอภาวะแบบนี้ เขาจินตนาการไม่ออกว่าถ้าไม่มีรายได้ ไม่มีอาชีพ ต้องไปนอนข้างถนนจะมีชีวิตอยู่อย่างไร มันเครียดและนำไปสู่การฆ่าตัวตายได้มากกว่า”¹⁰

ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส COVID-19 บ้านเต็มฝืนเป็นองค์กรหนึ่งที่สามารถพาทั้งคนไร้บ้านในศูนย์ คนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ และคนจนเมืองในเชียงใหม่ฝ่าวิกฤต COVID-19 ไปด้วยกันได้โดยไม่ตกหล่น สำหรับพี่เอ็นนิยามของนวัตกรรมชุมชนจึงหมายถึง การสร้างสิ่งใหม่ที่ทำให้เกิดการต่อยอดพัฒนาออกไปเพื่อช่วยเหลือคนอื่นๆ ได้บ้านเต็มฝืนจึงพยายามทำงานในประเด็นที่มากกว่าแค่การช่วยเหลือคนไร้บ้าน เพราะ

⁹ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พี่เอ็น - นันทชาติ หนูศรีแก้ว เจ้าหน้าที่ประจำบ้านเต็มฝืน ณ บ้านเต็มฝืน จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2563

¹⁰ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พี่เอ็น - นันทชาติ หนูศรีแก้ว เจ้าหน้าที่ประจำบ้านเต็มฝืน ณ บ้านเต็มฝืน จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2563

การผลักดันให้มีการเพิ่มพื้นที่อยู่อาศัยที่หลากหลายและเข้ากับวิถีชีวิตของคนแต่ละกลุ่ม จะสามารถเป็น
หลักประกันในการเข้าถึงสิทธิในที่อยู่อาศัยอันเป็นสวัสดิการขั้นพื้นฐานของรัฐแก่ประชาชนทุกคนได้ เนื่องจาก
สถานการณ์COVID-19แสดงให้เห็นแล้วว่าคนทุกคนสามารถเป็นคนไร้บ้านได้ทุกเมื่อหากขาดความมั่นคงด้านที่อยู่
อาศัย

สภามหาวิทยาลัยจังหวัดเชียงใหม่

1. ก่อรูปรวมตัวสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ฤดูหนาวของเชียงใหม่จะเริ่มขึ้นในช่วงเดือนตุลาคมถือเป็นช่วงเวลาที่ทุกคนรอคอยอากาศหนาวที่มาพร้อมกับความสดชื่นซึ่งหาได้ยากยิ่งในเมืองไทย แต่บรรยากาศเหล่านี้ได้เลือนรางไปเพราะปัญหาหมอกควันพิษที่เริ่มปรากฏขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา รัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ได้ประกาศให้ปัญหาหมอกควันภาคเหนือเป็นวาระแห่งชาติ ปัญหานี้ยังคงกีดร่อนภาคเหนือตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาและปะทุขึ้นอย่างหนักหน่วงอีกครั้งในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 ทำให้พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ยกระดับการแก้ปัญหาฝุ่นพิษให้เป็นวาระแห่งชาติอีกรอบ หนึ่งชั่วโมงในวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2563 ค่าดัชนีคุณภาพอากาศของจังหวัดเชียงใหม่พุ่งสูงเป็นอันดับหนึ่งของโลกอยู่ที่ 246 ตามดัชนีคุณภาพอากาศ US AQI พร้อมกับที่กรมควบคุมมลพิษรายงานคุณภาพอากาศค่าฝุ่นละอองขนาดเล็ก PM 2.5 ว่าบริเวณภาคเหนือคุณภาพอากาศมีค่าอยู่ในเกณฑ์ “เริ่มมีผลกระทบต่อสุขภาพในระดับสีแดง 14 พื้นที่ ใน 9 จังหวัด”¹¹ ทำให้เชียงใหม่และจังหวัดทางภาคเหนือต้องตกอยู่ในฤดูหมอกควันเป็นระยะเวลาต่อเนื่องถึง 12 ปี ทั้งยังต้องพบเจอกับปัญหาไฟป่าที่รุนแรงอย่างมากในปี¹²

“สถานการณ์ฝุ่นควันของเชียงใหม่ พุ่งเป็นอันดับ 1 ของโลกเมื่อปีที่แล้ว (พ.ศ. 2562-ผู้เขียน) ทำให้เรารู้สึกว่าอดีต ไม่ไหวแล้วต้องลุกขึ้นมาทำอะไรสักอย่าง และเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีภาคประชาสังคมเยอะมากที่เกี่ยวกับการพัฒนาเมืองแต่ต่างคนต่างทำ เลยทำให้เกิดการรวมตัวและก่อรูปสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่” อาจารย์ชัช หรือ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ประธานสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และแกนคนสำคัญที่เดินสายเข้าร่วมพูดคุยในเวทีสาธารณะต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดการขับเคลื่อนแนวทางการแก้ไขปัญหาฝุ่นควัน บอกเล่าถึงการก่อตัวของสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2562 แนวความคิดก่อตั้งสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาจากบุคคลที่ทำงานเกี่ยวข้องกับปัญหามลพิษฝุ่นควันหลายภาคส่วน ทั้งภาคสาธารณสุข ภาควิชาการ ภาคเอกชน (กกร.) และภาคประชาชน มีแนวทางการทำงานคือ หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง หนุนเสริม เสนอแนะ ผลักดัน และปฏิบัติการบนพื้นฐานของความร่วมมือ มองผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และพยายามออกแบบโครงการที่มุ่งประสานความเข้าใจระหว่างประชาชนในเมืองและชนบท มุ่งลดต้นทุนต่อแหล่งกำเนิด

¹¹ BBC Newsไทย, ฝุ่น : เชียงใหม่ วิกฤตหมอกควันภาคเหนือวาระแห่งชาติที่ยังแก้ไม่ได้มา 12 ปี, เผยแพร่เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2563, ระบบออนไลน์ : <https://www.bbc.com/thai/thailand-47550696>.

¹² BBC Newsไทย, ไฟป่าเชียงใหม่ : ทำไมปีนี้หนักกว่าทุกปี, เผยแพร่เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2563, ระบบออนไลน์ :

<https://www.bbc.com/thai/thailand-52146438>

มลพิษจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะทั้งจากในเมืองและชนบท ธรรมชาติให้สังคมเห็นภัยอันตรายจากปัญหา และมองผลกระทบในภาพรวมของปัญหามลพิษในเขตเมืองเชียงใหม่-ลำพูน ที่มีความสามารถระบายอากาศของเสียลดลง¹³

2. รูปแบบองค์กรที่เปิดรับฟังทุกฝ่าย และมุ่งหมายเป้าเดียวกัน

รูปแบบการทำงานของสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่กลายเป็นสิ่งที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวองค์กร เพราะเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของหลายภาคส่วนที่ต่างมีความต้องการเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาฝุ่นควันของเชียงใหม่ และแบ่งโครงสร้างการทำงานเพื่อขับเคลื่อนประเด็นออกเป็น 1. คณะทำงานภาคเมือง 2. คณะทำงานภาคชนบท 3. คณะทำงานภาควิชาการ 4. ภาคธุรกิจ 5. กลุ่มศิลปิน และ 6. กลุ่มสื่อ ซึ่งอาจารย์ซัช ได้เล่าถึงการทำงานของแต่ละภาคส่วน รวมถึงเรื่องราวที่น่าสนใจ ที่แต่ละคณะทำงานขับเคลื่อนในประเด็นที่ต่างกันขึ้นอยู่กับความถนัดและความสนใจของกลุ่ม แต่ล้วนมุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน

“สภามหาวิทยาลัยเป็น platform สาธารณะที่เอาคนทุกฝ่ายเข้ามาทำงานร่วมกัน เป็นพื้นที่เปิด ไม่ใช่อำนาจสั่งการเน้นความร่วมมือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วยการใช้อ้างอิง ข้อเท็จจริง และงานวิชาการเป็นตัวขับเคลื่อนโครงสร้างการทำงานขององค์กร คือเรามี 1. คณะทำงานเมือง เน้นประเด็นการเพิ่มพื้นที่สีเขียว ปลูกต้นไม้ ลดฝุ่นควัน 2. คณะทำงานนอกเมืองหรือชนบท พื้นที่เกษตร ทำงานร่วมกับสภาองค์กรชุมชน 25 อำเภอ 7 ตำบล และทำงานร่วมกับเครือข่ายพี่น้องชนเผ่าแห่งประเทศไทยทำพื้นที่บนดอย 3. ภาคธุรกิจ ซึ่งที่ผ่านมาเขาได้รับความเสียหายเยอะมาก ซึ่งสิ่งภาคธุรกิจทำในปีที่ผ่านมาเขาจะระดมช่วยดับไฟ แต่ปีนี้เราเสนอให้เปลี่ยนเป็นระดมช่วยเหลือชุมชนที่ร่วมป้องกันไฟได้ดีหรือลดฝุ่นควัน สนับสนุนการตลาดผลิตภัณฑ์ 4. ด้านวิชาการ เดิมมีลักษณะต่างคนต่างทำ ตอนนี้มีคณะทำงานวิชาการแก้ไขฝุ่นควัน นำโดยอาจารย์สมพร จันทระ ทำหน้าที่ศึกษาและสร้างคลังข้อมูลภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศน์แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สาเหตุการเกิดขึ้นของ PM 2.5 ว่าเกิดจากภาคเกษตร หรือในเมืองเท่าไร เพราะทำให้เกิดการทะเลาะ คนดอยบอกว่าเกิดจากรถยนต์และโรงงานบ้าง หรือ นโยบาย Zero Burning นโยบายห้ามเผา เดิมกำหนดเป็น 60 วัน แล้วตอนนี้เป็น 160 วัน แต่ปรากฏว่าปีนี้การเผาเพิ่มขึ้น เราจึงอยากทราบว่าหากจะจัดการบริหารเชื้อเพลิงตามหลักวิชาการซึ่งควรจะเป็นอย่างไร?หรือพื้นที่ข้าวโพด ไร่หมุนเวียน มีขนาดเท่าไรที่เป็นจุดต้นเหตุ สิ่งเหล่านี้เป็นอะไรที่เราจะสามารถใช้วิชาการเข้ามาช่วยเหลือการทำงานได้”

การก่อรูปคณะทำงานทั้ง ภาคเมือง ภาคชนบท ภาควิชาการ จะทำงานในลักษณะที่หนุนเสริมซึ่งกันและกัน และมักจะซึ่งรวมมักจะมีการแลกเปลี่ยนเชื่อมโยงกันเสมอทั้งสภามหาวิทยาลัยจังหวัดเชียงใหม่ยังสามารถผนวกรวมภาคธุรกิจซึ่งโดยปกติมักจะเป็นภาคที่คอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลังให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร สะท้อนถึงการตื่นตัวของผู้คนในเชียงใหม่ต่อปัญหาฝุ่นควันอย่างกว้างขวาง เช่นเดียวกันกับการเข้ามาร่วมงานกันกับกลุ่ม

¹³นักข่าวพลเมือง, เปิดตัวสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ร่วมแก้ฝุ่นควัน, เผยแพร่เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2562, ระบบออนไลน์ :

<https://www.citizenthaipbs.net/node/26706>.

ศิลปิน ที่อาจารย์ซัชได้เล่าว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญต่อการทำงานของสภามหาวิทยาลัยจังหวัดเชียงใหม่อย่างน่าตื่นตะลึงว่า

“การทำงานของกลุ่มศิลปิน เป็นอะไรที่เข้ามาในช่วงจังหวะที่น่าสนใจมาก เพราะเริ่มแรกตอนตั้งองค์กรเราไม่มีเงินทำกิจกรรมเลย อาจารย์ได้ไปปรึกษาคุณคามิน เลิศชัยประเสริฐอาจารย์พิเศษ คณะวิจิตรศิลป์ มข. ว่าอยากจะทำเสื้อขายตัวละ 250 บาท เพื่อจะได้นำมาใช้จ่าย แต่คามิน กลับทำในสิ่งที่อาจารย์ไม่เคยคาดคิด เค้ายกมาให้ดูเสื้อขายออกมาแปดตัวเดียวก็บอกว่าต้องทำใหม่ เค้ายกมาให้ดูเสื้อขายออกมาช่วยเหลื้ระดมทุน ผ่านการระดมภาพของศิลปินใหญ่ ๆ ได้เงินมาทั้งหมด 5 ล้านบาท ภายในวันเดียว อาจารย์แทบจะเป็นลม เพราะไม่เคยฝันว่าจะได้เงินเยอะขนาดนี้ นอกจากนี้ก็มีการทอดผ้าป่า เชิญผู้ว่าฯ มาเป็นประธานเพื่อระดมทุน ได้เงินมาประมาณ 200,000 บาท ก็เก็บไว้เพื่อการทำกิจกรรมของกลุ่ม”

ส่วนการทำงานของกลุ่มสื่อเกิดขึ้นเพื่อต้องการที่จะสื่อสารกับสาธารณะ ผ่านเฟซบุ๊กเพจสภามหาวิทยาลัยจังหวัดเชียงใหม่ หรือช่องทาง Vevo และwww.breathcouncil.org ทั้งจัดให้มีเวทีสาธารณะออนไลน์ทุกวันเสาร์ เพื่อประมวลข้อเสนอให้กับรัฐบาล

นอกเหนือจากการรวมตัวกันของภาคประชาสังคม ชนบทคนในเมือง ศิลปิน ภาคธุรกิจของจังหวัดเชียงใหม่แล้ว สภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ยังได้ทำงานขับเคลื่อนแก้ไขปัญหามุขวันพืชร่วมกับหน่วยงานราชการซึ่งเป็นแนวทางการทำงานที่เกิดจากประสบการณ์และปรับเปลี่ยนวิธีคิด จนนำมาสู่การทำงานร่วมกับทางจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีทั้งอุปสรรคมากมายที่ทำให้การทำงานขับเคลื่อนสะดุดลงบ้าง

“ปีที่แล้วเราไล่ผู้ว่าฯ แต่ปีนี้เราอยากทำงานร่วมกันเพราะไล่ผู้ว่าฯ ก็ไม่แก้ปัญหาก็เลยเข้าไปและจับมือทำงานร่วมกัน สภามหาวิทยาลัยขอพบผู้ว่าฯ ตั้งแต่ท่านย้ายเข้ามาใหม่ๆ เรายื่นขอเข้าพบท่านซึ่งทางท่านผู้ว่าฯ ก็ตอบรับและเปิดทาง ทำให้เราทำงานร่วมกันมาตั้งแต่เดือนกันยายน แต่กว่าจะพูดคุยตกลงกันกับหลายภาคส่วนจนได้แนวทางที่ชัดเจน ก็ต้องมาเจอกับปัญหาไฟป่าที่ปีนี้หนักมาก ทำให้เราต้องช่วยกันไปดับไฟก่อน จนตอนนี้ท่านผู้ว่าฯ ได้ตั้งคณะกรรมการ 08 ารขึ้นมา 1 ชุด ชื่อว่า “คณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหาฝุ่นควันอย่างยั่งยืนแบบบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน” ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันทั้งภาคชนบท ภาคธุรกิจ ภาควิชาการ สื่อ ร่วมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ทำให้ในปีนีเรวางแผนว่าจะเน้นการปฏิบัติการเชิงรุกและป้องกันมากกว่าการแก้ไขปัญหที่ปลายเหตุ ซึ่งแผนนี้จะเสร็จภายในเดือนนี้และเราจะเริ่มปฏิบัติการตามแผนยาวไป 8 เดือนเพื่อลดปัญหาฝุ่นควันและไฟป่า”

นอกจากนี้ทางสภามหาวิทยาลัยได้วางแผนร่วมกับสภาองค์กรชุมชนเขียนแผนของหมู่บ้านของชุมชนเพื่อป้องกัน ดูแลป่า เพื่อป้องกันฝุ่นควัน และยังเน้นเรื่องเศรษฐกิจ อาชีพ สวัสดิการที่ดีของคนทุกชุมชน และอยากให้

ขยายไปทุกอำเภอ และจังหวัด คาดว่าจะเสร็จสิ้นในเดือนสิงหาคม และจะนำเสนอตัวอย่างการจัดการโดยชุมชนที่เป็น Best Practice แล้วให้สาธารณะช่วยกันสนับสนุน ยกตัวอย่างเช่น การตั้งกองทุนชุมชน ความรู้การบริหารฝุ่นควัน แผนบริหารจัดการ หรือเครื่องมือความพร้อมต่าง ๆ ”

ถัดมาเมื่อถามถึงการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้ทราบถึงปัญหาที่ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ

“เดิมกรมป่าไม้ได้ถ่ายโอนภารกิจการดูแลเรื่องไฟ การดับไฟป่ามาให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2547 จำนวน 101 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ปัญหาคือ กรมป่าไม้ได้โอนภารกิจการดูแลดับไฟป่าและให้งบมา 50,000 บาท เพียงปีเดียวเท่านั้น ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ไม่มียกงบประมาณ ไม่มีความรู้ในการดับไฟ และไม่มีทีมทำงาน ประเด็นเหล่านี้เป็นสิ่งที่สภามหาวิทยาลัยพยายามผลักดันนโยบายผ่านผู้ว่าฯ ให้มีการปลดล็อกเรื่องความรู้ งบประมาณ อุปกรณ์และทีมเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”

เช่นเดียวกันกับที่ เดโช ไชยทัฬห คณะทำงานภาคชนบท ได้เสริมปัญหาของภาคชนบทว่า “ปัญหาไฟป่าเกิดขึ้นเพราะมีเจ้าหน้าที่จัดการไฟป่าน้อยและมีพื้นที่ในความรับผิดชอบน้อยมากคือมี 12 สถานี ในพื้นที่ 2,000,000 ไร่ แต่พื้นที่อีกประมาณ 6,000,000 ไร่ ไม่มีใครจัดการ จะให้ชาวบ้านดูแลก็ไม่สามารถดูแลไหว

“ปีนี้สภามหาวิทยาลัย ตั้งเป้าหมายว่า 1.ในพื้นที่ประมาณ 6,000,000 ไร่ ต้องทำให้เกิดเจ้าภาพให้ได้ใน 4.8 ล้านไร่ ที่มีการถ่ายโอนภารกิจ 2.อีก 1 ล้านไร่กว่า ๆ ยังเป็นพื้นที่อยู่ในอุทยาน ซึ่งจะเป็นข้อเสนอ แต่จะต้องมีการสำรวจพื้นที่เพื่อทำให้เกิดแผนเพราะมีพื้นที่เกษตรที่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ 4,000,000 ไร่ และพื้นที่ป่าสงวน 1.6 ล้านไร่ ซึ่งสภาองค์กรชุมชนจะเข้ามาเป็นกลไกในการทำให้เกิดแผน ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องทำให้ชัดเจน และต้องมีเจ้าภาพ ต้องมีแผนงานว่าจะจัดการอย่างไร” สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความพยายามในการป้องกันการเกิดขึ้นของไฟป่าที่เป็นหนึ่งประเด็นสำคัญในการขับเคลื่อนงานของสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อลดผลกระทบต่อผู้คนในจังหวัดเชียงใหม่ที่ต้องประสบปัญหาฝุ่นควันที่หนักหนาสาหัสในปีที่ผ่านมา

ขณะการขับเคลื่อนประเด็นภาคเมืองของสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถูกบอกเล่าจากการทำงานของครูเบลล่า หรือ นลิ อินทรนันท์ ครูสอนร้องเพลงและเจ้าของโรงเรียนวรรณนัท ผู้ขับเคลื่อนการทำงานของสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ภาคเมือง ด้วยความเชื่อที่ว่า ‘สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นสิ่งที่เราต้องไม่เพิกเฉย เราจะมีชีวิตแบบทิ้งขว้างโดยไม่สนใจธรรมชาติไม่ได้’ แนวทางการทำงานขับเคลื่อนของเธอ เริ่มต้นจากการ “สังเกต” พฤติกรรมของเมืองที่เป็นแหล่งในการปล่อยมลพิษแล้วทำให้พบว่า การทำงานภาคเมืองควรขยับ 3 ด้าน คือ

“1. ต้นไม้ในเมืองไม่เพียงพอ ดังนั้นเราจะต้องปลูกเพิ่ม 2. ฝุ่นควันส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากรถยนต์ ก็อยากให้เห็นแบบไร้เชื้อเพลิงไม่ใช้พลังงานฟอสซิล ด้วยการรณรงค์ให้คนหันมาปั่นจักรยาน และ 3. รณรงค์ Zero Waste ไร้เหลือ แยกขยะใช้ประโยชน์จากทุกสิ่งไม่ให้เหลือ ที่มีการทำคลิปเผยแพร่ความรู้ทาง youtube และ facebook”

การทำงานของครูเบลล่าภายในบริบทของเมืองยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่อง โดยตั้งเป้าว่าภายในเขตเทศบาลจะต้องมีต้นไม้อีก 300,000 ต้น เพื่อที่จะให้อากาศบริสุทธิ์ ทำให้ตอนนี้จึงเกิดโครงการ “เก้าไม้ของเธอ” เริ่มปลูก

ต้นไม้บริเวณริมน้ำปิงด้านทิศตะวันตก สะพานนพรัตน์ และ บริเวณสะพานรัตนโกสินทร์ เป็นไม้ใหญ่รวม 400 ต้น และต้นไม้เล็ก ๆ อีก 500 ต้น การขับเคลื่อนโครงการดังกล่าวยังต่อยอดทำให้เกิดการจ้างงานกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ Covid-19 ที่ต้องถูกออกจากงาน แต่มีใจรักในการดูแลธรรมชาติเพราะต่างเป็นคนที่ต่างที่มาแต่กลับขึ้นมาช่วยทำแนวกันไฟเสมอ ครูจึงเกิดไอเดียที่อยากจะให้คนกลุ่มนี้มีงานทำให้โครงการเก่าไม้ของเธอ นอกจากจะปลูกต้นไม้แล้ว ยังสร้างโอกาสในการจ้างงานคนมาปลูกต้นไม้เหมือนกับการ “ปลูกต้นไม้ และปลูกทุกคนให้มีโอกาสทำงาน” ไปในคราวเดียวกันอีกด้วย

ขณะที่การรณรงค์เรื่องการปั่นจักรยานยังเป็นสิ่งที่ต้องผลักดันและแสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ เธอตั้งเป้าหมายอยากให้จักรยานเป็น “ยานพาหนะสามัญประจำบ้าน” เพราะไม่สร้างมลพิษ จึงอยากให้เชียงใหม่เป็นเมืองที่ปลอดภัย ขับขี่ปลอดภัย เป็นเมืองวัฒนธรรม เมืองมรดกโลก นอกจากนี้เธอยังทำงานกับภาคชนบท ด้วยการสนับสนุนจากเมืองสู่ชนบท “คนเมืองเข้าไปช่วยชนบท ผ่านการปลูกป่า ไปช่วยดับไฟ การระดมสนับสนุนอุปกรณ์ดับไฟ อาหาร น้ำดื่ม หรือผ่านการสนับสนุนการซื้อของ บ้านไหนที่เก็บเห็ดถอบที่มาจาก การปลูกไม้ได้มาจากการเผาป่า เราก็เข้าไปซื้อ ซื้อผลิตภัณฑ์ที่ทำบนดอย เช่นที่แม่แจ่ม หรือสนับสนุนการท่องเที่ยว เป็นต้น”

3. จังหวะก้าวต่อไปของสภามหาวิทยาลัยจังหวัดเชียงใหม่

แม้อายุการทำงานของสภามหาวิทยาลัยจังหวัดเชียงใหม่ จะมีอายุเพียง 10 เดือน แต่ก็เต็มเปี่ยมไปด้วยประสบการณ์ จากการพูดคุยถึงการทำงานในระยะเวลาที่ผ่านมา อาจารย์ชัชวาลย์ ได้ย้อนมองก้าวทางการเดินของสภาฯ บนถนนสายการขับเคลื่อนเพื่อสังคมว่า

“ปีที่ผ่านมาต้องยอมรับว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เพราะต้องเจอกับสถานการณ์ที่ไฟไหม้หนักมาก ฝุ่นควันหนักมาก แต่ตัวการแก้ปัญหาไม่ได้หมายถึงว่าไม่สำเร็จ เพราะเราได้เรียนรู้เยอะมาก ถือเป็นความสำเร็จอีกด้านหนึ่ง และได้ความร่วมมือของภาคประชาชนทุกภาค เป็นความสำเร็จครั้งใหญ่ มีคนเข้ามาเยอะมาก เพราะเป็นเรื่องที่ทุกคนตระหนักและเห็นปัญหา แล้วมีพื้นที่เปิดให้เขา ทั้งชุมชน สภามหาวิทยาลัย ชุมชน ลูกขึ้นมาแก้ปัญหาในหลาย ๆ พื้นที่

ขณะเดียวกันการเราจับมือกับราชการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสรุปบทเรียนร่วมกัน ตรงไหนที่เราและราชการยังไม่ตรงกัน จะต้องใช้หลักวิชาการเข้ามาตอบโจทย์จึงเข้าใจกันมากขึ้น และการทำงานชัดเจนกระชับมากขึ้น ดังนั้น จึงนำมาสู่กระบวนการป้องกันวางแผนป้องกันไฟ เราจะไม่แก้ปัญหาที่ปลายเหตุแล้ว ทำให้เราเตรียมการว่า 8 เดือนต่อจากนี้เป็นอะไรที่สำคัญมาก และจะเป็นสิ่งที่ชี้ว่าการทำงานของเรสำเร็จหรือไม่สำเร็จ”

ส่วนแผนการระยะยาว อาจารย์ชัชวาลย์ มองว่าการทำงานของสภามหาวิทยาลัยจังหวัดเชียงใหม่จะต้องทำงานต่อไปอีก 9 – 10 ปี เพื่อที่จะสามารถขับเคลื่อนให้รัฐบาลมี “Political View” ว่า PM 2.5 กลายเป็นปัญหาระดับชาติหรือระดับอาเซียนเพราะปัญหาฝุ่นควันเป็นปัญหาที่ทุกจังหวัดทุกภาคได้รับผลกระทบ การแก้ไขปัญหาฝุ่นควันจะต้องเป็นการแก้ไขปัญหาทั้งระบบมันคือการเปลี่ยนแปลงใช้เชียงใหม่เป็นเมืองสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน เมือง

นำอยู่ ชนบทที่ยั่งยืน ดังนั้นจึงเป็นการพัฒนาที่ต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร เพื่อที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมต่าง ๆ ของคน อาจารย์ได้นิยามปัญหาของผู้นำคนวันและขับเคลื่อนเพื่อสร้างสังคมเชียงใหม่ที่ยั่งยืนไว้อย่างน่าสนใจ ว่า

“ปัญหาผู้นำคนวันเกิดจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่กดดันทรัพยากร สิ่งแวดล้อมแล้วเอาทางทรัพยากร สิ่งแวดล้อมมาแปรเป็นคว้นพิช มลพิช เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงมันจึงยิ่งใหญ่ตรงที่ว่า มันเป็นการเปลี่ยน กระบวนทัศน์การพัฒนาให้กลับมาสู่ความยั่งยืนที่รักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมไว้ให้ได้ เศรษฐกิจสีเขียว คมนาคมสีเขียว พื้นที่สีเขียว ระบบนิเวศน์ของเราต้องดีขึ้น และผู้คนต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น”

การเกิดขึ้นของสภามหาใจเชียงใหม่ ที่รวบรวมทุกภาคส่วนที่ตระหนักถึงความอันตรายและปัญหาของ ผู้นำคนวันพิชที่ดำรงอยู่มาอย่างยาวนาน 10 ปี เข้ามาทำงานอย่างสอดประสาน และขับเคลื่อนในประเด็นที่แต่ละ กลุ่มสนใจ แต่มุ่งสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน ทั้งยังมีการสื่อสารออกไปสู่สาธารณะ สร้างคลังข้อมูลเพื่อเสนอเป็นนโยบาย การแก้ไขปัญหาต่อภาครัฐ จึงถือเป็นนวัตกรรมการทำงานรูปแบบใหม่ ที่กล่าวได้ว่า “ประสบความสำเร็จ” ใน การบูรณาการและเชื่อมต่อทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะกลุ่มใด ๆ ให้เข้ามาทำงาน เพื่อสร้างแผนการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และสิ่งที่สำคัญที่สุดของการทำงานครั้งนี้คือการดึงพลังจากชุมชนชนบทและชุมชนคนเมืองเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างให้ คนกลุ่มนี้ตระหนักถึงปัญหาและร่วมกันค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยกัน

ทำให้ในคำถามสุดท้ายของการสัมภาษณ์คือคำถามที่เกี่ยวกับการนิยามความหมายของ “นวัตกรรม ชุมชน” ในแบบของอาจารย์ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ซึ่งอาจารย์ได้ให้ความหมายว่า

“นวัตกรรมหมายถึงสิ่งใหม่แต่พอมีคำว่าชุมชนเข้ามา จึงเป็นกระบวนการใหม่ในการพัฒนาที่ขับเคลื่อน โดยชุมชน จากเดิมที่ชุมชนมักจะรอจนกว่าจะมีคำสั่ง มีนโยบายลงมา แต่ตอนนี้ชุมชนต้องไม่รอ และลุกขึ้นมา จัดการตนเอง นำสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชนมาต่อยอด มาเติมใหม่ เช่น นำภูมิปัญญาการจัดการไฟ ภูมิปัญญาเกษตร ยั่งยืนที่มีอยู่แล้วมาทำใหม่ และต้องนำภูมิปัญญาเหล่านั้นมาประมวลความรู้อย่างชัดเจนและต่อเข้ากับความรู้ทาง วิชาการสมัยใหม่ เชื่อมต่อกับระบบของ Gistda หรือเครื่องวัดผู้นำคนวัน เป็นต้น”

ชุมชน จึงเป็นฐานที่สำคัญในการขับเคลื่อนสังคมทั้งสังคมโดย “ชุมชนต้องไม่คิดถึงเฉพาะแต่ชุมชนเท่านั้น เพราะแท้จริงแล้วชุมชนต้องเป็นองค์กรฐานรากของสังคม เป็นองค์กรฐานรากที่เล็กๆ จำนวนมากในระดับตำบลทั่ว ประเทศ จริงๆสามารถทำอะไรได้มาก ถ้าชุมชนตื่น แต่เมื่อไหร่ก็ตามที่ชุมชนคิดถึงแต่ชุมชนอย่างเดียว มันไม่พอ ดังนั้นชุมชนต้องนำองค์ความรู้การแก้ปัญหา มาตอบโจทย์การแก้ปัญหาสังคม มาตอบโจทย์ทรัพยากร มาตอบโจทย์ การพัฒนาที่ยั่งยืน มาตอบโจทย์การแก้ปัญหาโควิด และนวัตกรรมนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากใครคนใดคนหนึ่งเพียงคนเดียว แต่เกิดจากกระบวนการที่หน้าห่มุ่ กระบวนการของชุมชนที่ร่วมคิดร่วมสร้างสรรค์มันขึ้นมา ร่วมกันวิเคราะห์ ร่วม ถอดบทเรียน และร่วมคิดค้นแล้วเสนอขึ้นมาอย่างเป็นเรื่องราวของชุมชน และผลประโยชน์ตอบสนองต่อทั้งชุมชน และสังคมใหญ่”

สิ่งเหล่านี้คือ “ความใหม่” ตามการนิยาม “นวัตกรรมชุมชน” ของชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ประธานสภามหาใจเชียงใหม่

เตรียมความพร้อมสู่สังคมสูงวัย

: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลประดู่งาม เพชรบูรณ์

ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ในปีหน้าคือปี 2564 มีการประเมินว่า ในปี 2564 ประเทศไทยจะมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป สัดส่วน 20% และอีก 10 ปีถัดไปคือในปี 2574 ประเทศไทยก็จะมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปสูงถึง 28%

สำหรับจังหวัดเพชรบูรณ์ได้เข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ จากข้อมูลในปี 2562 จังหวัดเพชรบูรณ์ มีประชากรผู้สูงอายุจำนวน 169,478 คน คิดเป็นร้อยละ 17.6 จากอัตราการเกิดต่ำพร้อมกับประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น

ตำบลประดู่งาม อยู่ในอำเภอศรีเทพ ทางตอนใต้ของจังหวัดเพชรบูรณ์ติดกับจังหวัดลพบุรี มีประชากร 2,972 คน (ข้อมูลปี 2559) เป็นชายหญิงในสัดส่วนใกล้เคียงกัน ครว้เรือนมีจำนวน 1,025 ครว้เรือน จากข้อมูลระดับอำเภอจากการสำรวจของคณะกรรมการสำนักงานสถิติแห่งชาติ อำเภอศรีเทพ มีประชากรวัยแรงงานลดลงเรื่อยๆ ทุกปีในทิศทางเดียวกับภาพรวมของจังหวัดเพชรบูรณ์ ในปี 2561 อำเภอศรีเทพมีประชากรทั้งหมด 70,474 คน มีประชากรวัยแรงงานอายุ 15-60 ปีอยู่ที่ 483,713 คนลดลงจากปี 2559 มากถึง 8,786 คน

เช่นเดียวกับจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยที่หลายหน่วยงานมีมาตรการต่างๆ เพื่อรองรับสังคมสูงวัย โดยเฉพาะด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต รวมทั้งการมีรายได้จากการทำงาน ในการเตรียมความพร้อมรองรับสังคมสูงวัย ในด้านสุขภาพและสังคม สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเพชรบูรณ์มีแผนยุทธศาสตร์ในการสร้างเมืองสุขภาพที่เข้มแข็งแบบมีส่วนร่วม การจัดการระบบสุขภาพชุมชน สร้างพฤติกรรมสุขภาพประชาชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ มีหน่วยงานดูแลสุขภาพของผู้สูงวัย เช่น คลินิกหมอครอบครัว ในด้านเศรษฐกิจและสังคม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรต่างๆ ได้มีมาตรการต่างๆ เช่น การสนับสนุนให้มีบุตร การรณรงค์ให้มีการออมของประชากรวัยทำงาน การส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมให้ผู้สูงวัยมีสุขภาพจิตที่ดีและสุขภาพแข็งแรง ฯลฯ

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลประดู่งามเป็นส่วนหนึ่งของการเตรียมความพร้อมในเชิงพื้นที่ในการรองรับสังคมสูงวัยในระดับตำบล เติมเต็มช่องว่างของนโยบายระดับประเทศและมาตรการของหน่วยงานต่างๆ ระดับจังหวัดที่แปรไปสู่รูปธรรมของการแก้ปัญหาเชิงพื้นที่ .

จุดเริ่มต้นของการจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงวัย

ครั้งแรกที่จำสืบอก นรินทร์ กลิ่นพ่วง นายกองค้กรส่วนบริหารตำบลประดู่งามในปัจจุบัน ย้ายเข้ามาอยู่ที่ตำบลประดู่งาม เขาเล่าย้อนไปว่า “ผมเป็นคนเพชรบุรีเกิดที่เพชรบุรี ผมรับราชการทหาร แล้วลาออกมาเมื่อปี

2540 มาอยู่กับภรรยาที่เป็นคนประดู่งาม ที่เป็นครูสอนอยู่ที่นี้ พอมาอยู่ก็เห็นว่า ชุมชนก่อนนี้ ชาวบ้านเป็นหนี้จาก การทำเกษตรกรรม ตำบลก็อยู่ไกลปิ่นเที่ยง คืออยู่ห่างจากตัวจังหวัด ส่วนราชการต่างๆเข้าไม่ถึง การพัฒนาน้อย มาก ก็เลยเห็นว่า เราพอมีศักยภาพตรงนี้ ก็เลยเข้ามาช่วยชุมชน ดูแลกัน”

แรงบันดาลใจในการก้าวเข้ามาทำงานชุมชนเกิดจากการเห็นสภาพปัญหาของชุมชนที่มีแทบทุกด้าน เมื่อ 20 กว่าปีก่อน และนำมาสู่การร่วมกันกับคนในชุมชนเพื่อพัฒนาให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วยการ แก้ปัญหาขั้นพื้นฐานของการพัฒนา จนมาถึงการปัญหารูปธรรมของการเข้าสู่สังคมสูงวัยในตำบลที่มีความยากจน อยู่ไม่น้อย

“เริ่มต้นจากการคิดถึงผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแลจากรัฐบาลโดย การจ่ายเบี้ยผู้สูงอายุคนละ 500 ต่อเดือน ทำให้เราคิดว่า การได้รับเดือน ละ 500 บาทจากรัฐบาล เป็นแค่ส่วนหนึ่ง ชุมชนจะทำอย่างไรที่จะมา ช่วยกันดูแลตั้งแต่เกิดจนถึงเสียชีวิต” จำสิบเอก นรินทร์ กลิ่นพ่วง นายก องค์การบริหารส่วนตำบลประดู่งาม บอกเล่าถึงจุดเริ่มต้นกองทุน สวัสดิการชุมชน

ความเจ็บป่วยนำมาซึ่งการเสียชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น ในทุกที่ รวมทั้งในตำบลประดู่งาม ผู้สูงอายุที่เป็นคนยากคนจนในตำบล เป็นแรงผลักดันให้ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลประดู่งามริเริ่มและ ผลักดันให้เกิดการจัดสวัสดิการ โดยคิดจากบริบทของพื้นที่จากกรณี ที่เกิดขึ้น

“คนที่เกิดมาไม่มีสวัสดิการ คนที่มีฐานะยากจน เมื่อเจ็บป่วยแล้วเสียชีวิตก็ไม่ได้รับการดูแลจากรัฐอย่าง ครบถ้วน เราจึงมาคิดกันว่า น่าจะมีการจัดสวัสดิการ เริ่มแรกคือ การที่ผู้สูงอายุเสียชีวิตแล้วต้องไปรับศพจากที่ ไกลๆ ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก บางคนสูงถึง 7,000 กว่าบาท ญาติพี่น้องไม่มีเงินแม้กระทั่งจะซื้อโลงศพ ไม่มีเงินจ่าย ค่ารถรับศพ เราจึงคิดกันว่า จะช่วยเหลือกันเองอย่างไร” จำสิบเอก นรินทร์ บอก

ในปี 2552 ชาวตำบลประดู่งามจึงจัดให้มีการทอดผ้าป่าเพื่อนำเงินมาซื้อรถมือสองไว้ใช้รับศพผู้เสียชีวิต และการรับคนป่วยส่งโรงพยาบาล โดยชาวบ้านได้รวมใจทอดผ้าป่าได้เงินรวม 200,000 บาท

จากจุดเริ่มต้นนี้เองจึงนำมาสู่การออมวันละบาทและตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลประดู่งามในปี 2553 เพื่อจัดสวัสดิการประเภทต่างๆ เขาเล่าให้ฟังว่า “มีอยู่รายหนึ่งเมื่อก่อนเป็นคนรวยต่อมารัฐานะทางบ้านแยลง เมื่อ แก่ตัวลง เจ็บป่วย ไปนอนโรงพยาบาล ไม่มีลูกก็ไม่ไปเฝ้า เราจึงจัดสวัสดิการคนเฝ้าคนป่วย ค่าเฝ้าดูแล 100 บาท คนป่วยได้รับสวัสดิการ 100 บาท ในปัจจุบัน เมื่อเจ็บป่วย ค่าเฝ้า 200 คนป่วย 200 บาทรวมเป็น 400 บาท ครั้ง ละไม่เกิน 5 วัน ปีละไม่เกิน 2 ครั้ง รวมแล้วก็สูงสุด 4,000 บาท ค่ารถรับส่งฟรีให้แก่สมาชิกกองทุนสวัสดิการฯ แม้กระทั่งไปต่างจังหวัดเราก็ส่งฟรี”

ความเจ็บป่วยสัมพันธ์กับผู้เปราะบางในชุมชนซึ่งก็คือผู้สูงอายุ การจัดสวัสดิการให้แก่คนเจ็บป่วยของ กองทุนสวัสดิการคือการเตรียมพร้อมรับมือกับสังคมสูงวัยที่จะมีผู้ป่วยสูงอายุเพิ่มมากขึ้นและขาดคนในครอบครัว ดูแล การจัดสวัสดิการให้กับคนเฝ้าดูแลผู้สูงวัยยามเจ็บป่วยเป็นสวัสดิการทางอ้อมแก่ผู้สูงอายุที่จะทำให้ไม่โดดเดี่ยว มีกำลังใจ ช่วยในด้านสุขภาพจิต เพื่อจะหายจากโรคภัยไข้เจ็บ

“ที่ผ่านมาจากสถานการณ์โควิด เราใช้กองทุนสวัสดิการในเรื่องของรถตู้ปันสุข ถุงยังชีพให้กับสมาชิกทุก ครัวเรือน มีข้าวสาร ไข่ น้ำมันพืช ไปช่วยเหลือ และไปเยี่ยมผู้ป่วยที่เป็นผู้สูงอายุที่ติดบ้านติดเตียง โดยไม่ จำเป็นต้องเป็นสมาชิกกองทุน เราก็ใช้กองทุนเข้าไปเยี่ยมไปดูแล”

นอกจากนี้ กองทุนสวัสดิการชุมชนประดู่งามได้เชื่อมโยงสวัสดิการผู้สูงอายุไปกับการสร้างเสริมสุขภาพของ ผู้สูงอายุโดยรวมมีจากภาคส่วนต่างๆ ที่โดดเด่น คือ โรงเรียนสร้างสุขของผู้สูงอายุ

โรงเรียนสร้างสุขของผู้สูงอายุ

โรงเรียนสร้างสุขผู้สูงอายุ มีกิจกรรมใน 4 ด้าน ประกอบด้วยการให้ความรู้ด้านกฎหมาย ด้านสุขภาพ ด้าน ความรู้เรื่องภัยใกล้ตัว ด้านอาชีพและสวัสดิการต่างๆ นอกจากนี้ มีกิจกรรมที่ออกแบบมาดึงดูดผู้สูงอายุและผู้ สูงอายุให้ความสนใจมาก คือการออกกำลังกายโดยใช้กลองยาวที่เป็นกลองยาวเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นเป็น ส่วนประกอบของกิจกรรมการออกกำลังกาย

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลประดู่งาม เล่าถึงความเป็นมาว่า “ในสมัยหลวงพ่อดีมีชีวิตอยู่ มีกลองยาว อยู่ประจำวัดในท้องถิ่น มีคนบรรเลงกลองยาว ในช่วงนั้น และถ่ายทอดให้กับลูกหลานสืบต่อกันมา เมื่อก่อนนี้มี คณะกลองยาวต่างๆ ที่เป็นลูกศิษย์วัด เขาสืบต่อกันมาและมารวมอยู่ที่นี้ เป็นวัฒนธรรมของตำบลประดู่งามของ ผู้สูงอายุที่มาถ่ายทอดให้แก่ลูกหลาน กลองยาวเสียงดังกังวาน เพราะมาก คนเข้าร่วมกิจกรรมชอบกันมาก เป็นการ ใช้วัฒนธรรม ใช้อัตลักษณ์ชุมชนเป็นแกน ดึงผู้สูงอายุออกจากบ้าน”

กิจกรรมปลูกผักปลอดสารพิษ

จากการเริ่มต้นด้วยการให้ความรู้ในด้านสุขภาพแก่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะเรื่องของสารพิษที่เข้าสู่ร่างกายจาก การบริโภค มาสู่การจัดกิจกรรมอาหารปลอดภัย โดยเปิดโอกาสให้ครัวเรือนที่สนใจเข้ารับการอบรมและร่วม กิจกรรมปลูกผักปลอดสารเคมีในครัวเรือน ครัวเรือนละอย่างน้อย 1 ชนิด เพื่อให้ผู้สูงอายุไว้รับประทานภายใน ครัวเรือน ต่อมาหน่วยงานเกษตรอำเภอเข้ามาร่วมสนับสนุนกิจกรรมนี้ มีการอบรมให้ความรู้ในเรื่องเกษตรอินทรีย์ กับกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษให้มีการปลูกในปริมาณมากขึ้นในแต่ละครัวเรือนจนมีการส่งไปขายตามห้างต่างๆ ทำ ให้ผู้สูงอายุมีกิจกรรมในบ้านมากขึ้นและสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุ

กิจกรรมของผู้สูงอายุของตำบลประดู่งาม มีจุดเด่นคือการดึงความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ ให้เข้ามาร่วม สนับสนุนโดยมีศูนย์รวมคือกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลเป็นแกนกลาง เริ่มต้นจากการเติมเต็มช่องว่างสวัสดิการ

ผู้สูงอายุจากภาครัฐที่ยังขาดไป ดังที่นายกองค์การบริหารส่วนตำบลประดู่งามเล่าให้ฟังในช่วงต้นถึงกรณีผู้สูงอายุที่เป็นผู้ยากไร้ซึ่งคนในครอบครัวขาดแคลนเงินในการดำเนินการเมื่อเสียชีวิตจนมาถึงการพัฒนาการจัดสวัสดิการให้ครอบคลุมมิติต่างๆ ของชีวิตสมาชิก ไปจนถึงกิจกรรมผู้สูงอายุที่เชื่อมโยงกับด้านสุขภาพกาย สุขภาพใจ และการสร้างรายได้ และในอนาคต นโยบายและกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุจะทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ

“เราจะมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง ณ วันนี้คุณภาพชีวิตเริ่มดีขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุของเราได้รับการดูแลจากศูนย์ผู้สูงอายุจังหวัดลำปาง และการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง ส่วนหนึ่งได้รับการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะที่อยู่อาศัย รวมทั้งสวัสดิการของเราไปหนุนในเรื่องของการสร้างและปรับปรุงที่อยู่อาศัยด้วยซึ่งจะมีการทำอย่างต่อเนื่อง ในอนาคตในสถานการณ์ของภัยพิบัติ เช่น โรคภัยต่างๆที่เกิดขึ้น เราจะต้องสนับสนุนในเรื่องของความเป็นอยู่และสุขภาพของผู้สูงอายุโดยใช้กองทุนสวัสดิการเข้าไปช่วยเหลือ” นายกองค์การบริหารส่วนตำบลประดู่งาม กล่าว

ในปัจจุบัน กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลประดู่งามมีสมาชิกกว่า 1,000 คน มีเงินกองทุนประมาณ 1 ล้านบาท มีการจัดสวัสดิการ 9 ด้านคือ 1. สวัสดิการด้านการเกิดโดยจ่ายค่าคลอดบุตร 500 บาท ค่ารับขวัญ 500 บาท 2. สวัสดิการด้านการส่งเสริมพุทธศาสนา จ่ายเป็นกรณีตามเงื่อนไขที่คณะกรรมการกำหนดรายละ 1,000 บาท 3. สวัสดิการด้านการส่งเสริมประเพณี จ่ายเป็นกรณีตามเงื่อนไขที่คณะกรรมการกำหนดรายละ 1,000 บาท 4. สวัสดิการด้านบำนาญชีวิตจ่ายปีละ 500 บาทต่อคน 5. สวัสดิการด้านการเจ็บป่วย จ่าย 2 ครั้งต่อปี ปีละไม่เกิน 2000 บาท 6. สวัสดิการด้านการเสียชีวิต จ่าย 3500 บาท 7. สวัสดิการด้านอุบัติเหตุ จ่ายครั้งละ 2000 บาท 8. สวัสดิการด้านการศึกษา จ่ายปีละ 500 บาทต่อคน 9. สวัสดิการด้านสาธารณภัย สาธารณประโยชน์ ซึ่งในปี 2563 จัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกในโครงการปันน้ำใจสู้ภัยโควิด-19

ทั้งนี้ ในปี 2561 การขับเคลื่อนงานผู้สูงอายุของตำบลประดู่งามได้ดำเนินการภายใต้โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะรองรับสังคมสูงวัยตำบลประดู่งามที่เป็นการบูรณาการหลายหน่วยงานร่วมกัน โดยมุ่งเน้นให้ความรู้และให้ความสำคัญในการเตรียมความพร้อมเพื่อเป็นสังคมผู้สูงวัยอย่างมีคุณภาพครอบคลุมคนสามวัย ได้แก่ ผู้นำชุมชน เยาวชน คนในครอบครัว

นอกจากนี้มีการจัดทำแผนพัฒนาเพื่อรองรับสังคมสูงวัยในระดับตำบล 4 มิติ คือ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพ รวมทั้งการผลิตสินค้าที่มีอยู่ให้ชุมชนเป็นสินค้าโอท็อป โรงเรียนผู้สูงอายุชีวิตถ่ายทอดภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น การจัดสวัสดิการชุมชนเพิ่มเงินนอกรักษาตัวที่โรงพยาบาลจากกองทุน การพัฒนาปรับสภาพที่อยู่อาศัยให้กับผู้สูงอายุที่ความเป็นอยู่ที่ยากจน ผู้สูงอายุทั่วไป ผู้พิการติดบ้าน ติดเตียง เครื่องออกกำลังกายสำหรับผู้สูงอายุในชุมชน ตรวจหาสารพิษในร่างกาย ตรวจสุขภาพช่องปาก คัดกรองและแก้ไขปัญหาทางสายตา โดยมีคณะทำงานที่มาจากทุกภาคส่วนเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน สภาเด็กและเยาวชน ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุตำบลประดู่งาม รพสต. โรงพยาบาล อสม. ศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบลประดู่งาม ศูนย์บริการคนพิการตำบลประดู่งาม และชมรมผู้สูงอายุ

“ความร่วมมือกันโดยเฉพาะคนในชุมชน ช่วยเหลือกัน ทำอะไรก็สำเร็จ เช่น เราบอกว่าขอร่วมกัน
ทอดผ้าป่าเพื่อซื้อรถรับส่งผู้เสียชีวิต รับส่งคนไปโรงพยาบาลก็สำเร็จ ร่วมสร้างพระพุทธรูปที่ประดิษฐานขอเป็น
เจ้าภาพส่วนหนึ่งก็สำเร็จ ร่วมก่อสร้างตึกของโรงพยาบาลศรีเทพ 1 ห้องก็สำเร็จ” นายกองค้การบริหารส่วนตำบล
ประดู่งาม กล่าวทิ้งท้าย

การแก้ปัญหาที่ดินทำกินและใช้นวัตกรรม‘DSLIM’ แก่น้ำท่วม-น้ำแล้ง

โดยสภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลา อำเภอร่องกว้าง จังหวัดแพร่

ตำบลน้ำเลา อ.ร่องกว้าง จ.แพร่ มีพื้นที่ 43,193 ไร่ มี 10 หมู่บ้าน จำนวน 1,741 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 5,400 คน ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวโพด ทำนา ปลูกถั่วเหลือง ฯลฯ มีปัญหาเรื่องที่ดินทำกินไม่มีเอกสารสิทธิ์ เพราะทับซ้อนกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ (ป่าแม่ตึก แม่ถาง และแม่กำปอง)นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องน้ำท่วมในฤดูฝน และขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

กังสดาล พรหมเสน สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลา เล่าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นว่า ปัญหาดังกล่าวนี้นี้มีมา นานแล้ว โดยเฉพาะปัญหาเรื่องที่ดินทำกินที่เป็นปัญหาใหญ่ของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน จึงกลัวว่าจะถูกทางราชการยึดที่ดินคืน หรือจะเอาที่ดินไปจำนองกับ ธกส.เพื่อเอาเงินมาหมุนเวียนลงทุนทำไร่ ทำนาก็ไม่ได้ ส่วนปัญหาเรื่องน้ำ เนื่องจากในตำบลยังมีแหล่งน้ำไม่พอเพียง ช่วงหน้าฝนน้ำจะไหลบ่าเข้าท่วมบ้านเรือนและไร่นาเสียหาย พอถึงช่วงหน้าแล้งก็จะมีน้ำ ทำให้เดือดร้อนกันทั้งตำบล เป็นปัญหาซ้ำซากที่เกิดขึ้นทุกปี

สภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลาขับเคลื่อนเรื่องการแก้ไขปัญหาดิน

กังสดาล เล่าต่อไปว่าสภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลาจัดตั้งขึ้นในปี 2553 ตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2551 มีเป้าหมายเพื่อให้สภาองค์กรชุมชนเป็นเวทีแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆในการจัดตั้งสภาฯ ช่วงแรกๆ สภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลายังไม่มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาในตำบลมากนัก จนกระทั่งในปี 2555-2556 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. มีโครงการ ‘**แก้ไขปัญหาดินทำกินและที่อยู่อาศัยแนวใหม่**’ ทั่วประเทศ โดยสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนหลักในการแก้ไขปัญหาของตนเอง และขยายโครงการมาที่ภาคเหนือสภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลาจึงเข้าร่วมโครงการนี้ด้วย

ต่อมาในปี 2557สภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลาได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก พอช.จำนวน 30,000 บาท เพื่อนำมาใช้จัดเวทีสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านในตำบล จัดเก็บข้อมูลผู้เดือดร้อน ข้อมูลรายครัวเรือน อบรมการจัดทำแผนที่ทำมือ การใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System : GIS) จับพิกัด

ที่ดินรายแปลง ฯลฯ เพื่อนำมาเป็นฐานข้อมูลในการแก้ไขปัญหา มีการจัดตั้งคณะทำงาน ‘เครือข่ายปฏิรูปที่ดินตำบลน้ำเลา’ ขึ้นมา มีตัวแทนจากสภาองค์กรชุมชนตำบล ตัวแทนชาวบ้านทั้ง 10 ตำบล สมาชิก อบต. ฯลฯ ร่วมเป็นคณะกรรมการขับเคลื่อนงาน

“ในช่วงแรกที่ทำโครงการนี้ขึ้นมาชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจ ไม่ให้ความร่วมมือ ต้องใช้เวลาชี้แจงนานหลายเดือน เพราะช่วงปี 2557 เป็นช่วงที่รัฐบาล คสช. (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ) เข้ามาบริหารประเทศ และมีนโยบายทวงคืนผืนป่า ชาวบ้านจึงกลัวว่าการสำรวจข้อมูลจะทำให้ถูกยึดที่ดิน แต่หลังจากคณะทำงานได้ทำความเข้าใจกับชาวบ้านทั้งตำบลแล้ว เราจึงเดินหน้าต่อไปได้” กังสดาลเล่าถึงก้าวทางการแก้ไขปัญหา

‘แม่ทาโมเดล’ ต้นแบบการแก้ไขปัญหาที่ดิน

ต่อมาในเดือนเมษายน 2558 กังสดาลและตัวแทนคณะกรรมการเครือข่ายปฏิรูปที่ดินตำบลน้ำเลาได้เดินทางมาศึกษาดูงานการแก้ไขปัญหาที่ดินที่ตำบลแม่ทา อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นตำบลนำร่องในการแก้ไขปัญหาที่ดินตามนโยบาย ‘คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ’ (คทช. มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน)

โดยในวันที่ 5 เมษายน 2558 พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ได้เดินทางมาที่ตำบลแม่ทา เพื่อเป็นประธานมอบหนังสืออนุญาตถือครองที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เนื้อที่ประมาณ 7,200 ไร่ที่ชาวบ้านอยู่อาศัยและทำกินมานานให้แก่ชาวแม่ทาประมาณ 2,000 ครอบครัว ตามนโยบายคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)

“ผมและคณะกรรมการเครือข่ายปฏิรูปที่ดินตำบลน้ำเลามาศึกษาดูงานที่ตำบลแม่ทาด้วย เห็นนายกรัฐมนตรีมอบหนังสือที่ดินทำกินให้ชาวแม่ทาจึงเห็นทางออกของการแก้ไขปัญหาที่ดิน และจะใช้ตำบลแม่ทาเป็นตัวอย่างในการแก้ไขปัญหา เพราะแม่ทาเป็นตำบลนำร่องในการแก้ไขปัญหาที่ดินตามนโยบายของ คทช. หลังจากที่ชาวแม่ทาต้องต่อสู้เรื่องที่ดินมานานหลายปี” กังสดาลเล่าต่อ

หลังจากกลับมาจากตำบลแม่ทา คณะกรรมการเครือข่ายปฏิรูปที่ดินตำบลน้ำเลาจึงนำวิธีการแก้ไขปัญหาที่ดินที่ตำบลแม่ทามาใช้ โดยเริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลปัญหาที่ดินในตำบล เช่น ข้อมูลครัวเรือนที่เดือดร้อนนำมาบันทึกในระบบคอมพิวเตอร์ ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนที่แสดงแปลงที่ดินตำบลน้ำเลา แผนที่แสดงแปลงที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ แผนที่แสดงพื้นที่ทำกินทับซ้อนกับป่าสงวนแห่งชาติ (พื้นที่ป่าสงวนฯ ป่าแม่เด็ก แม่กลาง และแม่กำปองเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 188,000 ไร่) โดยใช้เวลานานหลายเดือน

จากนั้นจึงนำข้อมูลให้ อบต.น้ำเลานำเสนอต่อสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดแพร่ และคณะกรรมการนโยบายที่ดินจังหวัดแพร่ (คทช.จังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน) เพื่อเข้าสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาตามขั้นตอนของ คทช.

หลังจากดำเนินการตามขั้นตอนของ คทช.จังหวัดแพร่ นานนับปี ในเดือนมีนาคม 2562 คทช.จังหวัดแพร่ ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ที่ดินจังหวัด เกษตรจังหวัด ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดแพร่ ได้เข้ามาตรวจสอบข้อมูลในตำบลน้ำเลาร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดิน สภาองค์กรชุมชนตำบล และ อบต.น้ำเลา และมาตรวจสอบซ้ำอีกครั้งในเดือนพฤษภาคม 2562 เพื่อตรวจสอบข้อมูลให้รอบด้านและถูกต้อง เช่น การกินพื้นที่ป่าสงวนฯ ออกจากที่ดินทำกิน จำนวนคร่าวเรือน และข้อมูลการครอบครองที่ดินหรือแปลงที่ดินทำกินของชาวบ้านแต่ละรายโดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศปี 2545 และ 2557 ตรวจสอบการเข้าทำประโยชน์ที่ดินของชาวบ้าน

วัชรพงศ์ วิยะ รองนายก อบต.น้ำเลา ในฐานะที่ทำงานขับเคลื่อนเรื่องการแก้ไขปัญหาที่ดินตำบลน้ำเลาร่วมกับสภาองค์กรชุมชนฯ มาตลอดแล้วว่า ขณะนี้ (มิถุนายน 2563) อบต.ทราบจากทาง คทช.จังหวัดแพร่ว่า คทช.ได้ตรวจสอบข้อมูลทั้งจากที่ชาวบ้านทำขึ้นมา และจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาร่วมตรวจสอบที่ดินแล้ว มีมติเห็นชอบให้จัดสรรที่ดินในเขตป่าสงวนฯ ที่ชาวบ้านเข้าทำกินแล้ว จำนวน 2,440 ไร่ ให้แก่ชาวบ้านตำบลน้ำเลา จำนวน 756 ครอบครัว (เฉลี่ยครอบครัวละ 3 ไร่เศษ)

“ขณะนี้อยู่ในระหว่างการดำเนินการตามขั้นตอนของกรมป่าไม้ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเดิมเป็นป่าสงวนฯ จึงต้องใช้อำนาจของอธิบดีกรมป่าไม้ ตามมาตรา 16 พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 และคาดว่าจะมีการออกหนังสืออนุญาตให้ชาวบ้านเข้าอยู่อาศัยและทำกินได้ในเร็วๆ นี้ ในลักษณะให้เข้าทำกินแต่ไม่ให้กรรมสิทธิ์ ห้ามซื้อขาย หรือให้คนอื่นเช่าต่อ” รองนายก อบต.ชี้แจงความคืบหน้าการแก้ไขปัญหาที่ดินในตำบลน้ำเลา

กองทุนที่ดินแก้ไขหนี้ในระบบ-ป้องกันที่ดินหลุดมือ

นอกจากการแก้ไขปัญหาที่ดินโดยใช้ฐานข้อมูลจากการสำรวจ และการใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ดังกล่าว สภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลายังได้จัดตั้งกองทุนธนาคารที่ดินตำบลน้ำเลาขึ้นมาในปี 2558 มีคณะกรรมการดำเนินงานมาจากตัวแทนชาวบ้านตัวแทน อบต. และกลุ่มกองทุนต่างๆ ในตำบล มีระเบียบให้ชาวบ้านที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกสมทบเงินเข้ากองทุนที่ดินเป็นรายปีๆ ละ 100 บาท ผู้สมัครจะต้องเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนด้วย เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงกองทุนและช่วยเหลือกัน

กองทุนที่ดินมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบและหนี้สินอื่นๆ และหากสมาชิกกองทุนรายใดเดือดร้อนเรื่องที่ดินหรือที่ดินจะหลุดมือ กองทุนจะนำเงินไปซื้อที่ดินหรือไถ่ถอน เพื่อไม่ให้ที่ดินตกไปอยู่ในมือของนายทุน หรือคนต่างถิ่นและสมาชิกสามารถกู้ยืมเงินกองทุนมาแก้ไขปัญหาที่ดินได้ไม่เกินรายละ 50,000 บาท (หรือตามความเห็นของคณะกรรมการ) อัตราดอกเบี้ยระยะสั้น 1 ปี ร้อยละ 2.50 บาทต่อปี ฯลฯ นอกจากนี้

สมาชิกสามารถฝากเงินเป็นเงินสะสมประจำได้ด้วย โดยจะได้รับดอกเบี้ย 1.50 บาทต่อปีปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 1,419 ราย มีเงินกองทุนทั้งหมดประมาณ 400,000 บาท

พรณิตา ศิริพันธุ์ เลขาธิการกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำเลา กล่าวว่า กองทุนสวัสดิการชุมชน จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2552 ให้สมาชิกสมทบเงินเข้ากองทุนเป็นรายเดือนๆ ละ 30 บาท หรือสมทบเป็นรายปีๆ ละ 365 บาท ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 1,419 ราย มีเงินกองทุนประมาณ 2,500,000 บาท ช่วยเหลือสมาชิกตั้งแต่ เกิดจนตาย เช่น คลอดบุตร ช่วยเหลือรายละ 500 บาท เจ็บป่วยนอนโรงพยาบาล ช่วยเหลือค่านายหน้า 300 บาท ปีหนึ่งไม่เกิน 5 ค่าน เสียชีวิตช่วยเหลือสูงสุดไม่เกินรายละ 7,500 บาท หากไม่เจ็บป่วยภายใน 3 ปี กองทุนจะให้ เงินสนับสนุนรายละ 500 บาท

“นอกจากนี้กองทุนยังนำไปสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ในตำบล เช่น ทุนการศึกษานักเรียน ช่วย กิจกรรมผู้สูงอายุ การออกกำลังกาย การดูแลสุขภาพคนในตำบล รวมทั้งยังร่วมกับสภาองค์กรชุมชนตำบล และ อบต.สนับสนุนให้ชาวบ้านลดการใช้สารเคมีในไร่นา โดยเฉพาะการปลูกข้าวโพด เพราะมีการใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าหญ้า ฆ่าแมลงกันมาก ทำให้สารเคมีสะสมอยู่ในร่างกายเป็นอันตรายต่อสุขภาพ เราจึงสนับสนุนให้ปลูกพืช ชนิดอื่นๆ ทดแทนข้าวโพด หรือในช่วงแรกก็ปลูกแซมในไร่ข้าวโพดก่อน เช่น ถั่วฝักยาว มะขาม มะม่วง ถั่ว หน่อไม้ ฯลฯ ตอนนี้มีชาวบ้านหลายรายแล้วที่ทำแบบนี้ และระยะยาวเมื่อพืชพวกนี้ทำรายได้ก็อาจจะเลิกปลูก ข้าวโพดไปเลย” เลขาฯ กองทุนสวัสดิการชุมชนกล่าว

นวัตกรรม ‘DSLМ’ (แฟรโมเดล) แก้น้ำท่วม-น้ำแล้ง

ตำบลห้วยน้ำเลามีอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กและใหญ่รวมกันทั้งหมด 8 อ่าง ขนาดความจุตั้งแต่ 24,000 ลูกบาศก์เมตร จนถึงขนาดใหญ่สุด คืออ่างเก็บน้ำแม่คำปอง ขนาดความจุ 6.5 ล้าน ลบ.ม. แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ต่อความต้องการของชาวบ้านทั้งตำบล เพราะต้องใช้เพื่อการเกษตรและทำน้ำประปาแจกจ่ายไปทุกครัวเรือน

กังสตาล พรหมแสน สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลาบอกว่า ปัญหาน้ำท่วมและน้ำแล้งถือเป็นปัญหา ซ้ำซากที่เกิดขึ้นทุกปี เพราะสภาพพื้นที่ตำบลน้ำเลามีลักษณะเป็นที่ราบสูงและเป็นภูเขา ในช่วงฤดูฝนน้ำจาก พื้นที่สูงจะไหลหลากลงมายังที่ราบ แต่ไม่มีอ่างเก็บน้ำรองรับพอเพียง น้ำจึงไหลหลากท่วมบ้านเรือนและท่วม พื้นที่ไร่นาเป็นประจำ ทำให้เกิดความเสียหายแก่บ้านเรือนและทรัพย์สิน ส่วนในช่วงฤดูแล้งปริมาณน้ำในอ่างไม่ เพียงพอที่จะแจกจ่ายทั่วถึงทั้งตำบล

ในปี 2559 มีการประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลระดับจังหวัดในจังหวัดแพร่ มีผู้บริหารองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดแพร่ (อบจ.แพร่) เข้าร่วมด้วย โดยขณะนั้น อบจ.แพร่มีโครงการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนเพื่อแก้ไข ปัญหาการขาดแคลนน้ำในจังหวัด โดยใช้นวัตกรรม ‘DSLМ’ การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนมีส่วนร่วม หรือ ‘แฟร โมเดล’ (Phrae Model) นำมาเสนอในที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนฯ ระดับจังหวัด และต่อมาสภาองค์กรชุมชนและ อบต.น้ำเลาได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมอบรมด้วย

นวัตกรรม DSLM คือ **Demand** การสำรวจปัญหาความต้องการน้ำของชุมชน**Supply**คือการสำรวจปริมาณน้ำหรือแหล่งน้ำที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูลชุมชน**Logistic** คือการสำรวจและจัดทำผังทิศทางน้ำและระบบส่งน้ำในพื้นที่ และ **Management** คือการนำข้อมูล **DSL**ที่ได้ทำการสำรวจมาบริหารจัดการในพื้นที่ชุมชนของตนเอง เป็น ‘**DSL**’ซึ่งหลักการนี้สามารถนำไปปรับใช้กับการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในตำบลได้ด้วย

โครงการบริหารจัดการน้ำแบบยั่งยืนของ อบจ.แพร่ อบรมให้ความรู้แก่ผู้นำชุมชนในหัวข้อต่างๆ เช่น **ภาคทฤษฎี**ให้ความรู้เรื่องการบริหารจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 การจัดการป่าไม้จังหวัดแพร่และการขอใช้พื้นที่ป่าการทำฝั่งน้ำและการวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไข และการจัดทำฝั่งน้ำชุมชน จากนั้นจะเป็น**ภาคปฏิบัติ** โดยการลงพื้นที่ปฏิบัติการเพื่อสำรวจข้อมูล และจัดทำฝายชะลอน้ำในพื้นที่ชุมชนของตนเอง ทั้งนี้ในการสำรวจและจัดทำผังทิศทางไหลของน้ำจะใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ใช้แผนที่ทางอากาศและภาพถ่ายดาวเทียมมาช่วยหาพิกัด เช่นเดียวกับการสำรวจข้อมูลเรื่องที่ดินที่เคยทำมาก่อนจึงทำให้ผู้นำตำบลน้ำเลาเรียนรู้ได้เร็ว

“เราได้เรียนรู้เรื่องการจัดทำฝายชะลอน้ำแบบถาวร จากเดิมที่ชาวบ้านเคยทำฝายโดยใช้ไม้ หิน ทราย มาทำเป็นฝายชะลอน้ำ เพื่อไม่ให้น้ำที่ไหลลงมาตามลำห้วยไหลเร็วเกินไปจนชะหน้าดินหรือกักน้ำไม่อยู่ แต่ฝายแบบนี้จะอยู่ได้ไม่นาน ไม้จะผุพังหรือเปื่อยสลายไป จึงเปลี่ยนมาทำฝายถาวรบริเวณป่าชุมชนและป่าต้นน้ำในตำบล โดยใช้ปูนซีเมนต์มาผสมกับทรายและหินแล้วเทลงในฝายไม้ วิธีนี้จะทำให้ฝายแข็งแรงถาวรขึ้น ช่วยชะลอน้ำและดักตะกอนไม่ให้ไปทับถมทำให้แหล่งน้ำตื้นเขินน้ำที่ไหลลงมาก็จะซึมไปอยู่ใต้ดิน และไหลเข้าสู่พื้นที่การเกษตร” กังสดาลอภิบาล

นอกจากนี้การสร้างฝายชะลอน้ำยังเป็นการช่วยฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ทำให้ดินชุ่มชื้น ป่าไม้แห้งแล้งเพราะมีน้ำจากใต้ดินหล่อเลี้ยง ชาวบ้านได้เก็บหาอาหารจากในป่า เช่น หน่อไม้ ผัก แมลง และเห็ดต่างๆ นำไปกินและขายเป็นรายได้เสริม โดยเฉพาะเห็ดถอบหรือเห็ดเผาะที่จะออกในช่วงต้นฤดูฝน ราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 300-400 บาท

ปัจจุบันชาวบ้านช่วยกันทำฝายบริเวณป่าชุมชนต้นน้ำไปแล้วประมาณ 75 แห่ง โดย อบจ.แพร่ช่วยสนับสนุนปูนซีเมนต์ ชาวบ้านช่วยกันลงแรง หาไม้ไผ่ หิน ทรายมาสร้างฝายชะลอน้ำ

มูลนิธิอุทกพัฒน์สนับสนุนชุมชนสร้างอ่างเก็บน้ำจุ 1.2 ล้าน ลบ.ม. พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว-แหล่งอาหารของชุมชน

จากการเข้าร่วมโครงการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของ อบจ.แพร่ที่มีมูลนิธิอุทกพัฒน์ในพระบรมราชูปถัมภ์เป็นผู้สนับสนุนในปี 2559 ในปี 2560 สภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเลาและ อบต.น้ำเลาจึงได้นำนวัตกรรม DSLM มาใช้แก้ไขปัญหาในตำบล โดยนำข้อมูลปัญหาความต้องการน้ำ (Demand) การสำรวจปริมาณน้ำในชุมชนที่มีอยู่(Supply)จัดทำผังทิศทางน้ำและระบบส่งน้ำ (Logistics) แนวทางการสร้างอ่างเก็บน้ำและบริหาร

จัดการ (Management) มาจัดทำโครงการขุดอ่างเก็บน้ำในตำบล และเสนอขอรับการสนับสนุนจากมูลนิธิอุทกพัฒนาฯ เพื่อขุดอ่างเก็บน้ำบริเวณบ้านห้วยขี้หมูที่ 3 ขึ้นมา เพื่อให้เป็นแหล่งกักเก็บน้ำไว้ในตำบลอีกแห่งหนึ่ง

ต่อมาในปี 2560 นั้นเอง มูลนิธิอุทกพัฒนาฯ ได้ส่งทหารช่างจากราชบุรีมาสำรวจพื้นที่ และได้พิจารณาอนุมัติโครงการในปี 2561 ใช้งบประมาณจำนวน 53 ล้านบาทเศษตั้งแต่ปี 2562 ทหารช่างเริ่มขุดอ่างเก็บน้ำห้วยขี้หมูขนาดพื้นที่ 112 ไร่ ความจุน้ำ 1,200,000 ลูกบาศก์เมตร และแล้วเสร็จในเดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน

หลังจากนั้นชาวบ้าน สภามัคคุเทศน์ และ อบต.น้ำเลาจึงช่วยกันปลูกหญ้าแฝกบริเวณขอบอ่างจำนวน 200,000 ต้น เพื่อให้รากแฝกยึดหน้าดินไม่ให้ดินพังทลาย และปลูกต้นไม้รอบอ่างจำนวน 1,800 ต้นเช่น พะยูง มะค่า ประดู่ ไม้สัก และไม้ดอกต่างๆเพื่อปรับภูมิทัศน์ให้มีความสวยงาม พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในตำบล

นอกจากนี้กรมประมงยังนำพันธุ์ปลาบึก และปลาต่างๆ เช่น ปลานิล ปลาขาว มาปล่อยในอ่างเก็บน้ำอีกประมาณ 400,000 ตัว และล่าสุดในเดือนสิงหาคม 2563 ประมงจังหวัดแพร่จะนำพันธุ์ปลาต่างๆ มาปล่อยอีก 200,000 ตัว รวมทั้งจะฝึกอบรมการทำอาหารเพื่อเลี้ยงปลา และสอนการแปรรูปปลา เช่น ทำปลาสามปลาแดดเดียว ฯลฯ เพื่อให้ชาวบ้านมีอาชีพ มีรายได้เสริมจากอ่างเก็บน้ำแห่งนี้ด้วย

“ตอนนี้ยังไม่เต็มอ่าง เพราะฝนแล้ง ปริมาณน้ำในอ่างตอนนี้มีประมาณ 200,000 ลูกบาศก์เมตร จากความจุทั้งหมด 1,200,000 ลูกบาศก์ฯ แต่ชาวบ้านที่อยู่รอบๆ อ่าง 3 หมู่บ้านก็ได้ใช้ประโยชน์จากอ่างแล้ว โดยใช้เครื่องสูบน้ำเข้าพื้นที่ไร่นา แต่ถ้าฝนมีปริมาณมาก อ่างน้ำก็จะช่วยรองรับน้ำไม่ให้ไปท่วมบ้านเรือนและพื้นที่ไร่นา ส่วนในช่วงหน้าแล้งก็จะช่วยพื้นที่การเกษตรได้ 3 ตำบล พื้นที่ประมาณ 6,500 ไร่ และเอาน้ำไปทำน้ำประปา นอกจากนี้ก็ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำประมง และเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านด้วย” กิ่งสตาล สมาชิกสภาองค์การชุมชนตำบลน้ำเลา บอกถึงสารพัดประโยชน์ของอ่างเก็บน้ำแห่งนี้

นี่คือตัวอย่างการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและใช้นวัตกรรม ‘DSLIM’ แก้น้ำท่วม-น้ำแล้งของชาวบ้านตำบลน้ำเลา โดยใช้สภาองค์การชุมชนตำบลขับเคลื่อนโดยมีหน่วยงานในท้องถิ่น เช่น อบต.น้ำเลา อบจ.แพร่ และหน่วยงานต่างๆ ร่วมสนับสนุน นำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่างๆ ในตำบลได้อย่างรอบด้าน

แม่แจ่มโมเดล

สถานการณ์รุนแรงของหมอกควันในช่วง 10 ปีหลังในจังหวัดเชียงใหม่ที่กำลังดำเนินไป ขณะที่ทุกภาคส่วนต่างเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหา จุดความร้อนที่กระจายตัวทั่วพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่กระจุกอยู่บริเวณไหนเป็นพิเศษย่อมถูกเพ่งเล็งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างอำเภอแม่แจ่มที่พื้นที่มีจุดความร้อนแดงฉานทั้งพื้นที่หลายปีติดต่อกันจึงถูกจับตามองว่าเป็นจำเลยของปัญหาหมอกควัน จากคำกล่าวของนายอำเภอทศพล เพื่อนอุดม เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งนายอำเภอในช่วงเวลาที่กำลังมีการพัฒนาแม่แจ่มโมเดลกล่าวถึงคำครหาจากผู้คนที่ว่าแม่แจ่มเป็นตัวการของปัญหามลพิษทางอากาศในจังหวัดเชียงใหม่

“คนเมืองก็พยายามค้นหาว่าใครคือต้นเหตุ ก็บอกว่าคนดอย คนแม่แจ่ม คนขี่มอมาที่นี่โดยไม่เข้าใจบริบทของคนที่นี่ว่าเป็นยังไง”

แต่การจะโต้แย้งข้อครหาที่นั่นไม่ง่ายเลยเนื่องจากมีหลักฐานเชิงประจักษ์จากการสำรวจจุดความร้อนหรือ Hot spot ของพื้นที่แม่แจ่มนั้นสูงติดต่อกันและขึ้นสูงเป็นอันดับหนึ่งในปี 2558¹⁴ทำให้แม่แจ่มถูกตราหน้าว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาหมอกควัน ทุกภาคส่วนต่างพุ่งเป้าไปที่แม่แจ่ม พื้นที่เองก็มีได้นั่งนอนใจ และมีความต้องการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง จึงนำมาซึ่งการพัฒนาแพลตฟอร์มเพื่อแก้ไขปัญหาหมอกควันพร้อมทั้งหยุดการบุกรุกอันเป็นสาเหตุหลักที่เกิดจากการเผาเพื่อถางพื้นที่ใหม่ กลายมาเป็น “แม่แจ่มโมเดล”

โมเดลใหม่ของเมืองแจ่ม

เมืองแจ่ม หรือ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกของจังหวัดเชียงใหม่ เดิมมีชื่อว่า อำเภอช่างเคิ่ง (ปัจจุบันอำเภอช่างเคิ่ง กลายเป็นหนึ่งในตำบลของอำเภอแม่แจ่ม) มีพื้นที่ทั้งหมด 2,879 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 1,743,282 ไร่พื้นที่กว่าร้อยละ 70 เป็นพื้นที่ป่าและภูเขา¹⁵ ทำให้อำเภอแม่แจ่มถูกประกาศเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแม่แจ่มและพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ฝางจังหวัดเชียงใหม่ แต่ในขณะที่ประชากรกว่าร้อยละ 80 ทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ซึ่งสวนทางกับขนาดพื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดทางกฎหมายเกี่ยวกับการกำหนดเขตพื้นที่ป่าในพื้นที่ของอำเภอแม่แจ่ม จึงทำให้แม่แจ่มมีปัญหาเรื่องการบุกรุกเขตพื้นที่ที่กำหนดตามกฎหมายป่า ชำร่วยการบุกรุกนั้นยังเป็นต้นเหตุของปัญหาหมอกควัน เนื่องจากการแผ้วถางที่ดินนั้นเป็นไปเพื่อการเพาะปลูกข้าวโพดไว้สำหรับขาย ไม่ยี่นต้นเนื้อแข็งที่กำลังจะถูกแทนที่ด้วย

¹⁴รายงานสถิติของศูนย์อำนวยการป้องกันและแก้ไขไฟป่าและหมอกควัน จ.เชียงใหม่ เมื่อปี 2558 เดือนมกราคม-กุมภาพันธ์

¹⁵ไอหาว อ่องพะ, รัฐไทยกับการเมืองของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน กรณี แม่แจ่มโมเดล : ความคิด การเคลื่อนไหว และ นโยบาย, ปรัชญาดุษฐ์บัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์, 2562, หน้า 116

ข้าวโพดบนที่ดินเก่าเปรียบเหมือนพิษชั้นดีถูกทำลายลงด้วยการเผา โดยชีวมวลอันเกิดจากการเผาไม้ที่ลักษณะเป็นไม้แข็งนั้นมีมากถึง 30000 – 60000 กิโลกรัมต่อหนึ่งไร่¹⁶เกิดเป็นควันพิษลอยไปมาในอากาศได้รับผลกระทบกันถ้วนหน้า ทำให้ปัญหาหมอกควันกลายเป็นวาระระดับชาติ

แม่แจ่มโมเดล จึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนาโมเดลที่ไม่ใช่เพื่อแก้ไขปัญหาหมอกควันอย่างเดียวแต่ต้องขยายผลไปถึงต้นเหตุปัญหาเรื่องที่ดินทำกินเพื่อยุติการบุกรุกไปพร้อม ๆ กัน จึงริเริ่มใช้โมเดลนี้โดยเกิดจากความร่วมมือของชุมชนแม่แจ่มที่ต้องการแก้ปัญหา เดโช ไชยทัฬห ผู้จัดการมูลนิธิเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ภาคเหนือ) กล่าวว่า

“จริง ๆ เป็นโมเดลได้ เพราะ ความสำเร็จเกิดจากชาวบ้าน เพราะว่า โจทย์เรื่องการบุกรุก มัน เป็นมติของประชาสังคม Social Agenda มติมหาชน สัญญาประชาคม ของชาวบ้าน มันจึง สามารถกำกับดูแล หรือ ป้องกันไม่ได้ให้เกิด คือ การจะไปหยุดบุกรุก ”

ระหว่างการพัฒนาโมเดล ก็มีความท้าทายใหม่ ๆ เกิดขึ้นอยู่เสมอ เป็นโจทย์ที่ชุมชนแม่แจ่มร่วมกันแก้และวิเคราะห์ถึงปัญหาที่แท้จริง พบว่า สาเหตุหลักของปัญหาหมอกควันมาจากการบุกรุกพื้นที่แล้วเผา ดังนั้น หากต้องการแก้ไขปัญหาหมอกควันจึงต้องห้ามการบุกรุก แต่ในความเป็นจริงแล้ว การบุกรุกของชาวบ้านนั้นก็เพื่อปลูกพืชไร่ขายเลี้ยงปากท้อง ฉะนั้นแล้วหากจะหยุดการบุกรุกก็จำเป็นที่จะต้องมีการเพื่อรองรับปัญหาทางเศรษฐกิจทั้งภาระหนี้สิน และ ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันด้วย

หลายภาคส่วนได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการ ได้ร่วมด้วยช่วยกันขับเคลื่อนแม่แจ่มโมเดล และ ออกแบบภารกิจที่ต้องครบวงจรและรัดกุมเช่น การปลดล็อกเรื่องสิทธิในการเข้าถึงที่ดินทำกินและส่งเสริมการพัฒนาอาชีพที่ไม่ได้เป็นการพึ่งพาการทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวอย่างเดียว และไม่ใช่ว่าจะทำอย่างไรก็ได้ให้ชาวบ้านยอมที่จะเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรเท่านั้น แต่ต้องมองถึงความมั่นคงยั่งยืนในอนาคตด้วยทั้งตลาดรองรับ

---

¹⁶จากบทสัมภาษณ์ เดโช ไชยทัฬห ผู้จัดการมูลนิธิเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ภาคเหนือ) โดยนางสาววงษ ดารารัตน์ เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2563

สินค้าเกษตรกรรมในห้วงอกเงยเป็นรายได้ให้ชาวบ้านและ ระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนจากการพัฒนาแหล่งน้ำ และ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เสียหายจากการใช้สารเคมีเมื่อครั้งที่ชาวบ้านมีการเพาะปลูกในก่อนหน้า

เมื่อโมเดลได้ดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง ความสำเร็จจากการขับเคลื่อนแม่แจ่มโมเดล สะท้อนให้เห็นเป็น รูปเป็นร่าง ได้แก่ หนึ่ง ปัญหาหมอกควันที่มีจุดความร้อนสูงสุดในระดับประเทศเมื่อปี 2558 กลายเป็นพื้นที่ที่มี จุดความร้อนน้อยที่สุดปีถัดมา สอง ด้านที่ดินทำกิน มีการขับเคลื่อนในเรื่องของการรับรองสิทธิในที่ดินโดย คณะอนุกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ หรือ คทชสาม ด้านการส่งเสริมอาชีพ ชุมชนได้มีการปลูกพืชทางเลือก แบบผสมผสานมากขึ้นไม่ใช่แต่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเท่านั้น ได้มีการส่งตัวแทนของชุมชนเพื่อไปอบรมศาสตร์การเรียนรู้ ของโคกหนองนาโมเดล ป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง¹⁷ และกลับมาปรับใช้กับพื้นที่แม่แจ่ม มีการปลูกพืชหรือ ปรับปรุงพื้นที่เป็นสัดส่วนตามโมเดลโคกหนองนา และเชื่อมกับเรื่องของตลาดรับซื้อสินค้าทางการเกษตรหากมีการ ปลูกพืชอื่น ๆ แทนข้าวโพด เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชาวบ้านว่า ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องปลูกข้าวโพดก็อยู่ได้ และตอกย้ำความร้ายแรงในการดันทุรังปลูกข้าวโพดที่ทำให้หนี้สินไม่ลดลงเลย

“ความร่วมมือในการปรับเปลี่ยน ใจมันมาแล้ว ชาวบ้านไม่ได้มีปัญหาเลย ถ้าอยากจะเปลี่ยน ข้าวโพดไปปลูกอย่างอื่น เค้าก็เข้าใจในเงื่อนไขต่าง ๆ มันกระทบสิ่งแวดล้อม”

เมื่อแม่แจ่มโมเดลนี้เริ่มเป็นรูปเป็นร่างพื้นที่แม่แจ่มจึงกลายเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ โดยโมเดลนี้สามารถ เป็นต้นแบบให้พื้นที่อื่นที่มีแนวโน้มจะมีปัญหาเรื่องการเผาบุกรุกเหมือนแม่แจ่มในอนาคต เช่น อำเภอสะเมิง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ หลายหน่วยงาน องค์กร ทั้ง ประชาสังคม ภาคเอกชนธุรกิจ ภาครัฐ ต่างเข้ามาใน พื้นที่อย่างอุ่หนามาฝากพร้อมทั้งองค์ความรู้ นวัตกรรม เพื่อต่อยอดและพัฒนาองค์ความรู้ แม่แจ่มโมเดล จึงกลาย มาเป็น “แม่แจ่มโมเดลพลัส”

จากแม่แจ่มโมเดลสู่แม่แจ่มโมเดลพลัส

จากอดีตที่เคยเป็นพื้นที่แห่งต้นตอปัญหาหมอกควัน มาสู่พื้นที่แม่แบบในการแก้ปัญหาหมอกควันที่มี ประสิทธิภาพ โอบาร อ่องพะนักวิชาการ เครือข่ายภาคประชาสังคม ให้ภาพของแม่แจ่มโมเดลพลัสว่า เป็นการ พัฒนาที่ทุกภาคส่วนขับเคลื่อนไปด้วยกัน

“พลัส มันคือ นัยยะโดยตอนที่เปลี่ยนคอนเซ็ปจากแม่แจ่มโมเดล มาพลัส มันอยู่ในสถานการณ์ที่ ในส่วนของข้าราชการท้องถิ่น ในอำเภอ ประชาสังคม ชาวบ้านมันเคลื่อนด้วยกัน”

โดยการขับเคลื่อนโดยองค์กรต่าง ๆ มาหลายภาคส่วน โดยสามารถแบ่งออกได้ 5 กลุ่มใหญ่ คือ หนึ่ง ภาค ประชาสังคม ที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนทำงานภาคประชาสังคมเรียกว่า “กองเลขาแม่แจ่มโมเดล” ซึ่งทำงาน เชิงประเด็นเกี่ยวกับการปลูกป่าไม้และพัฒนาแม่แจ่มให้เป็นพื้นที่ผู้ประกอบการ สอง องค์กรธุรกิจเอกชน ซึ่งเข้ามา

¹⁷การจัดการพื้นที่ซึ่งเหมาะกับพื้นที่การเกษตร ซึ่งเป็นผสมผสานเกษตรทฤษฎีใหม่ เข้ากับภูมิปัญญาพื้นบ้านที่อยู่อย่างสอดคล้อง กับธรรมชาติในพื้นที่ที่มา : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

ในพื้นที่พร้อมกับทุนสนับสนุนและแคมเปญต่าง ๆ เพื่อรณรงค์การแก้ไขปัญหาในระยะสั้นเช่น การหยุดเผา โครงการจิตอาสา การเกษตรเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น สาม เครือข่ายนักวิชาการ ซึ่งทำงานในประเด็นเรื่อง การแก้ไขหมอกควันไฟป่า สี่ เจ้าหน้าที่รัฐที่ทำงานร่วมกันจากหน่วยงาน กรมป่าไม้ กรมอุทยาน กรมอุตสาหกรรม กรมแรงงาน และ ห้า ขบวนการองค์กรชุมชนที่ขับเคลื่อนประเด็นในพื้นที่ได้แก่ กลุ่มแม่แจ่ม มูลนิธิสถาบันอื้อ ฝะญา และ เครือข่ายลุ่มน้ำซึ่งเป็นกลไกระดับพื้นที่ที่เกิดจากคนในพื้นที่แม่แจ่มและเชื่อมโยงกับบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนตำแหน่งแห่งที่ของชาวบ้านแม่แจ่มนั้นจะเป็นในลักษณะที่ชาวบ้านเลือกที่จะจัดตำแหน่ง แห่งที่โดยเข้ากับองค์กรต่าง ๆ ทั้งห้าองค์กรนี้ โดยพิจารณาถึงประเด็นร่วมระดับตำบล เช่น ตำบลบ้านทับมีความ สนใจเรื่องการปลูกกาแฟ ก็จะได้ทำงานร่วมกับภาคธุรกิจที่เข้ามาคือเครือเซ็นทรัล หรือ ตำบลปางหินฝนที่ร่วมมือ กับเครือข่ายวิสาหกิจเชียงใหม่ขับเคลื่อนในประเด็นเรื่องการทำเกษตรยั่งยืน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า องค์กรที่เข้าไปทำงานขับเคลื่อนพื้นที่แม่แจ่มมีประเด็นที่แตกต่างกันไป โดยเราจะเห็นถึง ความสัมพันธ์ขององค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่แม่แจ่มที่มีความซับซ้อนและหลากหลายแต่ทั้งนี้มีจุดหมายเดียวกันคือ การ แก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนแม่แจ่ม

จาก “แม่แจ่มโมเดล” มาจนถึง “แม่แจ่มโมเดลพลัส” อำเภอมแม่แจ่มมีทุนที่สำคัญที่สุด คือ ทุนทางชุมชน ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาส่วนรวม การตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน ทำให้เห็นพลังของ การต่อสู้ที่มีคุณค่าเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ

“แม่แจ่มโมเดลพลัส คือ ให้คนอยู่กับป่า ถ้าคนอยู่กับป่าได้แล้ว คนก็ต้องรักป่า ป่าต้องมีชีวิต เหมือนคน”¹⁸

นายบุญมา แหลมคมผู้ใหญ่บ้านแม่ซึ้ง หมู่ 1 ตำบลบ้านทับ อำเภอมแม่แจ่ม

แม่แจ่มโมเดลและความยั่งยืนในอนาคต

จากการพัฒนาแม่แจ่มโมเดลมาตั้งแต่ปี 2558 จนถึงปัจจุบัน -2563 แม่แจ่มโมเดลก็ยังพัฒนาในพื้นที่ ต่อไป สิ่งที่จะชวนดูไม่ใช่เป็นเชิงเปรียบเทียบว่าก่อนและหลังแม่แจ่มโมเดลเป็นอย่างไรเท่านั้น แต่อยากให้เห็นภาพ ของความเป็นพลวัตของแม่แจ่มโมเดลที่มีกระบวนการที่สามารถนำนโยบายและแนวคิดต่าง ๆ ไปสู่รูปธรรมของ การแก้ไขปัญหาและเพิ่มความเข้มแข็งให้แม่แจ่มมีความยั่งยืนในอนาคต

เดโช ไชยทัพ ผู้จัดการมูลนิธิเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ภาคเหนือ) หนึ่งในภาคประชาสังคมใน “กองเลขา แม่แจ่ม” เล่าถึงความพยายามที่จะขับเคลื่อนพื้นที่แม่แจ่มในอนาคตอันใกล้เพื่อให้เกิดการสร้างสังคมผู้ประกอบมาก ขึ้น โดยมีจุดขายคือ เรื่องการท่องเที่ยว และ กิจกรรมหลังการเก็บเกี่ยว (Post harvest) ที่เกษตรกรในแม่แจ่ม

¹⁸รายการคนเปลี่ยนโลก ตอน แม่แจ่มโมเดลพลัส ออกอากาศเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2561 ทาง สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง

สามารถเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กได้เองโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง หรือ กลุ่มทุนใหญ่ที่รับซื้อสินค้าเพื่อนำไปแปรรูปและกอบโกยจากการสร้างมูลค่าหลายเท่าตัวขณะที่เงินรายได้ไม่ตกมาถึงเกษตรกรอย่างสมเหตุสมผล

“สิ่งที่เราต้องการขายคือ การเป็นเมืองท่องเที่ยวที่ต้องเป็นสถานที่คือ วิวสวย อากาศดี ใครก็อยากมา แล้วเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว เป็น base ในเรื่องเศรษฐกิจ เกิด supply chain ถ้าเราเริ่มจากการทำสิ่งแวดล้อมให้มันดี แล้วก็ขายเรื่องการท่องเที่ยวในชุมชน”

เดโช กล่าวถึงความสำคัญกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจซึ่งเขาเชื่อว่า คือ พื้นฐานของทุกสิ่งที่จะต่อยอดไปยังความสำเร็จในอนาคต และยังมีมองไปไกลกว่านั้นคือ การมองเห็นภาพของหนุ่มสาวกลับมาแย่งแม่แจ่มและพัฒนาความเป็นผู้ประกอบการในพื้นที่เพื่อสร้างรายได้ อาชีพ โดยไม่ต้องออกจากบ้านเกิดเมืองนอนเพื่อไปหางานทำ โดยมีไอเดียการพัฒนาธุรกิจขนาดเล็กของชุมชนโดยอาศัยทุนในพื้นที่ ได้แก่ ความสวยงามของเมือง วัฒนธรรม การท่องเที่ยวชุมชน และให้ความสำคัญกับธุรกิจสีเขียวไปพร้อม ๆ กัน

“ดีไซเนอร์คนเซ็ปทางธุรกิจ คนแก่ไปวัด วัยรุ่นไปงานศิลปะ อนาคตเป็นเมืองที่ร่ำรวยเรื่องสิ่งแวดล้อม และตอบสนองเรื่องความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ผู้ประกอบการขนาดเล็กเป็นของชุมชน มี marketing share สำหรับกลุ่ม เป็นผู้ประกอบการทำ โรงแรม โฮมสเตย์ สวย ๆ ทำงานอาร์ต ๆ งานผ้า งานศิลปะ เศรษฐกิจแบบนี้ น่าจะตอบโจทย์สำหรับความเป็นโมเดลได้”

แม่แจ่มโมเดล นวัตกรรมเพื่อสังคม เพื่อชุมชนแม่แจ่ม

จุดเริ่มต้นจากปัญหาหมอกควันสู่การพัฒนาแม่แจ่มโมเดล ผลที่ได้้นอกจากการแก้ปัญหาเรื่องหมอกควันที่เป็นเหมือนยอดภูเขาน้ำแข็ง แต่ด้านใต้เต็มไปด้วยปัญหาอื่น ๆ ที่เป็นสาเหตุหลักของปัญหาหมอกควันที่แท้จริงก็ได้รับการแก้ไขด้วยเช่นกัน การพัฒนาโมเดลนี้ทำให้เกิดการประยุกต์ใช้นวัตกรรมกับชุมชน อันได้แก่ แนวคิดใหม่ องค์ความรู้ใหม่ เพื่อพัฒนาพื้นที่ในทุกระดับ เดโช ไชยทัฬห ได้ให้ความหมายของนวัตกรรมชุมชนในมุมมองของเดโชถึงการเปิดปริณทผลของการปรับใช้นวัตกรรมชุมชนให้กว้างขวางขึ้น

“นวัตกรรมที่ชุมชนได้คิดค้น และ เป็นสิ่งใหม่ที่จะขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ไขปัญหา ชุมชนในพื้นที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าถึงชุมชนในเชิง area ที่เป็นขอบเขตหมู่บ้านแต่เป็นชุมชนทางความคิดก็ได้ เช่น ชุมชนทางความคิด”

และ โอรุ อ่องพะ ได้ให้ความหมายของนวัตกรรมชุมชนกับพื้นที่แม่แจ่มไว้ว่า

“นวัตกรรมชุมชน คือ ได้พยายามยกระดับและสามารถเชื่อมโยงและอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง เศรษฐกิจ สังคม และสามารถที่จะสร้างกลไกในเชิงสถาบันใหม่ขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนต่อไป”

จากบทเรียนของแม่แจ่มโมเดล จะเห็นได้ถึงพัฒนาการของการใช้กระบวนการต่าง ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวแม่แจ่ม ทั้งการเปิดปริณทผลทางความคิด การเชื่อมโยงกับบูรณาการกับทุกภาคส่วนเพื่อ

แก้ไขปัญหของพื้นที่ในขณะที่ต้องตอบสนองต่อความต้องการของคนพื้นที่ด้วย และในวันหนึ่งข้างหน้า เราคงได้เห็น แม่แจ่มโมเดลไปปรับใช้กับพื้นที่อื่น ๆ ไม่ใช่เพียงแค่กระบวนการแก้ไขปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรในชุมชน และ การสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งในการพัฒนาโมเดลให้สำเร็จ
ลุล่วง

วัฒนธรรมไทยทรงดำและการผสมผสานวิถี

ในบรรดาคนหลายพันคนที่เชื่อว่าตัวเองมีเชื้อสายไทยดำ จะมีสักกี่คนที่คิดว่าตัวเองมีภารกิจในการสืบทอดวัฒนธรรมไทยทรงดำเอาไว้ให้ดำรงอยู่สืบไป และเชื่อว่าคนจำนวนน้อยนิดที่จะเข้าใจว่า ทำไมต้องสืบทอดวัฒนธรรมเช่นนั้นเอาไว้ด้วยในเมื่อวิถีชีวิตของยุคสมัยปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เด็กๆสมัยนี้ซึ่งเกิดปลายศตวรรษที่ 20 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 จะต้องเกิดคำถามแน่นอนว่า พวกเขาจะต้องเรียนรู้ภาษาซึ่งมีคนจำนวนน้อยนิดรู้เรื่องพอจะใช้สื่อสารกันได้ และจำเป็นมากแค่ไหนที่จะสืบทอด ภาษาที่อาจจะได้ชื่อว่าตายไปแล้ว จะเรียนภาษาไทยดำไปไว้พูดกับใคร เอาเข้าจริงจะมีไทยดำสักกี่คนในจังหวัดเพชรบุรีหรือจังหวัดอื่นๆ ที่ได้ชื่อว่าเป็นถิ่นที่มีไทยดำอาศัยอยู่มากมายนั้น อยากจะมีบ้านหลังคามุงหญ้าทรงกระตองเตาแบบดั้งเดิม จะมีเจ้าบ่าวชาวไทยดำที่โหมในประเพณีไทยที่ต้องการจะไปเป็นผู้รับใช้บ้านเจ้าสาว 5 ปี ตามประเพณีของชาวไทยดำ

ว่าที่จริงคนไทยทุกคนคงมีรากเหง้ามาจากที่ใดที่หนึ่ง แต่มีคนจำนวนไม่มากนักที่พยายามจะสืบค้นหรือศึกษาว่าตัวเองมาจากไหน หลายคนได้มีโอกาสรู้ แต่หลายคนเกิดคำถามง่ายๆแค่เพียงว่า ไม่รู้จะรู้เรื่องรากเหง้าของตัวเองไปเพื่ออะไร และความรู้เช่นว่านั้นมีประโยชน์อะไรมากมายสำหรับการดำรงชีพในปัจจุบันหรืออนาคต

แต่ อานันท์ จันทราภิรมย์ คณะกรรมการสนับสนุนกิจการสภาองค์กรชุมชนระดับชาติ อดีตประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลวังยาง อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ไม่คิดเช่นนั้นแน่นอน เพราะเขาเป็นชาวไทยดำที่สนใจรากเหง้าของตัวเองและสามารถดึงเอาอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ของชาวไทยดำมาปรับใช้กับยุคสมัยของตัวเองได้อย่างสอดคล้องลงตัว

ในฐานะผู้นำชุมชนชาวไทยดำ ผู้ทำงานประสานกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) อานันท์ เล่าว่า เขาใช้อัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชาวไทยดำ เป็นตัวเชื่อมร้อยชาวบ้านในเรื่องสวัสดิการชุมชน เป็นการสร้างความร่วมมือในตำบล “ตัวอย่างเช่น เราทำกิจกรรมวัฒนธรรมไททรงดำคือเชื่อมร้อยสวัสดิการ มีเงินมาออกร่วมกัน ส่วนหนึ่งก็มาสนับสนุนกิจกรรมที่เราทำ จากออมในหมู่บ้านที่มีคนเชื้อสายไทยดำอยู่เยอะ หมู่ 4 ของตำบลคลองขลุง บ้านวังน้ำ ตำบลวังยาง ก็พัฒนากระดับเป็นกองทุนสวัสดิการระดับตำบล ใช้รูปแบบของสวัสดิการแต่ละหมู่บ้านมารวมเข้าด้วยกัน” อานันท์ กล่าว

ตามตำนานและความเชื่อทั่วไปนั้น ไทยดำหรือบางทีก็เขียนว่า “ไทดำ” เป็นชนเผ่าที่มีรากเหง้าอยู่บริเวณแคว้นสิบสองจุไทย ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่บริเวณภาคเหนือของเวียดนามแถบจังหวัดเดียนเบียนฟูในปัจจุบัน ที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในประเทศไทย 2-3 ระลอกใหญ่ๆด้วยกัน กล่าวคือ ในสมัยที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ราวๆปี พ.ศ.

2321 และ อีกครั้งหนึ่งสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ราวๆปี พ.ศ. 2378 แรกทีเดียวคนไทยที่อยู่ลุ่มเจ้าพระยาก็ไม่ได้เห็นคนเหล่านี้เป็นคนไทยแต่อย่างใด หากแต่เรียกพวกเขาว่า ลาวโซ่ง (ดำ) ในพระราชพงศาวดารเรียก ลาวทรงดำ เพราะเหตุที่พวกเขาถูกกวาดต้อนมาจากลาวเป็นส่วนใหญ่และสวมเสื้อผ้าที่ย้อมด้วยครามจนเป็นสีดำ และคำว่าโซ่ง บางตำราก็ว่า หมายถึง ส่ง คือ กางเกง ตามภาษาลาว นานวันเข้า ส่ง กลายเป็นโซ่ง และให้ดูเป็นไทยกันมากขึ้นก็เรียกลาวว่าไทย เพราะคำว่าไทในภาษาลาวนั้นหมายถึงคนทั่วไป ส่วน ส่ง โซ่ง ก็กลายเป็น ทรง ซึ่งมีความหมายว่า สวมใส่ชุดสีดำ ไททรงดำ คือ คนที่สวมใส่ชุดสีดำ

ตามความเห็นของอานันท์ การทำให้คนในชุมชนได้ตระหนักว่า พวกเขาคือไทยดำหรือไทยทรงดำ แล้วจะช่วยให้การออมในหมู่คนเชื้อสายไทยทรงดำทำได้ง่าย เพราะความรักในผู้คนเชื้อสายเดียวกัน ช่วยเหลือญาติพี่น้องของไทยทรงดำ กลุ่มออมทรัพย์บ้านวังน้ำ สามารถรวมกลุ่มได้ง่าย ชวนสมาชิกเข้ามาร่วมได้ง่าย สามารถขยายสมาชิกได้ง่าย กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้านจึงเกิดขึ้นในปี 2537

อย่างไรก็ตาม อานันท์ ไม่ได้ลืมข้อเท็จจริงแห่งยุคสมัยประการหนึ่งคือ ทุกหมู่บ้านในแถบนั้นก็ยังมีกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้านตัวเอง ในหมู่บ้านที่แม่จะไม่ใช้คนเชื้อสายไทยทรงดำ หรือมีอยู่จำนวนน้อยมากก็ตาม “ในปี 2550 เกิดกองทุนสวัสดิการชุมชนขึ้น จากคนเชื้อสายไทยทรงดำเป็นสมาชิกในหมู่บ้านขยายไปยังพี่น้องทุกกลุ่มในตำบล หลักการคือ หมู่บ้านมีวัฒนธรรมเป็นของตัวเองสามารถเชื่อมร้อยกันเป็นกองทุนระดับตำบล โดยหมู่บ้านไทยทรงดำใช้วัฒนธรรมเข้ามานำให้เกิดการรวมกลุ่มออมเงิน และมาสู่การจัดสวัสดิการชุมชนในตำบล” อานันท์ กล่าว

ในตำบลวังยาง ของอำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร มีสภาองค์กรชุมชน ใช้หลักการคือเชื่อว่าชาวบ้านแต่ละชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเอง แต่ละหมู่บ้านมาเชื่อมร้อยสวัสดิการกันได้ โดยใช้วิถีทางที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นตัวเชื่อมร้อย แล้วยกระดับไปสู่การทำเรื่องเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวชุมชน

อย่างไรก็ตาม คนไทยที่เชื่อว่ามีเชื้อสายมาจากลาวโซ่ง ที่ถูกกวาดต้อนจากลาว มาอยู่ลุ่มเจ้าพระยานั้น ก็กระจัดกระจายไปอยู่หลายที่ในประเทศไทย จากแรกๆที่อยู่กันเฉพาะบริเวณ เมืองเพชรบุรี ได้ย้ายถิ่นฐานไปทำมาหากินในที่อื่นๆ เช่น นครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี พิจิตร พิษณุโลก กำแพงเพชร นครสวรรค์ หรือลงไปถึง ชุมพร และสุราษฎร์ธานีก็ปรากฏว่า มีการอ้างตัวว่าเป็นไทยทรงดำเช่นกัน

ชาวไทยดำนั้นมีอัตลักษณ์ ภาษา วัฒนธรรม ไม่เหมือนคนกลุ่มอื่น เอกลักษณ์เช่นว่านั้น มีอยู่จำเพาะพื้นที่ที่มีชาวไทยดำอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากพอสมควรเท่านั้น ในตำบลวังยางมีคนไทยดำอาศัยอยู่มากพอจะเรียกได้ว่าเป็นชุมชนไทยดำที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เพียงพอที่จะเชื่อเชิญให้คนไทยกลุ่มอื่น จากถิ่นอื่นไปดูชมหรือพูด

ภาษาสมัยใหม่ว่า การท่องเที่ยวชุมชนเชิงวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ เช่นกัน

อานันท์ เล่าว่า ที่ผ่านมา พอช. ได้สนับสนุนงบประมาณส่วนหนึ่งในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เชื่อมกับเทศบาลตำบลวังยาง และสภาองค์กรชุมชน ตำบลวังยางปัจจุบัน พัฒนาชุมชนก็เข้ามาจับเรื่องวัฒนธรรมไทยทรงดำซึ่งเป็นต้นทุนของชุมชน โดยนำโครงการหมู่บ้านโอท็อปนวัตกรรมวิถีเข้ามา “แต่เดิมเรามีแผนอยู่แล้ว พอมีโครงการโอท็อปนวัตกรรมวิถีเข้ามา เราก็มีการประชุมกันระดับตำบลแล้วก็พัฒนาสุดท้ายที่ประชุมระดับตำบลก็มีความคิดว่า วัฒนธรรมที่เข้มแข็งของตำบลวังยางคือวัฒนธรรมไทยทรงดำบ้านวังน้ำก็จึงใช้หมู่บ้านวังน้ำเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวโอท็อปนวัตกรรมวิถี แต่หลักการของเราเราก็ใช้เพื่อการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับตำบล คือเป็นการกำหนดเขตการท่องเที่ยวในระดับตำบล” อานันท์ กล่าว

โอท็อปนวัตกรรมวิถี เป็นคำที่กระทรวงมหาดไทยนำมาใช้ โดยสำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย โดยอาศัยพื้นฐานจากโครงการผลิตภัณฑ์ตำบลที่มีมาก่อนหน้านี้นั่นเอง แล้วมาสร้างเป็นคำใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์แห่งชาติ 20 ปีที่สร้างขึ้นในยุคสมัยปัจจุบัน

คำว่าโอท็อป “OTOP” นี้ก็ย่อมาจากภาษาอังกฤษว่า One Tambon One Product หรือภาษาไทยคือ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ส่วนคำว่า “นวัตกรรมวิถี” เกิดจากการนำคำว่า “นวัตกรรม” ผสมกับคำว่า “วิถีชีวิต” ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยไม่ใช่การนำสินค้าที่มีความโดดเด่นของชุมชนออกไปวางเสนอขายนอกแหล่งชุมชนอย่างที่เคยมีมา แต่เป็นการนำผู้คนจากข้างนอก เข้าไปสัมผัสวิถีชีวิต เรียนรู้วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ อาหารการกิน และแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนนั้นๆ

แนวคิดของ “OTOP นวัตกรรมวิถี” เป็นการเปลี่ยนจากที่ชาวบ้านเคยผลิตสินค้าออกไปขาย เอาวิถีชีวิตออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ และบริการ เป็นการพัฒนาจากภายใน สนับสนุนให้คนในท้องถิ่นลุกขึ้นมาพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็ง ดึงอัตลักษณ์ชุมชนดั้งเดิมที่เน้นความเรียบง่าย ซึ่งดำเนินมาหลายชั่วอายุคน มาสร้างเสน่ห์ให้นักท่องเที่ยวประทับใจ พร้อมมีสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในชุมชนติดไม้ติดมือกลับบ้านไปด้วย

“เราได้ขยายเครือข่ายร่วมกับจังหวัดอื่นๆ ในเรื่องการจัดงานวัฒนธรรมไทยทรงดำ เราค่อนข้างประสบความสำเร็จ ล่าสุด เราได้เป็นตัวแทนของจังหวัดกำแพงเพชรมาทำการแสดงกิจกรรมวัฒนธรรมไทยทรงดำที่เมืองทองธานี ในกรุงเทพมหานคร เราได้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเภทเอ ยอดเยี่ยม ผมได้เข้าอบรมแผนธุรกิจชุมชนกับพอช. แล้วนำความรู้มาใช้พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่” อานันท์ กล่าว

อย่างไรก็ตาม ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว วังยาง ไม่ใช่ที่เดียวที่มีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่และสามารถแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมของตนเองในการสร้างกิจกรรมใหม่ เป็นนวัตกรรมทางเศรษฐกิจสำหรับยุคใหม่ได้ บ้านหนองเนิน เป็นหนึ่งในสิบหมู่บ้านของตำบลหัวถนน อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ มีประชากร 7,970 คน 2,731 ครัวเรือน เป็นกลุ่มประชากรที่อพยพถิ่นฐานมาจากที่อื่น เช่น ย้ายมาจากตำบลสระทะเล อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ชาวไทยโซ่ง หรือลาวโซ่ง หรือผู้ไทย หรือไทยดำ ที่อพยพมาจากจังหวัดต่างๆ ได้แก่ เพชรบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี

นครปฐม สมุทรสาคร เลย ชุมพร สุราษฎร์ธานี กาญจนบุรี ลพบุรี สระบุรี พิจิตร พิษณุโลก และจังหวัดสุโขทัย ทำให้ประชาชนในตำบลหัวถนนมีประเพณีที่แตกต่างจากประชาชนชาวไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญของตำบลหัวถนน คือวัฒนธรรมไทยทรงดำ

ด้วยความที่รักในเชื้อชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำจึงมาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน ณ หมู่ 4 บ้านหนองเนิน เป็นกลุ่มที่สืบทอดวิถีการดำเนินชีวิตจากบรรพบุรุษซึ่งอพยพมาตั้งรกรากในบริเวณนี้เมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว รักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทยทรงดำของตัวเองไว้อย่างเหนียวแน่น เช่น เอกลักษณ์ทางภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่ส่วนใหญ่จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับความเชื่อในการนับถือผี ที่สำคัญสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำเองมีความภูมิใจในความเป็นไทยดำของตนเอง และพร้อมที่จะเผยแพร่วัฒนธรรมและประเพณีของตนเองให้บุคคลอื่นๆ ได้รับรู้อีกด้วย

ดังนั้น **สภาองค์กรชุมชนตำบลหัวถนน กับบทบาทการสืบสานวัฒนธรรมไทยดำ** คณะทำงานสภาองค์กรชุมชน และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนต่างเห็นความสำคัญของชาติพันธุ์ไทดำที่รักษาวัฒนธรรมประเพณีอันเหนียวแน่นมานาน จึงได้พยายามที่จะส่งเสริมให้มีการสืบสานรากเหง้าของชาวไทยดำ หลายปีที่ผ่านมาสภาองค์กรชุมชนได้เป็นพื้นที่กลางในการประสานงานและสนับสนุนงบประมาณได้ตามกิจกรรม ซึ่งมีหลายองค์กรที่ให้ความสนใจกลุ่มไทยดำ บ้างก็เข้ามาทำข้อมูล ทำวิจัย และมีการจัดทำเป็นรูปเล่มส่งคืนข้อมูลให้กับชุมชน ตำบลเพื่อใช้เป็นฐานทางปัญญาให้กับชุมชนในการพัฒนาต่อยอด

ตัวอย่างเช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ โดยบุคลากรและนักศึกษาจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เอกการพัฒนารวมชน ได้เข้ามาสำรวจเก็บข้อมูลของชาวไทยดำ หมู่ 4 บ้านหนองเนิน โดยการประสานงานผ่านสภาองค์กรชุมชนตำบลหัวถนน คณะกรรมการสภาฯ โดย บำรุง ขำอิม ได้พาไปแนะนำกับปราชญ์ของชาวไทยดำ อาทิ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา ไทยแลนด์ เพ็ชรต่อม หรือ “ลุงไทยแลนด์” พลอย แซ่วี หรือ “ลุงพลอย ” และเขยไทดำ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 นี้ด้วย นายประเสริฐ ชะลอปัญญาศิลป์ หรือ “ผู้ใหญ่กล้วย” ทุกคนได้ให้ข้อมูลและนำพาไปเก็บสำรวจข้อมูลจุดเด่นต่างๆ ที่สำคัญ เช่น ทรงผม การแต่งกาย การเย็บดอกโชนอาหาร เครื่องใช้ ประเพณีพิธีกรรม ผีที่ทำให้การเคารพนับถืออย่างเคร่งครัด นอกจากด้านข้อมูลแล้ว มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ยังได้หนุนเสริมให้เกิดพิพิธภัณฑ์ไทยดำขึ้นที่โรงเรียนบ้านหนองเนินอีกด้วย ข้อมูลที่ถูกเก็บจากการบอกเล่าของเจ้าของพื้นที่ ถูกร้อยเรียงบันทึกออกมาเป็นเล่มเรื่องเล่า และถูกเผยแพร่ไปยังสังคมภายนอกที่ผู้คนเมื่อได้อ่านแล้วเดินทางเข้าหมู่บ้านมาเยี่ยมชม และได้เรียนรู้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นจากพิพิธภัณฑ์ไทยดำ

ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นก็คือ การรู้จัก รักษา อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ของไทยทรงดำ เพื่อประโยชน์ของวิถีชีวิตยุคใหม่ ที่จัดได้ว่าเป็นการสร้างนวัตกรรมสำหรับยุคสมัยที่แท้จริง

นวัตกรรมธรรมนูญชุมชนจังหวัดนครสวรรค์

ในสถานการณ์โรคระบาดที่ร้ายแรงทั่วโลก ลำพังนโยบายระดับชาติ ไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาและโดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด จากการนำนโยบายลงไปสู่ปฏิบัติจำเป็นต้องลงไปถึงหน่วยย่อยในระดับชุมชน หมู่บ้านเป็นหน่วยย่อยที่สุด ถัดมาคือตำบล

นวัตกรรมหนึ่งในการป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ประสบความสำเร็จคือการเน้นการป้องกันเชิงพื้นที่ โดยจัดทำเป็นข้อตกลงในระดับตำบลในชื่อของ “ธรรมนูญประชาชนสู้ภัยโควิด 19” โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการต้านการแพร่ระบาดของโควิดด้วยการวางกติการ่วมกัน

ภายหลังจากเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 กระจายเป็นวงกว้างไปทั่วประเทศ หลายฝ่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างเร่งหามาตรการเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19 เนื่องจากเชื้อไวรัสอุบัติใหม่นี้สามารถติดต่อจากคนสู่คนได้ง่ายและยากต่อการควบคุม รวมทั้งยังไม่มีวิธีการคิดค้นวัคซีนรักษาออกมาได้สำเร็จ หลายจังหวัดมีการมุ่งเน้นไปที่การป้องกันเชิงพื้นที่โดยจัดทำเป็นข้อตกลงในระดับตำบลเป็น “ธรรมนูญสุขภาพชุมชน” หรือเรียกอีกอย่างให้เข้าใจว่า “ธรรมนูญสุขภาพประชาชนสู้ภัยโควิด-19”

ธรรมนูญสุขภาพชุมชนมาตรการป้องกันโควิด-19 จากบนสู่ล่าง

ธรรมนูญสุขภาพชุมชนเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ด้านสุขภาพของประเทศที่ถูกบรรจุไว้ในธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติเพื่อเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นในระดับจังหวัด อำเภอหรือตำบลได้มีส่วนร่วมในการออกแบบหรือกำหนดอนาคตด้านสุขภาพในพื้นที่ของตนเอง ปัจจุบันมีการประกาศใช้ธรรมนูญสุขภาพเฉพาะพื้นที่ไปแล้วกว่า 100 แห่ง

การแพร่ระบาดใหญ่ของเชื้อไวรัสโควิด-19 แสดงให้เห็นแล้วว่าในสถานการณ์ที่โรคระบาดร้ายแรงและรวดเร็วเช่นนี้ ลำพังมาตรการการป้องกันระดับชาติอย่างการใส่หน้ากากอนามัย การเว้นระยะห่าง (Social Distancing) หรือการอยู่บ้าน หยุดเชื้อ เพื่อชาติอาจไม่เพียงพอ เนื่องจากภายหลังการแพร่ระบาดของโควิด-19 นำมาซึ่งปัญหาทางเศรษฐกิจและการหยุดชะงักของหลายอาชีพ ส่งผลให้แรงงานหลายคนที่เคยทำงานอยู่ในเมืองต้องโยกย้ายตัวเองกลับสู่ต่างจังหวัด ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้อาจเป็นพาหะสำคัญในการนำพาเชื้อไวรัสโควิด-19 แพร่ระบาดไปสู่พื้นที่ต่างๆได้อย่างยากควบคุม เพราะโควิด-19 เป็นโรคระบาดที่อาศัยระยะเวลาในการฟักตัว ผู้ป่วยอาจไม่แสดงอาการทันทีที่ได้รับเชื้อ ดังนั้น เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสในระบัพพื้นที่ธรรมนูญสุขภาพชุมชนจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการยกระดับการป้องกันและควบคุมโรคคลี่กลงไปในหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของพื้นที่อย่างชุมชน ตำบล และหมู่บ้าน

"ตำบลเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ หมู่บ้านเป็นฐานปฏิบัติการ" เป็นคำกล่าวของนพ.ประทีป ธนกิจเจริญ เลขาธิการคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ ซึ่งเห็นว่า การรับมือกับการระบาดนั้น มาตรการของรัฐอย่างเดียวอาจให้ผลในระดับหนึ่ง แต่จุดชี้ขาดสำคัญคือ พฤติกรรมการใช้ชีวิตและการมีส่วนร่วมในการกำหนดมาตรการของประชาชนในชุมชน โดยให้ประชาชนทุกคนเป็นศูนย์กลางในการดูแลทั้งในฐานะกลุ่มเสี่ยงเอาเชื้อไปแพร่กระจาย และกลุ่มเสี่ยงติดเชือย่างผู้สูงอายุและเด็กในชุมชน

การให้ความสำคัญเชิงพื้นที่ในระดับชุมชนโดยลงไปถึงตำบลเป็นสิ่งที่ผู้เชี่ยวชาญด้านการสาธารณสุขและผู้มีประสบการณ์ทำงานกับชุมชนมาโดยตลอดตั้งเช่น นพ.นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ ประธานกรรมการเขตสุขภาพเพื่อประชาชน (กขป.) เขต 10 ได้ให้สัมภาษณ์ในรายการวิทยุสถานีหนึ่งในช่วงการระบาดหนักของโควิด-19 เขาบอกว่า "ในสถานการณ์โควิด ยุทธศาสตร์คือต้องลดการระบาดให้ได้ ธรรมนูญตำบลเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของสมัชชาสุขภาพจังหวัด เป็นเครื่องมือที่เป็นข้อตกลงในพื้นที่ตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล จนถึงหมู่บ้าน เมื่อเป็นข้อตกลงร่วมกัน คนก็จะให้ความร่วมมือ คนอพยพเข้ามา กลุ่มเสี่ยงเข้ามา ต้องตรวจสอบ คนที่ไม่รู้ว่าติดหรือไม่ก็มีมาตรการควบคุมตัวเอง ล้างมือบ่อย ๆ สวมหน้ากาก งานบุญงานบวช งดหมด"

การมีธรรมนูญสุขภาพระดับตำบลทำให้ตำบลถูกให้ความสำคัญว่าเป็นพื้นที่ที่ต้องได้รับการหนุนเสริมจากกลไกระดับจังหวัดและอำเภอโดยแต่ละจังหวัดจะมีสมัชชาสุขภาพจังหวัดเป็นแกนนำในการประสานเพื่อช่วยจัดวางแนวทาง มาตรการและส่งต่อข้อมูลระดับพื้นที่ให้แก่เจ้าพนักงานควบคุมโรคติดต่อคณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ (พชอ.) โรงพยาบาลสุขภาพตำบล (รพ.สต.) อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) และประชาชนในพื้นที่ในการเฝ้าระวังระดับชุมชนหรือตำบลต่อไป

การจัดทำข้อตกลงร่วมหรือธรรมนูญสุขภาพชุมชนได้ถูกนำมาใช้เป็นนวัตกรรมในการป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19 โดยมีโรงพยาบาลสุขภาพตำบล อาสาสมัครสาธารณสุข ผู้นำชุมชน กำนันผู้ใหญ่บ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ต่างเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการเฝ้าระวังและป้องกันไม่ใช้คนกลุ่มเสี่ยงในชุมชนอย่างผู้สูงอายุ เด็กเล็ก ผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ติดเชื้อไวรัสโควิด-19 ธรรมนูญสุขภาพชุมชนจึงเป็นการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชนต่อการป้องกันเชื้อไวรัสโควิด-19 ไม่ให้แพร่ระบาดในพื้นที่ของตนเอง

ในทางปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จได้จริง การกำหนดกติการ่วมกันและการลงไปในรายละเอียดถึงแนวปฏิบัติต่างๆ เป็นเรื่องสำคัญ โดยอาศัยกลไกการพูดคุยตกลงกันในระดับตำบลที่สำคัญก็คือ สภาองค์กรชุมชน ดังที่ธนชัย อางหาญ หัวหน้าสำนักสนับสนุนขบวนองค์กรชุมชนและประชาสังคม กล่าวว่า "หลังจากจัดวางพูดคุยและสร้างมาตรการทางสังคมได้แล้วก็จะนำไปสู่การปฏิบัติ เก็บข้อมูลต่าง ๆ เช่น ผู้ติดเชื้อ ผู้ที่ต้องเฝ้าระวัง เป็นต้น นำมาวิเคราะห์ร่วมกันว่าแต่ละกลุ่มอยู่ที่ไหน จะออกแบบการช่วยเหลืออย่างไร บทบาทของแต่ละคนเป็นอย่างไร โดยผ่านสภาองค์กรชุมชน และจะทำศูนย์พักพิงดูแลผู้ป่วย แผนฟื้นฟูระยะยาว รวมถึงการจัดทำแผนปฏิบัติการร่วมกับหน่วยงานรัฐ ตั้งแต่ระดับจังหวัดถึงตำบล และมีการสรุปผลทุกเดือนเพื่อรายงานให้ระดับจังหวัดรับทราบ"

นอกจากจะเป็นเครื่องมือรับมือกับสถานการณ์โรคระบาดร้ายแรงแล้ว ธรรมนูญชุมชนเป็นเครื่องมือที่ชุมชนสามารถนำมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในด้านต่างๆ ในสถานการณ์หลังโควิด-19 ในระยะยาวได้อีกด้วย ดังที่ ปฏิภาณ จุมผา รองผู้อำนวยการ พอช. กล่าวไว้ว่า “สิ่งที่หวังคือ คุณภาพชีวิตต่อจากนี้ จะเป็นอย่างไร สิ่งที่เราต้องทำคือ รวมพลังทุกภาคีในการเคลื่อนงานโดยใช้การสานพลังทางสังคม ใช้วิกฤตให้เป็นโอกาส สร้างมาตรการผ่านธรรมนูญชุมชน แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตของตำบลชุมชนท้องถิ่น สร้างแผนการทำงานเชิงรุก สร้างมาตรการของชุมชน แผนสร้างรายได้ โดยภาคส่วนต่าง ๆ พร้อมสนับสนุน”

ธรรมนูญชุมชนจึงเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในการจัดการตนเองไม่เพียงเฉพาะด้านสุขภาพแต่รวมถึงด้านอื่นๆ ด้วยในประเทศไทย หลายจังหวัด หลายตำบล จัดทำธรรมนูญชุมชนลงลึกถึงรากฐานในระดับตำบล สร้างเป็นกติกาที่สมาชิกชุมชนปฏิบัติร่วมกัน และประสบความสำเร็จในหลายพื้นที่ เช่น หลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ตัวอย่างหนึ่งของการเริ่มต้นนวัตกรรมธรรมนูญชุมชนที่เริ่มมาเพียงไม่กี่ปี แต่ถือว่าประสบความสำเร็จ ซึ่งก็คือ ตัวอย่างของธรรมนูญชุมชนจังหวัดนครสวรรค์

ธรรมนูญจังหวัดนครสวรรค์: นวัตกรรมกติกาชุมชน

ตัวอย่างของธรรมนูญชุมชนของจังหวัดนครสวรรค์ เป็นหนึ่งตัวอย่างนวัตกรรมชุมชนในแง่กระบวนการบริหารจัดการในเรื่องต่างๆ ในช่วงโควิด-19 นครสวรรค์เป็นหนึ่งในหลายจังหวัดที่นำธรรมนูญชุมชนมาใช้ในเรื่องสุขภาพโดยชาวบ้านในพื้นที่กว่า 10 ตำบลได้ร่วมกันตกลงจัดทำธรรมนูญสุขภาพชุมชนในการวางกติกาและสร้างมาตรการในชุมชนร่วมกันเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ในระดับพื้นที่ ซึ่งบางชุมชนยังมีแนวคิดลึกซึ้งไปถึงการจัดทำธรรมนูญสุขภาพระดับหมู่บ้าน

วิสุทธิ บุญญะโสภิต รองผู้อำนวยการสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) เขต 3 และประธานสมัชชาสุขภาพจังหวัดนครสวรรค์ ยกตัวอย่างการใช้ธรรมนูญสุขภาพชุมชนของตำบลหนองกรด ที่นอกจากจะมุ่งเน้นการป้องกันเด็กและผู้สูงอายุที่เป็นคนกลุ่มเสี่ยงในชุมชนแล้วยังมีการวางกติกาป้องกันโควิด-19ในพื้นที่ร่วมกันทั้งการกักตัวคนต่างถิ่นที่เข้ามาในพื้นที่ จัดงานแต่งงานหรืองานศพในชุมชนก็ต้องมีมาตรการเว้นระยะห่าง ไม่รับประทานอาหารจานเดียวกัน ไปจนถึงการงดเว้นการเปิดผาโลงศพ เป็นการสร้างวิถีใหม่หรือ New Normal ขึ้นในชุมชนทั้งหมดเพื่อป้องกันและเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ที่อาจเกิดขึ้นในพื้นที่ได้

“ชาวบ้านหนองกรดจะมีระบบคือ ถ้ามีคนมาจากต่างถิ่นจะต้องทำการกักตัว มีคนไปเยี่ยม หาข้าวปลาอาหารไปให้ เพราะในบางพื้นที่อาจเกิดการรังเกียจกัน จึงจำเป็นต้องทำให้ผู้คนมองร่วมกันให้ได้ว่าเขาเป็นคนหนึ่งในชุมชน กติกาที่สร้างขึ้นทำให้อยู่เป็นเพื่อน เป็นญาติกันได้ในงานศพก็จะมีกติกา เช่น คนไปร่วมงานต้องตรวจวัดอุณหภูมิทุกคน มีเจลล้างมือบริการ อาหารต้องเป็นอาหารจานเดียว จัดโต๊ะ เก้าอี้ให้มีระยะห่าง งดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และการพนัน เวลาเผาก็ไม่ควรเปิดโลงศพ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านรับทราบร่วมกัน ผมถือว่าชาวบ้านตื่นตัว มีส่วนช่วยสังคม ลูกขึ้นมาทำด้วยตนเอง ซึ่งเกิดจากกระบวนการที่เราเข้าไปหนุนเสริม”

ธรรมนูญสุขภาพชุมชนนอกจากจะเป็นการสร้างความตื่นตัวให้ชาวบ้านในชุมชนตระหนักถึงอันตรายและความเสี่ยงต่อการติดโรคระบาดจากเชื้อไวรัส โควิด-19 ร่วมกันแล้ว การสร้างข้อตกลงด้านสุขภาพอนามัยร่วมกันในเชิงพื้นที่เช่นนี้ยังสามารถพัฒนาและยกระดับไปสู่มาตรการทางสังคมในระยะยาวของชุมชนต่อไปได้ มิใช่เป็นมาตรการในทฤษฎีเพียงชั่วครั้งชั่วคราว เพื่อป้องกันหรือเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 เท่านั้น และยังเป็นการวางรากฐานการพัฒนาสุขภาพและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถจัดการชุมชนของตนเองได้ หากมีโรคระบาดหรือวิกฤตด้านสุขภาพอื่นเกิดขึ้นอีกในอนาคตธรรมนูญสุขภาพชุมชนจึงเป็นนวัตกรรมด้านสุขภาพที่ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมให้การออกแบบมาตรการควบคุมโรคตามลักษณะในบริบทพื้นที่ของตนเองได้ และยังทำให้หันกลับมาพึ่งพาตนเองมากขึ้นธรรมนูญชุมชน

ก่อนจะเป็นธรรมนูญสุขภาพสู้ภัยโควิด-19

เมื่อถามถึงจุดเริ่มต้น ประธานสมัชชาสุขภาพจังหวัดนครสวรรค์ไล่เรียงให้ฟังว่า เมื่อปี 2558 เขาเรียนหลักสูตรระดับสัมฤทธิ์บัตรการให้บริการสาธารณะโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Audit) ของสถาบันพระปกเกล้า หลังเรียนจบหลักสูตร ก็มีการเปิดรับข้อเสนอเพื่อให้ทุนในการทำงานในพื้นที่จริงโดยใช้เครื่องมือที่เรียนมา เขาจึงเขียนโครงการเพื่อขอทุนสนับสนุนการทำงานชุมชน ประกอบกับในช่วงนั้นเขาเข้าไปทำงานกับสมาชิกรัฐสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ (สปท.) โดยเป็นที่ปรึกษาการให้กับสมาชิกรัฐสภา.

“ตอนนั้น ผมไปเห็นเรื่องการปฏิรูประบบเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ผมเห็นว่าปัญหานั้นใหญ่มาก เป็นปัญหาของทั้งประเทศ เป็นสงครามเงียบที่กำลังเข้ามา พอผมกลับมานครสวรรค์จึงคิดว่า จะขอทุนจากสถาบันพระปกเกล้ามาทำงานที่จังหวัดนครสวรรค์ เนื่องจากภรรยาทำงานอยู่ที่นครสวรรค์ เราจึงร่วมกันกับคนที่สนใจในเรื่องนี้ ตกลงกันว่าจะทำธรรมนูญชุมชนรองรับสังคมสูงวัย ซึ่งก็ได้ทำกับชุมชนครั้งแรกที่ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ พอได้ลงมือทำแล้วก็มีประสบการณ์ จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการทำงานเรื่องธรรมนูญชุมชน”

ในปี 2559 เขาได้ย้ายมาทำงานที่สปสช. เขต 3 จังหวัดนครสวรรค์ ได้พูดคุยกับเครือข่ายและทีมงานที่ทำงานชุมชนว่า มีเครื่องมือคือธรรมนูญชุมชนใช้ในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชน เครือข่ายและทีมงานให้ความสนใจ จึงตั้งงบประมาณจากสปสช. เขต 3 และสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) ก็ได้สทบงบประมาณอีกจำนวนหนึ่ง จึงนำมาพัฒนาในเรื่องธรรมนูญชุมชนในพื้นที่จำนวน 7-8 พื้นที่ในจังหวัดนครสวรรค์ และในปีเดียวกันก็เกิดความร่วมมือระหว่างสปสช. กับสช. ในการทำธรรมนูญสุขภาพตำบลอีก 7-8 พื้นที่ในจังหวัดนครสวรรค์

ในปี 2560-2561 สช. มีแนวคิดในการจัดทำธรรมนูญสุขภาพตำบลทั่วประเทศ โดยได้มีการจัดสรรงบประมาณมายังแต่ละจังหวัด จังหวัดนครสวรรค์มีเป้าหมายให้เกิดธรรมนูญสุขภาพในระดับตำบลจำนวน 20 พื้นที่

ในปี 2561 มีกระแสการประกาศใช้ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ระดับชาติ จากแนวคิดนี้ แกนนำชุมชนจังหวัดนครสวรรค์ จึงนำธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์มาทำให้เกิดขึ้นในระดับตำบลในจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งก็คือตำบลจันเสน อำเภอตาคลี ในขณะที่เดียวกันสำนักประสานการพัฒนา นโยบายรองรับสังคมสูงวัย (สป.สว.) ได้จัดสรรงบประมาณอีกจำนวนหนึ่ง เพื่อทำงานในการจัดทำธรรมนูญสุขภาพชุมชนรองรับสังคมสูงวัยในจังหวัดนครสวรรค์

ในปี 2563 เกิดโรคระบาดใหญ่โควิด-19 จังหวัดนครสวรรค์ได้ถูกประสานจากส่วนกลางส่วนกลางให้มีการประสานพื้นที่ในจังหวัดเพื่อเป็นพื้นที่ปฏิบัติการป้องกันโรคระบาดโควิด-19 กลุ่มที่ทำเรื่องธรรมนูญชุมชนจึงได้ชักชวนชุมชนจำนวน 10 พื้นที่ในการจัดทำธรรมนูญสู้ภัยโควิด-19 ซึ่งถือว่าทำสำเร็จจริง 8 พื้นที่คือมีการประกาศใช้และมีการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรมโดยเฉพาะที่เป็นตัวอย่างที่ดีในระดับตำบล 2 แห่งคือ ตำบลหนองกรด อำเภอเมือง และตำบลสายลำโพง อำเภอท่าตะโก

จากปี 2559 ถึงปี 2563 ในระยะเวลาเพียง 4 ปี จังหวัดนครสวรรค์ได้พัฒนาธรรมนูญชุมชนระดับตำบลในประเด็นสำคัญๆ หลายประเด็น นับตั้งแต่ธรรมนูญตำบลเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ธรรมนูญพระสงฆ์ และธรรมนูญสุขภาพสู้ภัยโควิด-19

“ธรรมนูญชุมชน มีหลายลักษณะ หลายแนวทาง แนวคิดใหญ่ๆ คือเราต้องการให้คนในชุมชนลุกขึ้นมาจัดการตนเอง ในตำบลหนึ่ง มีคนหลายร้อยคน มีคนเป็นพันคน เพราะฉะนั้นการจัดการตนเองของชุมชน แต่ละคนมีมุมมองที่แตกต่างกัน จากต่างความคิด ทำอย่างไรจึงมีกติการ่วม มีปฏิญญาร่วมกัน เพราะฉะนั้นธรรมนูญชุมชนก็คือสิ่งที่คนในสังคมเห็นร่วมกันว่า เรื่องนี้อยากดำเนินการในชุมชนระดับตำบลไปจนถึงชุมชนระดับประเทศ” วิสุทธิ ประธานสมัชชาสุขภาพจังหวัดนครสวรรค์ อธิบายถึงสาระสำคัญของการมีธรรมนูญชุมชน”

ในมุมมองของเขา ธรรมนูญชุมชนเป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันแบบสันติ จากการสร้างกระบวนการให้คนในชุมชนที่มีความแตกต่างทั้งในแง่ประสบการณ์ ความรู้ ความเชี่ยวชาญ ฯลฯ เข้ามาร่วมกันเขียนกติกาที่เป็นลายลักษณ์อักษรและถือปฏิบัติร่วมกัน

เมื่อถามว่าตัวแทนของชุมชนประกอบด้วยใครบ้าง? เขาบอกว่าอาจารย์ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรมได้ให้หลักการไว้ว่า ในตำบลหนึ่งจะประกอบด้วย 4 กลุ่มหลักคือ 1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล 2. ท้องที่ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 3. หน่วยงานจากส่วนกลางและส่วนจังหวัดที่ตั้งอยู่ในตำบล เช่น โรงเรียน สำนักงานเกษตร รพสต. และ 4. กลุ่มประชาชน เช่น สภาเด็ก สภาผู้สูงอายุ กองทุนสวัสดิการชุมชน สภาองค์กรชุมชน กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน กลุ่มแกะสลัก ฯลฯ ดังนั้นหลักการของธรรมนูญชุมชนก็คือหาตัวแทนทั้ง 4 กลุ่มมาพูดคุยกัน ร่วมกันคิด และสร้างกติกาขึ้นมา

ในบริบทของจังหวัดนครสวรรค์ ธรรมนูญชุมชนโดยภาพรวมจะมี 2 ลักษณะหลักๆ 1. ในภาพรวมซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กล่าวคือ ธรรมนูญชุมชนจะครอบคลุมมีใน 4 มิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม และจะบัญญัติไว้ทั้ง 4 หมวด ในลักษณะที่ 2 ธรรมนูญชุมชนใน

เชิงประเด็น ยกตัวอย่างเช่น ธรรมนูญชุมชนสู้ภัยโควิด-19 จะระบุถึงกระบวนการว่าชุมชนจะจัดการปัญหาการแพร่ระบาดของโควิด-19 อย่างไร ชุมชนจะต้องลุกขึ้นมาทำอะไรบ้าง ชาวบ้านแต่ละคนต้องปฏิบัติอย่างไร และในกรณีที่มีคนจากต่างถิ่นเข้ามาในชุมชนจะต้องทำอะไรบ้าง หรือธรรมนูญชุมชนด้านผู้สูงอายุ ก็ระบุถึงแนวปฏิบัติ เช่น ผู้สูงอายุจะดูแลตัวเองให้เป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างไร เป็นต้น

ในภาพกว้าง คุณค่าของธรรมนูญชุมชนคือ 1. เป็นเป้าหมายร่วมกันให้ทุกคนในชุมชนมาช่วยกันคิด 2. เป็นการเชื่อมโยงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้มาพูดคุยกันเพื่อแก้ปัญหาและดำเนินการร่วมกับชุมชน 3. เป็นการทำงานบูรณาการของหลายหน่วยงานที่แต่ละหน่วยงานทำในจุดต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งประธานสมัชชาสุขภาพจังหวัดนครสวรรค์ใช้คำว่า “ไม่ซ้ำซ้อน แต่ซ้ำเสริมกัน” และเขากล่าวในตอนท้ายว่า “ผมเชื่อมั่นว่า การให้คนหลายคนมาร่วมกันคิด มันจะพาชุมชนไปสู่เป้าหมายที่ดีกว่า”

จากวิกฤติโควิด-19 ธรรมนูญชุมชนเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ในอนาคต หรือหากเกิดวิกฤติขึ้นอีก ธรรมนูญชุมชนก็จะเป็นเครื่องมือหรือนวัตกรรมในการรองรับภาวะวิกฤติ เป็นภูมิคุ้มกัน และเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนฟื้นตัวจากวิกฤติเร็วขึ้น อีกทั้งยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในระยะยาว

“หอยสามน้ำ” นวัตกรรมการท่องเที่ยวธรรมชาติ ตำบลวันยาว

การท่องเที่ยวชุมชน

โดยทั่วไปแล้ว การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือการท่องเที่ยวซึ่งชาวชุมชน โดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีรายได้น้อย มีทรัพยากรจำกัด เปิดโอกาสชักชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชม ซึ่งจะมีรายได้ฐานะที่เป็นเจ้าของที่ดิน วิสาหกิจชุมชน ลูกจ้าง และคนขายของและคนให้บริการ การท่องเที่ยวชุมชนจึงเป็นประโยชน์ในการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนจากสมาชิกคนหนึ่งสู่สมาชิกอีกคนหนึ่งในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในชุมชน และยังนำเสนอประสบการณ์แปลกใหม่ให้แก่ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมหรือนักท่องเที่ยวให้ค้นพบวิถีชีวิตชาวชุมชนท้องถิ่น อัตลักษณ์ของชุมชนที่แตกต่างจากประสบการณ์ของผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชม

บริบทของประเทศไทย การท่องเที่ยวโดยชุมชน กลายมาเป็นยุทธศาสตร์ระดับประเทศเนื่องจากศักยภาพของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยตรง และส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์และมรดกของท้องถิ่น โดยชุมชนเรียนรู้ว่าอะไรจะเป็นสิ่งที่จะนำเสนอออกไป และอะไรคือเอกลักษณ์ของสินค้าและบริการของชุมชนที่แตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ในการดึงดูดนักท่องเที่ยว ตลอดจนการเรียนรู้ของคนในชุมชนในทักษะด้านการบริการการท่องเที่ยว การจัดการบริการ การสื่อสารเล่าเรื่องราวของสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ การบริหารจัดการระบบการขนส่ง และการบริหารจัดการให้เงินหมุนเวียนอยู่ในชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชน

สำหรับประมาณการเม็ดเงินหมุนเวียนในการท่องเที่ยวชุมชนนั้น เคยมีงานศึกษาชิ้นหนึ่งที่ทำการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชน 30 แห่ง ในปี 2557 มีนักท่องเที่ยว 101,936 คน ซึ่งก่อให้เกิดรายได้สู่ท้องถิ่น 32,309,392 บาท นอกจากนี้ข้อมูลจากองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. ระบุว่าในปี 2562 นั้นชุมชนที่มีการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างเป็นระบบและมาตรฐานจะมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้นร้อยละ 20.14 เลยทีเดียว

นวัตกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน“หอยสามน้ำ”

“หอยสามน้ำ” เป็นนวัตกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายทะเลฝั่งตะวันออก พื้นที่ติดทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และมีประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ตำบลวันยาว อำเภอชลุง จังหวัดจันทบุรี

ตำบลวันยาว อำเภอชลุง จังหวัดจันทบุรี ชื่อตำบล “วันยาว” เพียงได้ยินชื่อก็ใคร่อยากจะรู้ถึงที่มาของชื่อตำบล มีเรื่องเล่าที่เป็นตำนานของท้องถิ่นว่าในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราช ได้มีพระสงฆ์รูปหนึ่ง มาสร้างสำนัก

สงฆ์อยู่บริเวณท่าเทียบเรือขลุ้ง เป็นที่เผยแพร่พระพุทธศาสนา และได้มีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคไม้สำหรับสร้างคร้ว ชื่อ นางดา ต่อมาได้ย้ายที่สร้างเป็นสำนักสงฆ์ใหม่ บริเวณวัดวันยาวล่างปัจจุบัน และได้สร้างอุโบสถขึ้น โดยมีหลวงปู่คน หนึ่งเป็นผู้หาทรายมาจากบ่อซึ้ง เพื่อสร้างกำแพงอุโบสถ (ว่ากันว่าบ่อซึ้งสระน้ำที่ปรากฏอยู่ปัจจุบันนี้) การหาบ ทรายของหลวงปู่มีระยะทางไกลทำให้เหนื่อยมาแต่ก็พยายามทำด้วยแรงศรัทธา หลวงปู่ได้บ่นเรื่องวัน เวลา ตลอด ว่า“วันยาวเหลือเกิน”เพราะหาบทั้งวัน คำว่า “วันยาว” นี้จึงเป็นชื่อตำบลอยู่ทุกวันนี้

ตำบลวันยาว ไม่เพียงแต่ชื่อที่ดึงดูดใจให้คนภายนอกเข้ามาทำ ความรู้จัก หากแต่ธรรมชาติที่สวยงามและอุดมสมบูรณ์ พื้นที่ติดชายฝั่ง ทะเลตะวันออกของอ่าวไทย อันประกอบไปด้วยป่าชายเลนที่สมบูรณ์ สัตว์ ทะเลนานาชนิด และวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวตำบลวันยาว ซึ่งส่วนหนึ่งทำ การเกษตรพร้อมกับทำอาชีพประมง ติดชายฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าว ไทย

จากข้อมูลตำบล ตำบลวันยาวมีพื้นที่ทั้งหมด 16,786.25 ไร่ แยกเป็นพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 7,051 ไร่ เป็นพื้นที่ทำสวน 3,284 ไร่ เป็นสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด สละ ฯลฯ และพื้นที่ที่เหลือทำการเกษตรใน ด้านอื่น ๆ เช่น ทำนาทุ่งแบบพัฒนา นาทุ่งแบบธรรมชาติ เพาะซังกล้าไม้และปลูกผักสวนครัว เป็นต้น

พื้นที่ป่าสงวนในเขตตำบลวันยาว มีจำนวน 9,007 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าชายเลนบริเวณแม่น้ำเวฬุ ซึ่งชาวบ้าน ได้ใช้ประโยชน์ด้วยการทำอาชีพประมงชายฝั่ง (ดักลอบปู หากุ้ง หาปลา เลี้ยงหอยแครง หอยนางรม) ที่เหลือเป็น พื้นที่สาธารณประโยชน์ 192 ไร่ 82 ตารางวา และพื้นที่อื่น ๆ 536.25 ไร่ เช่น เป็นพื้นที่อยู่อาศัย หรือว่างเปล่า ไม่ได้ทำประโยชน์

ด้วยต้นทุนของชุมชนที่มีจุดเด่นทั้งด้านทำเลที่ตั้งที่มีภูมิประเทศเหมาะแก่การท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบด้าน การเกษตรโดยเฉพาะผลไม้ที่ขึ้นชื่อของไทย รวมทั้งอาหารทะเลจากการประกอบอาชีพประมงพื้นถิ่นของคนใน ชุมชน นวัตกรรมการท่องเที่ยวจึงถูกริเริ่มขึ้นโดยชมรมการท่องเที่ยวชุมชนตำบลวันยาวซึ่งก่อตั้งในปี 2562

โดยเริ่มจากใน ปี 2560 มีการเวทีจัดการความรู้ชุมชนตำบลวันยาวทำแผนปรับภูมิทัศน์ต้นยางนาเพื่อการ ท่องเที่ยว ในปี 2561 มีการขออนุญาตใช้พื้นที่ทำกินบริเวณปากอ่าวไทยที่เรียกว่าคอกหอย พร้อมกับจัดทำ แผนการท่องเที่ยวชุมชนตำบลวันยาวในปี 2562 จึงมีการรวมกลุ่มจัดตั้งชมรมท่องเที่ยวชุมชนตำบลวันยาว โดย ระยะเวลาตั้งแต่ปี 2560 ถึง 2562 ตำบลวันยาวได้รับนักท่องเที่ยวแล้ว 10 กลุ่มจำนวนมากกว่า 200 คน คิดเป็น เงินมากกว่า 50,000 บาท

“เราอยากให้ชุมชนนำต้นทุนที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ศักยภาพของชุมชนมีอยู่แล้ว มีทั้ง ธรรมชาติที่สมบูรณ์ ภูมิปัญญา ผู้นำชุมชน ตำบลวันยาวมีพื้นที่ส่วนใหญ่ติดทะเล ชาวบ้านทำการเกษตร โดยเฉพาะ สวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน ลองกอง มีอาชีพเพาะกล้าทุเรียนขาย และชาวบ้านทำประมงชายฝั่ง ทรัพยากรจาก ทะเลมีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ปลา ปลาหมึก กุ้ง และหอยนางรมที่ขึ้นชื่ออาหารจากทะเลที่มีคุณภาพสูง ซึ่งเป็น

จุดขายของชุมชนในการท่องเที่ยวโดยชุมชน” ดวงใจ สิทธิชัย รองประธานชมรมท่องเที่ยวชุมชนเล่าถึงศักยภาพของตำบล

บริเวณที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของตำบลวันยาวคือ ปากแม่น้ำเวฬุที่ไหลลงอ่าวไทย เป็นบริเวณที่น้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืดมาบรรจบกัน จึงเป็นที่มาของ “หอยสามน้ำ”

ชุมชนชาวบ้านติดทะเล ปากอ่าวไทยเป็นจุดที่ชาวบ้านเลี้ยงหอยนางรมกันมากรวมทั้งกุ้งธรรมชาติ และเป็นจุดที่ชาวบ้านจะนำอาหารทะเลขึ้นมา ซึ่งเรียกว่า “สามน้ำ” และเชื่อเป็นจุดที่อาหารทะเลอร่อยและสดที่สุด

“ชาวบ้านเห็นการเลี้ยงหอยนางรมที่ปากน้ำเป็นเรื่องธรรมดา แต่เมื่อสองปีก่อน พอช. มองว่าสามารถนำมาเป็นจุดขายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ โดยชุมชนก็เริ่มทำการท่องเที่ยว มีการประชาสัมพันธ์ลงขายในหนังสือหมอชาวบ้าน บอกว่า หอยสามน้ำ หอยนางรม ปากน้ำจันทบุรี เป็นหอยนางรมที่อยู่ในประเภทของสามน้ำ คือน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ในหน้าแล้งจะเป็นเส้นทางน้ำสามสีบรรจบกัน เหมือนน้ำมาสบกัน ทำให้อาหารทะเลเป็นเอกลักษณ์” จินตนา อารีเพื่อน

แกนคนทำงานของชมรมท่องเที่ยวตำบลวันยาวเล่าถึงจุดเด่นของตำบล

จุดเริ่มต้นของ “หอยสามน้ำ”

จินตนา เล่าเรื่องราวอันเป็นจุดเริ่มต้น “ประมาณ 2 ปีที่แล้ว ได้มีการทำร้านอาหารขึ้น และได้มีการพานักท่องเที่ยวลงเรือ และลงแพ เพื่อไปหาหอยนางรมกินกันสดๆ กลางทะเล เริ่มทดลองจากพากลุ่มเจ้าหน้าที่จาก พอช. ที่มาลงพื้นที่สำรวจได้ลองนั่งเรือไปกินหอยนางรมที่ชุมชนเป็นคนที่จัดการท่องเที่ยวเอง”

บริเวณปากอ่าวไทยเป็นที่อนุบาลสัตว์น้ำได้ จึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นป่าชายเลนมีต้นโกงกาง ต้นสัก ต้นกระบูน เป็นธรรมชาติปากอ่าวไทยแห่งหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่งของประเทศไทย

“เรามีทุน มีทรัพยากร เราสามารถทำเรื่องการท่องเที่ยวได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกพืชผลได้รายได้ปีละหน ทำอาชีพเกี่ยวกับทะเลมีรายได้ทุกวัน เราอยากให้ทางชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น” ดวงใจ ประธานชมรมการท่องเที่ยว ตำบลวันยาว บอกถึงต้นทุนของชุมชน

ต้นทุนของชุมชน

ในพื้นที่ของตำบลวันยาวทุกคนรอบครัวจะมีรถซาเล้งใช้ในการบรรทุกของ บรรทุกผลไม้บรรทุกสัตว์น้ำที่จับ ขึ้นมาจากทะเลชมรมการท่องเที่ยวจึงเกิดความคิดในการสร้างเอกลักษณ์ของชุมชนโดยใช้รถซาเล้งรับนักท่องเที่ยว ซึ่งทำให้การท่องเที่ยวยึดโยงกับการทำอาชีพในวิถีชีวิตคนตำบลวันยาว

ความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของตำบลเริ่มจากการนำกลุ่มอาชีพต่างๆ ในตำบลมาพูดคุย กัน เช่น กลุ่มซาเล้ง กลุ่มประมง กลุ่มเกษตรกรสวนผลไม้ พร้อมกับท้องที่ ท้องถิ่น แล้วร่วมกันคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของตำบล โดยในช่วงเริ่มต้น จะเป็นการช่วยกันทำไปก่อนในเบื้องต้น

“เราใช้เรือแพ เรือบรรทุกหอยนางรมที่ชาวบ้านมีอยู่ การเลี้ยงหอยนางรม พออยู่สามน้ำ มีรสชาติอร่อย โดยส่วนหนึ่ง พอข. เคยทำการอบรมเรื่องแผนธุรกิจชุมชน ก็เลยให้โจทย์เรื่องจุดเด่นของตำบลเราว่า มีจุดเด่นอย่างไร ให้ค้นหาอัตลักษณ์ของตัวเองให้พบ เราทำการท่องเที่ยวต่างจากที่อื่น ในอำเภอขลุง มีการท่องเที่ยวโดย ลากแพไปชมเหยี่ยว ส่วนของเรา จึงค้นข้อมูลว่า การกินหอยนางรมสดให้มีความอร่อยต้องทำอะไร พอมาเห็น วิธีการทำหอยนางรมคือต้องไม่อ้า เปิดแล้วกินทันที ก็เลยให้นักท่องเที่ยวไปกินหอยนางรมสดในจุดที่อยู่ในแพใน ทะเลบริเวณที่เป็นแพหอยหรือคอกหอย ในอนาคตอยากให้จัดเป็นโต๊ะแบบญี่ปุ่นอยู่บนแพบริเวณปากอ่าวในทะเล โดยให้นักท่องเที่ยวได้เห็นวิถีชีวิตคนชุมชนว่าเขาเลี้ยงหอยนางรมกันอย่างไร ต่างจากที่อื่นอย่างไร และโจทย์คือ ต้องมีกิจกรรมอื่นๆ นอกจากลากแพไปกินหอย ต้องมีกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” ดวงใจ กล่าว

สู่การทำแผนธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน

จากการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านกลุ่มอาชีพอาสาเข้ามาทำกันเอง เมื่อเริ่มเห็นเป็นรูปเป็นร่าง จึงพัฒนามาสู่การทำแผนธุรกิจชุมชน

“ในครั้งแรก ก็ไม่มีครกกล้าทำ เพราะไม่เห็นคนอื่นทำแบบนี้กัน ต่อมาพอข. ให้เขียนแผนธุรกิจชุมชน คือ จากจุดที่เริ่มทำไม่ควรจะหยุด ต้องมีการขยายออกไป โดยขยายไปสู่เรื่องอื่นๆ ได้อีก เช่น ขายอาหารทะเลแปรรูป โดยใช้คำว่า “สามน้ำ” โดยให้ชาวบ้านที่จับกุ้งเข้ามาร่วมด้วย โดยมีแผนที่จะขยายออกไปเรื่อยๆ จากต้นทุนที่มีอยู่ที่ตำบลมีพืชผักสวนครัว มีกลุ่มจักสานของชุมชน” ดวงใจ เล่าให้ฟัง

การขยายแผนธุรกิจชุมชน ได้เกิดการนำกลุ่มอาชีพ กลุ่มการผลิต กลุ่มวัฒนธรรม เข้ามาประชุมหารือในการทำการผลิตเพื่อขาย

“ทางเราอยากช่วยกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเพราะเห็นว่ามีความเป็นไปได้ บางกลุ่มเริ่มเคลื่อนไหวตัวเองเพื่อต่อเชื่อมงานของเขาได้ กลุ่มต่างๆ เริ่มฟื้นตัว เริ่มมีบทบาทเข้ามามากขึ้น เพราะเห็นว่ามีความเป็นไปได้” ดวงใจกล่าว

นอกเหนือจากจุดท่องเที่ยว “หอยสามน้ำ” แล้ว ก่อนหน้านี้ ชุมชนได้มีการสำรวจจุดท่องเที่ยวอื่นๆ ในตำบลวันยาวว่าจะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ จุดเด่นๆ ได้แก่ เช่น เส้นทางยางนาต้นยางนาอายุกว่า 300 ปี เส้นทางที่จะไปจังหวัดตราด 700 กว่าตันอยู่ระหว่างตำบลนวลยาวกับตำบลบ่อ อยู่ในอำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ป่าชายเลนปากแม่น้ำเวฬุ (วันยาว) ถิ่นอาศัยนกเหยี่ยวแดง ยังคงความสมบูรณ์ของพันธุ์ไม้ ได้แก่ ฝาด ตะบูน ตะบัน ประสัก โกงกาง และแสมสามารถชมวิวน้ำเวฬุได้ และ ในช่วงระหว่างเดือนมกราคม ถึงเดือนมิถุนายน เวลากลางวันจะมีหิ่งห้อยจำนวนมากศาลาออกมาหากินในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนแห่งนี้ เป็นมนต์เสน่ห์ให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาสัมผัสกับธรรมชาติ

วัดวันยาวล่าง เป็นวัดเก่าแก่ของตำบลวันยาว มีตำนานเล่าสืบเนื่องมาจากชื่อตำบล มีชื่อเสียงในเครื่องราง การปลูกผักกอกแกลนิกโดยใช้พลังงานโซลาร์เซลล์ในการควบคุมการรดน้ำ และทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง ซึ่งนอกจากจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแล้วยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับผู้ที่สนใจได้เข้ามาศึกษาอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ชุมชนได้ประเมินแล้วว่า “หอยสามน้ำ” มีความเป็นไปได้มากที่สุดที่จะเดินหน้าส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยว ซึ่งมีความพร้อมมากกว่าการท่องเที่ยวในจุดอื่นทั้งในเรื่องของคน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น เรือแพ ในที่สุด ก็มีการจัดงานเปิดตัวการท่องเที่ยวชุมชนโดยใช้ “หอยสามน้ำ” เป็นตัวเอกของงานเมื่อวันที่ 14 15 16 สิงหาคม 2563 มีประชาชนและหน่วยงานต่างๆ ให้ความสนใจเข้าร่วมงาน ก่อนวันจัดงานมีการประชุมชาวบ้านให้นำอาหารพื้นบ้าน สินค้าท้องถิ่นมาแสดงและจำหน่ายในงาน

“ช่วงนี้ขลุ่ยฝนตกหนัก บางพื้นที่น้ำท่วม ตอนแรกก็กังวลว่าฝนจะตกหนักหรือเปล่าในวันเปิดตัว แต่ปรากฏว่าท้องฟ้าปลอดโปร่ง มีคนมาร่วมงานพอสมควร จึงคิดว่าจะทำอย่างไรให้ท่องเที่ยวชุมชนวันยาวมันต่อเนื่อง ชุมชนจะมาคุยวางแผนกัน” จินตนา เล่าให้ฟังในวันจัดงานวันแรกจบลงไปด้วยดี

ทั้งนี้ ในบริเวณที่มีการทำการท่องเที่ยวบริเวณชายฝั่งที่มีการทำการท่องเที่ยว เป็นพื้นที่ของหน่วยงานราชการ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (ทช.) ฝั่งจำนวน 300 กว่าไร่ ที่ผ่านมามีการเคลื่อนไหวให้ยึดที่ดิน มีการยึดที่ดินจากชาวบ้านที่บุกรุก กลุ่มชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือปลูกป่าชายเลน และเป็นพื้นที่ที่มีการทำอาชีพของชาวบ้าน ในที่สุด ทางเจ้าของพื้นที่ เช่น หน่วยงานทะเลและชายฝั่ง และกลุ่มอื่นๆ จึงผลักดันให้เกิดการใช้พื้นที่ โดยทำโครงการเพื่อขอทำเรื่องต่างๆ เช่น จุดออกกำลังกาย จุดชมนก โดยหน่วยงานกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (ทช.) เป็นผู้ขอโครงการเอง เนื่องจากเห็นว่าชาวบ้านตื่นตัวในการทำอาชีพที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว จึงอาจจะเปิดอนุญาตให้ใช้พื้นที่ดังกล่าวได้

สวนและครัวกลางกรุง : การต่อสู้เพื่อความอยู่รอดในทุกสถานการณ์

มนุษย์มีสัญชาตญาณและทักษะที่จะเรียนรู้และปรับตัวเพื่ออยู่รอดในทุกสถานการณ์เสมอไม่ว่าจะอย่างไร ไม่มีใครยอมแพ้ง่ายๆ คำถามแห่งยุคสมัยคือ เมื่ออยู่รวมกันเป็นชุมชนแล้วจะอยู่รอดเพียงลำพัง เฉพาะตัวเอง ครอบครัวของใครของมัน หรืออยู่รอดกันทั้งชุมชน ทั้งสังคม ในสถานการณ์ที่โรคโควิด 19 กำลังระบาดอย่างหนัก ชุมชนหลายแห่งในเมืองหลวงต่างเลือกที่จะหันหน้าเข้ากันเพื่อหาทางอยู่รอดในสถานการณ์ยากลำบาก

ชุมชนเฟื่องฟ้าริมคลองหนองบอน แถบสวนหลวง ร 9 ที่ใช้ชีวิตอยู่ริมคลองมาแต่เดิม ก็เริ่มคิดหาทางเอาชีวิตรอดเมื่อถูกโรคระบาดคุกคาม จนทำให้ชาวชุมชนจำนวนมากตกงาน ขาดรายได้ จึงพยายามใช้ประโยชน์จากการรวมกลุ่มอาชีพที่ทำมาแต่เดิมให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุด ผุสดี บันเลิศ ผู้นำหญิงของชุมชนอายุ 52 ปี บอกว่า ในชุมชนเฟื่องฟ้า มีกลุ่มอาชีพอยู่แล้ว 4 กลุ่มคือ กลุ่มแม่บ้านทำอาหารคือ กลุ่มทำกะหรี่ปั๊บบและกลุ่มทำน้ำพริก กลุ่มซักกรีดเสื้อผ้าและกลุ่มช่างตัดผม

สองกลุ่มแรกนั้นเดิมทำจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อทำอาหารขายมีการบริหารจัดการกันในกลุ่ม เมื่อขายสินค้าได้ ก็จะแบ่งผลกำไรเป็นครั้งๆไป ปัจจุบันสินค้าที่ผลิตได้ไม่ได้นำออกจำหน่ายที่ตลาด เพราะสถานการณ์โควิด จึงหันมาขายทางออนไลน์ เมื่อลูกค้าสั่งเข้ามา ก็ทำตามออเดอร์ ใช้วิธีใช้เฟซบุ๊กของลูกค้าหลานของสมาชิกในกลุ่มช่วยกันประชาสัมพันธ์เรื่องการตลาด

กลุ่มซักกรีดเสื้อผ้า การเกิดขึ้นของกลุ่มและการรวมตัวกันของสมาชิก เกิดขึ้นหลังจากสถานการณ์โควิด ทำให้พบว่าในชุมชนมีคนตกงานเพิ่มขึ้น ความจริงก่อนหน้านี้ ในชุมชนมีเครื่องซักผ้าหยอดเหรียญของผู้ประกอบการที่เป็นเอกชน ก็จะคนในชุมชนนำเสื้อผ้าไปซักที่เครื่องซักผ้าหยอดเหรียญของเอกชน และในชุมชนก็มีคนรับจ้างซักกรีดเสื้อผ้าอยู่บ้างแล้วเหมือนกัน ผุสดี จึงเกิดความคิดว่าตอนนี้หลายๆคนกำลังลำบาก หลายๆคนตกงาน ไม่มีโอกาสกลับเข้าไปทำงานที่เดิมอีก จึงคิดรวมกลุ่มเพื่อรับจ้างซักกรีด เมื่อความคิดนี้ได้รับการตอบรับจากสมาชิกในชุมชน ต่อมาจึงได้มีการร่วมคิดกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ว่ามีคนในชุมชนส่วนนี้ สนใจที่จะทำธุรกิจรับจ้างซักกรีด โดย พอช.ได้เข้ามาเป็นตัวกลางประสานงานระหว่างชาวบ้านกับกระทรวงแรงงาน เพื่อให้คนกลุ่มนี้เข้าไปอบรมเรื่อง การซักอบรีด โดยมีแนวคิดทำให้สมาชิกในกลุ่มได้ใช้ต้นทุนที่ตัวเองมี นั่นก็คือเครื่องซักผ้าที่เป็นของส่วนตัว ให้บริการซักผ้า แต่คิดราคาพิเศษ เช่นซักครั้งละ 20 บาท ถูกกว่าของร้านเอกชนทั่วไปที่คิดค่าบริการครั้งละ 40-50 บาท เป็นการให้บริการราคาถูกเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนด้วยกันเองในยามที่เศรษฐกิจฝืดเคือง

กลุ่มช่างตัดผม กลุ่มนี้ก็เกิดขึ้นจากการที่มองเห็นว่ามี ผู้ชายที่เคยทำงานเป็นช่างแอร์ ช่างไฟฟ้า หลาย คนทำงานชั่วคราวหรือแบบพาร์ทไทม์และบางคนก็ยังเรียนหนังสืออยู่ แต่จากสถานการณ์โควิด ก็เกิดวิกฤต ไม่มีงานเข้ามา ถูกเลิกจ้าง ไม่ได้ทำงานแล้ว เนื่องจากทางสถานประกอบการทั่วไปมักเลือกเอาไว้เฉพาะพนักงานประจำ

มุสตีจึงประสาน พอช. เพื่อส่งคนกลุ่มนี้ไปเรียนฝึกอาชีพ และกลับมาให้บริการทำผมตัดผม โดยคิดค่าบริการในราคาถูกกว่าท้องตลาดทั่วไป

การมีอาชีพทำให้มีรายได้ เพื่อเลี้ยงชีพในสถานการณ์วิกฤต แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนในชุมชนจะสามารถทำแบบนี้ ชุมชนหลายแห่งในเมืองหลวงได้พากันคิดค้น ผลิตภัณฑ์และวัตถุดิบสำหรับการปรุงอาหารคือ ผักสวนครัวในชุมชนเพื่อใช้เลี้ยงชาวชุมชนจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้แม้แต่จะหาอาหารใส่ปากใส่ท้องในสถานการณ์เช่นนี้

การปลูกผักสวนครัวเป็นเรื่องปกติของครอบครัวในชนบทที่มีพื้นที่มากพอจะทำเช่นนั้น แต่สำหรับชุมชนเมืองแล้ว พื้นที่สำหรับการเพาะปลูกเป็นสิ่งที่ยากยิ่ง จึงต้องมีการคิดค้นหาความเป็นไปได้ที่จะใช้พื้นที่ซึ่งมีราคาแสนแพงหรือขาดแคลน จำกัดจำเขี่ยเพื่อการเพาะปลูก

ในชุมชนเฟื่องฟ้าของมุสตีนั้น เกิดสิ่งที่เรียกว่า สวนผักแนวตั้ง คือการปลูกพืชผักสวนครัวในพื้นที่ซึ่งเคยเป็นอาคารสูง ในพื้นที่แถบนี้เดิมมีอาคารอยู่หลังหนึ่ง ชื่อ “ซินดาอพาร์เมนต์” แต่น่าจะมีปัญหาทางกฎหมายเจ้าของจึงตัดสินใจทุบทิ้งจึงเกิดมีพื้นที่ว่างขึ้น กลายเป็นที่ทิ้งขยะจนทำท่าจะกลายเป็นปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม และอัคคีภัย กรรมการและชาวชุมชนจึงไปคุยกับคณะทำงานของสภาองค์กรชุมชนเขตประเวศน์ จนได้แนวคิดว่าจะทำเป็นสวนผัก แต่เนื่องจากพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นซีเมนต์ ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ จึงต้องซื้อดินมาทำเป็นร่องไว้เพื่อปลูกผักที่รากไม่ลึก ประธานสภาองค์กรชุมชนเขตประเวศน์ จึงเองบเชื่อมโยงการทำอาชีพของสภาฯลงมาช่วยเหลือ โดยนำไปซื้อดิน ซื้อเมล็ดพันธุ์ผักมาให้ ได้แก่ ค่ะน้า ผักบุ้ง ผักสวนครัวต่าง ๆ เช่น กระเพรา หอมกระเทียม พอได้ทดลองปลูกไปแล้ว ผักต่าง ๆ ก็เกิดการเจริญเติบโต มีผลผลิตออกมาให้ชาวบ้านเห็น จากที่หลาย ๆ คนไม่เชื่อว่าจะทำได้ พอได้เห็นผลลัพธ์เช่นนี้ จึงเริ่มมามองดูและขยายออกไป ภายใต้กติกาการทำคือ “คนไหนทำ คนนั้นกิน” นั่นก็คือ สมาชิกที่มาช่วยกันดูแลต้นไม้ในสวนแห่งนี้สามารถเก็บผลผลิตกินได้ เก็บกินได้เลย เพราะเป็นเจ้าของร่วมกัน “ส่วนคนที่ไม่ได้ร่วมทำตรงนี้ ก็ไม่ได้ถูกทอดทิ้ง แต่ถ้าต้องการก็ต้องมาขออนุญาตก่อนหลาย ๆ คนพอเป็นฝ่ายที่ขอรับผลผลิต เค้าก็จะรู้สึกกระตือรือร้นว่าเค้าไม่ได้มาช่วยทำ บางคนจึงซื้อเมล็ดพันธุ์พืชมมาให้บ้าง ซื้ออุปกรณ์ในการปลูกผักมาให้บ้าง บางคนมีถ้วยถังกอละมังหม้อ เค้าก็เอามาให้กับเราเอง เราก็ถือว่าเค้าก็มีส่วนร่วมกับการแปลงผักของเราเช่นกัน” มุสตี กล่าว

แรกๆมีการแบ่งปันกันกินตามปริมาณของผลผลิตที่ได้ แต่หลังจากนั้นก็มองเห็นว่าในชุมชนมีผู้สูงอายุที่อยู่ว่าง ๆ จึงพากันชักชวนผู้สูงอายุมาทำ เพื่อคลายความเบื่อหน่ายและแก้เครียด หลายคนก็เข้าร่วมอย่างจริงจัง หลังจากนั้นก็มีแม่ค้าที่เป็นลูกหลานคนในชุมชนมารับผักไปทำอาหารขาย เงินที่ขายได้ส่วนหนึ่งก็เป็นรายได้ของผู้สูงอายุรายนั้น จนกระทั่งเจ้าตัวเสียชีวิตไป ลูกสาวก็เลยได้มารับช่วงทำต่อ นอกจากนี้แล้วก็มีการชวนเด็กในชุมชนที่ไม่มีงานทำ บางคนไม่มีที่อยู่อาศัยมาอาศัยอยู่ในชุมชน ก็แบ่งงานให้มีหน้าที่ดูแล รดน้ำพรวนดินต้นไม้ และได้ค่าแรงรายวันซึ่งได้มาจากการขายผักเป็นการตอบแทนเสมือนเป็นงานอาชีพไปเลยก็มี

เรื่องทำนองนี้เกิดขึ้นในชุมชนมณีพัฒนา ในซอยรามคำแหง 39 แยก (ซอยเทพลีลา) แยก3 แยก5 แยก7 แยก9 และ แยก11ในแขวงและเขตวังทองหลางด้วยเช่นกัน แต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ชุมชนรุ่งมณีมีกลุ่มที่ดำเนินการเกี่ยวกับการเงิน ซึ่งเป็นพื้นฐานของงานชุมชนหรือการบริหารจัดการแบบรวมหมู่อยู่แล้วคือ มีกองทุนสวัสดิการวันละบาท กองทุนสัจจะ และสหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคง เหล่านี้คือทักษะพื้นฐานของคนในชุมชนในการบริหารจัดการแบบรวมหมู่

นุจรี พันธุ์โสม ผู้นำชุมชนอายุ 52 ปี เล่าว่า สวนผักคนเมืองของชุมชนแห่งนี้เกิดจากการสำรวจคนว่างงานหลังสถานการณ์โควิด กลุ่มที่ได้รับผลกระทบ ก็มีทั้งกลุ่มมอเตอร์ไซด์รับจ้าง กลุ่มลูกจ้างที่อยู่ร้านหมูกระทะ หน้าราม กลุ่มลูกจ้างร้านนวดแผนไทย จากนั้นนำงบประมาณอยู่ 3-4 ส่วนมาบูรณาการร่วมกันในการแก้ไข โดย “ทุน” ที่มีอยู่แล้วคือ ทรัพยากรมนุษย์ที่กำลังว่างงานอยู่นั้นเอง ส่วนทุนที่เป็นตัวเงินนั้นเกิดจาก พอช.ช่วยแนะนำ และจัดตั้งขึ้น โดยชุมชนมีกองทุนออมเงินกันวันละบาท มีสมาชิก 2,700 กว่าคน และยังเชื่อมร้อยกับคนในสวนที่อาศัยอยู่ในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์อีกกว่า 40 ชุมชน ที่เข้ามาาร่วมกัน

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีผลกำไรอยู่ จึงเอากำไรตัวนั้นออกมาบูรณาการกับกองทุนสวัสดิการวันละบาท และสถาบันการเงินที่มีในชุมชน เองประมาณ 3 ตัวนี้ ประมาณแสนกว่าบาทมาเริ่มทำโครงการ สมาชิกชุมชนในวังทองหลางมีมากกว่า 27,000 คน มีผู้ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ในเบื้องต้นประมาณ 1,300 คน ในจำนวนนี้มีกลุ่มที่เปราะบางมากต้องได้รับความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วนในรูปของอาหารปรุงสุกใส่กล่อง เช่น ผู้สูงอายุ คนไข้ติดเตียง และ แม่เลี้ยงเดี่ยว ทั้งหลาย

“เราพบว่า เรามีศักยภาพในการทำข้าวกล่องวันละ 500 กล่อง เราจะแจกให้กับกลุ่มคนเปราะบางก่อนเป็นอันดับแรก จึงได้เริ่มลงมือทำข้าวกล่องครั้งแรกในวันที่ 19 เม.ย. พอแจกข้าวกล่องไปได้สักพัก ก็พบว่า ข้าวกล่องนั้นอาจจะเพียงพอสำหรับกลุ่มเป้าหมาย แต่ไม่สามารถเผื่อแผ่ไปยังคนที่ดูแลคนเหล่านั้นอยู่ด้วย จึงควรทำแกงถุงแจก เพราะว่าแกงก็สามารถกินได้ทั้งครัวเรือน” นุจรี กล่าว

พอทำอาหารแจกไปได้ประมาณ 2 สัปดาห์ก็เริ่มพบว่า ไม่มีวัตถุดิบสำหรับปรุงอาหารเพียงพอและเงินทุนก็อาจจะหมดลงในที่สุด “พี่น้องก็บอกว่าถ้าเป็นแบบนี้เราน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง รัชกาลที่ 9 มาใช้ดีไหม เรามีที่ดินอยู่ว่างอยู่ในตอนนี้ เป็นที่ดินในสวนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ยังไม่ได้สร้างบ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 400 ตารางวา เราจึงพากันไปคุยกับสำนักงานทรัพย์สินฯเพื่อขออนุญาตใช้ตรงนี้เพื่อช่วยเหลือพี่น้องในยามวิกฤตที่โควิดมาในตอนนั้น” นุจรี กล่าว

หลังการหารือก็ได้ทางออกว่าจะต้องปลูกผักสวนครัวเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการปรุงอาหาร เริ่มจากการแบ่งหน้าที่กัน คนหาเมล็ดพันธุ์พืช คนระดมแรงงาน ขนดิน ทำแปลงผัก สร้างกฎกติกาในการเก็บผลผลิต เช่น ห้ามถอนผักบุ้งไปทั้งต้น แต่ใช้การเด็ดยอดไป เพื่อให้มันแตกออกมาใหม่จะได้บริโภคได้นานกว่า พืชผักบางชนิดเหลือกินในชุมชนก็เอาไปส่งร้านขายอาหาร เช่น ร้านก๋วยเตี๋ยว ขนมจีน ซึ่งเกิดรายได้และสามารถแบ่งปันให้คนที่มาดูแลสวนครัวของชุมชนได้

“พี่น้องในชุมชนของเรา เราก็มาตกลงกันว่า คุณต้องการกินอะไร คุณกินสิ่งที่ปลูก คุณปลูกสิ่งที่กินคุณอยากกินอะไร คุณเอามาปลูกในสวนได้เลย แต่ต้องมาช่วยกันดูแล เราเปิดน้ำประปาไว้ให้ เปิดน้ำใส่ถังไว้ให้ ใครว่างก็เข้ามารดน้ำ ใครอยากกินก็เข้ามาเก็บเอา ผลัดกันดูแล แต่ก็จะมีคนดูแลที่เป็นหลักอยู่หนึ่งคนมาคอยดูแลภาพรวมทั้งหมด ชาวบ้านเองก็เอาไอนั้นไอนี้มาปลูก ก็ช่วยกันดูแล และทุกคนสามารถเก็บกินได้” นุจรี กล่าว “ทุกคนสามารถพืชผักมาปลูกได้ ตัวเองกินอะไรก็ปลูกอย่างนั้น แล้วก็แบ่งกันกิน เก็บกิน ตัดกิน แต่อย่าถอน ขอให้ตัดเอาเท่าที่พอกิน อย่าเอาไปขาย ให้แค่พอกิน แบ่งกันกินเพราะอันนี้เป็นสวนส่วนกลาง ใครไม่มีกิน มาขอไปกินได้ เราเรียกว่า “สวนบุญของวังทองกลาง”

“หลังจากปลูกผักแล้ว ก็มีโครงการเลี้ยงปลาอีก 6 บ่อ 600 ตัว สิ่งนี้เป็นแนวคิดของเราเราใช้ข้าวกล่องเป็นการเชื่อมร้อยพี่น้อง เราเห็นอะไรเยอะแยะเลย เราเห็นโควิดเป็นโอกาส แล้วนำโอกาสตรงนี้มาสร้างคนในเมือง มาสร้างข้อมูลให้เป็นปัจจุบันมาสร้างคนจิตอาสา แล้วเราก็เห็นคนพากันออกมาทำความดี” นุจรี กล่าว

ผุสดี ผู้นำชุมชนเฟื่องฟ้า กล่าวว่า ปัจจุบัน ชุมชนอื่นๆ เข้ามาดูงานที่ชุมชนเฟื่องฟ้า รวมทั้งมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาดูงานด้วย เช่นสำนักงานคุมประพฤติ นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดความรู้ ขยายกิจกรรมไปในเครือข่ายชุมชนของสภาองค์กรชุมชนเขตประเวศน์ อีก 8 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนมหาดไทย 1-5 ชุมชนกระทุ่มแจ้ ชุมชนบัวหลวง (หลัง สน.ประเวศน์) ชุมชนมิตรภาพซอยหก

ในขณะที่นุจรี จากชุมชนฉิมพัฒนา วังทองกลาง บอกว่า ได้เอาแนวคิดเรื่องผักสวนครัวในเมืองนี้ไปถ่ายทอดในเวทีต่าง ๆ เล่าให้ฟังว่าชาวชุมชนวังทองกลางได้เจอเหตุการณ์มาแบบนี้ แล้วใช้วิกฤตเป็นโอกาสเพื่อสร้างโอกาส สร้างงาน สร้างรายได้ พาให้คนทั้งชุมชนสามารถอยู่รอดได้ท่ามกลางวิกฤต “ผักที่ปลูกเป็นผักปลอดสาร ไม่ใช้สารเคมีอะไรเลย ใช้น้ำประปา ใช้น้ำหมักที่เราทำกันเอง โดยมีชุมชนร่วมสามัคคีเป็นคนหมักน้ำหมัก ตอนเหตุการณ์ปกติพวกเราก็ทำน้ำหมักกันอยู่แล้ว เพราะเราอยู่ในที่ดินส่วนทรัพย์สินพระมหากษัตริย์เราได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในส่วนของสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เราได้เรียนรู้จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ส่วนแนวทาง กระบวนการในการบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาล เราเรียนรู้จาก พอช. เราเอา 2 องค์กรนี้มาบูรณาการร่วมกัน ช่วยสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง” นุจรี กล่าว

บทสรุปแห่งสถานการณ์วิกฤตจากโควิดในปี 2563 นี้ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวและเอาตัวรอด โดยการรวมกลุ่ม ใช้ทักษะของการจัดการแบบรวมหมู่ที่มีอยู่เดิม เช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ การประสานงานกับองค์กรภายนอก เช่น พอช. สำนักงานทรัพย์สินฯ บวกกับการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น ที่ว่างในชุมชน สร้างสรรค์กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนได้กินได้ใช้ในยามที่วิกฤตการณ์รุนแรงเช่นนี้ อีกทั้งยังได้แนวคิด ความรู้ใหม่ๆ เพื่อเป็นบทเรียนให้กับชุมชนอื่นๆต่อไป

จากเมืองยานนาวาถึงเย็นอากาศ : ชุมชนบ้านพี่บ้านน้อง

กระแสการพัฒนาแบบเมืองโตเดี่ยวของกรุงเทพมหานครเมื่อถึงศตวรรษที่ผ่านมา คือราวๆปี พ.ศ. 2512-2513ได้พัดพาผู้คนจากชนบทในภาคเหนือและภาคอีสานเข้ามาแสวงโชคในเมืองหลวง แรกๆก็ไม่มีใครคิดจะอยู่นานแต่หลายคนหลงหลักปักฐาน สร้างครอบครัว อยู่ในพื้นที่ซึ่งไม่เคยมีความมั่นคงเลยชั่วชีวิตที่ผ่านมาจนกระทั่งหลายคนก็อาจจะจบชีวิตไปแล้วปล่อยให้ลูกหลานซึ่งถ้าเกิดตอนนั้นป่านนี้ก็ย่างเข้าสู่วัยชราแล้วอยู่บนความไม่มั่นคงเฉกเช่นเดียวกับพ่อแม่เหมือนกัน และนี่คือต้นกำเนิดของชุมชนแออัดในเมือง ในเขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร ที่เกิดขึ้นและตั้งอยู่บนปัญหาสารพัดที่ดูเหมือนจะแก้ได้ยากยิ่ง

ปัญหาพื้นฐานเลย คือคนเหล่านี้ตั้งรกรากและสร้างครอบครัวบนที่ดินซึ่งไม่ได้เป็นกรรมสิทธิ์ของตัวเอง จึงต้องเผชิญกับการขับไล่รื้อถอนมาตลอดเวลา ชุมชนเย็นอากาศ 2 ซึ่งเป็น 1 ใน 20 ชุมชนแออัดในเขตยานนาวานั้น ประชาชนอาศัยอยู่ในที่ดินทั้งของเอกชนและของกรมธนารักษ์โดยมิชอบมาอย่างต่อเนื่องยาวนานจึงต้องเผชิญกับการไล่รื้อ นับแต่ปี 2530 และเกิดเหตุไฟไหม้ ในปี 2538 และ 2543 จนกระทั่งสำนักงานเขตและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) จำเป็นต้องยื่นมือเข้าไปช่วยในปี 2551 โดยประสานงานให้ชุมชน 3 แห่งคือ เย็นอากาศ 2 ชุมชนเชื้อเพลิงพัฒนาและชุมชนเชื้อเพลิง 2 ได้ลงนามในบันทึกความเข้าใจกับกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง เพื่อเป็นหลักประกันว่าประชาชนกลุ่มนี้สามารถอาศัยอยู่บนที่ดินนั้นได้โดยไม่ต้องหวาดหวั่นกับการถูกไล่รื้อที่อยู่อาศัยอีกต่อไป

อีกเกือบหนึ่งทศวรรษต่อมาคือในปี 2560 พอช.เริ่มเข้ามาประสานงานอย่างจริงจังและพัฒนาเรื่องที่อยู่อาศัยร่วมกับชาวชุมชน เพื่อทำโครงการบ้านมั่นคง และปีพ.ศ. 2563 พอช.ได้อนุมัติงบประมาณ 4,700,000 บาท เพื่อให้ชุมชนได้สร้าง “บ้านพักชั่วคราว” โดยในวันที่ 8 มิถุนายน 2563 ชาวชุมชนทุกคนก็ได้ร่วมกันทำพิธีสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของพวกเขา ก่อนที่จะดำเนินการปลูกบ้านพักชั่วคราวขึ้นมา (มีระยะเวลาสร้างบ้านพักชั่วคราว 2 เดือน) เพื่อให้ชาวชุมชนมาอาศัยอยู่ในบ้านพักชั่วคราวนี้ไปพลางก่อน ที่จะดำเนินการก่อสร้างบ้านมั่นคงในเฟสแรกประมาณ 70 หลัง

โครงการนี้เป็นโครงการแรกของชุมชนเย็นอากาศแต่ทำไมชุมชนนี้มีหมายเลข 2 กำกับ สำลี ศรีระพุก ประธานชุมชน กล่าวว่า ความจริงแล้วไม่มีชุมชนเย็นอากาศ 1 แต่ชุมชนเย็นอากาศดั้งเดิมนั้น เป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีรายได้สูง ซึ่งมีที่ดินเป็นของตนเอง และไม่ได้มีความเกี่ยวข้องอะไรกับโครงการบ้านมั่นคงในชุมชนเย็นอากาศ 2 ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ติดกับถนนพระรามสาม 77 สองด้านซ้ายขวาติดกับถนนซอยอมร และติดกับโรงเรียนประถมนนทรี ซึ่งนับว่าเป็นที่ดินทำเลทองทางธุรกิจ สะดวกต่อการเดินทาง ทำให้ที่ดินในพื้นที่แถบนี้มีราคาแพงมากเริ่มต้นตารางวาละ 300,000 บาท

จากการสำรวจพบว่ามีจำนวนครัวเรือนในชุมชนเย็นอากาศ 2 ทั้งสิ้น 364 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 1,700 กว่าคน (รวมประชาชนที่อยู่อาศัยในบ้านเช่าด้วย) และได้ทำการพิจารณาสีทธิไปแล้ว 262 ครัวเรือน ซึ่งจะเห็นได้ว่ายังขาดจำนวนไปบางส่วน เพราะมีบางส่วนที่ยังไม่ร่วมด้วยกับกระบวนการนี้ คือ ไม่ผ่านกระบวนการพิจารณาร่วมกัน สำลให้ข้อมูลว่า ส่วนที่ไม่เข้าร่วมก็มีความพยายามปายสีว่าผู้ที่ขับเคลื่อนในเรื่องนี้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกรรมนารักษและอีกเหตุผลที่สำคัญคือ เป็นส่วนของผู้ที่เป็นเจ้าของบ้านเช่า มีห้องเช่าของตัวเองหลายหลัง ในเดือนๆหนึ่ง ก็จะมีรายได้หลายหมื่นบาท ซึ่งในหลักเกณฑ์การพิจารณาสีทธิของชุมชนก็คือ จะพิจารณาสีทธิตามความเป็นจริงว่ามีที่อยู่อาศัยอยู่แล้วหรือไม่อย่างไร มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเท่าใดกันแน

ในการบริหารจัดการเรื่องนี้นั้น พอช.ก็ได้ประสานงานกับบริษัทอะตอม ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ให้มาช่วยออกแบบบ้านให้ชาวบ้านฟรี เมื่อออกแบบแล้วจะได้บ้านที่เรียกว่า “บ้านแถว” ใช้นื้อที่หลังละ 24 ตารางวา ซึ่งให้สีทธิกับผู้ได้รับสีทธิหลัก และถ้าในครอบครัวมีสมาชิกอยู่เกิน 5 คน ก็จะได้พิจารณาเป็นสีทธิขยายเพื่ออยู่ในอาคารชุดร่วมกับผู้อยู่อาศัยที่เป็นบ้านเช่า หรือครอบครัวที่ไม่มีกำลังเงินมากนัก ในการส่งผ่านเงินกู้ยืมสร้างบ้าน ก็สามารถเลือกอยู่ในอาคารชุดได้เช่นกัน โดยอาคารชุดนี้จะสร้างเป็นอาคารสูง 5 ชั้น

ในเรื่องการออกแบบบ้าน สำลบอกว่ ชาวชุมชนได้ออกแบบความต้องการร่วมกันกับบริษัทอะตอม โดยมีสถาปนิกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ศุนย์รังสีต เข้ามาร่วมด้วย โดยได้ทำการสำรวจความต้องการของชุมชน 2 ครั้ง และไปนำเสนอที่โรงเรียนประถมนนทรี และนำเสนอที่สำนักงานเขต โดยบริษัทอะตอม ได้เข้าร่วมดูรูปแบบบ้านตามความต้องการที่ชุมชนนำเสนอ เพื่อนำไปพัฒนาออกแบบดีไซน์ให้ตรงกับความต้องการของชุมชน ในเรื่องของการวางสัดส่วนที่อยู่อาศัยให้กับชาวชุมชน

ก่อนจะมองเห็นภาพที่อยู่อาศัย ผู้นำและชาวชุมชนก็ได้เดินทางได้ไปดูตัวอย่างบ้านมั่นคงที่ชุมชนสวนพลูสาร และชุมชนบ้านมั่นคงย่านบางลำพูมาแล้ว ในส่วนของการพัฒนาที่ดินของชุมชนเย็นอากาศ 2 มีการกำหนดไว้ว่าแนวถนนตรงชอยอมรเหมาะกับการสร้างอาคารชุด และด้านล่างจะทำเป็นตลาด ร้านค้า ส่วนการจัดระเบียบสำหรับผู้ที่เข้ามาค้าขายนั้นจะได้หารือกันอีกครั้ง

นอกจากนี้ยังมีการออกแบบพื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น สนามเด็กเล่น สนามกีฬา ศุนย์สุขภาพชุมชนพื้นที่ใช้สอยส่วนกลาง เช่นศุนย์เด็กปฐมวัย ที่ทำการชุมชน และที่ทำการของสหกรณ์ เป็นต้น ส่วนพื้นที่สีเขียวก็จะมี คือพื้นที่บริเวณใต้ทางด่วน ก็จะจัดให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้ จะเกิดพื้นที่สีเขียวที่เป็นระบบระเบียบมากขึ้น สำหรับใช้พักผ่อน เล่นกีฬา และเป็นสนามเด็กเล่นได้อีกด้วย

ในส่วนของการออกแบบสร้างบ้าน ยังคำนึงถึงความแตกต่างทางกายภาพของคนทุกเพศทุกวัย เช่นสีทธิที่ได้ในอาคารชุด ถ้าครอบครัวไหนมีคนชราอยู่ด้วย ก็จะให้อยู่อาคารชุดที่อยู่ชั้นล่างๆ เพื่อที่คนชราจะได้ไม่ลำบากในการขึ้นลงอาคารส่วนเรื่องการออกแบบสำหรับผู้พิการ ก็จะมีการประชุมคิดร่วมกันและพูดคุยร่วมกันต่อไป ซึ่งขณะนี้บริษัทอะตอม กำลังดำเนินการออกแบบปรับรูปแบบ และรายละเอียดที่อยู่อาศัย โดยในเบื้องต้นได้นำเสนอให้แกนนำทราบไปบ้างแล้ว และแกนนำก็พอใจ แต่ยังไม่ได้จัดประชุมนำเสนอต่อชาวชุมชนทั่วไป เพราะยังติด

ปัญหาโควิด ในส่วนของผู้นำ ผู้นำพอใจกับรูปแบบบ้านที่บริษัทอะตอมเอื้อเพื่อออกแบบให้ แต่ในส่วนของชาวชุมชนจะพอใจหรือไม่ก็ต้องรอในเรื่องการนำเสนอต่อส่วนรวมต่อไป ซึ่งอาจจะมีการท้วงติงในสิ่งที่แกนนำคิดไม่ครบถ้วนรอบด้าน ก็อาจจะได้ความคิดจากชาวบ้านมาช่วยเติมเต็มเพื่อให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นต่อไป แต่ในเรื่องอื่นๆ ที่ชาวชุมชนจะต้องรับรู้ ก็มีการเดินแผนปฏิบัติต่อเนื่องอยู่เสมอ ถ้าจะขยายผลก็จะใช้การประกาศเสียงตามสายให้ชาวชุมชนได้รับรู้ข้อมูล

อาคารที่อยู่อาศัยเป็นปัญหาพื้นฐาน แต่การอยู่อาศัยและความเป็นชุมชนก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องได้รับการจัดการให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ สำคัญได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ปัจจุบันการทํากิจกรรมของชุมชนมีระบบมากขึ้น โดยจะเห็นจากสถานการณ์โควิด เมื่อหน่วยงานราชการได้เข้ามาช่วยเหลือนำถุงพระราชทานมาแจกจ่ายให้กับชาวบ้าน จะเห็นได้ว่าการแจกจ่ายและรับถุงพระราชทานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และแจกจ่ายได้ครบถ้วนรวดเร็ว ผิดกับชุมชนอื่นๆอีกหลายชุมชน อันเป็นผลมาจาก พอช. ได้เข้าหนุนเสริม ให้ความรู้เรื่องการจัดระบบการทำงานอย่างมีส่วนร่วมในทุกพื้นที่ของชุมชน โดยชุมชนได้แบ่งพื้นที่หรือเรียกว่าแบ่งโซนในการบริหารจัดการ จัดให้มีแกนนำในแต่ละโซน โดยแบ่งพื้นที่เป็น 19 โซน ให้ผู้นำในแต่ละโซนได้ร่วมบริหารบริการชุมชน “เมื่อจัดระบบดีๆ ทุกคนก็ไม่จะเหนื่อยกับการทำงาน ไม่มีใครต้องงุ่นงายและรับภาระหนักแต่เพียงผู้เดียว การบริหารงานในช่วงโควิด เป็นไปด้วยความเรียบร้อยราบรื่น ชาวชุมชนไม่ได้ทะเลาะเบาะแว้งอะไรกันเลย” สำลิกกล่าว

“ต้องขอบคุณทีมพอช.ที่มาจัดระบบการทำงานเป็นโซนให้กับชุมชนด้วย ถ้าอะไรที่เป็นเรื่องของการความ ต้องการร่วม ก็จะไม่มาก เพราะมีการจัดระบบเป็นโซน แล้ววางแผนการทำงาน แต่ละโซนส่งรายชื่อมาจัดคนให้รองรับ ไล่เป็นโซนๆ รถจะจอดตรงไหน แล้วก็ทีมเยาวชนเข้ามารับช่วงต่อ พอชจัดระเบียบทุกคนก็จะรู้หน้าที่ ในทีมตัวเองมีที่คน ให้ลูกทีมมารอรับเลย ตั้งโต๊ะหน้าบ้าน ทีมเยาวชนก็ไปช่วยตั้งโต๊ะหน้าบ้าน มารอรับถุงพระราชทาน”

ในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน 2563 ซึ่งสถานการณ์โควิดรุนแรงมาก ผู้นำและชาวชุมชนยังได้ร่วมกันคิดเรื่องการป้องกันตนเองจากโรคภัยร้ายแรงนี้ โดยได้จัดกลุ่มช่วยกันเย็บหน้ากาก ทำหน้ากากใช้กันเอง และสมาชิกในชุมชนบางคนก็เป็นอาสาสมัคร จึงได้ประสานงานกับการศึกษานอกระบบ อีกหน่วยงานหนึ่งมาช่วยกันเย็บหน้ากาก นอกจากจะทำหน้ากากแจกจ่ายใช้ในชุมชน ก็ยังมีการประสานงานกับชุมชนใกล้เคียง ในการทำเจลแอลกอฮอล์ล้างมือ ขยายผลเชื่อมโยงกับ “เมืองยานนาวา” โดยบริหารและใช้งบประมาณที่เมืองยานนาวาพอมิ ในการซื้อหาวัตถุดิบมา สอนการทำเจลให้ชาวชุมชนเรียนรู้แล้วกลับไปทำต่อ ซึ่งบางชุมชนก็ต่อยอดใช้งบพัฒนาจัดซื้อวัตถุดิบทำเจลแอลกอฮอล์แล้วก็แจกคนทั้งชุมชน

เมืองยานนาวา

เมืองยานนาวาถือว่าเป็นนวัตกรรมในการจัดการชุมชนของคนมีรายได้น้อยอย่างหนึ่ง ภายใต้แนวคิดให้การแก้ไขปัญหาเดินไปพร้อมกันกับชุมชนบ้านพี่บ้านน้องในเขตยานนาวา เพราะการแก้ไขปัญหาบางอย่างไม่สามารถทำได้สำเร็จทีละชุมชนแต่จะต้องทำไปพร้อมๆกัน ในปี พ.ศ. 2562 จึงได้นำเสนอเรื่องนี้ร่วมกับสุทัศน์ รุจิวงศ์ ผู้อำนวยการเขตยานนาวา จัดตั้ง “เมืองยานนาวา และมีคณะกรรมการเมืองยานนาวา” โดยมี 17 ชุมชน เป็นสมาชิก โดยเมืองยานนาวาจะประกอบไปด้วย สภาองค์กรชุมชน ซึ่งจัดตั้งตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เป็นแกนหลักในการบริหาร มีกองทุนสวัสดิการชุมชนในเขตยานนาวา กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้ทำงานด้านสังคมอื่นๆอีกหลายกลุ่ม สำลี ซึ่งเป็นประธานชุมชนเย็นอากาศ 2 แล้ว ยังมีภาระหน้าที่ในตำแหน่งประธานสภาองค์กรชุมชนเขตยานนาวาและประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนเขตยานนาวาอีกด้วย สำลีบอกว่า ได้ใช้ 2 องค์กรนี้ เป็นตัวเชื่อมโยงเพื่อร้อยเรียงชุมชนในอาณาเขตของ”เมืองยานนาวา” เพื่อที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยได้ตรงประเด็นร่วมกัน นอกจากนี้ก็มีกลุ่มต่างๆ ที่ทำงานในประเด็นต่างๆ ร่วมอยู่ในคณะของเมืองยานนาวา

ในการพัฒนาเรื่องที่อยู่อาศัย ชุมชนได้เปิดเวที เพื่อเชื่อมประสานกับผู้นำในชุมชนต่างๆ โดยมี พอช.เป็นแม่งาน มีองค์กร “สลัม 4 ภาค” เพื่อให้เกิดการพูดคุย ชาวชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาร่วมกันในการนี้ได้มีประชาชนจากจังหวัดต่าง ๆ เข้ามาช่วยสำรวจชุมชนทั้งเมืองยานนาวา พอสำรวจเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้ข้อมูลว่ามีบางชุมชน ที่ประธานชุมชนเป็นเจ้าของที่ดินเอง บางชุมชนก็อาศัยอยู่ในที่ดินวัดก็อาจจะยังไม่เดือดร้อนในเรื่องที่อยู่อาศัย ชุมชนเหล่านั้นก็ไม่ได้เข้าร่วมในกระบวนการเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งพอจัดประชุมไปได้ 2-3 เวที ก็จะได้ชุมชนที่เกาะติดจริงๆ เป็นชุมชนที่จะต้องเจอกับปัญหาที่อยู่อาศัยและจะถูกไล่รื้อแน่นอน มี 6 ชุมชน ส่วนที่เหลืออีก 11 ชุมชนยังไม่เดือดร้อนมากนัก งานในส่วนที่อยู่อาศัย จึงต้องขับเคลื่อนกับในชุมชนใน 6 ชุมชนที่มีปัญหามากกว่าก่อน

แต่ในการทำงานเรื่องอื่นๆ ก็ยังเชื่อมโยงกับทุกชุมชนอยู่ เช่นเรื่องโรคระบาดโควิด เมืองยานนาวาก็ได้รับงบประมาณจากกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในการทำข้าวกล่องแจก เมืองยานนาวาจึงได้ร่วมกันทำครัวชุมชน ทำอาหารแจกจ่ายให้กับทุกชุมชนในเขตยานนาวา โดยได้งบประมาณให้จัดทำข้าวกล่อง 2,000 กล่อง คณะกรรมการเมืองยานนาวาก็มีการพูดคุยกัน บริหารงาน โดยทำข้าวกล่องแจกเป็น 4 ครั้ง (ทำทุกวันเสาร์) ทำครั้งละ 500 กล่อง ใน 500 กล่อง แจกให้ทีละ 5 ชุมชน ชุมชนละ 100 กล่อง แต่ถ้าชุมชนไหนมีจำนวนประชากรน้อย ก็ก็นำส่วนที่เกินไปเพิ่มให้กับชุมชนที่มีประชากรจำนวนมากกว่า

ในสถานปกติ คณะทำงานของเมืองยานนาวา ก็จะมีเวทีที่ต้องได้พบปะกันอยู่แล้ว แต่จะเป็นส่วนของการทำงานร่วมกันในส่วนของ “สภาองค์กรชุมชน” และ “กองทุนสวัสดิการชุมชน” ส่วนการประชุมไม่ได้มีการระบุเป็นเกณฑ์ตายตัวว่าจะต้องจัดประชุมกันทุกสัปดาห์หรือทุกเดือน แต่ถ้ามีเรื่องเร่งด่วนจริงจะขออนัดประชุมสภา เพื่อให้เกิดเวทีในการแก้ไขปัญหา เช่น ชุมชนคลองขวางเกิดเหตุไฟไหม้ ก็ขอเปิดประชุมสภาเป็นการฉุกเฉินเพื่อให้เกิดการ

แก้ไขปัญหาช่วยเหลือชุมชนที่ประสบเหตุมีการประชุมแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกับเจ้าของที่ดิน โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าร่วมด้วย เช่น เชิญผู้ช่วยผู้อำนวยการเขตเป็นประธานร่วมกับสภา และเชิญหน่วยงานต่างๆมาร่วมกัน โดยช่วงนี้ก็จะมีการประชุมพูดคุยเรื่องที่อยู่อาศัยกันบ่อยมาก เพราะกำลังจะสร้างบ้านมั่นคง และมีกระบวนการพิจารณาสีที่ ที่ต้องมีเกณฑ์ในการตกลงร่วมกัน ส่วนสถานที่จัดประชุม จะหมุนเวียนไปทั่ว ถ้าประชุมกันที่ชุมชน เย็นอากาศจำนวน 30 คน ก็ใช้ที่ทำการชุมชนถ้า 50 คนขึ้นไป ก็ใช้ที่ศูนย์เด็กปฐมวัย และถ้าจำนวนผู้ร่วมประชุม 100 คนขึ้นไป ก็ใช้ได้สะพานทางด่วนเป็นที่ประชุม และถ้าไปประชุมที่ชุมชนเชื้อเพลิงก็ใช้ที่ห้องสมุดชุมชน เชื้อเพลิงเป็นสถานที่จัดประชุม และเชิญแต่แกนนำหลักๆ มาร่วมประชุม

เรื่องของการถ่ายทอดความรู้สู่เครือข่าย ตอนนี้ชุมชนเชื้อเพลิงพัฒนา ซึ่งเป็นชุมชนใกล้เคียงกำลังดำเนินการพัฒนาในเรื่องที่อยู่อาศัย ชุมชนเย็นอากาศ 2 ก็จะช่วยถ่ายทอดความรู้ ในส่วนของการกำหนดเกณฑ์ในการพิจารณาสีที่ให้ชุมชนเชื้อเพลิง (เพราะชุมชนนี้ไม่ได้ตั้งเกณฑ์ในการพิจารณาสีที่) ก็ใช้เครือข่ายเมืองเชื่อมประสานกับคนที่มีความรู้ เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนด้วยโดยตัวประธานสภาองค์กรชุมชนคือสำลีเองจะถ่ายทอดให้คนในชุมชนได้ทราบว่าที่คิดหลักเกณฑ์ออกมาเป็นรูปแบบนี้ เพราะมันเกิดปัญหาจากอะไร โดยจะเริ่มต้นจากการรับฟังข้อมูลของชาวชุมชนเชื้อเพลิงพัฒนาก่อน และช่วยแบ่งปันประสบการณ์ โดยมีเครือข่ายเมืองเข้าร่วมในการตั้งเกณฑ์พิจารณาสีที่ให้กับชุมชนเชื้อเพลิงพัฒนาด้วยว่า จะต้องพิจารณาจากเหตุผลอะไรบ้าง และทั้งหมดที่กล่าวมาคือ แนวทางในการจัดการชุมชนของเมืองยานนาวาในปัจจุบัน

ใครๆก็อยู่ได้อย่างมั่นคงในบ้านริมคลอง

กรุงเทพมหานครเคยได้ชื่อว่าเป็นเวนิสตะวันออก ด้วยความที่ว่ามีคลองมากมายในเมือง คลองเคยทำหน้าที่เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งเพื่อเกื้อหนุนและอำนวยความสะดวกให้กับชีวิตของผู้คนและกิจกรรมทางเศรษฐกิจเมื่อสองศตวรรษก่อน ปัจจุบันเวนิสของอิตาลี ก็ยังเป็นเวนิสเมืองแห่งสายน้ำที่มีลำคลองเป็นจุดเด่น และจัดได้ว่าเป็นเมืองที่สวยงามที่สุดแห่งหนึ่งของโลก คลองแห่งเวนิสยังคงทำหน้าที่ของมันได้อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะปรากฏว่ามีมลภาวะบ้าง แต่กิจกรรมของมนุษย์ที่น้อยลงระหว่างโรคระบาดโคโรนาเหมือนจะทำให้คลองในเวนิสดูสะอาดและสวยงามมากขึ้น

แต่ต่อให้ไม่มีโควิด ในปัจจุบันก็ไม่มียักษ์เอากล่องในกรุงเทพฯเมืองเทพสร้างไปเปรียบกับคลองของเวนิสได้ เพราะคลองในเมืองหลวงของไทย สกปรก มีขยะ เต็มไปด้วยน้ำค้ำสีดำ ส่งกลิ่นเหม็นคละคลุ้ง มีประชาชนจำนวนมากสร้างที่อยู่อาศัยรุกล้ำลำคลองกีดขวางทางสัญจรและการระบายน้ำ นั่นคือปัญหาและความท้าทายของสถาปนิกอย่างอาจารย์ชัยวัฒน์ รักอุ หรือ อาจารย์เอ ที่ผู้คนทั่วไปรู้จักดี ผู้ที่ทำงานกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ถึงเกือบหนึ่งทศวรรษ (พ.ศ. 2549-2557) ว่าจะอย่างไรให้ ประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองได้อาศัยอยู่ในที่ ซึ่งเขาจะต้องการจะอยู่ต่อไปอย่างมั่นคง และสะอาด เรียบร้อย สวยงาม ในแบบที่ทุกฝ่าย ไม่ว่าจะจากภาครัฐและคนในชุมชน ยอมรับกันได้และอยู่ด้วยกันอย่างผาสุกในระยะเวลาที่ยาวนานพอควร

ข้อมูลจากสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ระบุว่า ในพื้นที่กรุงเทพฯ มีประชาชนปลูกสร้างบ้านเรือนรุกล้ำคูคลองสาธารณะทั้งหมดจำนวน 1,161 คลอง จำนวนครัวเรือนที่รุกล้ำ 23,500 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 94,000 คน ซึ่งบ้านเรือนจำนวนมากที่รุกล้ำลำคลองนี้ สำนักการระบายน้ำระบุว่าทำให้ประสิทธิภาพในการระบายน้ำลดน้อยลง และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ดังนั้นจึงควรรื้อย้ายบ้านเรือนที่รุกล้ำลำคลองเพื่อไม่ให้กีดขวางทางเดินของน้ำ พร้อมทั้งสร้างเขื่อนคอนกรีตและประตูระบายน้ำ

รัฐบาลชุดปัจจุบันได้มอบหมายให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) รับผิดชอบเรื่องแผนงานรองรับที่อยู่อาศัยของประชาชนที่ปลูกบ้านเรือนตามแนวลำคลอง ตามแนวทาง “บ้านประชารัฐริมคลอง” ซึ่งกระทรวงพม.ได้มอบหมายให้หน่วยงานในสังกัดคือพอช. รับผิดชอบดำเนินงานต่อ เนื่องจาก พอช.ได้ดำเนินโครงการ “บ้านมั่นคง” รองรับชาวบ้านที่มีรายได้น้อยมาตั้งแต่ปี 2546 และได้ดำเนินโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมคลองในปี 2547 มีชุมชนที่สร้างบ้านเรือนเสร็จไปแล้วตั้งแต่ปี 2548 เช่น ชุมชนริมคลองบางบัว, ชุมชนเชิงสะพานไม้ 1, ชุมชนสามัคคีร่วมใจ

หลักการสำคัญในการดำเนินโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมคลองก็คือ 1. หากชุมชนใดสามารถอยู่ในที่ดินเดิมได้ (หลังจากสำรวจและวัดแนวเขตว่าพ้นจากแนวเขื่อนแล้ว) จะต้องทำสัญญาเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ระยะเวลาช่วงแรก 30 ปี (สามารถต่อสัญญาได้ครั้งละ 30 ปี) อัตราค่าเช่าไม่เกิน 2 บาท/ตารางวา/เดือน) หลังจากนั้นจึงจะเริ่มปลูกสร้างบ้าน

อาจารย์ชัยวัฒน์ ซึ่งปัจจุบันเป็นอาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัย ราชภัฏพระนคร เล่าถึงแนวคิดและความเป็นมาว่า โครงการบ้านมั่นคงริมคลอง เกิดจากความพยายามในการย้ายคนที่รูก้ำอยู่แนวริมคลอง มาตั้งแต่น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ.2554 ตอนนั้นมีภาวะวิกฤตหว่า ปัญหาใหญ่เกิดจากบ้านเรือนและชุมชนริมคลองขวางทางน้ำ “ผมก็มีส่วนตั้งแต่ตอนที่ยังทำงานอยู่กับ พอช. ก็วางแผนคิดกัน สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือว่า ถ้าเราจะย้ายคนส่วนนี้ออกจากเมืองไป ให้หลบลูกคลองไป แล้วถามว่าคนกลุ่มนี้คือใคร พวกเขาคือคนที่ทำงานในภาคบริการของเมือง ไม่ได้มีกำลังในการไปเช่าแฟลตอยู่หรือซื้อที่ดินอยู่ในที่แห่งใหม่อยู่ อย่างกรณีที่ผมทำ อยู่แถวหลักสี่ ส่วนใหญ่ก็เป็นแรงงานให้แถวตลาดยิ่งเจริญ ทำงานบีกซี โลตัสบ้าง ขายของบ้าง ถามว่า ถ้าคุณย้ายคนเหล่านี้ออกไป เป็นพันๆคนออกไปแล้วก็คงจะไม่มีใครทำงานให้ธุรกิจแถวนี้”

นั่นจึงกลายเป็นกระบวนการที่นำไปสู่การแก้ปัญหาว่าจะทำอย่างไร จะขยับอย่างไร มีที่ดินตรงไหนรองรับคนเหล่านี้ได้บ้างซึ่งอยู่ในที่ดินริมคลอง ที่เกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่ที่อยู่ในการดูแลของกรมธนารักษ์ พอช.จึงประสานกับกรมธนารักษ์เพื่อให้ได้ที่ดินมา อาจารย์ชัยวัฒน์เรียกที่ดินริมคลองนี้ว่ามีลักษณะเป็น “เส้นกวยเตี๋ยว” คือมีความลึกของที่ดิน 12 เมตร ตลอดแนวคลองการขยับปรับย้ายผู้คนที่อยู่ริมคลอง ก็คล้ายๆเหมือนกับว่า “ยกพลขึ้นบก” นั่นเอง เกิดเป็นอาคาร กลายเป็นบ้านที่เรียงขนานไปกับคลอง สภาพแวดล้อมของบ้านมั่นคงที่อยู่ริมคลองจะแตกต่างจากบ้านมั่นคงในพื้นที่อื่นๆ ตรงที่ติดลำคลองสาธารณะจึงจำเป็นต้องมีระยะร่นด้านหน้า ให้ห่างจากคลอง 2-3 เมตร เพื่อเว้นไว้เป็นแนวสันเขื่อน หลังบ้านเว้นระยะ 2-3 เมตร เพื่อเป็นมาตรฐานตามกฎหมาย เพื่อให้ไม่ติดกับพื้นที่ข้างเคียง มีส่วนที่เหลือเป็นตัวบ้านลึก 7 เมตร เท่านั้น ทำเป็นบ้านแถว หน้ากว้าง 4 เมตร ลึก 7 เมตร เป็นบ้าน 2 ชั้น

แต่พอช.ไม่ใช่นักพัฒนาที่ดินหรือทำธุรกิจบ้านจัดสรร แต่เป็นนักพัฒนาองค์กรชุมชน หัวใจของมันจึงอยู่ที่ทำอย่างไรให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมและรู้สึกว่าเป็นชุมชนในความหมายที่ว่า เป็นพื้นที่ของผู้คนที่มาอยู่รวมกันอย่างมีชีวิตจิตใจ ไม่ใช่แค่ที่ซุกหัวนอนของคนจน อาจารย์ชัยวัฒน์ กล่าวว่า “ในกระบวนการขั้นต้น เค้าก็มีส่วนร่วมทำอย่างที่ว่า ชุมชนศาลเจ้าพ่อสมบุญ ที่หลักสี่ ตรงข้ามตลาดยิ่งเจริญ ที่ผมได้ออกแบบร่วมกับทีม พอช.และราชภัฏพระนคร มีประชากร 60 กว่าหลังคา ก็เป็นการออกแบบร่วมกัน ว่าใครอยากจะได้บ้านแบบไหน ชั้นเดียว หรือ 2 ชั้น เรามีกระบวนการของการมีส่วนร่วมพอสมควร เพราะเป็นโครงการนำร่อง มีการระดมทรัพยากรลงไปทำงานเต็มที่ เต็มเวลา”

คำถามใหญ่ที่เกิดขึ้นคือ คำว่าบ้านมั่นคงสำหรับประชาชนผู้มีรายได้น้อยคืออะไรกันแน่ อาจารย์ ชัยวัฒน์ตอบว่า “คนต้องการความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเป็นอันดับแรก ก็คือรับประกันได้ว่ามีบ้านอยู่ โดยไม่โดนหมายศาล

ไม่โดนเผาไล่ที่ หรือว่าโดนรถแทร์คเตอร์มาไถไป ถ้าเขาไม่ต้องโดนกระทำจากสิ่งเหล่านี้ก็คือความมั่นคงทางด้านจิตใจของเขา”

ความมั่นคงทางจิตใจของผู้มีรายได้น้อยที่อาศัยอยู่ริมคลอง เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาชีวิตของคนในสังคมเดียวกันโดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และมีความสำคัญไม่แตกต่างกับผู้มีรายได้น้อยอีกจำนวนมากที่อาศัยอยู่ที่ดินของผู้อื่นรวมทั้งที่ดินของหน่วยงานรัฐทั่วประเทศ หากไม่มีความมั่นคงทางจิตใจก่อนแล้ว สิ่งอื่นๆ ก็ยากที่จะตามมา

“ในช่วง 10 กว่าปีที่เราทำงาน สิ่งที่เราได้เจอก็คือคนที่กำลังทรัพย์ไม่สูงนัก มักจะบุกรุกที่คนอื่นบ้าง อาศัยเขาอยู่บ้าง เข้าบ้านเขาอยู่บ้าง ก็มีความหวาดระแวงตลอดเวลา ไม่มีความมั่นคง ซึ่งความไม่มั่นคงที่ว่่านั้นก็ลามไปถึงเรื่องอื่นในชีวิตด้วย ไม่ว่าจะคิดจะลงทุน จะทำอะไรก็ไม่กล้าทำ จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น แค่อำนาจจะทำห้องน้ำให้ดีขึ้น จะทำห้องนอนขึ้นมา ก็ไม่รู้ว่าแล้วสุดท้ายจะได้อยู่ต่อในบ้านหลังนี้ไหม แต่พอเขาสามารถมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงในระยะเวลาหนึ่ง ก็จะมีกำลังใจ หากกำลังทรัพย์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในเรื่องอื่นๆ” สถาปนิกท่านนี้อธิบายถึงความสำคัญของคำว่าบ้านในมุมมองของชีวิตคนอยู่อาศัย

ในสายตาสถาปนิกทั่วไปบ้านคือที่อยู่อาศัยเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ประการที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ การออกแบบบ้านนั้น จะต้องมียี่ห้องครัว ห้องนอน ห้องน้ำ ตามหลักสาธารณสุข มีมาตรการทางกฎหมายกำกับอยู่แล้ว แต่สำหรับผู้มีรายได้น้อยส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด บ้านอาจจะเป็นอย่างมากกว่าที่พักอาศัย คนที่ทำงานนอกระบบ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานรับจ้าง ทำลูกชิ้นขาย ปิ้งไก่ขาย เพราะฉะนั้นจริงๆแล้ว เขาไม่ได้ต้องการแค่บ้านเป็นที่พักอาศัย แต่เค้าต้องการสถานที่ประกอบการด้วย พวกเขาต้องใช้อำนาจในการทำสัมมา เป็นสถานที่สำหรับเตรียมรถเข็นออกไปขายของ หรือว่าทำปลาตากแห้งส่งตลาด หลายคนใช้บ้านของเขาเป็นสถานที่ประกอบอาชีพ เป็นความต้องการที่แตกต่างจากคนชั้นกลางทั่วไป คือจริงๆแล้ว บ้านของคนกลุ่มนี้ ถ้าจะเปรียบเทียบกับภาษาหรือแบบชนชั้นกลางต้องเรียกมันว่า โฮมออฟฟิสนั่นเอง

ความมั่นคงอีกประการหนึ่งคือ บ้านนั้นจะต้องตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งอยู่ได้ยาวนานพอสมควร ไม่ใช่ต้องนอนหวาดระแวงว่า จะต้องรื้อบ้านไปปลูกที่ใหม่กันอีกเมื่อไหร่ ที่ดินริมคลองนั้นอยู่ในความดูแลของกรมธนารักษ์ ห้ามซื้อขาย แต่ พอช.ได้ทำบันทึกความเข้าใจกับกรมธนารักษ์อยู่ เพื่ออนุญาตให้ประชาชนเช่าที่ได้ 30 ปี โดยเช่าในราคาที่ถูกลงกว่าปกติ เป็นความตกลงของหน่วยงานรัฐ อย่างน้อยชาวบ้านก็ได้รับหลักประกันเรื่องความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเป็นเวลาอย่างน้อย 30 ปี “แต่กฎหมายของประเทศไทย ห้ามเช่าที่หลวงเกิน 30 ปีอยู่แล้ว ทำได้แค่นี้ แต่เราเชื่อกันว่า อันนี้เป็นฐานคิดของบ้านมั่นคงนะ ถ้าสมมุติว่าเราเช่าครบ 30 ปีไปแล้ว ชุมชนก็มั่นคงดี คงจะไม่มีเหตุผลอะไรที่กรมธนารักษ์จะไม่ให้เช่าต่อ หรือเราก็มองว่า 30 ปี มันเป็นเวลาที่ยาวพอที่คนรุ่นหนึ่งอาจจะพัฒนาตัวเอง สามารถมีกำลังออกไปเติบโตที่อื่นได้ เพราะในช่วงระยะเวลานั้นก็ไม่ต้องระแวงว่า จะโดนหมายศาลหรือเปล่า จะโดนไล่ที่หรือเปล่าตลอด 30 ปีที่เช่าที่ดินอยู่ ชาวบ้านก็มีโอกาสและมีเวลาในการพัฒนาตัวเอง” อาจารย์ชัยวัฒน์ กล่าว

วิธีการทำงานของ พอช. คือเป็นเหมือนกับกองเลขานุการ เป็นผู้ประสานงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วม กล่าวคือทำบันทึกความเข้าใจกับกรมธนารักษ์ในเรื่องที่ดินตั้งที่กล่าวมาแล้ว จากนั้นให้มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร มีส่วนช่วยในการออกแบบสร้างบ้าน พอช. ประสานงานกับสำนักงานเขตในการปลูกสร้างอาคาร ประสานกับสำนักงานที่เกี่ยวข้องกับสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น สำนักงานการไฟฟ้า การประปา หรือแม้กระทั่งหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องตามหลัง พอทุกอย่างเริ่มขึ้นรูปเป็นบ้านเต็มหลัง ก็จะมีองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการทำโครงการทางด้านสังคม เข้ามาทำกิจกรรมกับชุมชน ทำกิจกรรมกับเด็ก เป็นต้น

ปลูกเรือนตามใจผู้อยู่ ผูก่อตามใจผู้นอน

สำหรับสถาปนิกอย่างอาจารย์ชัยวัฒน์ ผู้ซึ่งมีแนวคิดทางด้านสังคมชัดเจนแต่ทำอะไรจะประยุกต์แนวคิดทางด้านสถาปัตยกรรมมาใช้ในการออกแบบทั้งตัวที่อยู่อาศัยและชุมชนนั้นๆ ไปพร้อมๆ กัน แนวคิดเรื่อง การออกแบบให้เป็นสากล หรือ universal design เป็นแนวคิดที่เหมาะสมกล่าวคือ จะออกแบบอย่างไรให้บ้านนั้นเหมาะกับทุกคน ในเมื่อทุกคนแม้แต่สมาชิกในครอบครัวเดียวกันก็มีความต้องการแตกต่างกัน มีสภาพร่างกายและการใช้ชีวิตไม่เหมือนกันไปเสียทั้งหมด และถ้าได้ตัวบ้านที่เหมาะสมความกับผู้อยู่อาศัยแล้วจะใช้แนวคิดนี้ในการออกแบบชุมชนให้เหมาะกับสมาชิกทุกได้อย่างไร

คำว่า universal design หรือภาษาไทยแปลว่า อารยสถาปัตย์ หรือบางครั้งแปลว่า การออกแบบเพื่อทุกคน บางคนเข้าใจว่ามันคือการออกแบบที่เป็นสากล แต่จริง ๆ คือมันไม่ใช่เรื่องการออกแบบที่เป็นสากลอย่างเดียว แต่หมายถึงการออกแบบสำหรับทุกคน ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์จากการออกแบบได้หมด แม้ว่าในทางวิชาการอาจจะยังเถียงกันเรื่องคำนิยามและความหมายไม่จบแต่เป็นที่รู้กันว่าโดยทั่วไปแล้วก็คือการออกแบบที่ “ทำแล้วทุกคนสามารถใช้งานได้” ไม่ว่าผู้ใช้งานจะมีสรีระ รูปร่าง อายุ หรือมีปัญหาสุขภาพอย่างไร เช่น เรื่องการออกแบบเพื่อคนพิการ ที่ถือว่าเป็นกลุ่มคนที่มีข้อจำกัดมากที่สุด ในการเคลื่อนที่หรือว่าเดินทางไปไหนมาไหน ยกตัวอย่างการใช้รถเข็น วีลแชร์ ก็เปรียบเทียบได้ว่า “ถ้ารถเข็นหรือวีลแชร์ไปได้ คนทุกคนก็ไปได้” ในตึกสำนักงาน ด้านหน้าตึกเป็นบันได 10 ชั้น เพื่อขึ้นไปในสำนักงาน คนธรรมดาเดินขึ้นได้ แต่คนใช้รถเข็น ขึ้นไปไม่ได้ แต่ถ้าออกแบบเพื่อให้รถเข็นขึ้นไปได้ คนธรรมดาาก็ไปได้เช่นกัน แต่ทั้งหมดนั้นต้องดูบริบทและสภาพแวดล้อมด้วย เพราะบางทีไม่สามารถเอาไปกำหนดเป็นมาตรฐานเดียวกันสำหรับทุกที่ได้ อย่างเช่นถ้าบ้านทุกบ้านต้องมีทางลาดเพื่อที่จะให้รถเข็นคนพิการสามารถใช้งานได้ แต่ถ้าหากเป็นบ้านชาวเขาที่อยู่บนดอย จะทำทางลาดขึ้นไปอย่างไร

จากตัวบ้านแนวคิดนี้ก็สามารถนำไปประยุกต์กับส่วนอื่นได้ด้วย เช่นประเทศไทย กำลังจะเป็นสังคมผู้สูงอายุเต็มรูปแบบ ในปี พ.ศ. 2564 หมายความว่า ทุกๆ 10 คน อาจจะมีผู้สูงอายุอยู่ 2-3 คน เพราะฉะนั้นควร จะเสนอรูปแบบ หรือเอาหลักคิดว่ามันควรจะเป็น การออกแบบเพื่อทุกคน มาปรับเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชน จากการสำรวจในชุมชนพบว่า ส่วนใหญ่คนที่อยู่บ้านตลอดเวลา คือผู้สูงอายุและคนพิการ เช่นคน

ในวัยเกษียณ หรือ ผู้ป่วยติดเตียง คนทั่วไปคนปกติคนแข็งแรง เดินขึ้นบ้านชั้น 2 ชั้น 3 ได้ แต่คนชรา คนพิการหรือคนป่วยอาจจะนอนอยู่กับที่เพื่อรอคนป้อนข้าวให้อาหาร ไม่สามารถเดินขึ้นบ้านชั้นบนได้

ในเบื้องต้นการมีที่อยู่อาศัยเป็นเรื่องจำเป็น แต่ยังไม่เพียงพอ เพราะการพัฒนาคุณภาพของคนหลังจากที่มีที่อยู่อาศัยแล้วเป็นเรื่องสำคัญ การมีบ้านจึงต้องมั่นคงและใช้ประโยชน์ได้ดี โดยเฉพาะกับคนทุกเพศทุกวัยทุกสภาวะ

ในการออกแบบบ้านริมคลอง จึงได้นำผู้อยู่อาศัยและผู้ออกแบบมาพูดคุยกันเพื่อให้เกิดการออกแบบตามความต้องการของผู้อยู่อาศัย และคำนึงถึงผู้ร่วมอยู่อาศัยทุกคนไม่เพียงในปัจจุบันแต่ในอนาคตซึ่งคนที่อยู่ในวัยหนึ่งก็จะเปลี่ยนไปสู่อีกวัยหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

“คนวัยทำงานอาจจะไม่ได้คิดถึงคนแก่ที่บ้าน เช่นเรื่องพื้นบ้าน บางที่ยกพื้นบ้านสูงแค่ 30 ซม. แต่ความจริง 30 ซม. คือบันไดขั้นหนึ่ง บางคนก้าวไม่ไหว หรือบางรายเป็นคนที่เป็นโรคกล้ามเนื้ออ่อนแรงคงไม่สามารถทำได้ ผมก็พูดกับคนในชุมชนว่า ถ้าไม่ตาย พวกเราก็แก่กันทุกคนแหละ” อาจารย์ชัยวัฒน์ บอกถึงสาระสำคัญของการออกแบบเพื่อรองรับสังคมสูงวัย

มากกว่าการมีบ้าน บ้านริมคลองจึงถูกออกแบบให้รองรับทุกคนและผู้สูงวัยก็เป็นกลุ่มคนที่มีความจำเป็นต้องได้รับความสะดวกจากบ้านของตัวเองที่ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ที่นั่น หากผู้สูงวัยเกิดเจ็บป่วยขึ้นมา ก็จะเป็นปัญหาที่ซ้อนกัน ดังนั้นการดูแลสุขภาพของผู้สูงวัยไม่ให้เจ็บป่วยโดยใช้บ้านเป็นฐานในการอำนวยความสะดวกและมีความปลอดภัยจึงเป็นปัจจัยในการรองรับสังคมสูงวัยที่สำคัญ

จากข้อมูลของศูนย์การแพทย์ฉุกเฉิน สถานที่ที่เกิดอุบัติเหตุมากที่สุดในบ้านก็คือห้องน้ำ การเกิดอุบัติเหตุของผู้สูงอายุที่พบเห็นกันโดยทั่วไปมักนำมาสู่ปัญหาใหญ่จากการพลาดพลั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันโดยปกติ เช่น การการลื่นล้มในบ้านจนเป็นการเป็นอัมพฤกษ์ อัมพาต ความผิดพลาดเพียงเล็กน้อยในผู้สูงอายุมักจะนำมาซึ่งปัญหาใหญ่ ดังนั้น การออกแบบบ้านให้ปลอดภัยมากที่สุด จึงเป็นแนวความคิดที่นำมาสู่การพูดคุยกันทำโครงการร่วมกันระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และ พอช. รวมทั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครโดยเริ่มจากแนวความคิดในเรื่องคุณภาพชีวิตและการออกแบบทางสถาปัตยกรรมประกอบเข้ากับการนำประเด็นแนวโน้มของสังคมผู้สูงอายุมานำมากรอบในการวางแผนการออกแบบ

“พออายุมากแล้ว เราจะเป็นอย่างไร เข้าห้องน้ำจะหกล้มไหม ยังเป็นลัว่มนึ่งอยู่ไหม จะปวดเข้าไหม มีราวจับไหม มีราวพยุงไหม สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็น ลิฟต์โพร่ ฮองกง ญี่ปุ่น ในบ้านจะมีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น มีราวจับ ที่เตรียมไว้ ก็จะช่วยลดการเกิดอุบัติเหตุ” สถาปนิกผู้มีบทบาทในการออกแบบบ้านริมคลองอธิบายอย่างเห็นภาพ และเขาบอกว่า “มันคือเรื่องของทุกคน การออกแบบเพื่อทุกคน ให้ทุกคนใช้ประโยชน์จากมันได้ มันก็จะนำมาสู่ *universal design* ที่แท้จริง”

ในระดับชุมชน อาจจะต้องมีการคิดถึงการปรับปรุงศูนย์ชุมชนเก่า หรือ อาจจะต้องคำนึงพื้นที่ส่วนกลาง เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับให้คนมาพุดจาพุดคุย เหมือนหมู่บ้านจัดสรรที่ต้องมีสโมสร แต่อาจจะไม่จำเป็นต้องคิดถึง เรื่องรูปร่าง แต่ต้องการตอบโจทย์เรื่องการใช้ชีวิตของคนในชุมชนทั้งหมดตามที่ได้มีการปรึกษาหารือกันเอาไว้แล้ว

ในการทำงาน กระบวนการออกแบบที่เกี่ยวกับบ้านในโครงการที่ดำเนินการตลอดแนวคลองจำนวน 18 ชุมชนริมคลองลาดพร้าว ระหว่างการดำเนินการปรับปรุงบ้านแต่ละหลังก็ได้มีการเก็บข้อมูล รวบรวมเป็นองค์ความรู้ จัดทำเป็นคู่มือ มีการอบรมถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่แกนนำชุมชน สถาปนิก วิศวกร และผู้ปฏิบัติงานของ พอช. เรียกได้ว่าเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ระหว่างการทำงานเพื่อเป็นต้นแบบนำมาใช้ในการปรับปรุงบ้านในระยะต่อไปหรือในอนาคต

“เราเพิ่งอบรมกันไปเมื่อเดือน มิถุนายน 2563 ชุดความรู้พวกนี้ เราไม่ควรจะมาทำทีหลังแล้วใน สถานการณ์ต่อไป เราพบข้อมูลอย่างหนึ่ง ถ้าเราคิดได้ว่าควรทำอะไร เราควรทำไปพร้อมๆ กับการทำบ้านในครั้ง แรกเลย ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ขนาดห้องน้ำ ลักษณะโถส้วม การติดตั้งจับ หรือชั้นบันได อะไรก็ตาม มันอาจจะลงทุน น้อยกว่าทำแล้วมารื้อ แล้วมาทำอีกทีทีหลัง ที่เรียกว่า “รื้อของเดิม เดิมของใหม่” มันจะเสียเวลา” อาจารย์ชัยวัฒน์ กล่าวถึงแนวความคิดในการสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาในขณะที่ลงมือทำ เพื่อส่งมอบต่อให้หน่วยงานที่ทำงานด้านนี้ โดยเฉพาะพอช. ซึ่งทำหน้าที่ส่งเสริมให้ประชาชนผู้มีรายได้น้อยมีบ้านที่มั่นคง และตามแผนยุทธศาสตร์ของรัฐบาล รวมทั้งส่งต่อองค์ความรู้ให้แก่แกนนำชุมชน ช่วงที่เข้ามาทำงานในชุมชน ตลอดจนคนที่ส่งเสริมงานในชุมชน และเขา เล่าให้ฟังถึงรูปธรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ว่า

“สิ่งที่เราทำตอนนี้ ในการขยายผล เราก็มีการส่งมอบข้อมูล ล่าสุดก็มีการอบรม มีตัวแทนจากชุมชน 50 คนที่คลองเปรม มาฟัง มาวางแผนด้วยกัน เราก็มีการทำการทดลอง ทดลองเป็นคนพิการเลย ใช้วอล์กเกอร์ นั่ง รถเข็น ลองเป็นคนพิการแล้วเคลื่อนที่ไปในพื้นที่ ในแบบที่เราออกแบบกันไว้ ว่ามันใช้ได้จริงหรือเปล่า การคิดแล้ว ทำตั้งแต่ต้นทาง มันน่าจะได้ผลในระยะยาวดีกว่าแน่ ๆ”

นอกจากนี้แล้ว การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนในการออกแบบบ้านนำมาสู่ความยั่งยืนการอยู่ร่วมกันของ ชุมชนโดยสิ่งที่เป็นอุดมคติสำหรับสถาปนิกผู้นี้ก็คือ “ทำอย่างไรที่จะให้ทุกคนในชุมชนคิดว่าเราเป็นครอบครัว เดียวกันอย่างแท้จริง” ซึ่งหมายความว่า แม้แต่ละชุมชนจะมีบริบทแตกต่างกัน มีความต้องการ มีวิถีชีวิตของผู้คน วิถีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน หากทุกคนมีส่วนร่วมในการออกแบบกติการ่วมกัน ทุกคนจะเคารพในกติกาที่ สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เช่น วิถีชีวิตของคนริมคลองในกรุงเทพมหานคร

บ้านริมคลองจึงเป็นนวัตกรรมการออกแบบบ้านเพื่อทุกคนหรือ universal design เพื่อให้ทุกคนได้ใช้ ประโยชน์และเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนอย่างแท้จริง

นวัตกรรมองค์กร

: จากฐานระดับตำบลสู่การสร้างกลไกระดับอำเภอของจังหวัดตราด

การสร้างโมเดลความร่วมมือในระดับอำเภอ เพื่อปิดช่องว่างการทำงานของท้องที่ ท้องถิ่น และองค์กรภาคประชาชน โดยมีเป้าหมายเดียวกันคือประชาชน ศิริวรรณ บุตรราช หรือป้าแก้ว ประธานองค์กรชุมชนคนตราด ถ่ายทอดเรื่องราวผ่านประสบการณ์การทำงานชุมชนของจังหวัดตราดมากกว่า 3 ทศวรรษ

เธออธิบายแนวความคิดซึ่งเป็นที่มาของความจำเป็นที่จะต้องการมีการสร้างกลไกความร่วมมือในระดับอำเภอขึ้น เป็นโมเดลที่มาจากการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ ร่วมกันคิดวิเคราะห์ ระดมสมองของขบวนชุมชนของจังหวัดตราดจนตกผลึกว่า จะปิดช่องว่างของการทำงานของทั้งสามองค์กรหลักในระดับตำบลได้อย่างไร?

ท้องถิ่น ท้องที่ และสภาองค์กรชุมชน

เธอเริ่มต้นอธิบายภาพใหญ่ของการทำงานชุมชนโดยบอกว่า ในแต่ละตำบลมีองค์กรร่วมหลักๆอยู่ 3 องค์กร องค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาองค์กรแรกก็คือท้องที่ซึ่งมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นตัวแทนในระดับตำบล ท้องที่จัดตั้งขึ้นมาองค์กรแรกตั้งแต่ปี 2435 เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น การพัฒนาด้านต่างๆ มีมากขึ้น การทำงานของท้องที่ดูเหมือนว่าจะทำงานได้ไม่ทั่วถึง จนในปี 2538 จึงเกิดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขึ้น โดยมีนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นตัวแทนของท้องถิ่นในระดับตำบล เมื่อเกิดองค์กรใหม่ขึ้น การทำงานร่วมกันของท้องที่และท้องถิ่นในระดับตำบลเป็นเรื่องสำคัญ

“การทำงานของทั้งสององค์กร บางครั้งดูเหมือนจะขัดๆกัน ทั้งที่มีเป้าหมายเดียวกันคือประชาชน” เธอตั้งข้อสังเกตและเล่าเรื่องให้เห็นพัฒนาการขององค์กรในชุมชนโดยอธิบายต่อไปว่า

“เมื่อจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนขึ้นในปี 2551 สภาองค์กรชุมชนจึงกลายเป็นองค์กรที่สาม เป็นองค์กรของภาคประชาชน โดยมีพระราชบัญญัติรองรับ แล้วสมาชิกที่มาก็ต้องมีคุณสมบัติตามมาตรา 7 ของพ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน 4 ข้อคือต้องไม่ใช่ข้าราชการเมือง ต้องมีภูมิลำเนาในตำบล ต้องไม่ต้องโทษ ฯลฯ พอจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนขึ้นมา สภาองค์กรชุมชนมีการดำเนินงานที่เรียกว่า การตรวจสอบ พอเป็นการตรวจสอบ ก็เลยทำให้ท้องที่ท้องถิ่น บางครั้ง อาจเกิดความไม่เข้าใจไปหรือไม่พอใจขึ้นมาได้”

เมื่อมีการมองกันว่า สภาองค์กรชุมชนทำงานเน้นการตรวจสอบเป็นหลัก จึงทำให้ความร่วมมือขององค์กรหลักในตำบลมีไม่มากเท่าที่ควร ดังนั้นการแก้ปัญหา ก็คือการประสานการทำงานผ่านสภาองค์กรชุมชน โดยใช้บทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการเป็นเวทีแสวงหาความร่วมมือจากท้องที่ ท้องถิ่น และภาคี ในการแก้ปัญหา

และการพัฒนาในด้านต่างๆ ของตำบล เมื่อบทบาทของสภาองค์กรชุมชนเป็นตัวเชื่อมประสานการทำงานในตำบลได้ดี ความพยายามในการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนในจังหวัดตราดให้ครบทั้ง 14 ตำบลจึงถูกให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น

ปัจจัยที่ทำให้จัดตั้งสภาองค์กรชุมชนขึ้นเป็นผลสำเร็จย่อมมาจากฐานของขบวนการของชุมชนในตำบลที่มีมาก่อนแล้ว เธอย้อนเล่าถึงการขับเคลื่อนงานชุมชนคนตราดก่อนที่จะเกิดสภาองค์กรชุมชนว่า องค์กรชุมชนคนตราดเกิดขึ้นมาตั้งแต่ปี 2544 แล้วหลังจากนั้นเธอก็ถูกคัดเลือกมาเป็นกรรมการของพอช. หลังจากทีพอช. ตั้งขึ้นเพียงปีเดียวคือในปี 2543 ซึ่งพอช. ทำงานประสานทุกจังหวัด และเปิดโอกาสให้แกนนำในพื้นที่เข้ามาร่วมกับพอช.

“เครือข่ายภาคประชาชนในจังหวัดตราดได้รับการประสานงานให้มาร่วมกับพอช. เราก็คิดว่าเป็นโอกาสในการทำงานชุมชนก็เลยรวมพี่น้องทั้งหมด 18 เครือข่าย ช่วงแรกมี 8 เครือข่าย เครือข่ายแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรผู้ชาย เพราะที่ตราดเน้นเรื่องการเกษตร แล้วก็เชื่อมเครือข่ายประมง เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระอาจารย์สุบิน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มทรัพยากรและกลุ่มอสม. ต่อมาก็รวมอีกหลายเครือข่าย เป็น 18 เครือข่ายในจังหวัด แล้วก็ทำงานมาเรื่อยๆ จนถึงปี 2551 มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน จึงเป็นที่มาของเรื่องราวก่อนจะเกิดสภาองค์กรชุมชนแห่งแรกในจังหวัดตราดคือสภาองค์กรชุมชนตำบลตำบลเขาสมิง”

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีสภาองค์กรชุมชนเกิดขึ้นในบางตำบล แต่การทำงานในภาพรวมทั้งจังหวัดยังไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และบางพื้นที่ท้องที่และท้องถิ่นยังไม่เข้าใจบทบาทการทำงานร่วมกันของสภาองค์กร โดยเฉพาะสภาองค์กรชุมชนที่ยังติดภาพว่าทำงานตรวจสอบการทำงานของท้องที่และท้องถิ่นเป็นหลัก

ในช่วงปีแรกๆ เมื่อมีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนขึ้นมาดูเหมือนว่าสภาองค์กรชุมชนยังเป็นองค์กรที่เป็นสิ่งใหม่ในตำบล ความเข้าใจในบทบาทของสภาองค์กรชุมชนจากองค์กรที่มีอยู่เดิมอาจยังไม่มี ความชัดเจน

“บางพื้นที่ สภาฯ จะเข้ากับท้องที่และท้องถิ่นไม่ค่อยได้ ยิ่งเมื่อท้องถิ่นกับท้องที่มีความขัดกันในเรื่องพอสภาพจะเข้าไปตรวจสอบก็จะเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนต่อบทบาทของสภาฯ แต่ทางเครือข่ายฯ ก็ตัดสินใจว่าทางเลือกที่ดีที่สุดคือการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนให้ครบทุกตำบลทั้ง 43 ตำบลเพื่อให้เกิดเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนของทั้งจังหวัดเป็นภาพขบวนการของจังหวัดตราดเพื่อขับเคลื่อนงานต่อไป”

จังหวัดตราดจึงเป็นจังหวัดแรกของประเทศไทยที่จัดตั้งสภาองค์กรชุมชนครบทุกตำบลเมื่อปี 2558 ตำบลแรกคือตำบลเขาสมิง ตำบลสุดท้ายคือตำบลท่าโสม ปัจจัยที่ทำให้จัดตั้งสภาองค์กรชุมชนเป็นผลสำเร็จทุกตำบลในจังหวัดตราด เธอสรุปว่า

“วิธีการทำให้สำเร็จคือ องค์กรชุมชนคนตราดจะมีการประชุมทุกวันที่ 19 ของทุกเดือน ภาคประชาชนจะมาประชุมกันโดยพี่น้องเราจะกระจายอยู่ทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะป็นในเมือง เกาะกูด เกาะหมาก เกาะช้าง ทุกพื้นที่ แล้วเราก็นำเสนอแนวคิด แล้วก็ทำงานร่วมกัน พอจัดตั้งสภาฯ เสร็จ เราก็มามองเรื่องการทำงาน วิธีการทำให้สำเร็จ คือสมาชิกมาประชุมกันจากทุกพื้นที่ แล้วพวกเราไปช่วยกัน และต้องมั่นในเรื่องของพ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชนด้วย”

ห้องที่ ห้องถิ่น สภาองค์กรชุมชน ศูนย์การทำงานที่เป็นเนื้อเดียวกัน

เมื่อมีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนได้หลายตำบล และมีการขับเคลื่อนงานของตำบลร่วมกันในระยะหนึ่ง ทั้งสามองค์กรหลักก็เริ่มเรียนรู้และเข้าใจบทบาทของแต่ละองค์กรมากขึ้นจากการปฏิบัติและ เกิดความร่วมมือกัน

“การทำงานของสภาองค์กรชุมชน สภาองค์กรชุมชนอยู่บนฐานตำบล เรามีพี่น้องของเราคือห้องที่ และพี่น้องที่อยู่ส่วนท้องถิ่น แต่พอทำงานร่วมกันทำไม่มันซัดๆกัน เราจึงชวนทีมท้องถิ่น ห้องที่ ให้เข้ามีส่วนร่วมโดยใช้สภาองค์กรชุมชน และห้องที่คือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีบางคนที่เข้าใจ พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชนให้เข้ามาร่วมกัน เข้ามาเป็นประธานสภาองค์กรชุมชนด้วย”

เมื่อนำปัญหาของชุมชนมาเป็นตัวตั้ง ในบางกรณี ห้องที่ซึ่งก็คือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับคนในชุมชน อาจไม่สามารถแก้ปัญหาบางอย่างได้ภายใต้ลำดับขั้นของการบังคับบัญชา ดังนั้นแนวทางก็คือการเข้ามามีบทบาทในสภาองค์กรชุมชน

“ถ้าเรื่องไหนบพไหน อยู่ภายใต้ห้องที่ กำนันก็ต้องฟังนายอำเภอ แต่ถ้าเขาเล่นบพประธานสภาคืออิสระ และยังสามารถเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ถูกต้องตามคุณสมบัติตามมาตรา 7 ของ พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน 4 ข้อ ก็เหมือนคุณสมบัติของส.ส. ทั่วไปแต่จำลองเป็นสภาเล็กในตำบล บางครั้ง บางเรื่อง นายอำเภออยากไม่ให้ทำ แต่เป็นความทุกข์ของพี่น้อง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็ต้องทำ แต่ติดขัดที่นายอำเภอไม่ยอมให้ทำ ถ้ากำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มานั่งเป็นประธานสภาองค์กรชุมชน ถ้าสภามีมติ เขาสั่งได้ นายอำเภอก็ต้องมาประชุมเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดมาประชุมก็ได้ ผู้ว่าราชการจังหวัดก็ต้องสนับสนุนองค์กรนี้”

สุโมเดลกลไกระดับอำเภอ

เมื่อสภาองค์กรชุมชนได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น และลดข้อจำกัดของห้องที่ซึ่งก็คือกำนันผู้ใหญ่บ้านในการทำงานแก้ปัญหาชุมชนระดับตำบลที่อยู่ภายใต้การกำกับของนายอำเภอ จึงเกิดแนวความคิดการสร้างกลไกระดับอำเภอในจังหวัดตราดขึ้น

“แต่พองานมันซัดกันในตัว เราที่มาดู กำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่มาเป็นประธานสภาฯ คนที่ส่งห้องที่ คนที่กำกับห้องที่คือนายอำเภอ พอมาที่ห้องถิ่น คนที่กำกับห้องถิ่นก็คือนายอำเภอ จึงเป็นที่มาที่เราถึงต้องเอานานอำเภอเข้ามาร่วม”

การริเริ่มความร่วมมือในระดับอำเภอของจังหวัดตราดจึงก่อรูปขึ้นจากความต้องการในการแก้ปัญหาความไม่ลงตัวของการทำงานของท้องถิ่นและห้องที่โดยวิธีการคือใช้สภาองค์กรชุมชนเป็นตัวเชื่อมท้องถิ่นและห้องที่เข้าด้วยกัน และที่สำคัญคือความพยายามของแกนนำและสมาชิกขบวนชุมชนที่เข้าไปนำเสนอโมเดลความร่วมมือกับผู้บริหารในระดับอำเภอ

“พอเราได้เครือข่ายที่เข้มแข็งในระดับตำบล เราก็มุ่งไปที่อำเภอ เพราะอำเภอคุมตำบลอีกที เราไปคุยกับ นายอำเภอ บางเรื่องเขาก็เอากับเรา เรามีข้อขัดข้องที่ประสานกันไม่ได้สนิททั้งท้องที่และท้องถื่น พอเรามีสภา องค์กรชุมชน เราก็ทำงานประสาน แต่ทั้งท้องที่และท้องถื่นมีนายอำเภอเป็นคนกำกับดูแล นี่แหละคือสาเหตุเกิด โมเดลอำเภอขึ้นมา พอไปเสนอให้นายอำเภอฟัง บางพื้นที่ก็เห็นด้วย บอกว่าดี เพราะอย่างน้อยท้องที่และท้องถื่น ก็มีเรามาช่วย เราประสานงานกันกับภาคประชาชนได้อีกด้วย”

โมเดลกลไกระดับอำเภอจึงเกิดขึ้นใน 2 อำเภอหลักๆ คืออำเภอเมือง และอำเภอบ่อไร่ และนำยุทธศาสตร์ ภาคประชาชนมาขับเคลื่อน

“เราแก้ปัญหาตั้งแต่เรื่องที่อยู่อาศัย การพัฒนาคน อาหารปลอดภัย การพัฒนาคน เป็นยุทธศาสตร์ของ ภาคประชาชน ยุทธศาสตร์แรก เราวางไว้ที่การพัฒนาคน พัฒนาคนเสร็จ ยุทธศาสตร์ที่สอง เรามองเรื่องที่อยู่อาศัย เพราะ พอช.ทำเรื่องบ้านมั่นคงและบ้านพอเพียง ยุทธศาสตร์ที่สามคือเรื่องอาหารปลอดภัย ความมั่นคงทางด้าน อาหาร ยุทธศาสตร์ที่สี่ คือเรื่องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ประชาชนต้องเป็นผู้ได้ใช้และอนุรักษ์และรักษา และ ยุทธศาสตร์สุดท้ายที่เราหวังคือเรื่องของการกระจายอำนาจและการจัดการตนเอง”

โมเดลระดับอำเภอของจังหวัดตราดใช้ชื่อว่าคณะกรรมการบริหารอำเภอประกอบด้วย 4 องค์กรคือท้องที่ ท้องถื่น สภาองค์กรชุมชน และภาคีต่างๆ ในตำบล เช่น พัฒนาชุมชนตำบล เกษตรตำบล โดยจะมีการกำหนดให้มีการ ประชุมกันเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาต่างๆ กลไกระดับอำเภอที่เกิดขึ้น ภาคประชาชนจังหวัดตราดได้ ผลักดันมาตั้งแต่ปี 2558 จนได้รับการยอมรับในปี 2563 ใช้ระยะเวลา 5 ปี

“มีการทำ MOU ร่วมกันโดยเฉพาะอำเภอบ่อไร่ นายอำเภอเห็นโมเดลที่เราผลักดัน เราทำทุกเรื่องตั้งแต่ เรื่องคน mindset ผู้นำพัฒนา ไปจนถึงงานทุกอย่างในพื้นที่ ทุกวันนี้จังหวัดตราดเป็น 1 ใน 9 จังหวัดที่ไม่มีคนติด เชื้อโควิด เพราะเรามีคน มีอาสาสมัครมาทำงานช่วยเหลือจำนวนมาก เรามี อสม. เป็นสมาชิก นี่เป็นที่มาของ โมเดลอำเภอ เราลงไปคุยกับนายอำเภอทุกอำเภออาจจะมีความเข้มข้นไม่เท่ากัน อำเภอบ่อไร่ ดำเนินการมา 3 ปี แล้ว งานไปได้สวย ทางจังหวัดตราดจะมีพื้นที่เข้มข้น 2 พื้นที่คืออำเภอบ่อไร่กับอำเภอเมือง”

กลไกระดับอำเภอเกิดขึ้นได้จากความพยายามของขบวนชุมชนในจังหวัดตราดที่มองเห็นปัญหาการทำงาน ขององค์กรหลักๆในระดับตำบล แล้วนำมาวิเคราะห์ช่องว่างเพื่อหาแนวทางแก้ไข ลงมือปฏิบัติ โดยการประสาน ความร่วมมือ จนเกิดกลไกระดับอำเภอขึ้นซึ่งถือเป็นสิ่งใหม่หรือเป็นนวัตกรรมในแง่กระบวนการการทำงานชุมชน ที่สำคัญทัศนคติที่เอื้อต่อการผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกลไกการทำงาน สะท้อนออกมาจากข้อความคิดของ แกนนำขบวนชุมชนของจังหวัดท่านนี้ เธอบอกว่า

“พี่น้องภาครัฐกับภาคประชาชนคือคนในครอบครัวเดียวกัน ถ้าคุณมีพี่น้อง 7 คน คนหนึ่งเป็นนักข่าว คน หนึ่งเป็นทหาร คนหนึ่งเป็นเกษตรกร คนหนึ่งเป็นหมอ คนหนึ่งเป็นพยาบาล คนหนึ่งเป็นครู อีกคนเป็นนักธุรกิจ เป็นครอบครัวเดียวกัน เพียงบทบาทและหน้าที่ไม่เหมือนกันเท่านั้นเอง”

หลักคิดในการทำงานชุมชนของเธอที่มองผู้ปฏิบัติงานต่างองค์กรต่างความคิดในตำบลเป็นเหมือนครอบครัวเดียวกันมิใช่คู่แข่งหรือคู่แข่ง ในการทำงานชุมชนให้เกิดผลสำเร็จ เธออุปมาว่า “นกไม่มีขน คนไม่มีพวก ก็จะทำงานสำเร็จได้ยาก” เธอคิดเสมอว่า “ปรารถนาสิ่งใดในปรนี้ เอาไมตรีแลกได้ตั้งใจปอง” โดยเป้าหมายก็คือ ประชาชนและชุมชน เธอบอกว่าเธอนำหลักคิดการทำงานมาจากอาจารย์ไพบูรณ์ วัฒนศิริธรรม

“พอสามีเสีย ตอนแรกก็รู้สึกชีวิตไม่มีเป้าหมาย แต่เราต้องอยู่เพื่อพี่น้องของเราก่อน” เธอกล่าวทิ้งท้าย ศิริวรรณ บุตรราช หญิงผู้มุ่งมั่นเปี่ยมด้วยความปรารถนาดีต่อชุมชนคนจังหวัดตราด

หาดเล็ก ตราด: ต้นแบบการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย

ตำบลหาดเล็กเป็นเมืองชายแดนที่มีท่าเรือเล็กๆ เพื่อเดินทางข้ามไปยังเกาะกง ประเทศกัมพูชา ในอดีตเป็นที่รู้จักกันว่า หากใครจะหลบหนีข้ามไปยังกัมพูชาก็ต้องมาลงเรือที่บ้านหาดเล็ก ความเป็นชุมชนเล็กๆ ที่อยู่ชายแดน ผู้คนข้ามกันไปมาก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในยุคแรกๆ ทั้งการขนสินค้าผิดกฎหมายข้ามชายแดน การนำสินค้ามาขายที่ตลาดชายแดน ฯลฯ ในยุคสงครามเขมรแดง ชาวกัมพูชาก็ได้หลบหนีสงครามข้ามจากเกาะกงมายังฝั่งบ้านหาดเล็ก ผู้คนอพยพที่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหาดเล็กจำนวนหนึ่งเป็นคนไร้ราก ไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีกฎหมายรองรับ เป็นคนทุกซ์คนยาก บ้างก็เป็นคนหนีสงครามเพื่อเอาชีวิตรอด ผู้คนหลากหลายประเภท อาศัยอยู่กระจัดกระจาย ผู้คนจำนวนไม่น้อยที่อพยพมาตั้งรกราก เข้ามาจับจองที่ดิน มาปลูกสร้างที่อยู่อาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่ในน้ำริมชายฝั่งทะเลท่ามาหากินเลี้ยงชีพด้วยการทำอาชีพประมง

ตำบลหาดเล็กมีการพัฒนาเรื่อยมา ปัจจุบัน มีจำนวนประชากรมากกว่า 5,000 คน มีครัวเรือนราว 2,000 ครัวเรือน มีผู้คนที่เป็ประชากรอพยพมาจากเกาะกงตั้งแต่ช่วงอดีตจนปัจจุบันอยู่จำนวนมากนับพันคน มีการสร้างบ้านเรือน การคมนาคมสะดวกขึ้น มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ จากที่เป็นเทศบาลตำบลก็ยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองหาดเล็ก มียุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองหาดเล็กที่มีธรรมชาติที่สวยงาม หาดสวย น้ำใส ให้เป็นเมืองท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เรื้อรังมาหลายสิบปีของตำบลหาดเล็กเป็นปัญหาพื้นฐานซึ่งก็คือที่อยู่อาศัยของชาวบ้านริมชายฝั่งทะเลหลายร้อยหลังคาเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของกรมเจ้าท่า

การตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ของกรมเจ้าท่า เมื่อบ้านเรือนทรุดโทรมก็ไม่สามารถซ่อมแซมหรือปรับปรุงสภาพให้ดีขึ้นได้ เนื่องจากติดขัดกฎระเบียบของกรมเจ้าท่า เช่น พ.ร.บ.การเดินทางเรือในน่านน้ำไทย พ.ร.บ.การประมง

ไม่เพียงแต่ตำบลหาดเล็กเท่านั้น ในจังหวัดตราด มีชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในที่ดินกรมเจ้าท่าและมีความเดือดร้อนเนื่องจากสภาพบ้านเรือนที่ปลูกสร้างมานานอยู่ในสภาพทรุดโทรม ไม่สามารถซ่อมแซมและปรับปรุงได้รวมทั้งหมด 26 ตำบลใน 6 อำเภอรวมเป็นจำนวน 5,196 ครัวเรือน

“ปัญหาเรื้อรังในจังหวัดตราดคือปัญหาเรื่องที่ดิน หลายพื้นที่ ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ริมชายฝั่งทะเลซึ่งอยู่ในพื้นที่ของหน่วยงานราชการ เช่น ในที่ดินของกรมเจ้าท่า” ศิริวรรณ บุตราช ประธานองค์กรชุมชนคนตราด ตอบคำถามว่าปัญหาเร่งด่วนที่ต้องแก้ไขของจังหวัดตราดคืออะไร

ท่ามกลางปัญหาที่อยู่อาศัยของชาวบ้านริมชายฝั่งในพื้นที่ของหน่วยราชการของจังหวัดตราดที่ดำรงอยู่มาอย่างยาวนานในหลายอำเภอ บ้านหาดเล็ก เป็นกรณีตัวอย่างของนวัตกรรมแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยซึ่งผลักดัน

โดยชุมชน และเป็นต้นแบบการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชาวบ้านที่ก่อสร้างบ้านเรือนในที่ดินของหน่วยราชการที่สามารถนำมาถอดบทเรียน ขยายผลในพื้นที่ใกล้เคียงในจังหวัดตราด

ในปี 2560 ได้มีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นใน 5 หมู่บ้านของตำบลหาดเล็กกว่าบ้านเรือนหลังใดบ้างที่ควรจะได้รับ การปรับปรุงซ่อมแซมโดยเจ้าของบ้านไม่มีเงินที่จะซ่อมแซมเอง ศิริวรรณ เล่าว่า “กำนันของตำบลเป็นคนหนุ่มไฟแรงสำรวจทั้ง 5 หมู่บ้าน ได้ข้อมูลมาว่า บ้านใดบ้างที่ควรได้รับความช่วยเหลือในการปรับปรุงซ่อมแซม” เธอเน้นว่า การลงสำรวจครัวเรือนเป็นเรื่องสำคัญ ข้อมูลมีความจำเป็นกับการทำงานของภาคประชาชน หน่วยงานไม่ว่าจะเป็นท้องถิ่น ท้องถิ่น องค์การชุมชน ต้องมีข้อมูลก่อนในเบื้องต้น จึงจะสามารถผลักดันให้เกิดการแก้ปัญหาต่างๆ ได้สำเร็จ

ในกรณีหาดเล็ก การสำรวจข้อมูลตำบล จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาเรื่องต่างๆ การลงพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้านทำให้รู้ถึงว่าเรื่องใดบ้างเป็นความเดือดร้อน และเรื่องใดเป็นประเด็นเร่งด่วน และความต้องการของชาวบ้านสะท้อนกลับมาเป็นอย่างไร การมีข้อมูลพื้นฐานที่ครบถ้วนในเรื่องที่อยู่อาศัยทั้งจำนวนครัวเรือน กรรมสิทธิ์ในที่ดินของครัวเรือน สภาพของที่อยู่อาศัย เป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐานในการขับเคลื่อนงานขององค์กรชุมชน เป็นฐานของการคิดแนวทางการแก้ปัญหาใหม่ๆ และเป็นปัจจัยที่จำเป็นสำหรับการเกิดนวัตกรรมการแก้ปัญหา ดังตัวอย่างบ้านหาดเล็ก

เมื่อได้ข้อมูล ตัวแทนของขบวนการชุมชนจึงได้เข้าหารือกับผู้กำหนดนโยบายในยุคนั้น และตัวแทนของฝ่ายต่างๆ ในตำบลหาดเล็กได้ร่วมกันประชุมหารือและเจรจากับกรมเจ้าท่า ในกระบวนการปรึกษาหารือเพื่อทางออกใช้ระยะเวลาราว 3-4 ปี กรมเจ้าท่าจึงอนุญาตให้ชาวบ้านอาศัยอยู่ในที่ดินของกรมเจ้าท่าโดยมีเงื่อนไขที่ต้องตกลงร่วมกัน

“ชาวบ้านอยู่ในที่ดินกรมเจ้าท่าได้ แต่เงื่อนไขคือจะต้องไม่ปลูกสร้างบ้านกีดขวางทางจราจรทางน้ำ ทางเดินเรือ และในพื้นที่ซึ่งมีการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ชาวบ้านจะต้องช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดี ต้องมีความสะอาด น้ำปราศจากกลิ่นและสี ชาวบ้านจึงสามารถอยู่ในที่ดินกรมเจ้าท่าได้โดยการปฏิบัติตามเงื่อนไขนายกเทศมนตรีที่รับปากทำได้” ศิริวรรณ กล่าว

หลังจากการเจรจาหรือประสพผลสำเร็จประกอบกับการที่รัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลือเรื่องที่อยู่อาศัยของประชาชน ในเดือนกันยายน 2560 ชาวบ้านกลุ่มแรกก็ได้รับอนุญาตให้อยู่อาศัยริมฝั่งทะเลได้ โดยกรมเจ้าท่าได้ออกใบอนุญาตสิ่งล่วงล้ำลำน้ำให้แก่ชาวบ้านในเขตเทศบาลตำบลหาดเล็กชุดแรกจำนวน 60 ครอบครัวยหลังจากผู้ที่ก่อสร้างที่อยู่อาศัยริมน้ำได้มาแจ้งสิทธิการครอบครอง และมีการตรวจสอบข้อมูลความถูกต้องและยืนยันรับรองสิทธิเรียบร้อยแล้ว และได้ดำเนินการพิจารณาอนุญาตอีกประมาณเกือบ 700 ครัวเรือน

กรมเจ้าท่าได้อนุญาตให้ชาวบ้านในเขตเทศบาลตำบลหาดเล็กปลูกสร้างอาคารล่วงล้ำลำน้ำในพื้นที่รับผิดชอบของกรมเจ้าท่า ตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ 32/2560 เรื่องการบรรเทาความเสียหายแก่ประชาชนในกรณีปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นล่วงล้ำลำน้ำ” นายธีระพงษ์ รอดประเสริฐ ผู้ช่วยรัฐมนตรี

ประจำกระทรวงคมนาคมกระทรวงคมนาคมที่มาร่วมงานจัดขึ้นที่ตำบลหาดเล็ก กล่าวถึงกรณีนี้ในงานวันที่อยู่อาศัยโลกเมื่อปี 2561

ด้านนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลหาดเล็ก นางสาวกิจภา ประสทธิเวช อธิบายขั้นตอนในการอนุญาตของกรมเจ้าท่าว่า เทศบาลและชาวบ้านในตำบลหาดเล็กได้รับใบอนุญาตปลูกสร้างสิ่งล่วงล้ำลำน้ำจากกรมเจ้าท่าเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2560 ทำให้ชาวบ้านสามารถซ่อมแซมบ้านเรือนที่ทรุดโทรมได้ โดยก่อนหน้านี้เทศบาลและชาวบ้านได้ทำเรื่องเพื่อขออนุญาตจากกรมเจ้าท่าตามระเบียบและขั้นตอนที่กรมเจ้าท่ากำหนดเอาไว้ เช่น ต้องเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองสิ่งปลูกสร้างล่วงล้ำลำน้ำที่ไม่เคยได้รับอนุญาตหรือได้รับอนุญาตแต่ปลูกสร้างไม่เป็นไปตามรูปแบบที่ได้รับอนุญาตก่อนวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2560 และไปแจ้งต่อกรมเจ้าท่าภายใน 60 วันนับแต่มีคำสั่ง คสช.ที่ 32/2560 (คำสั่งเมื่อ 4 กรกฎาคม 2560) จะได้ยกเว้นโทษทางอาญาและโทษปรับ และกรมเจ้าท่าสามารถอนุญาตให้ซ่อมแซมบ้านเรือนได้

หลังจากที่ชาวบ้านได้รับอนุญาตให้อยู่ในที่อยู่อาศัยเดิม สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนฯ ก็ได้อนุมัติงบประมาณเพื่อสนับสนุนการซ่อมแซมบ้านเรือนที่มีสภาพทรุดโทรมระยะแรก จำนวน 60 หลัง งบประมาณไม่เกินหลังละ 25,000 บาท และงบพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในชุมชนอีก คร่าวเรือนละ 25,000 บาท โดยเริ่มซ่อมแซมบ้านระหว่างวันที่ 16-24 กันยายนที่ผ่านมา มีช่างอาสาจากเครือข่ายบ้านมั่นคงทั่วประเทศ ทหารหน่วยเฉพาะกิจนาวิกโยธิน 182 ช่างจากเทศบาลฯ และชาวบ้านในตำบลมาช่วยกันซ่อมบ้านประมาณวันละ 100 คน ขณะนี้ซ่อมบ้านเฟสแรกเสร็จแล้ว

“หลังจากซ่อมแซมบ้าน 60 หลังแรกเสร็จแล้ว เทศบาลตำบลหาดเล็กและชาวชุมชนจะร่วมกันซ่อมแซมบ้านเรือนที่ทรุดโทรมและมีฐานะยากจนอีกประมาณ 230 หลังให้แล้วเสร็จภายในปี 2561 จากเป้าหมายครอบครัวยากจนและบ้านเรือนทรุดโทรมทั้งหมด 738 ครอบครัว โดยจะทยอยสร้างเป็นเฟส ใช้แรงงานจากชุมชน ช่างอาสาบ้านมั่นคง และทหารนาวิกโยธินมาช่วยกันซ่อม ทำให้ประหยัดงบประมาณ เพราะงบสนับสนุนจาก พอช. หลังละ 25,000 บาท ถือว่าไม่มากนัก เพราะวัสดุต่างๆ มีราคาแพงขึ้น ดังนั้นบ้านที่ต้องซ่อมแซมมาก เจ้าของบ้านจะต้องควักเงินออกมาร่วมสมทบ และต้องไปช่วยบ้านอื่นๆ ซ่อมบ้านด้วยจะทำให้ซ่อมแซมบ้านได้เร็วขึ้น”

นายกเทศมนตรี ตำบลหาดเล็ก กล่าว

จนถึงในปัจจุบัน ในระยะที่สอง มีการซ่อมแซมบ้านอีกจำนวน 60 หลังซึ่งได้ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยรอบที่ พอช. ให้ไว้เป็นบ้านในน้ำจำนวน 504 หลังคาเรือนซึ่งทำการซ่อมแซมไปแล้ว 120 หลังคาเรือน ซึ่งเป็นการเบิกจ่ายที่สะดวก โดยในงวดนี้จะขอเบิกงบประมาณเพื่อซ่อมแซมบ้านอีก 331 หลัง จากจำนวนบ้านในน้ำทั้งหมดที่ขึ้นทะเบียนกับกรมเจ้าท่าจำนวน 738 หลัง ซึ่งไม่ได้ผู้ฟังทุกหลังจากการทำการสำรวจ และได้รับงบประมาณมาซ่อมแซมบ้านจำนวน 504 หลัง อย่างไรก็ตาม ในจำนวน 738 หลัง ทุกครัวเรือนจะได้รับงบประมาณสำหรับการปรับปรุงสาธารณูปโภคที่ใช้ร่วมกัน เช่น สะพาน น้ำประปา ไฟฟ้า และสาธารณูปโภคอื่นๆ

ในจำนวน 504 หลัง ชุดนี้ได้งบประมาณเพิ่มหลังละ 25,000 บาท ได้รับงบประมาณซ่อมแซมบ้านที่ผู้ฟัง 2 งวด ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีการสรุปผลงานและสรุปปัญหาและอุปสรรค และอีกจำนวน 331 หลัง กำลังดำเนินการของงบประมาณมาทำ ระบบสาธารณสุขโรค ซึ่งทางพอช. ให้งบประมาณสนับสนุนเกือบ 10 ล้านบาท นอกจากนี้ทางชุมชนได้ทำหนังสือถึงกรมเจ้าท่าในการขออนุญาตซ่อมสะพานที่ชำรุด ซึ่งต้องทำการประมาณการ ราคา และยื่นภาพถ่ายต่างๆ ให้กรมเจ้าท่าพิจารณา ถ้ากรมเจ้าท่าอนุญาต จึงจะดำเนินการซ่อมแซมได้

งบประมาณทั้งหมดในการซ่อมแซมปรับปรุงบ้านและระบบสาธารณสุขโรคจะลงมาที่ส่วนกลางคือกลุ่มออมทรัพย์ในที่ดินเดิม ส่วนครัวเรือนอีกชุดหนึ่งคือเป็นครัวเรือนที่จะไปหาที่ดินใหม่ เป็นสมาชิกครอบครัวขยายที่อยู่ในน้ำ ต้องการย้ายครอบครัวขึ้นบนบกจำนวน 102 ครอบครัว การซื้อที่ดินใหม่ทางสมาชิกต้องออม 10% ของราคาที่ดิน โดยราคาที่ดินไร่ละประมาณ 1 ล้าน 5 แสน 5 หมื่นบาท โดยจัดสรรที่ดินจำนวน 8 ไร่ แบ่งเป็นแปลงแปลงละ 15 ตารางวาถึง 19.5 ตารางวา ในการบริหารการเงินใช้กลุ่มออมทรัพย์ที่ตั้งขึ้นเป็นสหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคง ทาดเล็ก จำกัด

“สมมติราคา 1 แสนบาท เจ้าของจะออม 10 % ที่เหลือใช้เงินเชื่อจาก พอช. ที่มีเงินทั้งหมด 11 ล้าน 1 แสน 6 หมื่นบาท กู้เงินเชื่อพอช. เรื่องที่ดิน และกู้อีก 25 ล้านบาทในการสร้างบ้าน ตกหลังละ เช่น บ้านแถว ประมาณ 3 แสน 2 หมื่นบาท ไม่รวมที่ดิน บ้านเดี่ยว 3 แสน 8 หมื่นบาท ราคาที่ดินตกตารางวาละ 6,900 บาท การกู้รายบุคคลกู้ได้ไม่เกิน 300,000 บาทต่อคน ในส่วนที่เหลือเจ้าของบ้านต้องสมทบเอง” ราชอาณาจักร อนันต์ ผู้ประสานงานบ้านมั่นคงตำบลทาดเล็ก เล่าให้ฟัง

บันทึกความร่วมมือ 5 องค์กรจากจุดเล็กสู่ภาพใหญ่ในการพัฒนาเมือง

ในเดือนตุลาคม 2561 ก็ได้มีการให้สัญญาระหว่างกันอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษรเกิดขึ้น จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยการลงนามบันทึกความร่วมมือการพัฒนา ‘โครงการบ้านมั่นคงในพื้นที่กรมเจ้าท่า’ เป็นการลงนามบันทึกความร่วมมือของ 5 องค์กร คือ กรมเจ้าท่า กระทรวงคมนาคม สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เทศบาลตำบลทาดเล็ก ขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดตราด และจังหวัดตราด โดยมีตัวแทนจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และตัวแทนจากกระทรวงคมนาคมร่วมเป็นสักขีพยานในการลงนาม และมีประชาชนเข้าร่วมงานราว 1,000 คน

สมชาติ ภาระสุวรรณ ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนฯ กล่าวว่า เป็นการลงนามเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยที่อาศัยอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของกรมเจ้าท่าในเขตเทศบาลตำบลทาดเล็ก ให้มีความมั่นคง มีสภาพแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจที่ดี โดยชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

จากนวัตกรรมการแก้ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยของผู้ยากไร้ที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินยังเป็นความตกลงเพื่อให้เกิดการพัฒนาเมืองทาดเล็กครอบคลุมด้านต่างๆ อาทิ ระบบสาธารณสุขโรค การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมของเมืองโดยประชาชนมีส่วนร่วม การใช้ที่ดินแบบแปลงรวมที่เอื้อต่อการจัดระบบที่อยู่อาศัย การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่

สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงาน ที่สำคัญคือ เป็นรูปธรรมตัวอย่างหรือต้นแบบเพื่อขยายผลการเรียนรู้สู่ชุมชนอื่นที่อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของกรมเจ้าท่าต่อไปในอนาคต

รชญาภา บอกว่า “ปัจจัยของความสำเร็จคือ ความร่วมมือของคนในชุมชน พันธมิตรองค์กรต่างๆ มีองค์กรและคนจากที่อื่นๆที่มีความเชี่ยวชาญเข้าช่วยให้พื้นที่มีแนวโน้มพัฒนาได้ดีขึ้น การคงอัตลักษณ์เดิมให้วิถีชีวิตคงเดิมแต่มีรูปแบบที่ดีขึ้น ตรงใจกับคนในชุมชน ก่อนที่จะกำหนดว่าจะทำอะไรบ้าง เราชวนคนในชุมชนมาคุยกันว่าอยากให้ เป็นแบบไหน สมาชิกชุมชนที่อยู่ริมฝั่งทะเลหลายคนบอกว่าอยากให้ เป็นชุมชนท่องเที่ยว มีรายได้ในชุมชน มีวิถีชีวิตดีขึ้น” รชญาภา

นวัตกรรมการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยนำมาสู่ความฝันถึงอนาคตของการพัฒนาเมืองขนาดเล็กจากการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนที่ช่วยกันออกแบบวางผังเมือง ปรับภูมิทัศน์ จัดทำผังแม่บทและภูมิสถาปัตยกรรมของเมือง เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนและนำมาสู่เมืองที่มีอัตลักษณ์สุดฝั่งทะเลตะวันออก หาดสวย น้ำใส เมืองชายแดน

ล้อมกรอบ

การลงนามความตกลงของ 5 องค์กร อันประกอบด้วย กรมเจ้าท่า กระทรวงคมนาคม สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เทศบาลตำบลหาดเล็ก ขบวนการองค์กรชุมชน จังหวัดตราด และจังหวัดตราด มีเป้าหมายคือการร่วมกันคือดำเนินการเพื่อให้ 1.ชุมชนมีกระบวนการออกแบบวางผัง วางแผนการพัฒนาชุมชน ทั้งในด้านที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค สภาพแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่ครอบคลุมทุกมิติต่อไป 2. เพื่อร่วมกันพิจารณาวางหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินแบบแปลงรวมที่จะเอื้ออำนวยต่อการจัดระบบ การอยู่อาศัยและการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน โดยกำหนดกติกา หลักเกณฑ์และจัดระบบการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกัน และป้องกันการปลูกสร้างอาคารล่วงล้ำน้ำขยายเพิ่มขึ้น 3. เพื่อให้เกิดการปรับปรุง ซ่อมแซมหรือก่อสร้างที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคงแข็งแรงเหมาะสมในการอยู่อาศัย ควบคู่กับการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน 4. เพื่อให้เกิดการผนึกพลังร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่ร่วมกันสนับสนุนการพัฒนาตามแผนงานของชุมชน บูรณาการการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า เกิดรูปธรรมการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ที่เห็นผลการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน และ 5. เพื่อให้เกิดรูปธรรมในการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตในเขตเทศบาลตำบลหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด เป็นตัวอย่างหรือต้นแบบขยายผลการเรียนรู้สู่ชุมชนอื่นที่อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของกรมเจ้าท่า)

บทบาทขององค์กร

เทศบาลและชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่กรมเจ้าท่าตำบลหาดเล็ก ร่วมกันสำรวจข้อมูลผู้อยู่อาศัย จัดกลุ่มตั้งกลุ่มออมทรัพย์ อนุญาตให้ผู้อยู่อาศัยปรับปรุงซ่อมแซมบ้านพักอาศัยในพื้นที่รับผิดชอบของกรมเจ้าท่า ตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคารภายในขอบเขตและเงื่อนไขที่ได้รับอนุญาตจากกรมเจ้าท่า จัดระบบป้องกันการขยายพื้นที่เพิ่ม จัดการขยะ น้ำเสีย พัฒนาสภาพแวดล้อมในชุมชน และงานพัฒนาด้านต่างๆ ให้เป็นต้นแบบในการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยเทศบาลร่วมสนับสนุนบุคลากรและงบประมาณตามแผนพัฒนาท้องถิ่น

ขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดตราด ประสานสนับสนุนงานพัฒนาต่างๆ ในพื้นที่ตำบลหาดเล็ก ให้เป็นต้นแบบในการพัฒนาที่อยู่อาศัย รักษาสิ่งแวดล้อม จัดการขยะ และน้ำเสีย รวมทั้งประสานชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่กรมเจ้าท่าตำบลอื่น เพื่อสำรวจข้อมูลวางแผนพัฒนาที่อยู่อาศัย และร่วมจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับจังหวัด

กรมเจ้าท่า อนุญาตให้ผู้อยู่อาศัยปลูกสร้างอาคารลวงลำลำนน้ำในพื้นที่รับผิดชอบของกรมเจ้าท่า และควบคุมการอนุญาตให้ปรับปรุงซ่อมแซมบ้านพักอาศัยของพนักงานท้องถิ่นให้อยู่ภายในขอบเขตและเงื่อนไขที่ได้รับอนุญาตจากกรมเจ้าท่า ควบคุมดูแลการพัฒนาชุมชน การปรับปรุงซ่อมแซมที่พักอาศัย รวมถึงการจัดสาธารณูปโภคในชุมชนมิให้กระทบต่อสภาพแวดล้อมทางน้ำหรือประโยชน์สาธารณะ

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สนับสนุนการจัดทำข้อมูล ออกแบบ วางผัง วางแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยระบบสาธารณูปโภค สภาพแวดล้อม คุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน เชื่อมโยงเครือข่ายชุมชน และภาคีหน่วยงาน เพื่อหนุนช่วยการพัฒนาพื้นที่เทศบาลตำบลหาดเล็กให้เป็นตัวอย่างรูปธรรมในการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชนสนับสนุนการจัดแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในพื้นที่กรมเจ้าท่า และแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับจังหวัด

จังหวัดตราด สนับสนุนการพัฒนาที่อยู่อาศัยพื้นที่เทศบาลตำบลหาดเล็ก ให้เกิดตัวอย่างรูปธรรมการพัฒนาเชิงพื้นที่ในทุกมิติที่ชัดเจน ขยายการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนผู้มีรายได้น้อยสู่พื้นที่กรมเจ้าท่าตำบลอื่น รวมทั้งการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับจังหวัดต่อไป

จากตำบลไรโคกสู่นวัตกรรมสภาองค์กรชุมชน ในการจัดการน้ำจังหวัดเพชรบุรี

ขจัดปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำและแนวทางการจัดการตนเองอย่างยั่งยืน

ชุมชนตำบลไรโคกเป็นพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง ประสบปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำมานาน ทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ กระทั่งปี 2553 ชุมชนได้ก่อตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลไรโคกขึ้นทำให้สามารถขจัดความขัดแย้งเรื่องน้ำได้ และมีระบบการบริการจัดการทรัพยากรน้ำที่ดีมีประสิทธิภาพ กระจายน้ำไปยังพื้นที่การเกษตรได้ทั่วถึง รวมถึงมีแนวทางการจัดการตนเองอย่างยั่งยืน ส่งผลให้ปัจจุบันชาวชุมชนตำบลไรโคกมีความเข้มแข็ง อยู่ดีมีสุขตามวิถีชีวิตของตนเอง

ตำบลไรโคก อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี แม้จะเป็นพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง แต่เนื่องจากตำบลไรโคกเป็นพื้นที่เขาและพื้นที่นา ชาวบ้านตำบลไรโคกก็ยังมีอาชีพหลักเป็นการทำการเกษตร ทำนาปลูกข้าวพืชผักต่างๆ ขึ้นตาล และ มีอาชีพรองลงมา คือ เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย รับจ้างอาชีพเสริมทำน้ำตาลโตนดพื้นที่เป็นเนินและมีการทำไร่ชาวบ้านเรียกพื้นที่นาว่าไรโคก แปลว่าพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง จึงเรียกตำบลนี้ว่า “ตำบลไรโคก” จนติดปากตลอดมา ชาวบ้านตำบลไรโคกส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำนาและปลูกพืชผักมีปัญหาเรื่องน้ำอย่างมาก เพราะน้ำที่ส่งมาไม่มีความสม่ำเสมอ ชาวบ้านคาดเดาไม่ได้

การแบ่งสรรกันใช้น้ำให้เหมาะสมไม่ให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน สมพร ศรีประเสริฐ แกนนำชาวบ้านหมู่ 6 ตำบลไรโคก อธิบายว่า หน่วยงานที่ดูแลเรื่องน้ำทางหน่วยงานที่ดูแลเรื่องน้ำส่งน้ำไม่สม่ำเสมอไม่ตรงตามข้อตกลงของการบริหารจัดการน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำ และเกษตรกรก็ไม่เคารพและปฏิบัติตามกติกาข้อตกลงที่ตกลงกันได้ เช่น ข้อตกลงวันนี้เป็นของนาย ก. แต่แปลงนาย ก. ที่ทำการเกษตรอยู่ต้นน้ำ นาย ก. ดึงน้ำเข้าแปลงตัวเองก่อนแปลงที่อยู่ถัดไปก็จะมีปัญหาไม่ได้น้ำ

ความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำนำมาสู่การจัดการปัญหา

ฉลอง พลับทอง ประธานสภาองค์กรชุมชนจังหวัดเพชรบุรี อธิบายให้เห็นภาพของการเชื่อมต่อของแม่น้ำลำคลองราวกับมีแผนที่อยู่ตรงหน้าว่า “คลองไรโคกไรสะทอนมีระยะทาง 17 กิโลเมตรครึ่งไหลผ่านทั้งหมด 5 ตำบล แต่เชื่อมระหว่างอำเภอกับอำเภอกองเรือสูบน้ำตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยทับข้างของอำเภอกำแพงแสน ผ่านตำบลบ้านลาด ตำบลห้วยโคก ตำบลบ้านทาน ตำบลหนองกะปูล ตำบลห้วยซ้อง แล้วไปชนอำเภอกำแพงที่ตำบลท่าแลง ออกไปชนกับแม่น้ำเพชรบุรีที่อำเภอกำแพง แต่ไปไปติดถนน อีกไม่ถึงครึ่งกิโลเมตรน้ำก็ไหลลงแม่น้ำเพชรบุรี แต่น้ำไม่ลงแม่น้ำเพชรบุรี ด้วยสภาวะปัญหาการจัดการน้ำ ชาวบ้านยังแบ่งสันปันส่วนไม่ลงตัวเรื่องการใช้น้ำ

ชาวบ้านตำบลไรโคกต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องน้ำไม่เพียงพอกับการทำนาตลอด จนกระทั่งเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2553 ได้ก่อตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลไรโคกขึ้น มีจำนวนกลุ่ม/องค์กรชุมชนที่จัดแจ้งทั้งหมด 17 กลุ่ม เป็นกลุ่มระดับหมู่บ้าน 15 กลุ่ม เครือข่ายองค์กรชุมชนระดับตำบล 2 กลุ่ม มีแนวทางการทำงานโดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เป้าหมายการพัฒนาเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในตำบล วิสัยทัศน์ “ไรโคกเป็นชุมชนน่าอยู่ มีวิถีชีวิตเรียบง่ายตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแหล่งผลิตอาหารปลอดภัย แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาและประเพณีท้องถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ตลอดจนปรับปรุงพัฒนาแหล่งน้ำให้มีปริมาณและคุณภาพเหมาะสมกับการเกษตร”

จากการรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน โดยสภาองค์กรชุมชนตำบลไรโคกและกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ เช่น กลุ่มอาชีพ วัด โรงเรียน กศน. รพ.สต. ท้องที่ ท้องถิ่น เกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชน ฯลฯ พบว่ามีปัญหาสำคัญ คือ เรื่องน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภค ส่งผลต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของคนในตำบล เดิมต้องอาศัยน้ำจากคลองราชบุรีฝั่งขวาและใช้ไฟฟ้าสูบน้ำจากโรงสูบลอยน้ำมาทางคลองไส้ไก่ (คลองระบายน้ำรอบพื้นที่ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน) แต่คลองไส้ไก่จำนวน 14 สายมีสภาพชำรุด ทำให้ไม่สามารถรับน้ำที่สูบเข้าคลองได้อย่างต่อเนื่อง จึงได้มีการเชิญหัวหน้าคูสาย จัดรูปที่ดินจังหวัด และตัวแทนชาวบ้านที่เดือดร้อน 200 คน ร่วมหารือแนวทางการแก้ไขปัญหา สภาองค์กรชุมชนตำบลไรโคกได้จัดทำข้อเสนอโดยขอให้ท้องถิ่นแก้ปัญหาปรับปรุงขุดลอกคลอง หลุมยืม ลอกวัชพืช คลองไส้ไก่ 14 สาย พื้นที่ 6 หมู่บ้าน และขอให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำของตำบลไรโคก โดยใช้เวทีสภาองค์กรชุมชนตำบลไรโคกเป็นเวทีกลางในการพูดคุยปัญหาและหาทางออกรวมทั้งหาข้อเสนอแนะร่วมกับชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น หน่วยงานภาคีเครือข่าย ในการนำปัญหามาแก้ไขเพื่อให้คนในตำบลไรโคกมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยมีสภาองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงร้อยเรียงผู้คนและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมช่วยกันแก้ไขปัญหา ทำให้ตำบลไรโคกสามารถลุกขึ้นมาจัดการตนเองได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคงยั่งยืนตลอดไป

การซ่อมแซมคลองไส้ไก่

ฉลอง พลัทธิง ประธานสภาองค์กรชุมชนจังหวัดเพชรบุรีเล่าให้ฟังถึงความสำคัญของคลองไส้ไก่ และขั้นตอนในการดำเนินงานซ่อมแซมคลองไส้ไก่ของตำบลไรโคกว่า “คลองไส้ไก่เป็นคลองน้ำสายเล็ก เพียงชุดให้เหมาะสมกับพื้นที่การใช้งาน ถ้ายิ่งชุดคลองไส้ไก่ให้เชื่อมถึงกันทั้งหมด แล้วให้น้ำไหลไปรวมกันยังหนองน้ำใหญ่นอกจากจะช่วยกักเก็บน้ำฝนได้อย่างยอดเยี่ยม และยังช่วยเพิ่มความชุ่มชื้นให้พืช ผัก ผลไม้ รอบคลองไส้ไก่ บริเวณนั้นจะมีน้ำหล่อเลี้ยงตลอดปีและเจริญงอกงามสมบูรณ์ดี หมดปัญหาการตื่นแต่เช้ามารดน้ำผักทั้งแปลง ถ้าอยากได้คลองใหญ่ก็แค่ชุดให้กว้างขึ้นเท่านั้นเอง ส่วนของการซ่อมแซมคลองไส้ไก่ ตอนแรกชุมชนทำแผนไปยื่นให้หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล แต่ด้วยความที่หน่วยงานที่ดูแลไม่มีงบประมาณ พวกเราชาวบ้านเลยลงมือทำกันเองเหมือนที่เราเสนอในแผน บางจุดที่มันหัก ชำรุด ก็ซ่อมกันเอง เรียไรกัน ใครมีนาอยู่แถวไหนบ้างที่ใช้คลอง เราก็เรียไรกันแล้วก็

มาร่วมแรงร่วมใจกันทำ เราซ่อมแซมคลองไส้ไก่และถ่างวัชพืชตามจุดต่างๆ มันเป็นรางเหมือนรางหมู แยกมาจากคลองไรโคค มาจากราษฎรฝั่งขวา มาจากกาญจนบุรี โดยใช้พลังงานไฟฟ้าสูบน้ำมาแล้วปล่อยมาคลองไส้ไก่ ปัญหาตั้งเดิมคือปัญหาการขาดแคลนน้ำของเกษตรกรคือบริหารจัดการน้ำยังไม่สมบูรณ์ เราก็ใช้สภาชุมชนขับเคลื่อนให้บริหารจัดการน้ำให้เกิดประสิทธิภาพที่สุด”

นอกจากเรื่องคลองไส้ไก่ก็ต้องรีบซ่อมแซมแล้วยังมีความขัดแย้งเรื่องน้ำอื่นๆ อีก ฉลอง เล่าว่า“ปัญหาคือระบบปิดเปิด ระบบการใช้ไฟฟ้า เป็นมอเตอร์ขนาดใหญ่สูบน้ำแล้วปล่อยน้ำลงมา แล้วก็เกิดการแย่งน้ำกันแล้วก็ใช้พื้นที่สภาองค์กรชุมชนในการประชุมการแบ่งปันปันส่วน มีหลายตำบลไม่ใช่ตำบลไรโคคอย่างเดียว เมื่อ 2-3 ปีก่อนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ เกิดปัญหาความขัดแย้ง เราก็ใช้สภาองค์กรชุมชน เป็นพื้นที่กลางให้จัดรูป ให้ชลประทานชุมชนมาพูดคุย เป็นพื้นที่กลางในการพูดคุยแก้ปัญหา คุยกันนานพอสมควร เราทำหลายรอบ ความขัดแย้งประมาณ 5 ปีก่อน เราได้ลงพื้นที่พูดคุยสอบถามถึงปัญหากับชาวบ้าน ถ้ามองถึงความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน รวมถึงแนวทางแก้ไขให้ดีขึ้นได้อย่างไรบ้าง”

สิ่งที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านในชุมชนตำบลไรโคคได้เรียนรู้ในเรื่องต่างๆ รวมถึงข้อค้นพบถึงแนวทางที่จะแก้ไขปัญหามาผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน สิ่งสำคัญที่ค้นพบ นั่นคือ ชาวบ้านได้เรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเอง ได้กำหนดแนวทางของชุมชนที่คนในพื้นที่อยากให้เป็นจริงๆ ไม่ใช่จากผู้อื่นมากำหนดให้โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้การทำงานสำเร็จ คือ การใช้เวทีสภาองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือส่งผลให้คนตำบลไรโคคมีความเข้มแข็ง อยู่ดีมีสุขตามวิถีชีวิตของตนเอง และเกิดการเชื่อมโยงกับภาคีภายนอก

การเชื่อมโยงงานกับกลุ่มองค์กรภาคีภายนอก ทำให้ได้รับการสนับสนุนการทำงานต่างๆ เช่น กศน.ให้ความรู้เรื่องกฎหมายประชาธิปไตย ทักษะอาชีพ ช่างปูน ช่างไม้ ช่างยนต์ขนาดเล็ก, เกษตรอำเภอก การทำนาแปลงใหญ่ เกษตรปลอดภัย ปุ๋ยอินทรีย์, สภาเด็กและเยาวชนตำบลไรโคค มีการจัดกิจกรรมคัดแยกขยะทุกเดือน นำขยะไปขายเงินที่ได้ นำกลับมาช่วยเหลือผู้สูงอายุในชุมชน เป็นต้น

สภาองค์กรชุมชนตำบลไรโคค ได้มีกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาตำบลในหลายๆ มิติ อาทิ มิติทาง เศรษฐกิจ ส่งเสริมกลุ่มอาชีพ พัฒนากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ส่งเสริมการพัฒนามาตรฐานการผลิตสินค้าเกษตรให้ได้มาตรฐาน ส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตทางเกษตร มิติทางสังคม ส่งเสริมให้ผู้ด้อยโอกาสและผู้ยากไร้สนับสนุนจัดกิจกรรมวันผู้สูงอายุ ชุมชน/หมู่บ้านอยู่ มิติทางสิ่งแวดล้อม จัดทำธนาคารขยะ ท้องเที่ยวเชิงนิเวศน์ จุดลอกคลองส่งน้ำ/เหมืองสาธารณะ และได้มีการเสนอบรรจุ

แผนพัฒนาต่อท้องถิ่น รวมทั้งเสนอแผนต่อสำนักงานจัดรูปที่ดินจังหวัดเพชรบุรีในการซ่อมแซมระบบคลองส่งน้ำตำบลไรโคค และจะมีการดำเนินการซ่อมแซมในปีงบประมาณ 2563 นี้

ตลอดระยะเวลาที่สิบปีที่ผ่านมา เป็นบทพิสูจน์แล้วว่า “สภาองค์กรชุมชนตำบลไรโคก” เป็นนวัตกรรมสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนตำบลไรโคก สามารถคลี่คลายและขจัดปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำเพื่อการเกษตร อันเป็นปัญหาสำคัญของชุมชน ผ่านการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรทั้งในและนอกพื้นที่ รวมถึงการเป็นพื้นที่กลางในการเชื่อมโยงทุกภาคส่วนเข้าไว้ด้วยกัน โดยการบริหารจัดการของชุมชนที่เชื่อมโยงกับมิติที่หลากหลายอย่างมั่นคงและยั่งยืน

แก้ปัญหาน้ำแล้ง สู้ปัญหาน้ำท่วม

การบริหารจัดการน้ำของจังหวัดเพชรบุรีทั้งน้ำท่วมและน้ำแล้งใช้สภาองค์กรชุมชนเข้ามาเป็นเวทีกลางในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

ฉลอง พลัทธิง ประธานสภาองค์กรชุมชนจังหวัดเพชรบุรี เขาเกิดที่ตำบลไรโคก เป็นผู้ใหญ่มานานกว่า 10 ปี เห็นปัญหาต่างๆ ของชาวบ้าน เรียนรู้วิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้านมานาน จากนั้นเขาเข้ามาทำงานให้ชุมชนโดยเป็นประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลไรโคก ต่อมาทำหน้าที่เป็นประธานสภาองค์กรชุมชนจังหวัดเพชรบุรี เขามีบทบาทหลักในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในการใช้น้ำโดยใช้สภาองค์กรชุมชนเป็นพื้นที่กลาง

ในช่วงปี 2555-2556 ได้มีจัดเวทีการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในการจัดการความขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำทั้งในเรื่องน้ำแล้ง เช่นเดียวกับที่ตำบลไรโคกประสบและปัญหาน้ำท่วมที่หลายตำบลประสบเช่นเดียวกัน ฉลองบอกว่า ปัญหาของตำบลไรโคก บ้านทาน ห้วยช้องห้วยลึก ประสบปัญหาเรื่องน้ำแล้ง โชนต่ำลงมากคือ สะพานไกร หัวสะพาน บางจาก แล้วก็ถึงทะเลที่บางตะบูน เป็นปัญหาน้ำท่วม สภาองค์กรชุมชนได้เชิญทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมกันพูดคุยเพื่อแก้ปัญหาเริ่มตั้งแต่ต้นน้ำ ปลายน้ำ กลางน้ำ ว่ามีปัญหายังไงบ้าง

จากปัญหาน้ำแล้งที่ตำบลไรโคกที่ใช้สภาองค์กรชุมชนเข้ามาเป็นเวทีในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งจากการบริหารจัดการน้ำ ในเรื่องปัญหาน้ำท่วม ฉลองบอกว่า “ปัญหาน้ำท่วม เราก็ทำคูไป เนื่องจาก พอน้ำมากก็จะเกิดน้ำท่วม คลองบางจาก จะรับน้ำจากคลองไรโคกไร่สะท้อนของราชบุรีฝั่งขวา จะหมดที่ตำบลหนองกะปุกหมายความว่า น้ำที่มาจากเมืองกาญจนบุรี ผ่านราชบุรีเพชรบุรี จะหมดที่ตำบลหนองกะปุก อำเภอบ้านลาด แล้วลงคลองบางจาก พอน้ำมามากๆ จะไปท่วมคลองบางจาก คลองบางจาก เริ่มที่ตำบลท่าแลง ท่ายาง เรื่อยลงมายังหนองกะปุก มาเจอคลองของราชบุรีฝั่งขวาตรงตำบลหนองกะปุก”

ปัญหาน้ำท่วมที่น้ำไม่สามารถไหลได้อย่างอิสระตามเส้นทางลำคลองไปลงคลองบางจาก เนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ชาวบ้านรูกล้าคลอง ผักตบชวาหนาแน่นทำให้คลองบางจากกลายเป็นคอกขุดไปจนถึงตำบลวังตะโกซึ่งถูกน้ำท่วม การแก้ปัญหานี้เกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็น ชลประทาน พัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัย และเนื่องจากลำคลองไหลผ่านหลายอำเภอ ก็จึงเกี่ยวข้องกับหลายอำเภอ ไก่สภาองค์กรชุมชนจังหวัดเพชรบุรี จึงเชิญหลายหน่วยงานในหลายอำเภอเข้ามาร่วมหารือเพื่อแก้ปัญหานี้

“เราใช้หลายเวทีเพื่อที่จะรู้ปัญหา ไปเก็บข้อมูลว่าตำบลนี้ต้องการอะไร เราอยากรู้ว่าเขาต้องการอะไร เรา ก็ต้องลงไปดูพื้นที่ว่าเกิดปัญหาอะไร เช่น ต้องการท่อน้ำใหม่ในช่วงน้ำแล้ง ต้องการทำประตูน้ำท่อน้ำหรือไม่ คน หวงน้ำก็ไปกันประตูน้ำไปไม่ทันอีก เกิดความขัดแย้ง ต้องคุยหลายกระบวนการมันคือกระบวนการมีส่วนร่วมของ ภาคประชาชน โดยใช้สภาองค์กรชุมชนเป็นจุดเริ่มต้น” ฉลอง เน้นถึงบทบาทของการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่ไม่ใช่ เรื่องง่ายและต้องใช้ระยะเวลา เขาบอกอีกว่า “เราเป็นเวทีกลางให้คนมาเจอกัน สมมุติว่า คุณอยากเจอเจ้าหน้าที่ กระทรวงมหาดไทย ท้องที่ท้องถิ่น อยากเจอกรมเจ้าท่า กรมชลประทาน สมมุติว่าชาวบ้านมีข้อพิพาทกับ ชลประทาน เราก็ต้องเชิญชลประทานมาพูดคุย”

นอกจากปัญหาภัยแล้งแล้ว ปัญหาอุทกภัยเป็นปัญหาใหญ่ที่ชาวบ้านในจังหวัดเพชรบุรีได้รับผลกระทบ รุนแรงและเฉียบพลัน ความเสียหายที่เกิดขึ้นกินบริเวณกว้างและเกษตรกรรมค้ำชีพที่นาข้าวหมื่นไร่เสียหาย เป็นปัญหาเร่งด่วนที่ บางครั้ง ภาคประชาชนรวมตัวกันนำเสนอปัญหาและทำหนังสือร้องเรียนไปที่ส่วนกลางให้มีการ แก้ไขปัญหาเร่งด่วนโดยทำหนังสือในนามของสภาองค์กรชุมชนจังหวัดเพชรบุรี เป็นตัวแทนชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน

“เรื่องน้ำ เป็นวิถีที่เราต้องดูแล เป็นสิ่งจำเป็นที่เราต้องใช้ น้ำสำคัญทั้งเรื่องอุปโภคบริโภค ด้านการเกษตร ถ้าเราไม่ดูแล ไม่ซบเคลื่อนเป็นรูปธรรม ปล่อยให้ต่างคนต่างใช้ ต่างคนต่างทิ้งขว้าง พอขาดน้ำ ชาวบ้านก็เริ่มเห็นว่า มันมีผลกระทบจริงๆ ไม่ใช่รอฝนอย่างเดียว เดียวนี้ฝนก็ไม่ค่อยตกต้องตามฤดูกาล พอมันตกก็ตกหนักจนท่วม เรา จะมีวิธีการแก้ไขอย่างไร เราก็ต้องมาคุยกัน ช่วยกันแก้ปัญหา เราจะผันน้ำมาจากไหนให้เดือดร้อนน้อยที่สุด คนที่ อยู่ที่ต่ำปลายคลองบางจากแถวบางตะบูน แถวทุ่งเพื่อ แถวบางห่อ วัดเขาตะเครา เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมนาน เรียกว่า “น้ำซำ” บางทีครึ่งเดือนน้ำก็ยังไม่ไป เราต้องช่วยเหลือเขาด้วย”

กว่า 5 ปีที่ผ่านมา สภาองค์กรชุมชนจังหวัดเพชรบุรีถูกให้ความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ในการเป็นเป็นพื้นที่ กลางในเรื่องการบริหารจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วม โดยเชิญหลายหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐและ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน เข้ามาร่วมกันซบเคลื่อน โดยให้ทุกคนเสนอปัญหาในตำบลของ ตนเอง แล้วนำขึ้นไปเป็นวาระระดับจังหวัด โดยต้องทำให้เห็นภาพใหญ่ทั้งพื้นที่ที่น้ำท่วมและพื้นที่ที่น้ำแล้งตลอด เส้นทางแม่น้ำลำคลอง ในขณะที่เดียวกันก็มีบทบาทในการทำให้ชาวบ้านในพื้นที่หนึ่งเข้าใจความเดือดร้อนของ ชาวบ้านอีกพื้นที่หนึ่งและมีการตกลงกัน เคารพกติกาที่ตกลงกันไว้ในการใช้สายเดียวกันทั้งคนต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

“การบริหารจัดการน้ำ น้ำแล้ง น้ำท่วม มีผลกระทบต่อเกษตรกร เกษตรกรเดือดร้อน ข้อสำคัญคือ เราลง ไปคุยกับชาวบ้าน หาข้อมูลลงพื้นที่ สภาองค์กรชุมชน เน้นลงพื้นที่เก็บข้อมูลเบื้องต้นและนำข้อมูลมาประชุมกัน เพื่อแก้ปัญหาให้ตรงกับความต้องการของพี่น้อง ทำให้สภาองค์กรชุมชนเข้มแข็งขึ้นมา และสภาองค์กรชุมชนของ เพชรบุรีก็มีเกือบครบทุกตำบลแล้ว” ฉลอง กล่าว

สภาองค์กรชุมชนจังหวัดเพชรบุรีนอกจากจะเป็นเวทีกลางในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำแล้วยังมีแนวทางไปสู่การอนุรักษ์แม่น้ำลำคลองและทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกับภาคประชาชนในจังหวัดเพชรบุรี โดยมีกิจกรรมอนุรักษ์แม่น้ำเพชรบุรีร่วมกับชมรมคนรักแม่น้ำเพชร จัดกิจกรรมเก็บขยะรักษาสิ่งแวดล้อมริมแม่น้ำ กิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมโดยเฉพาะการแห่เรือองค์ของจังหวัดเพชรบุรี เพื่อให้คนหันมาให้ความสำคัญกับแม่น้ำร่วมกันรักษาแม่น้ำอันเป็นเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชีวิต

“หุ่นยนต์ดินสอ” เทคโนโลยีดูแลผู้สูงอายุ ก้าวล้ำนวัตกรรมชุมชนห้วยงู

เมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัย จะมีประชาชนคนไทยสักกี่มากน้อยที่รวยก่อนแก่ และมีสุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคภัยต้องกินยาเป็นประจำ ส่วนใหญ่ล้วนแต่แก่และยากจน บางคนย่าแม่มีโรคประจำตัวแถมมาอีก ที่เหมาะจะเคราะห์ร้ายถูกทอดทิ้งไร้คนเหลียวแลก็มีไม่น้อย

แต่นั่นย่อมไม่ใช่ชะตากรรมของผู้สูงอายุที่ชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงู อ.หันคา จ.ชัยนาท เพราะชุมชนแห่งนี้ขับเคลื่อนดูแลผู้สูงอายุตามกรอบแนวคิด “ครอบครัวอบอุ่น คุณภาพชีวิตดี ผู้สูงอายุมีคุณค่า นำพาสังคมก้าวหน้า” โดยมีรางวัลการันตีผลงานสร้างสรรค์ความมั่นคงและคุณภาพแห่งชีวิตที่ดีเป็นข้อพิสูจน์ ภายใต้การดำเนินงานของกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงู ซึ่งเป็นกลไกสำคัญและเป็นกุญแจแห่งความสำเร็จด้วยการเชื่อมโยงแผนงานและการทำงานร่วมกับ 9 เครือข่าย องค์กรต่างๆ ในชุมชนและผู้นำท้องถิ่น

สถานการณ์สังคมผู้สูงวัย...และบทบาทของชุมชนท้องถิ่น

สังคมไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยในอัตราเร่ง และในเวลาอีกไม่กี่ปีข้างหน้าจะกลายเป็นสังคมผู้สูงอายุ โดยสมบูรณ์ ตามคาดการณ์ โครงสร้างประชากรในปี 2574 ประเทศไทยจะมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปเพิ่มสูงขึ้นถึง 19 ล้านคนของประชากรทั้งหมด ส่งผลให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้รัฐบาลกำหนดวาระผู้สูงอายุเป็นวาระแห่งชาติ โดยมีแนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการผู้สูงอายุแห่งชาติ ครอบคลุมทั้งกลุ่มก่อนวัยสูงอายุ 25-59 ปี และผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป โดยกลุ่มก่อนสูงอายุรัฐบาลมีแผนส่งเสริมเน้นเรื่องการออม การไม่มองผู้สูงอายุเป็นภาระ มีวิธีการและการจัดการดูแลผู้สูงอายุ รวมทั้งปรับสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับสภาพผู้สูงอายุ

นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) จัดทำแผนบูรณาการด้านสุขภาพ โดยมีเป้าหมายให้ผู้สูงอายุได้รับการตรวจป้องกัน และดูแลสุขภาพพระยะยาวที่บ้านและในชุมชนตามระดับความจำเป็น สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรีมีระบบการเงินการคลังที่ยั่งยืนในการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง โดยใช้กลไกและเครื่องมือในชุมชนท้องถิ่นที่มีอยู่ เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน (อผส.) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ฯลฯ

สำหรับพื้นที่ตำบลห้วยงู อ.หันคา จ.ชัยนาท มีโครงสร้างประชากร ซึ่งประกอบด้วยผู้สูงอายุที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามแนวโน้มของสังคมไทยที่ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัย โดยจำนวนผู้สูงอายุในพื้นที่ตามทะเบียนราษฎร(ณ เดือนมิถุนายน 2561) คิดเป็นอัตราร้อยละ 20.15 ของจำนวนประชากรทั้งหมด หรือมีจำนวน 1,150 คน ต่อประชากรทั้งหมดในตำบลห้วยงู จำนวน 5,707 คน ซึ่งเป็นอัตราที่สูงมากกว่าอัตราเฉลี่ยของระดับประเทศ

(ขณะที่ตัวเลขเทศบาลตำบลห้วยงู ระบุผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลห้วยงูมีทั้งหมด 1,250 คน จากจำนวนประชากร 7,745 คน)

ในจำนวนผู้สูงอายุในตำบลห้วยงูประกอบด้วย ผู้สูงอายุติดเตียง จำนวน 5 คน ผู้สูงอายุติดสังคมคือดูแลตัวเองได้โดยไม่ต้องพึ่งผู้อื่น จำนวน 1,090 คน และกลุ่มผู้สูงอายุติดบ้านคือต้องพึ่งพาผู้อื่นบ้างในการประกอบกิจวัตรประจำวัน จำนวน 50 คน เพราะเป็นพื้นที่ชนบทและส่วนใหญ่ยึดอาชีพเกษตรกรรม ผู้คนในวัยทำงานและวัยเรียนต่างพากันไปอาศัยอยู่ในเมืองกรุงเทพฯ หรือเมืองใหญ่อื่นๆ ทำให้สภาพความเป็นจริงมีผู้สูงอายุในตำบลเทียบเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าที่ได้กล่าวมาข้างต้น

เมื่อเข้าสู่สังคมสูงวัย ผู้สูงอายุมักจะมีปัญหาตามมามากมายหลายประการ แต่ที่เป็นปัญหาหลักๆ เช่น ปัญหาเรื่องสุขภาพกายที่มีความเสื่อมตามอายุขัย มีโรคภัยประจำตัว ปัญหาเรื่องเงินหรือสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพ “แก่และจน” ขณะที่เบียดเบียนคนชราก็ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังมีปัญหาทางสังคม จากการที่ถูกกลดบทบาทลง และสุดท้ายปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมสอดคล้องกับการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ

“บริษัทสร้างสุขตำบลห้วยงู” เชื่อมโยงเครือข่ายดูแลผู้สูงอายุ

โจทย์ปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้แกนนำการพัฒนาในตำบลได้ลุกขึ้นมาจัดการวางแผนเตรียมความพร้อมในการดูแลผู้สูงอายุ โดยใช้ “กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงู” เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขปัญหาและเชื่อมโยงขบวนผู้คนในพื้นที่ ภายใต้ความเห็นร่วมกันว่า “ต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มากกว่าการบริหารจัดการที่เน้นสวัสดิการโดยใช้เงินเป็นตัวตั้ง”

ทั้งนี้ กองทุนฯ ได้วางแผนการดูแลผู้สูงอายุมาตั้งแต่ปี 2560 ในรูปแบบ “บริษัทสร้างสุขตำบลห้วยงู” ที่มีการเชื่อมโยงสานพลังสร้างชุมชนร่วมกัน 9 เครือข่าย ได้แก่ 1.กองทุนสวัสดิการชุมชน 2.กองทุนสุขภาพ 3.วัด 4.วัดในตำบลห้วยงู 5.อสม. 6.ชมรมผู้สูงอายุ 7.กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 8.โรงเรียน และ 9.โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล เป็นกลไกในการดูแลผู้สูงอายุตำบลห้วยงู โดยการบูรณาการ เชื่อมแผน เชื่อมระบบ เชื่อมงบ เชื่อมคน

โดยจะมีการประชุมกันทุกเดือน และเชื่อมโยงกลุ่มองค์กร และหน่วยงานอื่นๆ เช่น สภาองค์กรชุมชนตำบล สถานีตำรวจ ฯลฯ เข้ามาร่วมจัดทำแผนงานบูรณาการเครือข่ายในตำบลและภายนอก ขับเคลื่อนดูแลผู้สูงอายุตามกรอบแนวคิด “ครอบครัวอบอุ่น คุณภาพชีวิตดี ผู้สูงอายุมีคุณค่า นำพาสังคมน่าอยู่”

ดังที่ นางสาวอรรฉรมเศรษฐพงษ์รองนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลห้วยงู ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงู กล่าวว่า จุดเริ่มต้นของกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงูมาจากสถานการณ์ของจำนวนประชากรผู้สูงอายุในชุมชนที่เพิ่มสูงขึ้น ปัจจุบันมีสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุประมาณ 16% ของประชากรในพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่สอดคล้องกันกับประเทศไทยในการเข้าสู่สังคมผู้สูงวัย จึงเป็นสาเหตุให้สมาชิกกองทุนฯ ตระหนักถึงความสำคัญ และเตรียมความพร้อมเพื่อขับเคลื่อนการดูแลผู้สูงอายุแบบบูรณาการ

โดยเริ่มจากการก่อตั้งชมรมผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2546 และถือเป็นกลไกสำคัญที่มีบทบาทสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพให้แก่ผู้สูงอายุ เนื่องจากมีความใกล้ชิด เข้าใจสภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ รวมถึงสามารถเข้าถึงและพัฒนาผู้สูงอายุในชุมชนได้ดีที่สุด

จากนั้นได้ต่อยอดมาเป็น ‘กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงู’ ในปี พ.ศ. 2554 โดยมีวัตถุประสงค์คือการเน้นการจัดสวัสดิการดูแลผู้สูงอายุ ที่นอกเหนือจากการดูแลเรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้สามารถยกระดับไปสู่การช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ครอบคลุมในทุกๆ ด้าน อาทิ ผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง ยากไร้ และด้อยโอกาส พัฒนาสู่การสร้างคุณค่าและสร้างศักยภาพให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและเป็นกำลังหลักในการสร้างครอบครัวที่อบอุ่นให้เกิดขึ้นได้ ภายใต้แนวคิด “ครอบครัวอบอุ่น คุณภาพชีวิตดี ผู้สูงอายุมีคุณค่า นำพาสังคมน่าอยู่”

ด้วยเหตุนี้ กองทุนฯ จึงให้ความสำคัญต่อการวางแผนการดูแลผู้สูงอายุแบบบูรณาการและสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ด้วยการมีแนวทางการดำเนินงานที่เน้นให้สมาชิกและคนในชุมชนทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน และสามารถมีส่วนร่วมได้ในทุกขั้นตอนของการบริหารจัดการสวัสดิการ เพื่อนำมาสู่การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของการจัดสวัสดิการชุมชนที่สอดคล้องและสามารถตอบสนองกับสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่สามารถรองรับสังคมสูงวัยได้ในทุกมิติ ในรูปแบบที่ชื่อว่า “บริษัทสร้างสุขตำบลห้วยงู” ซึ่งเป็นองค์กรที่เกิดจากการทำงานแบบบูรณาการเชื่อมโยง 9 เครือข่ายเพื่อสร้างเสาหลักการทำงานร่วมกัน และเชื่อมโยงกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนบูรณาการเครือข่ายในการขับเคลื่อนดูแลผู้สูงอายุไปสู่การสร้างสวัสดิการทางสังคม

“จุดเด่นที่สำคัญของ ‘บริษัทสร้างสุขตำบลห้วยงู’ คือการทำงานแบบบูรณาการที่สามารถเชื่อมโยงทุกภาคส่วนทั้งภาคีเครือข่ายในระดับตำบลและนอกชุมชนต่างๆ ที่สำคัญ โดยใช้กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงูเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการร่วมกันจนเกิดเป็นผลงานที่เป็นรูปธรรม และสามารถเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตที่ดี รวมถึงเป็นตำบลต้นแบบด้านการสร้างความมั่นคงด้านสวัสดิการผู้สูงอายุ สู่ตำบลต้นแบบด้านการจัดสวัสดิการระดับประเทศ” รองนายกเทศมนตรีฯ บอก

กว่าจะมาเป็น “บริษัทสร้างสุขตำบลห้วยงู” กองทุนสวัสดิการชุมชนฯ ใช้เครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการขับเคลื่อนระบบสวัสดิการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในระยะยาว ได้แก่ การจัดเวที “ครอบครัวข้ามรุ่นเพื่อสร้างความอบอุ่นในครอบครัว” โดยแกนนำอาสาสมัครดูแลผู้สูงวัยวัยใส (อผส.วัยใส) เป็นผู้อบรมการดูแลผู้สูงอายุให้แก่เด็กและเยาวชนที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ในบ้าน เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้สูงอายุในครอบครัวกิจกรรมฟื้นฟูผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงด้านสุขภาพด้วยการสนับสนุนและจัดหาอุปกรณ์ฟื้นฟูสุขภาพ รวมถึงการสนับสนุนสวัสดิการชุมชนและผู้สูงอายุ เช่น การเยี่ยมบ้าน การตรวจสุขภาพ เป็นต้น

“กองทุนสวัสดิการชุมชน ฯ ต้องการจะดูแลผู้สูงอายุที่ไม่ใช่แค่ในเรื่องสิทธิหรือสวัสดิการทั่วไป แต่ต้องการดูแลให้ผู้สูงอายุรู้จักคุณค่าในตัวเอง เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อสังคม ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างครอบครัวที่อบอุ่นและก่อให้เกิดความสุขในชุมชนที่เข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน”นางสาวอรรณภรณ์กล่าว

วางยุทธศาสตร์ ประสานพลังเครือข่าย ร่วมพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

ในปีงบประมาณ 2561 กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงู ร่วมกับเทศบาลตำบลห้วยงู ดำเนินการกำหนดยุทธศาสตร์ 5 ด้าน เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลห้วยงู ดังนี้ 1. ยุทธศาสตร์ด้านสุขภาพ โดยให้ผู้สูงอายุสามารถดูแลสุขภาพตนเองและคนในครอบครัวและแนะนำคนในชุมชนได้ 2. ยุทธศาสตร์ด้านสังคม มีการส่งเสริมกิจกรรมในชมรมผู้สูงอายุหรือศูนย์บริการและในโรงเรียนผู้สูงอายุ

3.ยุทธศาสตร์ด้านสวัสดิการ โดยจัดสวัสดิการให้ผู้สูงอายุนอกเหนือจากสวัสดิการของรัฐ 4. ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจ มีการส่งเสริมอาชีพเพื่อให้ผู้สูงอายุมีรายได้ควบคู่ไปกับการส่งเสริมการออม และ 5.ยุทธศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีการปรับสภาพแวดล้อมในบ้านให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เช่น ห้องน้ำ แสงสว่าง และความสะอาด

การขับเคลื่อนแผนงานตามยุทธศาสตร์ 5 ด้านโดยทำงานเชื่อมโยง 9 เครือข่าย เพื่อให้เกิดการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น มีดังนี้

1.การพัฒนาสังคม มีการจัดตั้งโรงเรียนสร้างสุขผู้สูงอายุตำบลห้วยงู มีการวิพากษ์หลักสูตรการเรียนการสอนได้ 7 เนื้อหารายวิชา คือ วิชาพระพุทธศาสนา, วิชากฎหมายทั่วไป, วิชาส่งเสริมการดูแลสุขภาพ , วิชานันทนาการ, วิชาการ, วิชาส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น, วิชาส่งเสริมการฝึกอาชีพ แบ่งเป็น 3 ระดับชั้น คือ ระดับชั้นตรี,ระดับชั้นโท และระดับชั้นเอก เป็นกระบวนการที่เกิดมาจากกลุ่มหรือชมรมผู้สูงอายุในระดับหมู่บ้านหรือชุมชน

2.การพัฒนาด้านสุขภาพโดยสนับสนุนให้มีการอบรมเรื่องการดูแลสุขภาพ การออกกำลังกาย การตรวจสุขภาพให้ผู้สูงอายุ สนับสนุนให้ผู้สูงอายุฟื้นฟูร่างกายตนเองด้วยกายอุปกรณ์ในชุมชน มีทีมงาน อผส. , อสม., อผส.วัยใส ลงเยี่ยมบ้านผู้ป่วยติดบ้านติดเตียง และช่วยฟื้นฟูผู้ป่วยติดเตียงมีสุขภาพและกำลังใจดีขึ้น เป็นต้นการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ โดยมีการประเมิน 3 พัง ได้แก่ พังตน พังฟัง พังพา และมีการพัฒนาระบบบริการสุขภาพผู้สูงอายุ โดยการจัดตั้งเครือข่ายดูแลผู้สูงอายุในชุมชนการเปิดศูนย์บริการในชุมชนแห่งแรกในประเทศไทย

3.การพัฒนาด้านสวัสดิการสนับสนุนให้ประชาชนนำขยะมาแลกสวัสดิการชุมชนเพื่อรับสวัสดิการในผู้ยากไร้ การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงู โดยจัดสวัสดิการเงินฝากเงินออมวันละ 1 บาท คนละ 365 บาท /ปี เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงให้กับผู้ที่เป็นสมาชิกและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยสมาชิกจะ

ได้รับการช่วยเหลือ กรณีคลอดบุตร กรณีเจ็บป่วย ทุนการศึกษา กรณีเสียชีวิต อีกทั้งยังเป็นแหล่งศึกษาดูงาน และเป็นต้นแบบกับหน่วยงานอื่น

4.การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม มีการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุและผู้ด้อยโอกาส ผู้ยากจนในชุมชน ปรับที่อยู่อาศัยให้เอื้อต่อการใช้ชีวิตประจำวัน มีการระดมทุนเครือข่ายชุมชน เช่น วัสดุอุปกรณ์ สิ่งของแรงงาน เพื่อปรับสภาพบ้านให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง มีการซ่อมแซมบ้านให้ครอบครัวผู้สูงอายุและผู้ยากไร้แบบพอเพียง โดยการออกแบบของกองช่างเทศบาลตำบลห้วยงู และความร่วมมือจาก 9 เครือข่ายในชุมชน พร้อมทั้งบูรณาการกับหน่วยงานภายนอก เช่น พมจ. , พอช. เป็นต้น เพื่อให้ผู้สูงอายุและผู้ด้อยโอกาสมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงปลอดภัย และมีความสุข ดังคำนิยามว่า *“บ้านคือสุข แบบพอเพียงตำบลห้วยงู”*

นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านในระดับหมู่บ้าน มีการประเมินสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุตำบลห้วยงู ร้อยละ 100 ได้ปรับห้องสุขาให้เหมาะสมกับการใช้ของผู้สูงอายุ มีการจัดหาบ้านที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ร้อยละ 50 ผู้สูงอายุที่ยากไร้ได้รับการปรับสภาพบ้านให้เหมาะสมจากการระดมทุนในชุมชน ร้อยละ 50 ผู้สูงอายุที่ยากไร้ได้รับการซ่อมแซมบ้านให้เหมาะสมจากภาครัฐ

5.การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดทำบัญชีครัวเรือนสนับสนุนการเพิ่มรายได้ในบ้านที่ตกเกณฑ์ จปฐ. ส่งเสริมการเพิ่มรายได้จากการฝึกอาชีพเสริม และลดรายจ่าย ห่างไกลจากสารพิษ จากการปลูกผักสวนครัวไว้รับประทานเอง และจำหน่ายสู่ตลาด มีการส่งเสริมการประกอบอาชีพของครอบครัวและในศูนย์บริการชุมชน ทุกหมู่บ้าน การสนับสนุนการส่งเสริมอาชีพที่สร้างคุณค่าให้กับผู้สูงอายุในสังคม ส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษ และมีตลาดรองรับ มีการจัดตั้งโรงสีชุมชนเพื่อผลิตข้าวอินทรีย์ จำหน่ายให้กับสมาชิกหรือบุคคลทั่วไป และเป็นแหล่งศึกษาดูงานกับหน่วยงานอื่น

ชู “ห้วยงู” นำร่องใช้เทคโนโลยี“หุ่นยนต์ดินสอดู” ตอบโจทย์ผู้ป่วยติดเตียง

ในปี 2562 พัฒนาการการดูแลผู้สูงวัยในชุมชนห้วยงู ได้รับการยกระดับล้ำหน้าไปอีกขั้น เพื่อการดูแลผู้สูงวัยอย่างใกล้ชิด ลูกหลานที่ไปทำงานนอกบ้านไม่ต้องเป็นห่วงกังวล โดยมีการนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) “หุ่นยนต์ดินสอดู” จักรกลสายพันธุ์ไทยพีเจอร์สุดล้ำ ไม่เพียงแต่ดูแลสุขภาพแต่ยังแจ้งเตือนกินยา วัดความดัน ฯลฯ ให้แก่ผู้สูงอายุ แม้แต่บนเตียงหุ่นยนต์ดินสอดูก็จัดให้ได้อย่างพิถีพิถัน เพลงธรรมะ คาราโอเกะ หรือเล่นเกมฝึกสมอง ได้หมดถ้าผู้ป่วยสูงวัยรู้สึกสดชื่น

การใช้เทคโนโลยีหุ่นยนต์ดินสอดูดูแลผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลห้วยงู ถือเป็นพื้นที่ทดลองนำร่องเป็นแห่งแรกในประเทศไทย โดยสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) มีความต้องการพื้นที่ทดลองนำร่องในการนำหุ่นยนต์ดินสอดูมาช่วยดูแลผู้ป่วยในชุมชน ขณะที่กองทุนสวัสดิการชุมชนฯ และเทศบาลตำบลห้วยงู ได้สั่งสมประสบการณ์ในงานดูแลและเกื้อหนุนให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นมายาวนานและเป็นชุมชนตัวอย่างในระดับ

ดีเด่น และได้ถอดบทเรียนการดูแลผู้สูงอายุในตำบล จนได้ข้อสรุปว่าอยากได้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยสนับสนุนงานดูแลผู้ป่วยติดเตียง

เลิศฤทธิ์ พลนิกร นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลห้วยงู บอกว่า ในการถอดบทเรียนของชุมชนด้านการดูแลผู้สูงอายุ เราได้ข้อสรุปว่า อยากได้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการทำงานของ อสม. และผู้ให้บริการ ซึ่งในอนาคตเรามองว่าผู้สูงอายุจะมีจำนวนมากขึ้น ลำพังจิตอาสาในตำบลจะดูแลไม่ทั่วถึงเพียงพอต่อจำนวนผู้สูงอายุที่มีมากขึ้นสำหรับงบประมาณในการดำเนินโครงการนวัตกรรมหุ่นยนต์ฯ นั้น ได้รับงบประมาณจากสถาบันนวัตกรรมแห่งชาติ ส่วนงบประมาณที่ได้รับจาก สปสช.จะเป็นในส่วนของบริษัทเชื่อมโยง

นพ.ศักดิ์ชัย กาญจนวัฒนาเลขาธิการสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) กล่าวถึงการเอาหุ่นยนต์ดินสอด่ามาใช้ในพื้นที่เทศบาลตำบลห้วยงูว่าเป็นการทดลองนำร่อง โดยนำมาใช้ 6 ตัว กระจายให้กับผู้ป่วยติดเตียงที่มีอยู่ในตำบล เพื่อให้หุ่นยนต์ฯ เข้ามาช่วยดูแลทั้งในแง่ของการเจ็บป่วยและเรื่องทางสังคมด้วย

การดำเนินงาน ‘โครงการนวัตกรรมหุ่นยนต์ดินสอด่าเพื่อผู้ป่วยและผู้สูงอายุ เทศบาลตำบลห้วยงู อำเภอกันตัง จังหวัดชัยนาท’ เป็นความร่วมมือกับบริษัท ซีที เอเชีย โรโบติกส์ จำกัด เพื่อเป็นโครงการนำร่องการใช้งานนวัตกรรมหุ่นยนต์ดินสอด่าสำหรับดูแลผู้ป่วยและผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลห้วยงู เริ่มเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2562 โดยได้รับมอบหุ่นยนต์ทั้งหมด 6 ชุด นำติดตั้งที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลห้วยงู จำนวน 1 ชุด สำหรับให้เจ้าหน้าที่ด้านสาธารณสุขสามารถเฝ้าระวังดูแลผู้ป่วยและผู้สูงอายุได้อย่างทั่วถึงภายในพื้นที่ตำบลห้วยงู และบ้านผู้ป่วยผู้สูงอายุและผู้ป่วยติดเตียงในเขตพื้นที่บริการ จำนวน 5 ชุด เพื่อให้ญาติพี่น้องสามารถติดตามเฝ้าระวังดูแลผู้ป่วยผู้สูงอายุได้อย่างสม่ำเสมอ

‘หุ่นยนต์ดินสอด่า’ เพื่อผู้ป่วยและผู้สูงอายุ เป็นนวัตกรรมหุ่นยนต์ขนาดเล็กที่ถูกสร้างและพัฒนาขึ้นมาเพื่อรองรับเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มตัว ลดการทำงานของบุคลากรทางการแพทย์ แก้ปัญหาผู้ป่วยหรือผู้สูงอายุที่ขาดแคลนผู้ดูแล โดยทำงานร่วมกับมนุษย์ผ่านแอปพลิเคชันบนโทรศัพท์มือถือ จะทำหน้าที่คอยเฝ้าระวังความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับผู้ป่วยตลอด 24 ชั่วโมง สามารถมองเห็นได้ทั้งที่มีดและที่สว่าง และหุ่นยนต์ยังเป็นเพื่อนสามารถรับคำสั่งเสียงและตอบสนองกับคำสั่งนั้นๆ ทำหน้าที่เสมือนลูกหลาน ช่วยเพิ่มความสุขให้กับผู้ป่วยสามารถตั้งค่าแจ้งเตือนเป็นวิธีโอเพนคัลที่มีอิทธิพลต่อผู้ป่วยทำให้การดูแลและปฏิบัติเป็นไปในทางที่ง่ายขึ้นสามารถเพิ่มเนื้อหาความบันเทิงที่เป็นประโยชน์ และส่งผลทางด้านอารมณ์ทำให้ผู้ป่วยหรือผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตที่ดียิ่งขึ้น

อดิศักดิ์ วรวัชวลิต วิทยากรวิทยาลัยพยาบาลวิฑูรย์วิทยาการ หัวหน้า รพ.สต.ห้วยงู บอกว่า เงื่อนไขการรับหุ่นยนต์ดินสอด่า ไม่ใช่ทุกคนจะผ่านการประเมิน โดยเราตั้งเกณฑ์เงื่อนไข 3 ข้อ คือ 1. ต้องเป็นผู้ป่วยติดเตียงที่ได้รับการพัฒนาและฟื้นฟูสภาพร่างกายได้ 2.เป็นผู้สูงอายุที่ญาติจำเป็นต้องออกไปประกอบอาชีพข้างนอก ถ้าสามารถลดภาระการดูแล ทำให้ญาติหมดห่วง จะทำให้มีรายได้จากการทำงานเพิ่มขึ้น 3.กระบวนการการสื่อสาร หุ่นยนต์ต้อง

ใช้อินเตอร์เน็ต ใช้โทรศัพท์ จึงต้องใช้ในบ้านที่มีอุปกรณ์เหล่านี้ ปัจจุบันมีครอบครัวในชุมชนห้วยงูที่ได้รับ
หุ่นยนต์ดินสอดแล้ว 5 ตัว

ประเมินผลนำร่องผ่าน รพ.สต.ห้วยงูของหุ่นยนต์เพิ่มอีก 60 ตัว

การทดลองนำร่องใช้เทคโนโลยีหุ่นยนต์ดินสอดดูแลผู้ป่วยติดเตียงที่เทศบาลตำบลห้วยงูเป็นแห่งแรกของ
ประเทศไทย ได้รับการประเมินผลว่าประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง โดย นพ.ศักดิ์ชัย กาญจนวัฒนา เลขาธิการ
สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) พร้อมคณะ ได้ลงพื้นที่เทศบาลตำบลห้วยงู เพื่อรับฟังสรุปการ
ดำเนินงานการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ Long Term Care (LTC) การดูแลผู้สูงอายุโดยหุ่นยนต์ดินสอด เมื่อเดือน
กุมภาพันธ์ 2563 ที่ผ่านมา

โดยเลขาธิการ สปสช. กล่าวว่า การใช้นวัตกรรมหุ่นยนต์เป็นเรื่องของเทคโนโลยีเพื่อดูแลผู้ป่วยทำได้
รวดเร็ว เสริมระบบจากความห่างไกล การติดต่อทำให้ใกล้ชิด ทุกอย่างอยู่ระหว่างการทดสอบเพื่อความเหมาะสม
โดยทดลองมาประมาณ 1 ปี ได้รับประโยชน์ทั้งจากผู้ป่วย ญาติ คนดูแล สิ่งสำคัญคือด้านจิตใจ

ในโอกาสนี้ เลขาธิการ สปสช. ได้เยี่ยมบ้านผู้ป่วยชื่อนางแป้งหอม สวนเมือง อายุ 75 ปี ป่วยด้วยโรค
ความดันโลหิตสูง เส้นเลือดสมองตีบเบาหวานปัจจุบันเป็นผู้ป่วยติดเตียงทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเพราะมีหุ่นยนต์
ดินสอดช่วยดูแลทั้งด้านสุขภาพกายและจิตใจ ลูกหลานก็เบาแรงเบาใจลงไปได้มาก

อดิศักดิ์ เชาวลิตรวัชระ หัวหน้า รพ.สต.ห้วยงู กล่าวว่า หุ่นยนต์ดินสอดมีจำนวน 6 ตัว อยู่ที่ รพ.สต.
ห้วยงู 1 ตัว และที่บ้านผู้สูงอายุ 5 ตัว ปัจจุบันหุ่นยนต์ดินสอดมินิที่ประจำอยู่ที่ รพ.สต.ห้วยงู ได้รับการพัฒนาระบบ
เพิ่มประสิทธิภาพให้สามารถตรวจวัดอุณหภูมิในร่างกายของคนเราได้ เหมือนจุดคัดกรองที่คนไข้จะเข้ารับการ
รักษาพยาบาลทุกคนต้องผ่านการเฝ้าระวังคัดกรองมาก่อนในช่วงสถานการณ์โควิด-19

“ในช่วงเกิดการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 หุ่นยนต์ดินสอดที่ห้วยงู ซึ่งอภเครวัดอุณหภูมิอินฟาเรดได้
ด้วยยังทำหน้าที่ช่วยเฝ้าระวังและคัดกรองผู้ป่วยจากโควิด-19 โดยพื้นที่ตำบลห้วยงูมีผู้ที่เดินทางจากต่างถิ่นเข้ามา
พื้นที่ 339 คน จึงต้องวัดอุณหภูมิตลอด 14 วันที่กักตัว” หัวหน้า รพ.สต.ห้วยงูกล่าว

นอกจากนี้ในปีงบประมาณ 2564 รพ.สต.ห้วยงู ได้ทำโครงการต่อยอดโดยเสนอขอหุ่นยนต์ดินสอดเพิ่มอีก
60 ตัว โดยแบ่งเป็นหุ่นยนต์ตัวใหญ่ 10 ตัวที่เคลื่อนที่ได้ จะใช้สำหรับดูแลผู้ป่วยที่อยู่กับเป็นกลุ่ม ในโรงเรียน
โรงเรียน หรือชมรมฯ หรือที่อยู่ระหว่างกักตัว สำหรับเสริมพนัก เตือนกินยา ฯลฯ ส่วนตัวเล็ก 50 ตัว สำหรับผู้ป่วย
ติดเตียงที่อยู่ที่บ้าน โดยขณะนี้จำนวนผู้ป่วยติดเตียงในเขตเทศบาลตำบลห้วยงูมีทั้งหมด 59 คน

อรรวรรณ เศรษฐพงษ์ รองนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลห้วยงู ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชน
เทศบาลตำบลห้วยงู กล่าวถึงการนำพื้นที่เทศบาลตำบลห้วยงูเป็นพื้นที่นำร่องทดลองใช้หุ่นยนต์ดินสอดเพื่อดูแล
ผู้สูงอายุติดเตียงว่า เนื่องจากชุมชนห้วยงูมีเครือข่ายการทำงานในการดูแลผู้ป่วยที่เข้มแข็งมายาวนาน ทำให้มีความ
พร้อมในด้านระบบการดูแล อีกทั้งยังมีความพร้อมของบุคลากร อาสาสมัคร สถานที่ ระบบการสื่อสารสัญญาณ

โทรศัพท์ เนื่องจากหุ่นยนต์ต้องใช้ระบบอินเทอร์เน็ต และระบบการทำงานของหุ่นยนต์ที่ได้รับการพัฒนาเป็นลำดับขั้นถึง 4 เวอร์ชัน เพื่อตอบสนองต่อการดูแลผู้ป่วย โดยผลการทดลองนำร่องที่ผ่านมาประสบผลสำเร็จอย่างดี ทางเทศบาลตำบลห้วยงูและเครือข่าย จึงมีโครงการต่อยอดในปีงบประมาณ 2564 เพื่อให้การดูแลผู้ป่วยสูงอายุติดเตียงมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถแบ่งเบาภาระลูกหลานและอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี

ทั้งหมดนี้คือตัวอย่างการนำนวัตกรรม ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี มาผนวกกับระบบการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในทุกมิติของกองทุนสวัสดิการชุมชนฯ และเทศบาลตำบลห้วยงู สานพลังกับความพร้อมของภาคีเครือข่าย นับเป็นนวัตกรรมชุมชนที่น่าสนใจอย่างยิ่งในการเสริมสร้างความสุขให้กับผู้สูงอายุและคนในครอบครัว ตามแนวคิด“ครอบครัวอบอุ่น คุณภาพชีวิตดี ผู้สูงอายุมีคุณค่า นำพาสังคมน่าอยู่”

“หุ่นยนต์ดีสนอส” นวัตกรรมของคนไทยเพื่อดูแลผู้ป่วยติดเตียง

ต้องบอกว่าคนไทยมีฝีมือไม่แพ้ชาติใดในโลก พิสูจน์จากเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence : AI) ฝีมือคนไทยที่ชื่อ “หุ่นยนต์ดีสนอส” ผลงานการสร้างสรรคของ ‘เฉลิมพล ปุณโณทก’ ประธานเจ้าหน้าที่บริหารบริษัท ซีที เอเชีย โรโบติกส์ จำกัด บริษัทผู้พัฒนาและผลิต-จำหน่ายหุ่นยนต์รายแรกในประเทศไทย ที่ไม่ได้คิดแค่ให้ทันโลก แต่มีความคิดมุ่งมั่นที่จะเป็น “ผู้นำโลก” เลยทีเดียว

ความมุ่งมั่นในการพัฒนาหุ่นยนต์ดูแลผู้สูงอายุของเฉลิมพล เขาเล่าว่า มาจากอุดมการณ์ที่อยากทำอะไรที่ตอบแทนประเทศชาติมาตั้งแต่เป็นหนุ่มไฟแรง สมัยเรียนปริญญาตรีที่คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเล็งไปที่ 3 ธุรกิจหลัก คือ อุตสาหกรรมรถยนต์แห่งชาติ ธุรกิจไบโอเทคโนโลยี และเซมิคอนดักเตอร์ แต่ตนเองไม่มีความรู้ในเรื่องเหล่านี้เลยจึงตัดสินใจไปเรียนต่อ MBA ที่สหรัฐอเมริกา โดยตั้งใจไปดูดข้อมูลความรู้จากต่างชาติ

เมื่อเรียนจบเฉลิมพลเข้าทำงานกับบริษัทยักษ์ใหญ่ด้านการเงิน และทำโปรเจกต์ปรับปรุงระบบคอลเซ็นเตอร์ ทำให้ได้ข้อมูลความรู้จากบริษัทเทคโนโลยีหลายรายที่เข้ามาเสนองาน หลังจบโครงการเขาจึงบินกลับประเทศไทยเพื่อเดินตามความฝัน

เฉลิมพลปั้นบริษัท ซีที เอเชีย โรโบติกส์ จำกัด จากแรงบันดาลใจที่ตั้งชองต้องทำธุรกิจเกี่ยวกับนวัตกรรมเทคโนโลยี และติดตามข่าวสารต่างๆ กระทั่งเห็นเรื่องเด็กไทยสร้างหุ่นยนต์ออกไปแข่งขันคว้าแชมป์ระดับโลก จึงตามไปดูว่าหลังจากได้รับรางวัลแล้วพวกเขาทำอะไรกันแล้วพบว่าบางคนถูกบริษัทต่างชาติซื้อตัวไป หรือไม่ก็เป็นอาจารย์หรือทำอาชีพอื่น เนื่องจากเมืองไทยไม่มีบริษัททำธุรกิจผลิตหุ่นยนต์เชิงพาณิชย์อย่างจริงจัง

ในที่สุด เฉลิมพลจึงตัดสินใจตั้งบริษัทผลิตหุ่นยนต์ขึ้นมาในปี 2552 โดยเริ่มธุรกิจจากการหาเด็กเก่งที่จบด้านวิศวะและเชี่ยวชาญด้านหุ่นยนต์ พร้อมกับโจทย์จะผลิตหุ่นยนต์อะไรให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งหัวใจสำคัญคือต้องมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านจะดีที่สุดในที่สุด กระทั่งปีเ็อเดียวทำหุ่นยนต์ดูแลผู้สูงอายุและด้านบริการ กระทั่งก่อเกิดเป็น

หุ่นยนต์ “ดินสอ” จักรกลสายพันธุ์ไทยขึ้น และพัฒนาต่อยอดเป็นน้องดินสอมินิ ตัวแรกของโลกที่มีความเชี่ยวชาญในการดูแลผู้สูงอายุเฉพาะด้าน ซึ่งปัจจุบันส่งออกไปจำหน่ายที่ญี่ปุ่นและหลายประเทศในยุโรป

“เหตุที่บุกตลาดต่างประเทศก่อนเพราะคนไทยไม่ค่อยเชื่อมั่นมันผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยคนไทย หากส่งไปขายประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นเจ้าเทคโนโลยีได้ก็หมายความว่าหุ่นยนต์ดินสอได้รับการยอมรับว่าผ่านมาตรฐาน” เฉลิมพล บอกเหตุผล

สำหรับประสิทธิภาพของหุ่นยนต์ดินสอดูแลผู้สูงอายุ เช่น คอยกับลูกหลานแบบเห็นหน้า หรือวิดีโอคอล ลูกหลานไม่ต้องเฝ้าตลอดเวลา สามารถไปทำงาน ปล่อยให้ผู้สูงอายุอยู่ลำพังกับหุ่นยนต์ฯได้ ผู้สูงอายุสามารถกดปุ่มเรียกผู้ดูแลหรือรถพยาบาลฉุกเฉิน และแจ้งเตือนลูกหลานหรือผู้ดูแลทันทีเมื่อผู้สูงอายุหายไปจากสายตาทันทีฯ ฝ้าและแจ้งเตือนเพื่อป้องกันการล้มของผู้สูงอายุ

“รวมทั้งยังเตือนให้กินยาตรงเวลา วัดความดัน, แพทย์สามารถสอบถามอาการแบบเห็นภาพผ่านหุ่นยนต์ ส่งหันท้องเพื่อดูภาพมุ่มต่างๆ ได้อยากโทรหาใครก็ใช้นิ้วแตะหน้าจอเลือกภาพผู้อยากโทรหาระบบจะโทรออกให้ทันที แม้แต่เรื่องบันเทิง ก็ขอให้บอก หุ่นยนต์ดินสอ มีเมนูให้ผู้สูงอายุเลือกชมได้ตามชอบ ทั้งเพลง คาราโอเกะ ธรรมะ ออกกำลังกาย คลิปต่างๆ แม้แต่เล่นเกมฝึกสมอง ชะลอความจำเสื่อมก็มีให้” เฉลิมพลสาธยายความสามารถของหุ่นยนต์

นอกจากนี้หุ่นยนต์ดินสอ เวอร์ชัน 4 จะล้ำกว่าเดิม เช่น มีระบบเซ็นเซอร์ดมกลิ่น ทำให้ทราบถึงเวลาเปลี่ยนผ้าอ้อมหรือยี้ และยังมีเซ็นเซอร์ดมกลิ่นลมหายใจที่สามารถวินิจฉัยมะเร็งปอด มะเร็งตับ และวัณโรค ส่วนมือหุ่นยนต์จะติดตั้งหูฟังแพทย์ (Stethoscope) สำหรับฟังจังหวะการเต้นของหัวใจหรือจับสัญญาณความผิดปกติจากจังหวะการหายใจ ฯลฯ

แหล่งข้อมูล :

- 1.หนังสือ “สวัสดิการชุมชน เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน” จัดพิมพ์โดย วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วยอึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เรื่อง “ครอบครัวอบอุ่น คุณภาพชีวิตดี ผู้สูงอายุมีคุณค่า นำพาสังคมน่าอยู่ กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยสูง อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท” หน้า 12-26
- 2.รายงานผลการดำเนินงาน โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะรองรับสังคมสูงวัยในระดับพื้นที่ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยสูง อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท
- 3.สศช.ชี้แนวโน้มวัยทำงานลด สวนทางประชากรสูงวัยพุ่ง. กรุงเทพธุรกิจ 15 มกราคม 2563
- 4.‘ต้นแบบ’กองทุนสวัสดิการชุมชน พัฒนาเด็กเยาวชนและผู้สูงวัยชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน 14 พฤษภาคม 2561. กรุงเทพธุรกิจ
- 5.รู้ จักแล้วจะรัก ‘หุ่นยนต์ดินสอมินิ เวอร์ชัน 4’ หุ่นยนต์สัญชาติไทยที่เกิดมาเพื่อ สังคมผู้สูงอายุโดยเฉพาะ By PraornpitKatchwattana -October 30, 2018
- 6."ดินสอ" หุ่นยนต์สัญชาติไทย...ดังไกลระดับโลก ไทยรัฐฉบับพิมพ์ 19 พ.ค. 2561
- 7.หุ่นยนต์ดินสอ พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ป่วย ช่อง 9 อสมท. ชัยนาท 22 กุมภาพันธ์ 2563

- 8.สำนักเลขาธิการฯ สำนักสนับสนุนระบบบริการสุขภาพชุมชน / สปสช. เขต 3 นครสวรรค์ สำนักสนับสนุนระบบบริการสุขภาพชุมชน / สปสช. เขต 3 นครสวรรค์
- 9.สัมภาษณ์ นางสาวอรรณนเศรษฐพงษ์ ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท เดือนมิถุนายน 2563
- 10.สัมภาษณ์ นายอดิศักดิ์ เชาวลิตรวัชระ หัวหน้า รพ.สต.ห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท เดือนมิถุนายน 2563

‘น้ำพุโมเดล’การจัดการ ‘พืชกระท่อม’ โดยใช้ธรรมนุญตำบล จากยาเสพติดสู่ ‘พืชเศรษฐกิจใหม่’ ทดแทนมอร์ฟีน-ยารักษาโรค

เป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 70 ปีที่ ‘กระท่อม’ ถูกจัดให้เป็นพืชยาเสพติด ผู้คนส่วนใหญ่มักจะมองว่าผู้ที่เสพกระท่อมเป็นผู้ใช้แรงงาน เป็นชาวไร่ ชาวนา นำใบกระท่อมมาเคี้ยวเพื่อให้มีเรี่ยวแรงในการทำงาน หรือวัยรุ่นที่คึกคะนองเอามาตัดแปลงเป็น ‘น้ำกระท่อม’ โดยผสมยาแก้ไอบางชนิดและน้ำอัดลม เป็นยาเสพติดที่เรียกว่า ‘4X100’ เมื่อเสพแล้วจะทำให้มีความรู้สึกผ่อนคลาย สนุกสนาน

‘กระท่อม’ ถูกจัดให้เป็นพืชยาเสพติดตั้งแต่ปี พ.ศ.2486โดยมีการประกาศใช้ ‘พระราชบัญญัติพืชกระท่อมพุทธศักราช 2486’ มาตรา 5 ห้ามมิให้ผู้ใดเสพ ปลูก มี ซื่อ ขาย ให้ หรือแลกเปลี่ยนพืชกระท่อม เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน เพื่อประโยชน์ในการประกอบโรคศิลป์หรือวิทยาศาสตร์ ผู้ใดฝ่าฝืนมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 200 บาท หรือจำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือทั้งปรับทั้งจำ

อย่างไรก็ตาม **ผศ.ดร.นิวัติ แก้วประดับ** ภาควิชาเภสัชเวชและเภสัชพิษศาสตร์คณะเภสัชศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ผู้เขียนบทความเรื่อง ‘ใบกระท่อม สรรพคุณทางยา ประโยชน์และโทษ’ ได้เสนอความเห็นในบทความเรื่องนี้ตอนหนึ่งว่า

“กระท่อมเพิ่งปรากฏเป็นยาเสพติดต้องห้ามตามกฎหมายเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) ซึ่งเหตุผลที่แท้จริงของการออก พ.ร.บ.พืชกระท่อม พ.ศ. 2486เนื่องจากฝิ่นที่รัฐเป็นผู้ผูกขาดผลิตฝิ่นสุก ฝิ่นดิบ มีราคาแพง ทำให้คนหันมาสูบกระท่อมแทนฝิ่นดังนั้นจึงเห็นได้ว่าแท้ที่จริงการตรา พ.ร.บ.พืชกระท่อม พ.ศ. 2486 และใช้สืบเนื่องมาจนทุกวันนี้มีเหตุผลและหลักการทางการค้าทางภาษีของรัฐ หาใช่เพราะเหตุที่พืชกระท่อมเป็นพืชเสพติดเองไม่”

ปัจจุบันยังมี ‘พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ.2522’ กำหนดให้ ‘กระท่อม’ เป็นพืชยาเสพติดประเภท 5 (ประเภทเดียวกับกัญชา) ผู้ที่เสพมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 เดือน ปรับไม่เกิน 2,000 บาท (มาตรา 92) หากครอบครองโดยมิได้รับอนุญาต ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกิน 20,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ฯลฯ

ปลัดกระท่อมจากพืชยาเสพติดเป็น ‘สมุนไพร’

ในสมัยที่ยังไม่มียาฝรั่งหรือการแพทย์แผนปัจจุบัน หมอพื้นบ้านจะนำใบกระท่อมมาใช้เพื่อแก้ท้องเสีย ปวดเบ่ง ท้องเฟ้อ ท้องร่วง ปวดเมื่อยตามร่างกาย ทำให้อ่อนหลับ และระงับประสาทในภาคใต้ของไทยนิยมใช้ใบกระท่อมเคี้ยวกลืนเพื่อให้ทำงานได้ทนทาน และใช้รักษาโรคบางชนิด เช่น เบาหวาน แก้ปวดท้อง ไอ เจ็บคอ แก้ปวดฟัน ในมาเลเซียใช้ใบกระท่อมตำพอกแผล และนำไปเผาเผาให้ร้อนวางบนท้องรักษาโรคม้ามโต ฯลฯ

จากสรรพคุณทางยาหลายชนิดของกระท่อม สถาบันการศึกษาในประเทศไทยหลายแห่งได้ให้ความสนใจศึกษาและวิจัยเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทางการแพทย์ รวมทั้งเพื่อสร้างความมั่นคงด้านยา และฟื้นฟูภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ดำเนินงานศึกษาวิจัยพืชกระท่อมตั้งแต่ปี 2545 จนถึงปัจจุบันโดยดำเนินโครงการวิจัยครอบคลุมในมิติวัฒนธรรม พฤติกรรม สุขภาพ วิทยาศาสตร์และกฎหมาย

กระท่อมมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Mitragynaspeciosa* Korth เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ปานกลาง มีแก่นเป็นไม้เนื้อแข็ง สูง 10 - 15 เมตร ใบคล้ายใบกระทิง มีชนิดก้านใบแดงและใบเขียว ดอกกลมโตขนาดเท่าผลพุทรา ใบเป็นใบเดี่ยวสีเขียว เรียงตัวเป็นคู่ตรงข้าม แผ่นใบขนาดกว้างประมาณ 5-10 ซม. ยาวประมาณ 8-14 ซม. ดอกมีสีขาวอมเหลืองออกเป็นช่อตุ้มกลมขนาด 3-5 ซม. แห่ที่พบ บางจังหวัดของภาคกลาง เช่น ปทุมธานี แต่จะพบมากในป่าธรรมชาติบริเวณภาคใต้เช่น สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ตรัง สตูลพัทลุง สงขลา ยะลา ปัตตานี นราธิวาส และตอนบนของประเทศมาเลเซีย

ผศ.ดร.นิวัติ แก้วประดับ ภาควิชาเภสัชเวชและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ กล่าวถึงสรรพคุณของกระท่อมในบทความเรื่อง ‘ใบกระท่อม สรรพคุณทางยา ประโยชน์และโทษ’ ว่า พืชกระท่อมมีสารแอลคาลอยด์ *Mitragynine* อยู่ในใบ มีฤทธิ์ระงับอาการปวด เช่นเดียวกับมอร์ฟีน โดยมีความแรงต่ำกว่ามอร์ฟีนประมาณ 10 เท่า แต่มีข้อดีกว่ามอร์ฟีนอยู่หลายประการ เช่น กระท่อมไม่กดระบบทางเดินหายใจไม่ทำให้เกิดอาการคลื่นไส้ อาเจียน พัฒนาการในการติดยาเกิดช้ากว่ามอร์ฟีน หลายปีไม่มีปัญหาเรื่องอาการอยากได้ยา (Craving) จึงไม่มีกรณีผู้ติดกระท่อมก่อเหตุร้ายหรือพัวพันกับอาชญากรรมใดเลยใช้บำบัดอาการติดยาหรือมอร์ฟีนได้ ฯลฯ นอกจากนี้กระท่อมยังไม่มีสนธิสัญญาที่เป็นข้อตกลงระหว่างประเทศห้ามการปลูกเหมือนฝิ่น

ขณะที่หน่วยงานของรัฐโดยสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) กระทรวงยุติธรรม และกระทรวงสาธารณสุข มีความพยายามที่จะ ‘ปลดล็อก’ กระท่อมออกจากพืชยาเสพติดมาตั้งแต่ปี 2546 เพื่อนำมาเป็นพืชสมุนไพร ใช้ทางการแพทย์ การพาณิชย์ อุตสาหกรรม และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันต่างประเทศ เช่นเดียวกับกัญชาที่มีการปลดล็อกไปก่อนหน้านี้แล้ว

โดยล่าสุดคณะรัฐมนตรีชุดพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้มีมติเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2563 เห็นชอบในหลักการให้ปลดกระท่อมออกจากพืชยาเสพติด โดยมีการจัดทำเป็นร่างพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่

...) พ.ศ..... (การยกเลิกพืชกระท่อมจากยาเสพติดให้โทษ)เพื่อให้ผ่านเป็นกฎหมายออกมาใช้ และคาดว่ารัฐสภาจะผ่านการพิจารณา พ.ร.บ.ฉบับนี้ ภายในเดือนมิถุนายน-กรกฎาคมนี้

‘น้ำพุโมเดล’ ต้นแบบการจัดการกระท่อม

ตำบลน้ำพุ อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี มี 6 หมู่บ้าน จำนวน 1,920 หลังคาเรือน ประชากร 5,643 คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนยาง ปาล์มน้ำมัน ปลูกเงาะ ทุเรียน ลองกอง เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย ฯลฯ เป็นพื้นที่หนึ่งที่ชาวบ้านนิยมปลูกพืชกระท่อมเพื่อบริโภคในครัวเรือนมายาวนาน เช่น ใช้ใบสดเคี้ยวกลืนครั้งละ 1-3 ใบโดยรดก้านใบออก ทำให้รู้สึกกระปี้กระเปร่า มีเรี่ยวแรงทำงานในไร่สวน

นอกจากนี้ยังใช้แก้ปวดท้อง บิด แก้อาเจียน โดยใส่น้ำตาลทรายเล็กน้อยแล้วห่อใบเคี้ยว ใช้เพื่อรักษาโรคเบาหวาน โดยใช้ใบกระท่อม 9 ใบ ลูกหมากอ่อน 9 ลูก (ปลิดข้าวออก) ใส่น้ำ 3 แก้ว แล้วนำไปต้มเคี้ยวให้เหลือน้ำ 1 แก้ว นำมาดื่มหลังอาหาร 3 มื้อ ภายใน 1 เดือนจะเห็นผล ส่วนการใช้เพื่อลดความดันโลหิตสูง ลดน้ำตาลในเลือด จะใช้ใบสดนำมาเคี้ยวกลืนไม่เกินวันละ 3 ใบรวมทั้งยังใช้ใบกระท่อมในพิธีกรรม เช่น ไหว้ครูก่อนตีเหล็กทำมีด ทำเครื่องใช้ หรือไหว้บรรพบุรุษ

สงคราม บัวทอง กำนันตำบลน้ำพุ เล่าว่า เมื่อทางรัฐบาลมีนโยบายที่จะปลดล็อกพืชกระท่อมออกจากยาเสพติด ตนได้เข้าร่วมประชุมเรื่องนี้กับทาง ‘สถาบันสำรวจและติดตามการปลูกพืชเสพติด’ (สพส.) สำนักงาน ป.ป.ส. กระทรวงยุติธรรมในช่วงปี 2559 โดย สพส.ต้องการหาพื้นที่ศึกษาและวิจัยเรื่องกระท่อมก่อนที่จะมีการปลดล็อก ตนจึงได้เสนอให้ใช้พื้นที่ตำบลบ้านน้ำพุเป็นพื้นที่ศึกษา และชาวบ้านก็มีความพร้อมอยากจะทำให้มีการศึกษาวิจัยอย่างจริงจังว่ากระท่อมเป็นยาเสพติด หรือเป็นสมุนไพรที่มีประโยชน์กันแน่ ?

“ผมเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ในตำบลน้ำพุปลูกกระท่อม ใช้กระท่อมในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว และใช้กันมานานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่ก็ไม่มีปัญหาใดๆ เกิดขึ้นจากการใช้กระท่อม ทั้งเรื่องอาชญากรรม การลักขโมย การทะเลาะวิวาท หรือวัยรุ่นนั่วมั่วสุมเสพยากระท่อมก็ไม่มีจึงอยากให้ตำบลน้ำพุเป็นต้นแบบในการจัดการเรื่องกระท่อม อีกทั้งที่ผ่านมามีการผ่อนปรนเรื่องกระท่อมอยู่แล้ว เพราะหากผมไปโค่นต้นกระท่อมของชาวบ้านทั้งก็จะเกิดปัญหาทางการปกครอง” กำนันสงครามเล่าความเป็นมาของการศึกษาวิจัยกระท่อมที่บ้านน้ำพุ

เมื่อทาง สพส. เห็นชอบ สพส. จึงได้จัดทำ ‘โครงการศึกษาวิจัยเพื่อสำรวจและจัดทำฐานข้อมูลพืชกระท่อมพื้นที่นาร่องตำบลน้ำพุ อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี’ ขึ้นมาตั้งแต่ช่วงปลายปี 2559 (จนถึงปัจจุบัน) โดยมีมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์เข้าร่วมศึกษาวิจัยด้านผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยศึกษาผลกระทบด้านสังคมและชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาวิธีการสำรวจโดยใช้อากาศยานไร้คนขับ (UAV) สำรวจและจัดทำฐานข้อมูลการปลูกพืชกระท่อมในตำบลน้ำพุ 2. เพื่อศึกษาขั้นตอนและกระบวนการควบคุมพืชกระท่อมในชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของแต่ละพื้นที่ศึกษานาร่อง 3. เพื่อศึกษาความเป็นไปได้

ในกรณีหากจะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำกับควบคุมพืชกระท่อมอย่างโปร่งใสเป็นรูปธรรม และเป็นธรรมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

ผลที่คาดว่าจะได้ คือ 1.ข้อมูลการปลูกพืชกระท่อมเชิงภาพ เชิงตำแหน่งและพื้นที่ที่พืชกระท่อมรายต้นของหมู่บ้านนำร่อง สำหรับการจัดทำแผนที่แสดงตำแหน่งพืชกระท่อมเพื่อใช้ประโยชน์ในมาตรการกำกับติดตามและควบคุมพืชกระท่อมของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม 2.รูปแบบหรือโมเดลขั้นตอนและกระบวนการสำรวจเพื่อจัดทำข้อมูลพืชกระท่อมในชุมชนซึ่งเป็นรูปแบบและแนวทางที่สามารถนำไปปฏิบัติใช้ได้จริงกับการควบคุมพืชกระท่อมในพื้นที่อื่น ตลอดจนสามารถประยุกต์ใช้กับการกำกับควบคุมและติดตามพืชชนิดอื่นได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งในอนาคตสามารถให้ชุมชนและภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการได้อย่างสมดุลและเป็นธรรมเกิดความเข้าใจในทิศทางการควบคุมพืชกระท่อมร่วมกัน

ขั้นตอนเขียนกระท่อม 655 ครั้วเรือน-ติด QR-code 1,578 ต้น

ส่วนกระบวนการวิจัยมีกระบวนการและขั้นตอนการศึกษาวิจัย ดังนี้ 1.เสนอ สพส.เพื่ออนุมัติโครงการ 2.ป.ป.ส. ขอใบอนุญาตครอบครองต้นกระท่อมจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.)กระทรวงสาธารณสุข 3.พัฒนากระบวนการสำรวจต้นกระท่อม (ภาคสนาม) 4.เตรียมข้อมูลพื้นฐาน 5.จัดทำคู่มือการสำรวจ/บันทึก 6.พัฒนา Mobile App จัดเก็บข้อมูล

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน 1.จัดประชุมชี้แจงหน่วยงานในท้องถิ่น และชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน เพื่อให้ทราบวัตถุประสงค์และขั้นตอนการศึกษาวิจัย 2.สำรวจข้อมูลพื้นฐานของตำบล 3.อบรมเชิงปฏิบัติการทีมสำรวจข้อมูล 4.ดำเนินการสำรวจข้อมูลกระท่อม/สัมภาษณ์/บันทึกข้อมูล 5.วิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติ/เชิงแผนที่ 6.จัดทำรายงาน 7.คืนข้อมูลสู่ชุมชน/ประชาคม สร้างกติกาสู่ชุมชน 8.ติดตามและประเมินผล 9.สรุปผลโครงการ

กำนันสงคราม เล่าต่อไปว่า ในการศึกษาวิจัยเรื่องกระท่อมที่ตำบลน้ำพุนี้มีใจร่วมกันว่า *“หากมีการผ่อนปรนให้เคี้ยวกระท่อมในวิถีดั้งเดิมได้ จำนวนใบที่เคี้ยวต่อคน ต่อวัน ก็ใบจึงจะเหมาะสม และจำนวนต้นกระท่อมก็ต้นจึงจะเหมาะสมต่อครั้วเรือน รวมทั้งการควบคุมโดยชุมชนมีส่วนร่วมจะมีแนวทางหรือกระบวนการใดที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ภาครัฐ หากมีการปลดล็อกกระท่อม”*

ในปี 2560 จึงเริ่มจัดเวทีประชุมชี้แจงสร้างความเข้าใจกับชาวบ้าน โดยเริ่มที่บ้านดอนทรายหมู่ที่ 4 ก่อน และมีข้อตกลงร่วมกันของชาวบ้านว่า ให้ชาวบ้านปลูกหรือมีกระท่อมได้ครั้วเรือนหนึ่งไม่เกิน 3 ต้น หากเกินให้ตัดทิ้ง แต่ถ้ามีไม่ถึง 3 ต้น ไม่ให้ปลูกเพิ่ม

หลังจากนั้นจึงขยายผลไปทั้งตำบล โดยหน่วยงานที่ร่วมศึกษาวิจัยได้จัดอบรมการใช้เครื่องมือต่างๆ ในการสำรวจข้อมูลให้แก่คณะกรรมการทุกหมู่บ้าน เพื่อร่วมสำรวจข้อมูลกับหน่วยงาน โดยมีวิธีการ คือ 1.ใช้อากาศยานไร้คนขับจับพิกัด GPS ครั้วเรือนที่สำรวจ/ปลูกกระท่อม 2.ใช้แบบสอบถามครั้วเรือน 3.สำรวจต้น

กระท่อม โดยวัดเส้นรอบวง วัดความสูงของต้นกระท่อม และใช้อากาศยานฯ จับพิกัด GPS ต้นกระท่อม 4. ติดตั้ง Mobile App / QR- code ที่ต้นกระท่อมเพื่อเก็บข้อมูล และขึ้นทะเบียนผู้ปลูกกระท่อมฯ

จากการสำรวจข้อมูลทั้งตำบลพบว่า ในตำบลน้ำพุมี 6 หมู่บ้าน จำนวน 1,920 ครัวเรือน มีครัวเรือนที่ขึ้นทะเบียนปลูกกระท่อม 655 ครัวเรือน (ร้อยละ 34.11) ต้นกระท่อมที่สำรวจพบ 1,912 ต้น ต้นกระท่อมติด QR-code จำนวน 1,578 ต้น (ร้อยละ 82.53) ต้นกระท่อม (เกินครัวเรือนละ 3 ต้น) ที่ตัดทำลาย 334 ต้น (ร้อยละ 17.47)

ใช้ ‘ธรรมนูญตำบล’ ควบคุมกระท่อม-สร้างชุมชนเข้มแข็ง

หลังจากสำรวจข้อมูลในปี 2560 เสร็จแล้ว ในช่วงปลายปีนั้น กระบวนการศึกษาวิจัยและคณะกรรมการหมู่บ้านที่ร่วมสำรวจและวิจัยจึงเริ่มมีการจัดคืนข้อมูลสู่ชุมชน มีการจัดเวทีประชาคม และสร้างกติกาสังคมขึ้นมา โดยมีการจัดเวทีครั้งแรกเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2560 และครั้งที่สองเมื่อวันที่ 30 มกราคม 2561 และครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2561 ที่ห้องประชุมโรงเรียนท่าชีวิทยา ต.ตำบลน้ำพุ อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี โดยมีชาวบ้านและตัวแทนหน่วยงานต่างๆ เข้าร่วมเวทีครั้งนี้ประมาณ 800 คน

โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างการรับรู้ ความเข้าใจและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการใช้พืชกระท่อมในวิถีชุมชน จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผลกระทบที่มีต่อชุมชน ด้านสุขภาพของผู้ใช้ การบังคับใช้กฎหมายของภาครัฐ และแนวทางการทดลองควบคุมพืชกระท่อมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านธรรมนูญตำบล เพื่อการควบคุมพืชกระท่อม และสร้างชุมชนเข้มแข็งปลอดภัยจากยาเสพติด

กำนันสงครามอธิบายว่า ธรรมนูญตำบล คือข้อตกลงร่วมกันของชาวบ้านในตำบลน้ำพุ เพื่อสร้างกฎกติกาขึ้นมาควบคุมการใช้กระท่อม โดยมีการสอบถามความคิดเห็นหรือทำประชาคมจากชาวบ้านในตำบล แล้วนำมาร่างเป็นธรรมนูญตำบล เรียกว่า **‘ธรรมนูญตำบล เพื่อการควบคุมพืชกระท่อมและสร้างชุมชนเข้มแข็งปลอดภัยจากยาเสพติดพืชกระท่อม พื้นที่ตำบลน้ำพุ อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี’** ผ่านการรับรองจากที่ประชุมเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2561 และลงนามรับรองธรรมนูญโดยผู้ใหญ่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน กำนัน ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรท่าชี ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล นายก อบต.น้ำพุ และผู้แทนองค์กรภาคประชาชน

“ธรรมนูญตำบลนี้มาจากการทำประชาคมตำบลน้ำพุ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นข้อตกลง และเป็นแนวปฏิบัติให้จัดระเบียบสังคมให้เกิดความสงบเรียบร้อย เป็นแนวทางสร้างการควบคุม ป้องกันและแก้ไขพืชกระท่อมและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตำบลน้ำพุทั้ง 6 หมู่บ้านเป็นการปฏิบัติให้สอดคล้องกับจารีตประเพณี ดำรงรักษาไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยของสังคมตำบลน้ำพุ” กำนันสงครามบอกถึงเจตนารมณ์ของธรรมนูญฉบับประชาชนฉบับนี้

โดยมีสาระสำคัญ เช่น มีคณะกรรมการระดับหมู่บ้านและตำบลควบคุมการใช้ธรรมนุญตำบล มีข้อห้าม เช่น 1.ห้ามครัวเรือนที่ไม่ปลูกกระท่อมปลูกใหม่โดยเด็ดขาด 2.ห้ามบุคคลในครัวเรือนซื้อขายพืชกระท่อม 3.ห้ามนำพืชกระท่อมออกจากตำบล 4.ห้ามเด็กเยาวชนนั่งมั่วสุ่ม และมีพฤติกรรมที่เกี่ยวกับการเสพพืชกระท่อม 5. ห้ามมีการผลิต ประุงน้ำกระท่อม โดยส่วนผสมของยาแก้ไอ และยาชนิดอื่น 6.ห้ามปลูกกระท่อมเพิ่มเติม หลังการสำรวจของคณะวิจัยฯ 7.ห้ามครัวเรือนที่ขึ้นทะเบียนพืชกระท่อมขาดการประชุมทั้งในระดับหมู่บ้านและตำบล ที่มีวาระการประชุมเกี่ยวกับพืชกระท่อมเกิน 2 ครั้ง 8.ห้ามผู้ที่เสพพืชกระท่อมขาดการตรวจสุขภาพติดต่อกัน 3 ครั้งต่อปี และ 9.ห้ามผู้ที่ได้รับอนุญาตพกพาใบกระท่อมออกจากพื้นที่ 3 ตำบลในเขตรับผิดชอบของสถานี ดำรวจภูธรท่าซึกเกิน 30 ใบ

การปฏิบัติของผู้เสพพืชกระท่อม 1.ต้องลงทะเบียนประวัติกับผู้ใหญ่บ้าน 2.ต้องเข้าร่วมประชุมทุกครั้งที่มีวาระเกี่ยวกับพืชกระท่อม 3.ต้องตรวจสุขภาพประจำปีตามแผนตรวจสุขภาพของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล 4.ผู้เสพพืชกระท่อมที่มีใบรับรองจากกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านให้พกพาพืชกระท่อมในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรท่าซึกได้ไม่เกิน 30 ใบ 5.ผู้ใดหรือครอบครัวใดฝ่าฝืนให้คณะกรรมการควบคุมพืชกระท่อมตัดทำลายพืชกระท่อมทั้งหมดโดยไม่มีข้อยกเว้น

บทลงโทษ 1.มีหนังสือว่ากล่าวตักเตือน 2.ติดประกาศหนังสือเตือนไว้ที่ศาลาหมู่บ้าน 3.ตัดสิทธิประโยชน์หนังสือรับรองการพกพาพืชกระท่อม 4.ตัดทำลายพืชกระท่อม 5.ดำเนินการตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

เสนอกระท่อมเป็น ‘พืชเศรษฐกิจใหม่’ ทดแทนมอร์ฟิน-ยารักษาโรค

ศุภวัฒน์ กล่อมวิเศษ ชาวบ้านตำบลน้ำพุ ในฐานะผู้ใช้พืชกระท่อม-ศึกษาเรื่องกระท่อมมานาน และเป็นตัวแทนภาคประชาชนที่ลงนามในธรรมนุญตำบล กล่าวว่า ขณะนี้ (มิถุนายน 3563) การศึกษาวิจัยพืชกระท่อมในตำบลน้ำพุโดย ม.สงขลานครินทร์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยังไม่แล้วเสร็จ โดยเฉพาะการใช้พืชกระท่อมบำบัดรักษาโรคต่างๆ เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และใช้ทดแทนมอร์ฟินแก้ปวด ซึ่งหากผลการศึกษาพบว่าพืชกระท่อมมีสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ ดังกล่าว จะสามารถนำพืชกระท่อมมาใช้ประโยชน์และเพิ่มมูลค่าได้สูง เป็นพืชเศรษฐกิจใหม่ของชาวบ้าน ทดแทนยางพาราและปาล์มน้ำมันที่ราคาตกลงทุกวัน

“หากมีการปลดล็อกพืชกระท่อมแล้ว ผมอยากให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ โดยการปลูกกระท่อมเพื่อส่งใบจำหน่ายให้แก่ อัย.หรือมหาวิทยาลัยเพื่อนำไปผลิตเป็นยารักษาโรค เช่น เบาหวาน โรคความดันโลหิต รวมทั้งทดแทนการนำเข้ามอร์ฟินเพื่อแก้ปวดได้ด้วย ซึ่งจะช่วยให้ประเทศประหยัดการนำเข้า เพราะจากข้อมูลพบว่าประเทศไทยนำเข้ามอร์ฟินเพื่อใช้ทางการแพทย์ประมาณปีละ 9,000 ล้านบาท โดยจะเสนอให้ชาวบ้าน 1 ครัวเรือน ปลูกกระท่อมได้ครัวเรือนละ 100 ต้น ในพื้นที่ 1 ไร่ โดยปลูกแบบควบคุมในตาข่ายหรือกระโจม” ศุภวัฒน์บอก

ทั้งนี้ตาม พ.ร.บ.ยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 7) พ.ศ.2562 มาตรา 26/5 (4) กำหนดว่าผู้ประกอบอาชีพ เกษตรกรรมที่รวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์การเกษตรซึ่งดำเนินการภายใต้ความร่วมมือและกำกับดูแล ของหน่วยงานรัฐที่ทำหน้าที่ศึกษาวิจัยหรือจัดการเรียนการสอนทางการแพทย์ เภสัชศาสตร์วิทยาศาสตร์ฯลฯ สามารถร่วมผลิตและพัฒนาสูตรตำรับยาแผนโบราณหรือยาสมุนไพรได้เพื่อประโยชน์ทางการแพทย์(ดูรายละเอียด ทำยเรื่อง)

ส่วนกระท่อมที่มีคุณภาพดี ศุภวัฒน์บอกว่าเป็นพันธุ์ก้านแดง เพราะจะมีสารมิตรากัยนิน (mitragynine) สูง โดยเฉพาะกระท่อมที่ปลูกที่ตำบลน้ำพุ เพราะสภาพดินมีความเหมาะสม เป็นดินนา ฝนตกชุก มีความชื้น ปลูกโดยการเพาะเมล็ด หรือใช้พันธุ์ก้านแดงมาเสียบกิ่ง บำรุงโดยการใส่ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ ไม่ใช้สารเคมี ใช้ เวลา 1 ปีก็นำใบมาใช้ประโยชน์ได้ โดยใช้ใบขนาดกลาง คือไม่อ่อนหรือแก่เกินไป และใช้ใบที่ 3 จากยอดลงมา ส่วนกระท่อมที่ปลูกที่อื่นจะมีสารมิตรากัยนินน้อยหรือมีสรรพคุณน้อยกว่า

กำนันสงคราม กล่าวเสริมว่า ถ้าปลูกกระท่อม 1 ไร่ ชาวบ้านจะมีรายได้มากกว่าปลูกยางพาราอย่างน้อย 10 เท่า เพราะขณะนี้ยางพาราราคาไม่เกินกิโลฯ ละ 40 บาท ส่วนกระท่อม 1 กิโลกรัม จะมีใบประมาณ 700 ใบ ราคาประมาณกิโลฯ ละ 1,000 บาท ถ้าปลูกกระท่อม 1 ต้น จะมีรายได้ประมาณเดือนละ 3,000 บาท/ต้น

“กระท่อมเป็นพืชท้องถิ่นที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์มาตั้งแต่รุ่นปู่ ทวดจนถึงปัจจุบัน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิจัยด้านสุขภาพและอวัยวะต่างๆ พบว่ามีผลกระทบต่อตับน้อย จุลหาลงกรณ์ฯ ก็มาวิจัย ด้านสังคมที่ตำบลน้ำพุแล้ว พบว่ากระท่อมไม่ได้ทำลายสังคม แต่ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี ไม่เหมือนกับ สุราที่ทำให้ทะเลาะกัน แต่ก็ต้องมีการควบคุมการใช้ เช่น ไม่ให้เยาวชนอายุต่ำกว่า 18 ปีใช้ ไม่ให้ผสมแบบ 4 คุณ 100 และหากปลดล็อกพืชกระท่อมแล้ว ผมก็อยากให้พืชกระท่อมเป็นพืชเศรษฐกิจของประเทศ ปลูกเพื่อทำ ยารักษาโรคต่างๆ โดยให้ชาวบ้านปลูกครอบละ 1 ไร่ จะมีรายได้มากกว่าปลูกยางพารา โดยใช้ตำบลน้ำพุเป็น ต้นแบบ และขยายไปในพื้นที่ที่มีความพร้อม” กำนันสงครามกล่าวทิ้งท้าย

พ.ร.บ.ยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 7) พ.ศ.2562

มาตรา 26/5 ผู้อนุญาตจะออกใบอนุญาตให้ผลิต นำเข้า ส่งออก จำหน่าย หรือมีไว้ในครอบครองซึ่งยาเสพติดให้โทษในประเภท 5 ได้เมื่อปรากฏว่าผู้ขออนุญาตเป็น

(1) หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ศึกษาวิจัยหรือจัดการเรียนการสอนทางการแพทย์ เภสัชศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือเกษตรศาสตร์ หรือมีหน้าที่ให้บริการทางการแพทย์ เภสัชกรรม หรือวิทยาศาสตร์หรือมีหน้าที่ ให้บริการทางเกษตรกรรมเพื่อประโยชน์ทางการแพทย์หรือเภสัชกรรม หรือหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการ ป้องกัน ปราบปราม และแก้ไขปัญหาเสพติด หรือสภากาชาดไทย

(2) ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม ผู้ประกอบวิชาชีพเภสัชกรรม ผู้ประกอบวิชาชีพทันตกรรมผู้ประกอบวิชาชีพการสัตวแพทย์ชั้นหนึ่ง ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ หรือหมอพื้นบ้านตามกฎหมายว่าด้วยวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ทั้งนี้ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยและหมอพื้นบ้าน ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ

(3) สถาบันอุดมศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่มีหน้าที่ศึกษาวิจัยและจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับทางการแพทย์หรือเภสัชศาสตร์

(4) ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่รวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนซึ่งจดทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจเพื่อสังคมตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น หรือสหกรณ์การเกษตรซึ่งจดทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ ซึ่งดำเนินการภายใต้ความร่วมมือและกำกับดูแลของผู้ขออนุญาตตาม (1) หรือ (3) ทั้งนี้ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมดังกล่าว สามารถร่วมผลิตและพัฒนาสูตรตำรับยาแผนโบราณหรือยาสมุนไพรได้เพื่อประโยชน์ทางการแพทย์ ภายใต้ความร่วมมือและกำกับดูแลของผู้ขออนุญาตตาม (1) หรือ (3) ด้วย

หมายเหตุ :- เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษพ.ศ. 2522 ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานานและมีบทบัญญัติบางประการที่ไม่ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบันนอกจากนี้ปรากฏผลการวิจัยว่าสารสกัดจาก گیاهและพืชกระท่อมมีประโยชน์ทางการแพทย์เป็นอย่างมากซึ่งหลายประเทศทั่วโลกได้แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย เพื่อเปิดโอกาสให้มีการอนุญาตให้ประชาชนใช้ گیاهและพืชกระท่อมเพื่อประโยชน์ในการรักษาโรคและประโยชน์ในทางการแพทย์ได้ ฯลฯ

“กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนม”

เชื่อมร้อยภาคีสู่การพัฒนาเมืองในทุกมิติ-สานฝันสู่เมืองมรดกโลก

ความโดดเด่นเหนืออื่นใดของ “กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมคุ้มโสมพัฒนาเมือง” ที่สามารถยกเป็นหนึ่งในนวัตกรรมชุมชนต้นแบบแถบจังหวัดลุ่มน้ำโขงอยู่ตรงการผสมผสานกลมกลืนทั้งประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ร้อยเรียงเชื่อมประสานทุกภาคส่วน หลอมรวมชุมชนแห่งอดีตอาณาจักรศรีโคตรบูร ร่วมขบวนสานฝัน “พระธาตุพนม” สู่ “เมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม”

“กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมฯ” ไม่เพียงร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ หมุนกงล้อเชื่อม local สู่ global อย่างแข็งขันเท่านั้น แต่ยังร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้าตามยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองธาตุพนม และยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดนครพนม โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวที่เมืองนครพนมมีองค์พระธาตุพนมเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนหลายชาติพันธุ์

ดังที่ ‘ธนต์ชัย คำป้อม’ ประธาน ‘กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมคุ้มโสมพัฒนาเมือง’ กล่าวถึงจุดเด่นที่เป็นนวัตกรรมชุมชนของกลุ่มว่า เป็นกลุ่มที่ชุมชนรวมตัวกัน หรือ ‘คุ้มโสม’ กันขึ้นมา ภายใต้ความคิดอยากจะทำพัฒนาเมืองธาตุพนมให้ก้าวหน้าในทุกมิติ โดยอาศัยจุดเด่นคือองค์พระธาตุพนม เป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ทั้งการท่องเที่ยว การปรับปรุงพัฒนาเมือง อนุรักษ์อาคารเก่าแก่ ตลอดจนจนถึงการดูแลผู้ด้อยโอกาส

ย้อนรอยประวัติศาสตร์พระธาตุพนม

หากจะกล่าวถึงกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมฯ ก่อนอื่นคงต้องตามรอยประวัติศาสตร์พระธาตุพนมกันเสียก่อน....“พระธาตุพนม” ตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ห่างจากแม่น้ำโขงประมาณ 600 เมตร เป็นปูชนียสถานที่คนไทย-ลาว สองฝั่งโขงเคารพสักการะมาช้านานร่วมสองพันปี

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สุรพล ดำริห์กุล ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี บอกเล่าเรื่องราวทั้งตำนานและคติความเชื่อถึงประวัติความเป็นมาของพระธาตุพนมว่า พระมหากัสสปะและท้าวพญาทั้ง 5 พระองค์ ซึ่งประกอบด้วย พญานันทเสนแห่งเมืองศรีโคตรบูร, พญาจุลณีพรหมทัตแห่งเมืองจุลณี (ญวนหรือจามปา), พญาอินทปัตถนครแห่งเมืองอินทปัตถนคร (กัมพูชา), พญาคำแดงแห่งเมืองหนองหานน้อย (แถบเมืองอุดรธานี) และพญาสุวรรณพิงคาระแห่งเมืองหนองหานหลวง (สกลนคร) ได้ร่วมมือกันสร้างและอัญเชิญพระอรุรงค์ธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอกของพระพุทธเจ้า) บรรจุไว้ในพระเจดีย์

พระธาตุลักษณะพนมมีลักษณะเป็นเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานกำแพง ตามหลักฐานทางโบราณคดี พบว่ามีกักรจัดสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 โดยเริ่มจากพระธาตุที่มีฐานสี่เหลี่ยม มีงานประติมากรรม

ที่สะท้อนศิลปะของจาม ขอม และทวารวดี และยังสะท้อนศิลปะหลายยุคสมัยตลอดประวัติศาสตร์นับพันปีบนพื้นที่ชายฝั่งลุ่มน้ำโขง พระธาตุพนมได้รับการสักการบูชาจากประชาชนหลากหลายเชื้อชาติ ทั้งชาวไทย ชาวลาว ชาวเวียดนาม รวมถึงนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก

ขณะที่ ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ เสนอความเห็นไว้ว่า รูปแบบดั้งเดิมของพระธาตุพนมน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะจาม ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นในราวศตวรรษที่ 15 เมื่อถึงสมัยล้านช้างจึงมีการก่อเจดีย์ทรงระฆังเหลี่ยมทับเรือนธาตุที่มีมาแต่เดิม โดยขณะนี้กรมศิลปากรกำลังขุดชั้นดินบริเวณข้างพระธาตุเพื่อศึกษาหาอายุที่แท้จริงของพระธาตุพนม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการจัดทำข้อมูลเพื่อเสนอต่อองค์การยูเนสโกเพื่อให้พระธาตุพนมเป็นมรดกโลก

ช่วงเวลานานร่วมสองพันปีที่ผ่านมา พระธาตุพนมได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์หลายต่อหลายครั้ง โดยรูปแบบการบูรณะก็มีความคล้ายคลึงกับการบูรณะเจดีย์หลวงของล้านนา กล่าวคือมีการสร้างเจดีย์ครอบทับฐานดั้งเดิม รวมไปถึงการต่อขยายให้สูงขึ้น และสลักลวดลายโดยรอบ

การบูรณะซ่อมแซมเมื่อครั้งปี พ.ศ.2483-2484 ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยมีหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากร เป็นหัวหน้าในการบูรณะ กรมศิลปากรได้สร้างครอบพระธาตุองค์เดิมด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กตั้งแต่ชั้นที่ 3 ขึ้นไป มีรูระบายอากาศบนส่วนยอดรอบด้าน และต่อยอดให้สูงขึ้นไปอีก 10 เมตร รวมความสูงของพระธาตุ 57 เมตร

ต่อมา ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2518องค์พระธาตุพนมที่มีความเก่าแก่ได้พังทลายลงมา สันนิษฐานว่าในการบูรณะในสมัยจอมพล ป. ไม่ได้สร้างฐานล่างขึ้นมาใหม่ให้มีความแข็งแรง แต่ได้บูรณะโดยการครอบพระธาตุองค์เดิมด้วยคอนกรีตและต่อยอดพระธาตุให้สูงขึ้น ฐานล่างเดิมจึงรับน้ำหนักมากขึ้น เมื่อเกิดฝนตก น้ำฝนได้ไหลเข้าสู่รูระบายอากาศ จนเกิดความชื้นสะสมยาวนานหลายสิบปีจนทำให้อิฐที่ก่อเป็นองค์พระธาตุเสื่อมสภาพ พระธาตุพนมจึงหักพังลงมาสร้างความเศร้าโศกเสียใจให้แก่พี่น้องไทย-ลาวทั่วทั้งสองฝั่งโขง

ครานั้น ชาวนครพนมและผู้มีจิตศรัทธาหลากหลายชาติพันธุ์ทั่วสารทิศ ได้ร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์ให้กรมศิลปากร บูรณะใหม่ในรูปแบบเดิม โดยสร้างครอบฐานองค์เดิมซึ่งยังเหลืออยู่ประมาณ 6 เมตร ปัจจุบันเจดีย์มีรูปทรงสี่เหลี่ยมประดับตกแต่งด้วยศิลปลวดลายอันวิจิตรประณีตทั้งองค์ สูงจากระดับพื้นดิน 53 เมตร ฉัตรทองคำสูง 4 เมตร รวมเป็น 57 เมตร ฐานกว้างด้านละ 12.33 เมตร ฉัตรทองคำบนยอดพระธาตุมีน้ำหนักถึง 110 กิโลกรัม

หลังจากบูรณะเสร็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จมาทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2522และพระราชทานเทียนพรรษา ต้นไม้เงินต้นไม้มองเพื่อบูชาองค์พระธาตุเป็นประจำทุกปีตั้งแต่นั้นมา

องค์พระธาตุพนม เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนลุ่มน้ำโขงตอนกลาง แต่ละวันจะมีประชาชนจากทุกสารทิศมากราบนมัสการหลายพันคน ส่วนประเพณีสำคัญคือ ‘งานนมัสการพระธาตุพนม’หรืองานบุญเดือนสาม ที่สืบต่อกัน

มาแต่โบราณถึงทุกวันนี้ โดยจะจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 3 ของทุกปี และถือเอาวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันแรกของงาน และไปสิ้นสุดในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3

ส่วนการจัดงานนั้น ในช่วงเช้าของวันแรกจะมีพิธีดำน้ำแม่น้ำโขงเพื่ออัญเชิญรูปหล่อพระอุคุต (พระอรหันต์รูปหนึ่งในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช) แห่งมายังวัดพระธาตุพนม เพื่อให้ประชาชนกราบไหว้ เชื่อกันว่าผู้ที่สักการบูชาพระอุคุตจะก่อให้เกิดลาภผล ความมั่งมี ชะจัดภัยอันตราย ฯลฯ

หลังจากนั้นในช่วงก่อนเที่ยงจะมีพิธีถวายพีชภาค โดย ‘กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนม’ จะนำผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วฝักยาว และผลผลิตที่ได้จากที่ดินของวัดมาถวายพระธาตุ เพื่อให้ได้รับอานิสงส์อยู่ดีกินดี มีอายุยืนยาว นอกจากนี้ยังมีพิธี ‘เสียด่านหัว’ ให้แก่พระธาตุ หรือการถวายเงินเพื่อบำรุงพระธาตุพนม เป็นประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณ เป็นสัญลักษณ์การถวายเครื่องบรรณาการแด่ผู้สร้างพระธาตุพนม

ตอนค่ำจะมีการรำบูชาพระธาตุพนม และการแสดงธรรมเทศนาประกอบพิธีเวียนเทียนสักการะพระธาตุพนม โดยในแต่ละปีจะมีประชาชนชาวไทยและลาวหลังไหลเข้าร่วมนมัสการพระธาตุพนมวันละนับแสนคน ถือเป็นงานบุญประเพณีที่ใหญ่ที่สุดของชาวอีสาน

“กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนม” ตำนานที่ยังมีชีวิต

กล่าวสำหรับกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนม ซึ่งเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของประวัติศาสตร์มีชีวิตที่สัมผัสได้ และสืบสานมรดกวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นผ่านพิธีกรรมสำคัญที่จัดกันเป็นประจำทุกปีตามประเพณีงานบุญเดือนสาม ในพิธีถวายพีชภาคและพิธี ‘เสียด่านหัว’ ตามเรื่องตำนานและความเชื่อในการสร้างพระธาตุพนมที่ว่าพระมหากัสสปะและท้าวพญาทั้ง 5 พระองค์ร่วมมือกันสร้างพระธาตุพนมนั้น

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สุรพล ดำริห์กุล ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี เล่าต่อว่า ได้มีผู้คนทุกสารทิศในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงมาช่วยกันก่อสร้างจำนวนมาก ทั้งไทย ลาว ญวน และเขมร เมื่อสร้างเสร็จได้มีข้อตกลงและสาปแช่งต่อบรรดาผู้คนที่มาช่วยกันครั้งนั้นว่า ทุกคนถือเป็น “ข้าพระธาตุ” ไม่ว่าจะมิกิจงานใดที่เกี่ยวกับพระธาตุ ทุกคนและทุกครอบครัวถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องมาช่วยเหลือทำนุบำรุงพระธาตุสืบไป มิฉะนั้นจะมีอันเป็นไปและเกิดความวิบัติต่างนานา และผู้ที่ได้ให้การทำนุบำรุงจะได้รับความร่มเย็นเป็นสุข

ในคติความเชื่อของประชาชนในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงทั้งไทย ลาว และเขมรในอดีต จึงเชื่อกันว่า พระธาตุพนมมีมหัศจรรย์ หรือผีผู้เป็นใหญ่เฝ้าปกป้องรักษาดูแลองค์พระธาตุ สามารถให้คุณและโทษ ประชาชนและข้าพระธาตุให้เกิดความสุขร่มเย็น ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลธัญญาหาร

ด้วยเหตุนี้ในสมัยโบราณเมื่อครั้งยังไม่มีเขตแดนแบ่งแยกเป็นประเทศ ประชาชนในภูมิภาคนี้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในเทศกาลงานประเพณีนมัสการพระธาตุพนม จะมีประชาชนในแถบสองฟากฝั่งกลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งไทย ลาว ญวน และเขมร หลังไหลมาสักการบูชา และ “เสียด่านหัวพระธาตุ” หรือส่งส่วยพระธาตุในทุกๆ ปี

ด้วยความเชื่อที่ถือว่า เป็น “ข้าพระธาตุฯ” ที่สืบทอดต่อกันมา จึงถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องเดินทางมาบูชาและเสียค่าหัวพระธาตุ

แม้ปัจจุบันระบบการจัดงานนมัสการพระธาตุพนมของคณะกรรมการวัดจะเปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่ภาคราชการที่เข้ามาใหม่ก็ต้องเชื่อเชิญกรรมการวัดรุ่นเก่า ซึ่งเป็นตัวแทนของบรรดาข้าโอกาสขององค์พระธาตุพนมให้เข้ามามีส่วนสำคัญในการดำเนินงานด้วยเป็นวิถีปฏิบัติที่เคร่งครัด

อริราชย์ นันขันธ์ เขียนไว้ในเรื่อง “พิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสี้ยค่าหัวข้าโอกาสพระธาตุพนม” เผยแพร่เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2562 ว่า พิธีถวายข้าวพืชภาคของบรรดาข้าโอกาสขององค์พระธาตุพนม ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนานนั้น กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้ขึ้นทะเบียนให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติไทยไปแล้วเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ. 2561 ที่ผ่านมา

สำหรับชุมชนข้าโอกาสพระธาตุพนม ได้แก่ ชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ดังต่อไปนี้ ชุมชนข้าโอกาส ตำบลพระกลางทุ่ง ตำบลธาตุพนม ตำบลธาตุพนมเหนือ ชุมชนข้าโอกาส ตำบลน้ำก่ำ ตำบลอุมหม้า อำเภอหัวหินใหญ่ ชุมชนข้าโอกาส ตำบลนาแก ชุมชนข้าโอกาสตำบลฝั่งแดด ตำบลนาหนาด ตำบลนาถ่อน ตำบลบ้านกลาง ชุมชนข้าโอกาสตำบลแสนพัน ตำบลโพนแพง ตำบลดอนนางหงส์ ตำบลกุดฉิม และอำเภอเรณูนคร เป็นต้น

เสนอพระธาตุพนมเป็นเมืองมรดกโลก

จากประเพณี ความเชื่อ ความเคารพศรัทธาในองค์พระธาตุพนมที่มีมาเนิ่นนาน และที่สำคัญคือ องค์พระธาตุที่มีความโดดเด่น สวยงาม มีเอกลักษณ์ ชาวนครพนมจึงมีแนวคิดในการเสนอองค์พระธาตุพนมให้เป็นเมืองมรดกโลกต่อองค์การยูเนสโก (องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ /United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization = UNESCO) ซึ่งมีหน้าที่ในการรับรองและส่งเสริมการเป็นเมืองมรดกโลก เพื่อสร้างชื่อเสียงและความภาคภูมิใจให้แก่ชาวนครพนม รวมทั้งยังมีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วย

แนวคิดดังกล่าวเริ่มมาจากอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนมคนหนึ่งซึ่งเคยเป็นผู้ว่าฯ จ.พระนครศรีอยุธยาที่เป็นเมืองมรดกโลกมาก่อน (ปี 2534 ยูเนสโกได้ขึ้นทะเบียน ‘นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร’ เป็นเมืองมรดกโลก) จึงนำแนวคิดนี้มาขยายผล และเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม (นวนชมจารี พ.ศ.2533-2544) ได้พยายามสานต่อแนวคิดนี้ผ่านทางข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในจังหวัด สถาบันการศึกษา และญาติโยมมาอย่างต่อเนื่อง

ในเดือนกรกฎาคม 2559 จังหวัดนครพนมได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานเพื่อขอขึ้นทะเบียนพระธาตุพนมเป็นมรดกโลก และต่อมาได้จัดทำข้อมูลเพื่อเสนอพระธาตุพนมเข้าสู่บัญชีเบื้องต้น (Tentative List) ต่อกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกระทรวงวัฒนธรรม ฯลฯ

วีระ โรจน์พจนรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม (ในขณะนั้น) กล่าวว่า พระธาตุพนมเป็นศาสนสถานที่มีคุณค่าโดดเด่นเป็นสากล มีคุณสมบัติในการขึ้นทะเบียนมรดกโลกทางวัฒนธรรมของยูเนสโก 3 เกณฑ์ ได้แก่ เกณฑ์ที่ 1 เป็นตัวแทนที่แสดงถึงผลงานชิ้นเอกที่ทำขึ้นด้วยอัจฉริยภาพในการสร้างสรรค์ของมนุษย์ เกณฑ์ที่ 2 เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลยิ่งในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาสืบต่อในด้านการออกแบบสถาปัตยกรรมสถาน ประติมากรรม ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องหรือการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และ เกณฑ์ที่ 6 มีความคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์หรือบุคคลที่มีความสำคัญหรือความโดดเด่นในประวัติศาสตร์

ต่อมาเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2560 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้กระทรวงวัฒนธรรมนำเสนอพระธาตุพนมเข้าสู่บัญชีเบื้องต้น (Tentative List) ไปที่ยูเนสโก เพื่อนำเสนอเป็นแหล่งมรดกโลก

วันที่ 12 กรกฎาคม 2560 ที่ประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญ ครั้งที่ 41 ณ เมืองคราคูฟ ประเทศโปแลนด์ มีมติเห็นชอบให้บรรจุพระธาตุพนมในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นของศูนย์มรดกโลก องค์การยูเนสโก

ส่วนขั้นตอนการดำเนินการเพื่อให้พระธาตุพนมได้รับการขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลกในขณะนี้ก็คือการจัดทำร่างเอกสารนำเสนอ (Nomination Dossier) ไปยังยูเนสโกก่อนวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2564 หลังจากนั้นคณะกรรมการมรดกโลกจะพิจารณาและประกาศผลในเดือนกุมภาพันธ์ 2565 ว่าพระธาตุพนมจะได้ขึ้นบัญชีเป็นเมืองมรดกโลกหรือไม่?

“กลุ่มข้าโอกาสฯ ตุ่มโสมพัฒนาเมือง”

ปีพุทธศักราช 2561 “กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมตุ้มโสมพัฒนาเมือง” ก่อเกิดขึ้นคล้ายเป็นพลวัตของลูกหลานกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมแห่งอดีตอาณาจักรศรีโคตรบูรณที่มองการณ์ไกล ไม่เพียงแต่สืบสานหน้าที่ดูแลองค์พระธาตุพนมเท่านั้น แต่ภารกิจของลูกหลานกลุ่มข้าโอกาสฯ ในรุ่นหลัง ยังต้องการมีส่วนร่วมพัฒนาบ้านแปลงเมืองนครพนมให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปในทุกมิติอีกด้วย

รณตชัย คำป่อง ประธานกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมตุ้มโสมพัฒนาเมือง เล่าถึงความเป็นมาของกลุ่มฯ ว่า กลุ่มข้าโอกาสฯ เกิดจากการรวมตัวกันของชาวธาตุพนม มีคณะกรรมการจำนวน 18 คน มาจากหลากหลายภาคส่วน ทั้งนักธุรกิจ ครูบาอาจารย์ ลูกหลานกลุ่มข้าโอกาสฯ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยนครพนม ฯลฯ ที่ต้องการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้า พร้อมกับการสืบสานอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณี ศิลปะวัฒนธรรม ตลอดจนปรับปรุงอาคารบ้านเรือนที่มีความเก่าแก่ก่อสร้างมานานนับร้อยปีให้คงอยู่ และเป็นเอกลักษณ์ของเมืองธาตุพนม จึงรวมตัวกัน (ตุ้มโสม) จัดตั้งกลุ่มข้าโอกาสฯ ขึ้นมา

นอกจากนี้ เมืองธาตุพนมยังประกอบด้วยกลุ่มคนหลายเผ่าพันธุ์ มีทั้งคนไทยอีสาน ผู้ไท ลาว กะเลิงญ้อ จีน เวียดนาม มีวัฒนธรรม ประเพณี และอาหารการกินที่หลากหลาย กลุ่มข้าโอกาสฯ จึงอยากให้คนต่างถิ่นหรือนักท่องเที่ยวที่มาสักการะพระธาตุพนมแล้วกลับไป ได้แวะมาศึกษาและเรียนรู้วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของท้องถิ่น และยังเป็นส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนอีกด้วย

ประธานกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมคุ้มโสมพัฒนาเมือง เล่าถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาพระธาตุพนมทุกมิติ ซึ่งทางกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมฯ ชุมชนและหลายภาคส่วน ร่วมกำหนดและขับเคลื่อนตามแนวทาง “**ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์**” โดยได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน เช่นสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. มหาวิทยาลัยหลายแห่ง และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเอาไว้ 4 ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์พัฒนาเมืองนำอยู่ยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ริมโขงยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชน และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ตามยุทธศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น มีโครงการและแผนงานที่ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ **ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองนำอยู่** มีโครงการส่งเสริมการอนุรักษ์บ้านเรือนเก่า เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโครงการปรับภูมิทัศน์และจัดระเบียบเมือง พัฒนาปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค ซึ่งการอนุรักษ์อาคารบ้านเรือนเก่า ย่านเมืองเก่าที่โดดเด่นก็เช่น “**เฮือนนายฮ้อยฮุ่น**” ซึ่งเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์มีชีวิต

นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมอาชีพและการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับกลุ่มผู้มีรายได้น้อย เพื่อให้ประชาชนมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง ตามโครงการ ‘**บ้านมั่นคง**’ของพอช. ขณะนี้มีสมาชิกจำนวน 90 คนที่เข้าร่วมโครงการ โดยสมาชิกจะต้องออมเงินเพื่อเป็นทุนในการซื้อที่ดินและสร้างบ้านอย่างน้อยเดือนละ 100 บาท/ราย เริ่มออมเงินเมื่อกลางปี 2561 เมื่อมีสมาชิกครบ 100 รายจะจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถาน เพื่อซื้อที่ดินมาจัดทำโครงการบ้านมั่นคง โดยพอช. จะให้การสนับสนุนโครงการ

ยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ริมโขงมีโครงการและแผนงานเสริมสร้างความรู้และปรับเปลี่ยนทัศนคติเกษตรกรในการปลูกผักอินทรีย์ เป้าหมายพื้นที่ริมแม่น้ำโขงทั้งหมดในเขตเทศบาลธาตุพนม โดยมีการวิจัยการพัฒนาการผลิตพืชผักปลอดภัยและตลาดสีเขียว เพื่อให้เกษตรกรมีองค์ความรู้และทักษะการจัดการใช้สารอินทรีย์ทดแทนสารเคมีในการผลิตผักปลอดภัยสู่ผู้บริโภค และพัฒนาชุมชนต้นแบบศูนย์เรียนรู้การผลิตและการตลาดพืชผักอาหารปลอดภัยชุมชนเมืองธาตุพนมขับเคลื่อนไปสู่ความมั่นคงทางอาหาร

ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนจะเน้นส่งเสริมกลุ่มองค์กรและภาคีเครือข่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเมือง

ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประกอบด้วย โครงการส่งเสริมและพัฒนาภาคีเครือข่าย (น้อย) สสำรวจและปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อีกทั้งยังมีโครงการเสริมสร้างและต่อยอดการพัฒนาถนนสายวัฒนธรรม

ชุมชนคิด ท้องถิ่นหนุน

จากแหล่งศรัทธาองค์พระธาตุพนม ประกอบกับมีกลุ่มคนได้ร่วมคิด รวมตัวกันเพื่อกำหนดภาพอนาคตของเมืองธาตุพนมทั้งในเรื่องวิถีดั้งเดิม การอยู่อาศัย การทำมาหากิน และการเผยแพร่แรงศรัทธาผ่านการท่องเที่ยว

โดยชุมชน ท้องถิ่นเทศบาลตำบลธาตุพนมจึงได้สนับสนุนแผนงานความคิดดังกล่าวด้วยการบรรจุเป็นแผนการ
พัฒนา 3 ปีของเทศบาลตำบลธาตุพนม

ประกอบด้วย แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรและสิ่งแวดล้อมเมืองให้น่าอยู่ แนว
ทางการพัฒนาประชากรให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยทางเทศบาลตำบลธาตุพนมได้ตั้งกรอบงบประมาณไว้ใน
โครงการจัดทำแผนชุมชนยุทธศาสตร์เพื่อพึ่งพาตนเองในปี 2561 และปี 2562 งบประมาณปีละ 75,000 บาท โดย
มีวัตถุประสงค์เพื่อรับทราบปัญหาในชุมชนที่ควรได้รับการแก้ไขและพัฒนาให้ดีขึ้นทั้ง 14 ชุมชน

ยุทธศาสตร์แผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการจัดระเบียบชุมชน แนวทางการพัฒนาสาธารณูปโภค
พื้นที่ทางเศรษฐกิจในโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์เมืองธาตุพนม ปี 2561 และปี 2562
งบประมาณปีละ 30 ล้านบาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงสถานเมืองหน้าวัดพระธาตุพนมรวมหาวิหารให้
สามารถอำนวยความสะดวก รองรับคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวในการจัดศาสนพิธีกิจกรรมทางวัฒนธรรมและ
เสริมสร้างบรรยากาศที่งดงามให้แก่องค์พระธาตุ และเพื่อเป็นศูนย์รวบรวมและกระจายกิจกรรมเพื่อรองรับการ
ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของชุมชนและท้องถิ่นของจังหวัดนครพนม

นอกจากนี้ยังมีแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง แนวทางการพัฒนาเครือข่าย
เศรษฐกิจชุมชน โครงการจัดทำศูนย์ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนและเครือข่าย ปี 2561 และปี 2562 งบประมาณปีละ
100,000 บาท โครงการจัดการอบรมและศึกษาดูงานของผู้ประกอบการในท้องถิ่น ปี 2561 และปี 2562
งบประมาณปีละ 30,000 บาท โครงการขยายพันธุ์พืชเศรษฐกิจชุมชน ปี 2561 และปี 2562 งบประมาณปีละ
30,000 บาท

โดยในช่วงที่ผ่านมา เทศบาลตำบลธาตุพนมได้จัดกิจกรรมการอบรมและศึกษาดูงานร่วมกับมหาวิทยาลัย
นครพนม ศึกษาดูงานกับเทศบาลเมืองเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี และเป็นที่มาของการริเริ่ม ‘ถนนสาย
วัฒนธรรมเมืองธาตุพนม’ ขึ้น ซึ่งเป็นการดำเนินการร่วมกันของหลายภาคส่วน โดยใช้การเชื่อมโยงแผนงานที่เป็น
ข้อตกลงร่วมกัน มีหลายหน่วยงานเริ่มเข้ามาและพร้อมสนับสนุน

นอกจากนี้แผนการทำเกษตรริมโขงก็เป็นอีกแผนงานหนึ่งที่เทศบาลตำบลธาตุพนมได้บรรจุไว้ใน
แผนพัฒนา 3 ปี (พ.ศ.2560-2562) โดยการส่งเสริมวิถีเกษตรอินทรีย์ริมโขง ซึ่งปัจจุบันมี 2 หมู่บ้านที่ทำเกษตร
อินทรีย์โดยใช้พื้นที่ริมแม่น้ำโขงปลูกผักหมุนเวียนตลอดทั้งปี เช่น คენห่า ผักสลัด กะหล่ำปลี หอม ผักบุ้ง
ผักกาดขาว พริก มะเขือเทศ ข้าวโพด ฯลฯ

รวมทั้งการส่งเสริมให้ปลูกต้นดาวเรืองเพื่อให้เป็นแลนด์มาร์ค เพราะเมื่อดอกดาวเรืองบานสะพรั่งอยู่ริม
ฝั่งโขงกว้างไกลสุดหุดสุดตา นักท่องเที่ยวก็อยากจะมาเยือน มาเช็คอิน หรือถ่ายรูปเพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึก เป็น
การส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดนครพนมตามคำขวัญว่า **“สามที่สุดสุขที่สุด@นครพนม”**

คือ **ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด พระธาตุพนม, สวยที่สุด สะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 3 และงามที่สุด ทิวทัศน์
ริมฝั่งโขงจุดชมความงดงาม ตระการตาสองฝั่งแม่น้ำโขง ของจังหวัดนครพนมและแขวงคำม่วน สปป.ลาว ฯลฯ**

เชื่อมโยงการท่องเที่ยวทุกมิติเตรียมพร้อมสู่ “เมืองมรดกโลก”

สำหรับโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของท้องถิ่นในถนนสายวัฒนธรรมเมืองพนม โดยกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมคุ้มโสมพัฒนาเมืองเป็นผู้ดำเนินการนั้น ได้ดึงเอาจุดเด่นเมืองธาตุพนมที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ทำให้ผู้คนหลังไหลเข้ามาเคารพสักการะไม้ชาดสาย หนุนส่งให้เกิดระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น การค้าและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตลอดทั้งปีมาเป็นจุดแข็งและจุดขาย

เมื่อความรุ่งเรืองของเมืองขยายตัวทำให้เริ่มมีปัญหาที่อยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยเฉพาะพื้นที่ริมโขงและย่านเมืองเก่า จึงต้องปรับตัวและวางแผนรองรับการเติบโตของเมือง ทั้งการอนุรักษ์ย่านเมืองหรือชุมชนเก่าไปพร้อมกับพัฒนาพื้นที่ทางเศรษฐกิจใหม่ของเมืองไปพร้อมกันจึงก่อเกิด “ถนนสายวัฒนธรรมเมืองธาตุพนม” ขึ้นในปี 2561

ถนนสายวัฒนธรรมเมืองธาตุพนม หรือ “ถนนคนเดิน” เป็นสถานที่ที่ส่งเสริมเศรษฐกิจของท้องถิ่นและยังส่งเสริมกิจกรรมทางกายใจผ่านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น จัดขึ้นทุกเย็นวันเสาร์ บริเวณตลาดเก่า ตั้งแต่ริมแม่น้ำโขง-ขุมประตู่โขง มีการออกร้านจำหน่ายอาหาร ผักปลอดสารพิษ สินค้าพื้นบ้าน และการแสดงท้องถิ่น โดยในปี 2563 กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมฯ ยังเสนอโครงการส่งเสริมสุขภาพกายใจในถนนสายวัฒนธรรมเมืองพนมประจำปีงบประมาณ 2563 ด้วย

ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมฯ ได้ร่วมจัดทำปฏิทินการท่องเที่ยว 12 เดือน ตามคำขวัญอำเภอธาตุพนม “ไหว้พระธาตุพนม ชมวัดอุโบสถ มั่นแกวรสหวาน สำราญชายโขง จรรโลงวัฒนธรรม” อีกด้วย

“ส่วนการสนับสนุนให้พระธาตุพนมเป็นเมืองมรดกโลกนั้น กลุ่มข้าโอกาสฯ ได้จัดเวทีประชาคม ลงไปพูดคุยกับหมู่บ้าน โรงเรียนต่างๆ รวมทั้งจัดเวทีพูดคุยเรื่องพระธาตุพนมสู่เมืองมรดกโลกที่ถนนคนเดิน เพื่อให้ชาวธาตุพนมได้รับรู้ข้อมูล ร่วมกันสนับสนุนและเกิดความภาคภูมิใจที่พระธาตุพนมจะได้รับการเสนอชื่อให้เป็นเมืองมรดกโลกด้วย” ประธานกลุ่มข้าโอกาสฯ กล่าว

นอกจากนี้ในปี 2563กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมฯ ยังเตรียมเสนอโครงการคัดแยกขยะในชุมชนต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)ตามนโยบายของผู้ว่าราชการจังหวัดที่ต้องการให้ “หน้าบ้านงาม หลังบ้านสวย”ในพื้นที่ 14 ชุมชนในอำเภอธาตุพนม โดยเน้น 8 ชุมชนหลักรอบองค์พระธาตุ เพื่อให้มีบรรยากาศน่าท่องเที่ยว เชื่อมโยงกับการเสนอตัวเป็นเมืองมรดกโลก และเชื่อมโยงส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งความเป็นเมืองวัฒนธรรม เส้นทางท่องเที่ยวทางบก และการท่องเที่ยวทางน้ำที่โยงกลับมาหารากเหง้าประวัติศาสตร์และตำนานองค์พระธาตุพนม

ประธานกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมฯ เล่าถึงการท่องเที่ยวทางน้ำ ชมวิถีชุมชนริมสองฝั่งโขงและลำน้ำก่ำ ด้วยว่า ธาตุพนมมีลำน้ำขานทั้งสองข้าง อีกฝั่งเป็นแม่น้ำโขงที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงคนสองฝั่ง ตั้งแต่เหนือในประเทศจีนที่เรียกขาน “แม่น้ำหลานชางเจียง” (Lancang Jiang) จรดใต้ที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำที่

ประเทศเวียดนาม โดยแม่น้ำโขงช่วงนครพนมนั้น มีเรือท่องเที่ยวที่พาชมวิถีชีวิตสองฝั่ง ไทยและสปป.ลาว บอกเล่าเรื่องราวสายสัมพันธ์อันดีระหว่างคนสองแผ่นดินมาแต่โบราณกาลจวบจนบัดนี้

ลำน้ำอีกสายหนึ่งที่อำเภอธาตุพนม คือ “ลำน้ำก่ำ” ซึ่งหลังจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำก่ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ของในหลวงรัชกาลที่ 9 บรรลุสำเร็จ ทำให้ลำน้ำก่ำตอนล่างมีน้ำตลอดปี เกื้อกูลวิถีการทำเกษตร และกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของอำเภอธาตุพนม มีการล่องแพ ดึงดูดนักท่องเที่ยวและคณะศึกษาดูงานตลอดทั้งปี

การพัฒนาท่องเที่ยวทางน้ำดังกล่าวนี้ กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมฯ ได้มีส่วนร่วมกับทางจังหวัดนครพนม และมหาวิทยาลัยนครพนม เตรียมการจัดเวทีเสวนา หัวข้อ “การพัฒนาการท่องเที่ยวทางน้ำจังหวัดนครพนม” เมื่อเดือนมีนาคม 2563 ที่ผ่านมา แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ทำให้ต้องเลื่อนงานออกไปก่อน

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยนครพนม ได้ศึกษาโครงการยกระดับและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดนครพนม กิจกรรมพัฒนาแผนการท่องเที่ยวทางน้ำจังหวัดนครพนม เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูล ข้อเสนอแนะ รวมถึงปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงาน และเตรียมจัดงานเสวนาหลังจากที่ม.น.กวิจยมหาวิทยาลัยนครพนมได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูล และสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ หัวหน้าส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ก่อนนำเสนอแผนเข้าสู่จังหวัด เพื่อยกระดับพื้นที่ชุมชนให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต

ทั้งหมดนี้ คือก้าวอย่างของกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมที่เชื่อมโยงภาคีการพัฒนาต่างๆ ทั้งในระดับชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น จังหวัด สถาบันการศึกษา และหน่วยงานที่สนับสนุนการพัฒนาชุมชน เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาพระธาตุพนมทุกมิติ โดยยึดหลักการ “ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์” โดยมีเป้าหมายหนึ่งที่เป็นความฝันร่วมกันทั้งจังหวัดก็คือ การผลักดันให้ “พระธาตุพนมเป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม” ต่อไป

แหล่งข้อมูล :

- 1.ไทยโพสต์ “ชาวธาตุพนมทุ่มโฮมพัฒนาเมือง อนุรักษ์เมืองเก่า ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของ ‘พระธาตุพนม’ เมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม” เผยแพร่เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2562
- 2.เพจพอช.ภาคอีสาน 18 สิงหาคม 2019 หัวเรื่อง ถอดบทเรียนการพัฒนาเมืองทุกมิติที่เทศบาลตำบลธาตุพนม
- 3.สัมภาษณ์ ธนัตชัย คำป่อง ประธานกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนม ทุ่มโฮมพัฒนาเมือง. มิถุนายน 2563
- 4.สัมภาษณ์ ประกาศิต จันทศ กรมการกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนม ทุ่มโฮมพัฒนาเมือง. มิถุนายน 2563

นวัตกรรมชุมชน “เมืองลิงโมเดล”

จากกองทุนคุณธรรมสู่ความมั่นคงทางอาหาร

หากจะมองหา “ต้นแบบ” นวัตกรรมชุมชนระดับแถวหน้าของประเทศไทย หนึ่งในนั้นต้องยกให้ “เมืองลิงโมเดล” เป็นกรณีศึกษาพัฒนาการต่อยอดกองทุนสวัสดิการชุมชนให้ครอบคลุมและสรรค์สร้างความมั่นคงของมนุษย์ จากฐานราก “กองทุนคุณธรรม” โดยชุมชนเพื่อชุมชน “กินอิ่ม นอนอุ่น ทุนมี หนี้ลด” แผลขยายสู่ความมั่นคงทางอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพ ขับเน้นอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้โดดเด่นเพียงหนึ่งเดียวด้วยสวัสดิการสร้างแรงจูงใจในการ “เลี้ยงควาย” ต้นทางการเกษตรอินทรีย์ ภายใต้กระบวนการบูรณาการเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก

ถึงแม้ว่าตำนาน “เมืองลิง” ที่เล่าขานสืบต่อกันมาจะผูกพันกับช้าง และจังหวัดสุรินทร์ก็ได้ชื่อว่าเป็นเมืองหลวงของช้าง แต่ “เมืองลิง” ในวันนี้มีควายเป็นสัตว์เลี้ยงของชุมชนคู่กองทุนคุณธรรม และนับวัน “เจ้าทุย” จะยิ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ของลูกหลานบรรพชนชาวกวยที่อพยพมาตั้งรกรากยังเมืองลิงเมื่อครั้งอดีตกาล

ตำนานเมืองลิง วีรบุรุษชาวกวยผู้ก่อตั้งบ้านช้างป่า

เมื่อคราวเปิดงานมหัศจรรย์เมืองลิงโมเดล (Amazing Muangleeng Model) และเทศกาลท่องเที่ยวเมืองลิงโมเดล “เที่ยวเมืองรอง..ท่องเมืองลิง” เมื่อปีก่อน ประเสริฐ สุขจิต นายองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองลิง ได้เล่าตำนานเมืองลิงเอาไว้ว่า ตำบลเมืองลิงนั้น เป็นพื้นที่ดั้งเดิมของหอมที่ถูกปล่อยทิ้งร้าง อันเป็นที่มาของชื่อ “เมืองลิง” ซึ่งมีรากฐานมาจากภาษาเขมร ออกเสียงว่า “เมืองเลง” หมายถึงเมืองที่ปล่อยหรือเมืองร้างนั่นเอง ต่อมา มีชาวกวยหรือกวย อพยพมาจากเมืองอัตปือแสนแป แคว้นจำปาศักดิ์ ซึ่งอดีตเคยเป็นอาณาเขตของราชอาณาจักรสยามมาก่อน ได้มาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านเมืองลิง โดยชาวกวยนั้นได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มชนที่มีความชำนาญในการจับช้างป่ามาเลี้ยงไว้ใช้งาน

ตามตำนานยังเล่ากันว่า ในสมัยอยุธยา ช้างเผือกคู่พระบารมีของสมเด็จพระที่นั่งสุริยamarinทร์ ได้แตกโรงจากอยุธยา ครั้งนั้นเองที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่นำไปสู่การรวมตัวของสหายร่วมทางในการตามจับช้างเผือกกลับไปถวายพระเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย ตากะจะ เชียงขัน เชียงฆะ เชียงปุม เชียงลี เชียงไชย และเชียงสง ในพงศาวดารอีสาน จารึกไว้ว่าหมู่มิตรสหาย “เชียงสง” นั้น หลังจากมีการจับช้างเผือกได้ และนำไปถวายพระเจ้าอยู่หัวแล้ว สหายทุกคนล้วนได้รับฐานันดรศักดิ์ มีเพียง “เชียงสง” เท่านั้นที่ไม่มีฐานันดรศักดิ์ ยังคงอยู่กับชาว

บ้านเมืองสิงห์โดยใช้ชีวิตอย่างสมถะ นั้นเป็นเรื่องเล่า“ตำนานเชียงสง : วีรบุรุษลุ่มน้ำชี” ผู้ก่อตั้งเมืองสิงห์ ซึ่งกาลต่อมาอนุชนคนรุ่นหลังได้มีการปลูกสร้างศาลเจ้าพ่อเชียงสง ไว้เป็นที่เคารพสักการะ

ปัจจุบัน ตำบลเมืองสิงห์ อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลเมืองสิงห์ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ มีพื้นที่ 68.85 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 75,215.63 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 18 หมู่บ้าน อยู่ห่างจากตัวจังหวัดสุรินทร์ประมาณ 34 กิโลเมตร ทิศเหนือ จรดอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ทิศใต้ จรดอำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ทิศตะวันออก จรดตำบลชุมแสง อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ และทิศตะวันตก จรดอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

ตามข้อมูลสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ตำบลเมืองสิงห์ มีประชากรทั้งสิ้น 10,291 คน แบ่งเป็นชาย จำนวน 5,196 คน และหญิง จำนวน 5,095 คน มีจำนวนรวม 2,353 ครัวเรือน สภาพพื้นที่ทั่วไปของเมืองสิงห์ เป็นที่ราบลุ่ม ลาดเทจากด้านตะวันออกลงไปทางตะวันตก สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย มีลำห้วย 3 สายไหลลงสู่แม่น้ำชี ซึ่งไหลทอดจากทิศใต้ลงไปทางทิศเหนือ บรรจบกับแม่น้ำมูล ที่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม และเป็นแนวเขตกั้นระหว่างจังหวัดสุรินทร์กับจังหวัดบุรีรัมย์ ประชากรมีอาชีพหลักคือ การทำนาปี โดยปลูกข้าวหอมมะลิ ที่มีคุณภาพสูงอีกแหล่งหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์ ส่วนอาชีพเสริม ทำหัตถกรรมทอผ้าไหม จักสาน ปั่นหมอดินเผา เป็นต้น

“กองทุนคุณธรรม” โดยชุมชน เพื่อชุมชน “โนวเจียมเยียนเซาะ”

กองทุนคุณธรรมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ก่อตั้งเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2551 มีเป้าหมายเพื่อจัดสวัสดิการให้กับพี่น้องชาวบ้านในชุมชนดูแลกันตั้งแต่เกิดจนตาย การดำเนินงานของกองทุนฯ จะทำงานเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งภายในตำบลและนอกตำบล มุ่งเน้นให้เกิดความสุขทั้งกายและใจของคนในชุมชน กองทุนฯ จึงเป็นกุศโลบายในการให้เพื่อสร้างสังคม ให้อย่างมีคุณค่าและรับอย่างมีศักดิ์ศรี ตามหลักการของสวัสดิการชุมชน

นายวิเชียร สัตตธารา เลขาธิการกองทุนคุณธรรมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ เล่าถึงการก่อเกิดกองทุนคุณธรรมในช่วงเริ่มต้นว่า สวัสดิการชุมชนเป็นความท้าทายของสังคมไทย ยิ่งจุดเริ่มด้วยการเอาประชาชนเป็นตัวตั้ง มีการรวมกลุ่มกัน และดำเนินการโดยประชาชน ฟังแล้วชวนให้เกิดคำถามจะเป็นไปได้อย่างไรที่จะออมวันละบาทแล้วชุมชนจะช่วยเหลือกันได้ แต่พอทำไปสักพักเริ่มเห็นว่า “เออ มันใช่เลย” เพราะกองทุนสวัสดิการมีคำตอบครบจบในตัวเอง คือ มีคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของชุมชน มีการขับเคลื่อน มีส่วนร่วม มีการบริหารจัดการด้วยตัวเอง และร่วมรับประโยชน์

การจัดตั้งสวัสดิการชุมชนถือเป็นการระดมทุนในพื้นที่ โดยกระบวนการแรกต้องมี “ผู้ก่อการดี” ที่เสียสละหาแนวร่วมที่มีวิสัยทัศน์ร่วมกันเพื่อให้การขับเคลื่อนกองทุนเดินหน้าไปได้ ซึ่งในจังหวัดสุรินทร์ นับว่าโชคดีที่มีพระ

มหาวิระ พระนักพัฒนาที่ก่อร่างสร้างกระบวนการนี้ขึ้นมาโดยเอาบุญเป็นตัวตั้ง หลายตำบลในจังหวัดสุรินทร์ จึงเรียกการระดมทุนตั้งสวัสดิการชุมชนว่า “กองทุน”

เมื่อสอดคล้องกับการทำงานขับเคลื่อนชุมชนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) ที่เข้ามาช่วยหนุนตามโครงการสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชนที่เครือข่ายองค์กรชุมชนได้ริเริ่มดำเนินการและเสนอให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณสมทบ ทำให้กองทุนคุณธรรมเมืองสิงห์เติบโตใหญ่ครอบคลุมสวัสดิการชุมชนในทุกมิติ

กองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นแนวคิดในการรวมกลุ่มชาวบ้านในแต่ละชุมชนให้มารวมตัวกัน เพื่อช่วยเหลือกันในยามเจ็บไข้ได้ป่วย หรือเรียกว่า “กองทุนสวัสดิการวันละ 1 บาท” โดยสมาชิกจะต้องสมทบเงินเข้ากองทุนวันละ 1 บาท หรือเดือนละ 30 บาท แล้วนำเงินกองทุนมาช่วยเหลือสมาชิกตามระเบียบที่สมาชิกร่วมกันกำหนดเอาไว้ เช่น คลอดบุตรช่วยเหลือ 500 บาท เจ็บป่วยช่วยค่ารถไปโรงพยาบาลหรือค่ารักษาคนละ 100 บาท เสียชีวิต 5,000 บาท ฯลฯ แม้จะเป็นเงินไม่มากนัก แต่ทำให้ชาวบ้านได้ช่วยเหลือกันจริงๆ หากสมาชิกลาออกจะไม่ได้รับเงินสมทบคืน เพราะถือว่าเป็น “กองทุน”

ในช่วงเริ่มต้นก่อตั้งกองทุนคุณธรรมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์นั้น มีชาวบ้านในตำบลสมัครเป็นสมาชิก ประมาณ 200 ราย โดยสมาชิกสมทบเงินเข้ากองทุนปีละ 2 ครั้งๆ ละ 185 บาท รวมปีละ 370 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 2,030 คน มีเงินกองทุนประมาณ 2,158,000 บาท โดยจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิก 13 ด้าน เช่น คลอดบุตร 500 บาท เสียชีวิต 2,500-15,000 บาท ตามเกณฑ์อายุ

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ ยังได้ปรับทิศทางการช่วยเหลือโดยเอาสังคมเป็นตัวตั้ง เช่นการจัดสวัสดิการแต่งงานของคู่รักคู่ละ 10,000 บาท เพื่อเป็นทุนตั้งตัวภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดไว้ เพื่อแก้ปัญหาท้องก่อนแต่งและตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร สวัสดิการเพื่อการศึกษา มีทุกๆ 3 ปี เพื่อให้เด็กเข้ามาเป็นสมาชิก

นอกจากนั้น ยังตั้ง “สวัสดิการสุขภาพดี 5 ปีไม่มีเบิก” จัดของขวัญเพื่อเป็นของสมนาคุณแก่สมาชิก จัดสวัสดิการกองทุนให้แก่ทหารเกณฑ์คนละ 1,000 บาท และให้ทุนแก่นักเรียนสายวิชาชีพคนละ 1,000 บาท เพราะสายวิชาชีพสามารถต่อยอดเป็นอาชีพที่มั่นคงได้ กองทุนฯ จึงเป็นฐานเสริมสร้างให้ชุมชนเกิดความมั่นคงเป็นสุขภายใต้สโลแกน “กินอิ่ม นอนอุ่น ทุนมี หนี้ลด” หรือภาษาถิ่นที่เรียกว่า “โนวเจียเมียนเซาะ”

“สวัสดิการควายออกลูก” เสริมสร้างฐานเกษตรอินทรีย์

การพัฒนานวัตกรรมการชุมชน โดยกองทุนคุณธรรมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ นอกจากจะจัดสวัสดิการครอบคลุมทุกมิติ 13 ด้าน แล้วยังมีการจัดสวัสดิการที่ไม่เหมือนใครและไม่มีใครเหมือนนั่นคือ สวัสดิการสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์และส่งเสริมการเลี้ยงควาย

“..... กองบุญฯ ยังมีสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกที่เลี้ยงควาย หากควายออกลูกเราจะให้เงินช่วยเหลือตัวละ 200 บาท เพื่อเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกกองทุนฯ เลี้ยงและอนุรักษ์ควายเอาไว้ เพราะควายมีแนวโน้มที่จะลดลง

ชาวบ้านหันไปใช้ควายเหล็กกันหมด กองบุญฯ จึงส่งเสริมการเลี้ยงควายเพื่อนำมูลควายไปทำปุ๋ย ลดต้นทุนการทำไร่นา ลดปัญหาสุขภาพจากสารเคมี โดยเริ่มให้สวัสดิการควายที่ออกลูกตั้งแต่ปี 2559 ที่ผ่านมามีสวัสดิการควายไปแล้ว 248 ตัว รวมเป็นเงิน 49,600 บาท” วิเชียร บอกเล่าความเป็นมา

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์แผนชุมชนของกรรมการกองทุนฯ พบว่า ตำบลเมืองสิงห์ มีความเพียงพอและมั่นคงด้านปริมาณผลผลิตข้าว พื้นที่ทำนาที่มีศักยภาพในการผลิต 25,204 ไร่ สามารถผลิตข้าวหอมมะลิได้จำนวน 10,586 ตัน/ปี (เฉลี่ย 420 ก.ก./ไร่ x 25,204 ไร่) บริโภคเอง จำนวน 1,127 ตัน/ปี (ประชากร 10,300 x 0.30 ก.ก. x365 วัน) เหลือจำหน่ายและส่งออกนอกพื้นที่ 9,458 ตัน/ปี

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีศักยภาพในการผลิตแต่ปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไขก็คือ เกษตรกรมีต้นทุนปัจจัยการผลิตสูง ปุ๋ยมีราคาแพง หนี้สินครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น และส่วนใหญ่ทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยว เกิดปัญหาโรคเรื้อรังที่เกิดจากพฤติกรรม และการใช้สารเคมีเกษตร ซึ่งทำให้มีปัญหาคาการปนเปื้อนทางอาหารและสิ่งแวดล้อมเป็นพิษตามมา นี่เองจึงเป็นที่มาของ “สวัสดิการควายออกลูก”

“สวัสดิการควายออกลูก” จึงถือเป็นทุนและเป็นต้นทางของเกษตรกรอินทรีย์ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์เรื่องการส่งเสริมพื้นที่ความมั่นคง อาหารปลอดภัยของตำบล และมีการเชื่อมโยงงานกับสภาองค์กรชุมชนในการปฏิรูปชุมชนท้องถิ่นอยู่ดีมีสุข กำหนดเป็นยุทธศาสตร์ธรรมนูญตำบล หนึ่งตำบล หนึ่งแผนพัฒนา และมีการเชื่อมโยงกับคณะทำงานขบวนองค์กรจังหวัดสุรินทร์

“ตำบลเมืองสิงห์ผลิตข้าวได้พอกินตลอดปี และยังมีเหลือขายปีละเกือบหนึ่งหมื่นตัน หากเราผลิตข้าวปลอดภัย สารเคมี และผักอินทรีย์โดยใช้ปุ๋ยจากมูลควายทั้งหมดจะทำให้เราเป็นแหล่งผลิตอาหารที่ปลอดภัย สามารถส่งไปขายได้ทั่วโลก ทำให้คนปลูกและคนกินปลอดภัยและขายได้ราคาดีกว่าการใช้สารเคมีด้วย” วิเชียร บอก

“ผมถือว่าควายเป็นต้นทางของการทำเกษตรอินทรีย์ จึงส่งเสริมให้สมาชิกเลี้ยงควาย เพื่อเอามูลควายไปทำปุ๋ย ตอนนี้อยู่ในตำบลเมืองสิงห์มีควายทั้งหมดประมาณ 1,020 ตัว เป็นควายของสมาชิกจำนวน 882 ตัว มีสมาชิกเลี้ยงควาย 221 ครอบครัว ได้มูลควายปีละ 1,865 ตัน เอาไปใช้ในไร่นาได้มากพอ และให้ผลดี ช่วยลดต้นทุนการซื้อปุ๋ย และไม่มีสารเคมีตกค้าง” วิเชียร เล่าต่อ

เขายังย้อนทวนจุดเริ่มต้นตอนแรกๆ ว่า หลายคนมองว่าสวัสดิการควายออกลูกเป็นสวัสดิการที่ไร้สาระ แต่ลึกๆ แล้ว ควายเป็นกุศโลบายหนึ่งที่ทำให้เกิดสัมฤทธิ์ผล “โนวเจียเมียนเซาะ” เพราะเราไปส่งเสริมให้คนเลี้ยงควายมีศักดิ์ศรี จากเดิมที่มองว่าคนเลี้ยงควายเป็นคนจน แต่เมื่อไปสนับสนุน ควายในตำบลเมืองสิงห์เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แล้วเราไปสำรวจแต่ละหมู่บ้านพบว่า คนเลี้ยงควายมีภาระหนี้้น้อยกว่าคนไม่มีควายเลี้ยง บรรลุผล กินอิ่ม = คนเลี้ยงควายไม่ต้องแบ่งเงินไปซื้อปุ๋ยเคมี เพราะมีขี้ควายก็มีเงินกินอิ่ม, นอนอุ่น = เมื่อไม่มีหนี้สินเขาก็กินนอนอุ่นใจ หลับสบายไม่ต้องคิดมาก, ทุนมี = เขามีควาย ควายตกลูกปีละตัว เลี้ยงขายได้ มีทุน และหนี้ลด = มีทุนจากขายควายก็สามารถลดปลดหนี้ได้

“เรามองว่า ควาย เป็นต้นทางความมั่นคงทางอาหาร จึงไปทำตรงนั้น จุดประกายความภาคภูมิใจของคนเลี้ยงควาย ควายพันกว่าตัวเป็นแหล่งผลิตปุ๋ยอินทรีย์ หรือปุ๋ยคอก ในการทำพื้นที่อาหารปลอดภัย ควายเป็นการตอบโจทย์ กินอ้วนนอนอุ่นทุนมีหนี้ลด ครอบครัวยั่งยืนไม่ต้องซื้อปุ๋ยเคมี เขาผลิตอาหารปลอดภัยด้วยมูลควายแล้วควายที่ตกถูกปีละตัวเป็นทุนที่เขาปลดหนี้ได้ ครอบครัวยังมีความสุข สุขภาพแข็งแรง จากการเดินเลี้ยงควาย นี้เป็นจุดเล็กๆ สามารถพลิกฟื้นตรงนี้ได้ ควายเป็นจุดประกายเล็กๆ ไปสู่เป้าหมายการจัดสวัสดิการที่มีผลลัพธ์มากกว่าเงิน เมื่อเทียบไปกับเรื่องของปุ๋ยหรือผลตอบแทนที่เกิดจากควายมีค่าประเมินไม่ได้ มีมูลค่าสูงในเรื่องของจิตใจ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตดั้งเดิมของเขา ความภาคภูมิใจ ความมีความสุขกับการที่ได้เลี้ยงควาย” วิเชียรบอกเล่า

ละเอียต สุขจิต สมาชิกกองทุนฯ เล่าว่า ครอบครัวยั่งยืนเลี้ยงควายมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าเพื่อเอาไว้ไถนา ตอนนี้มีควายอยู่ 6 ตัว แต่ไม่ได้ใช้ควายไถแล้ว แต่ยังได้ประโยชน์จากควาย คือเอามูลไปทำปุ๋ยผสมกับเปลือกลูกตาลแล้วหมักเอาไว้ ปีหนึ่งจะได้ประมาณ 50-100 กระสอบ (50 กิโลกรัม) เอาไปใส่ในนาข้าว 3 ไร่ ใส่แปลงผัก หรือขายปุ๋ยมูลควายกระสอบละ 30-50 บาท และเคยได้สวัสดิการควายออกลูกแล้ว 7 ตัวๆ ละ 200 บาท หากครอบครัวยังต้องการใช้เงินก็จะขายควาย ถ้าเป็นลูกควายหย่านมแล้ว ราคาตัวละ 20,000 บาท ควายตัวเมียราคา 30,000 บาทขึ้นไป

ข้อมูลจากสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดสุรินทร์ ระบุว่าในปี 2562 มีเกษตรกรทั้งจังหวัดจำนวน 110,913 ราย เกษตรกรเลี้ยงควายรวมกันจำนวน 112,790 ตัว หรือเฉลี่ยครอบครัวละ 1 ตัว ควายทุยที่เลี้ยงนับวันลดจำนวนลงเพราะหันไปใช้ควายเหล็กช่วยทำงานกันหมด แต่ควายทุยมีค่าเป็นทรัพย์สินของครอบครัว เป็นทุนรอนที่เพิ่มพูนขึ้นทุกปี สนนราคาควายจะตกตัวละประมาณ 20,000-50,000 บาท หากเป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ก็ว่ากันตัวละแสนหรือขึ้นถึงตัวละล้านก็มี

หนุนนำความมั่นคงทางอาหาร ยึดโยงความหลากหลายทางชีวภาพ

ควายซึ่งอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน ได้รับการต่อยอดด้วย “สวัสดิการควายออกลูก” และพัฒนานวัตกรรมชุมชนไปสู่ความมั่นคงของชีวิตและความมั่นคงทางอาหาร โดยกรมการกองทุนและสมาชิก ร่วมมือร่วมใจกัน เดินหน้าขับเคลื่อนประสานยุทธศาสตร์กับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกตามที่กำหนดไว้ 3 ยุทธศาสตร์ คือ

หนึ่ง ยุทธศาสตร์สร้าง/ส่งเสริมพื้นที่ความมั่นคง อาหารปลอดภัย เรียนรู้ผลกระทบ การจัดการ สร้างสรรค์พื้นที่อาหารปลอดภัย จัดกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการกลุ่ม โดยชุมชน เพื่อชุมชน เพื่อความยั่งยืน ฝึกปฏิบัติการทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ในแปลงผักชุมชน เช่น กลุ่มบ้านกรูด ชุนอินทร์

สอดรับกับยุทธศาสตร์ของแผนจังหวัดสุรินทร์ (พ.ศ.2561-2564) ตามวิสัยทัศน์ “เมืองเกษตรอินทรีย์ วิถีช้างไทย ผ้าไหมสุรินทร์ สู่สากล” ที่มียุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เป็นหนึ่งในเป้าหมายสำคัญ

สอง ยุทธศาสตร์สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ลดเกษตรเชิงเดี่ยว ดูแล พื้นฟู ปลูกเสริม อนุรักษ์ป่าชุมชน ในพื้นที่ตำบลเมืองสิงห์ จำนวน 4 ป่า สำรวจและสร้างเส้นทางแหล่งเรียนรู้ ความหลากหลายทางชีวภาพป่าโคกตาบุงรณ์ สร้างแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา ในลำน้ำชี เป็นแหล่งพักผ่อน ที่หลบภัยวางไข่ ขยายพันธุ์ เพิ่มปริมาณเป็นอาหารธรรมชาติให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน รวมทั้งขยายประเด็นการสร้างเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติ ด้านป่าไม้ ในที่ดินเอกสารสิทธิ์ เพื่อเป็นแหล่งกำเนิดอาหารปลอดภัยจากธรรมชาติ ลดพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยวเป็นวนเกษตร หรือป่าหัวไร่ปลายนา เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ จำนวน 75 ครอบครัว รวมทั้งรวมกลุ่มทำเรือนเพาะชำชุมชน เพื่อสนับสนุนป่าครอบครัว

สาม ยุทธศาสตร์การบูรณาการเชื่อมโยงภาคีทั้งภายในและภายนอก ยกย่องเป็นฐานเรียนรู้ ศึกษา แลกเปลี่ยนกับองค์กรระดับชาติ ความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงภายในพื้นที่ที่มีการเชื่อมโยงกับองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองสิงห์ในการสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชนทุกปี สนับสนุนผ่านกองทุนสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) ในการทำโครงการอาหารปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหาร สร้างสุขภาวะชุมชน และโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช โครงการพระราชดำริของสมเด็จพระเทพฯ

นอกจากนั้น ยังมีการเชื่อมโยงกับโรงเรียนเมืองสิงห์วิทยา โรงเรียนบ้านกรูดหนองซำ โรงเรียนบ้านทุ่งนาค โรงเรียนบ้านทวารโพร โรงเรียนหนองเหล็กประชาพัฒนา โรงเรียนบ้านดงเค็ง ในการร่วมกิจกรรมบวชป่าทุ่งนาค การปลูกป่าเสริมและฟื้นฟูป่าทั้ง 4 แห่ง เชื่อมโยงกับมูลนิธิการศึกษาเพื่อโลกสีเขียว ร่วมอนุรักษ์ ร่วมวิจัย ขับเคลื่อนงานในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น ฟื้นฟูป่าโคกตมและป่าโคกตาบุงรณ์

เชื่อมโยงกับสภาองค์กรชุมชนตำบลเมืองสิงห์ในการปฏิรูปชุมชนท้องถิ่นอยู่ดีมีสุข จัดเวทีสภาพลเมืองสิงห์ ตำบลเมืองสิงห์ กำหนดยุทธศาสตร์ธรรมนูญตำบล หนึ่งตำบล หนึ่งแผนพัฒนา โดยเฉพาะแผนพัฒนาสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพ เชื่อมโยงกับคณะทำงานขบวนองค์กรชุมชนจังหวัดสุรินทร์ ในการขับเคลื่อนสวัสดิการชุมชน เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเป็นตัวแทนคณะกรรมการคงพื้นที่สอบทานกองทุนฯทุกปี การสนับสนุนให้เครือข่ายจัดการดำเนินงานขอสมทบงบประมาณจากรัฐบาล

นอกจากนั้น ยังได้เชื่อมโยงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในการขอรับการสนับสนุนจากคณะกรรมการกองทุนส่งเสริมสวัสดิการสังคม ในการจัดทำโครงการศึกษาบทเรียนกองทุนสวัสดิการชุมชน ตำบลเมืองสิงห์ เส้นทางเรียนรู้ป่าครอบครัวต้นแบบ ตำบลเมืองสิงห์ และจัดทำข้อมูลเป้าหมายผู้ยากลำบากเพื่อรับสงเคราะห์จากสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสุรินทร์ (พมจ.สุรินทร์) และเชื่อมโยงกับศูนย์ป่าไม้จังหวัดสุรินทร์ สนับสนุนกล้าไม้ป่าและเปิดเรือนเพาะชำชุมชน เป็นศูนย์กลางส่งเสริมการปลูกป่าครอบครัว ป่าชุมชนและการทำวนเกษตรของสมาชิกที่สนใจอีกด้วย

สำหรับบูรณาการสร้างความมั่นคงทางอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ สร้างป่าชุมชน มีเห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง อนุรักษ์แหล่งเพาะพันธุ์ปลา ฯลฯ เพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชน และโรงเรียนหลายแห่ง เช่น โรงเรียนกรูดหนองซำ (ประถมศึกษา) กองบุญฯ ประสานกับสำนักงาน

หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) จัดงบประมาณ 28,000 บาท มาจัดทำกระบวนอบรมเพื่อส่งเสริมให้โรงเรียนและนักเรียนทำแปลงเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ประมาณ 6 ไร่ เริ่มตั้งแต่ปี 2561

ครูศิริกานต์ วาที ผู้รับผิดชอบโครงการเกษตรอินทรีย์ บอกว่า เดิมพื้นที่แปลงเกษตรของโรงเรียนปล่อยทิ้งร้าง ไม่ได้ใช้ประโยชน์ และขาดแหล่งน้ำ เมื่อมีแนวคิดทำแปลงเกษตรจึงต้องระดมทุนจากชาวบ้านและหน่วยงานในท้องถิ่นเพื่อทำแหล่งเก็บน้ำ โดยใช้ตุ่มยักษ์ขนาดความจุประมาณ 1,500 ลิตร จำนวน 40 ใบเป็นแหล่งน้ำเพื่อทำเกษตร และมูลนิธิมิสซี วีระไวทยะ สนับสนุนด้านอุปกรณ์และโรงเรือนเกษตร มีการอบรมให้ความรู้แก่ครูและนักเรียนในการทำการเกษตรปลอดภัย โดยไม่ใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยหมักจากมูลวัว ควาย หมู ไก่ ใช้น้ำหมักชีวภาพป้องกันแมลงศัตรูพืช

ส่วนการปลูกผักสวนครัวมีหลากหลาย เช่น ผักบุ้ง คะน้า ผักกาด ต้นหอม ผักชีลาว ผักชีฝรั่ง มะนาว พริกขี้หนู กะเพรา โหระพา มะเขือเทศ ฯลฯ เพาะเห็ดต่างๆ เลี้ยงปลาตก กบ และหมูป่า ผลผลิตที่ได้ส่งขายในหมู่บ้านและขายให้โรงเรียนเพื่อทำอาหารกลางวัน เช่น ผักบุ้งกิโลกรัมละ 25 บาท เห็ดนางฟ้า 60 บาท นำรายได้เป็นกองทุนการศึกษาให้เด็กนักเรียน

“ปีนี้ขายผักไปแล้ว 2 รอบๆ ละ 400-500 บาท แม้รายได้จากการขายผักจะไม่มาก แต่ก็ถือเป็นการฝึกให้เด็กรู้จักการทำเกษตรปลอดภัย ไม่ใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยที่โรงเรียนและชุมชนมีอยู่ ทำให้เด็กมีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึง ป. 6 เด็กเล็กจะช่วยรดน้ำ เด็กโตช่วยดูแลแปลงผัก-เลี้ยงหมูป่า ผลผลิตส่วนหนึ่งขายให้โรงเรียนเพื่อทำอาหารกลางวัน เช่น ผักบุ้ง กวางจืด ต้มยำเห็ด ก๋วยเตี๋ยวใส่ผักที่เด็กปลูกเอง ทำให้เด็กและครูได้กินอาหารที่ปลอดภัย ตอนนี้กำลังจะปลูกเมล่อนในโรงเรือน ไม่ใช้สารเคมี เริ่มปลูกประมาณ 50 ต้น ผลผลิตจะเอาไปขาย ทำในเชิงธุรกิจ” ครูศิริกานต์ บอกถึงผลที่เกิดขึ้นและแผนงานที่จะทำต่อไป

“เราอยู่ที่บ้านขุนอินทร์ ต.เมืองสิงห์ เป็นกลุ่มหนึ่งที่ตั้ง กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรและป่าไม้บ้านขุนอินทร์ เป้าหมายเพื่อปลูกพืชผักปลอดสารเคมีจำหน่ายให้ โรงเรียน และโรงพยาบาลในเขต อ.จอมพระ ผักที่ปลูกก็มีผักกวางตุ้ง ผักคะน้า ผักชี แตงกวา แตงโม เป็นต้น เราอยากให้คนในชุมชนได้ทานอาหารที่ปลอดภัย” ธนวรรณ สุขจิตร กรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรและป่าไม้บ้านขุนอินทร์ บอกเล่าความภาคภูมิใจของ “ยายเล็ง” ยาวรัมย์ บ้านกรูด สมาชิกกองทุนคุณธรรมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ ผู้ปลูกผักปลอดสารเคมีในที่ดินสาธารณประโยชน์ของชุมชน บอกว่า “ภูมิใจที่ได้เข้าโครงการปลูกพืชผักปลอดภัย ยายชอบปลูกผัก มีความสุข เห็นพืชผักเติบโตทุกวัน เมื่อไปขายให้คนในชุมชนก็ดีใจ เขาได้กินอาหารที่ดี ร่างกายแข็งแรง ไม่มีสารเคมีเลย ใช้ธรรมชาติล้วนๆ”

สำหรับการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำชีที่ไหลผ่านตำบลเมืองสิงห์ สมาชิกกองทุนฯ ยังมีการทำซั้งหรือบ้านปลาจากยางรถยนต์หลายร้อยเส้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและเพาะพันธุ์ปลาหายากต่างๆ นับร้อยชนิด เช่น ปลากระทิง ปลาเกา แปะควาย เทโพ กาแดง ตะเพียนทอง พรหมหัวเหม็น แก้มขี้ หมอช้างเหยียบ ฯลฯ นอกเหนือไปจากการส่งเสริมให้ชุมชนใช้พื้นที่ว่างตามหัวไร่ปลายนาเปลี่ยนจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น ปลูก

อ้อย มันสำปะหลัง เป็นเกษตรผสมผสาน สร้างแหล่งอาหาร ลดการใช้สารเคมี โดยมีสมาชิกเข้าร่วม 75 ครอบครัว มีพื้นที่ทำเกษตรผสมผสาน 1,500 ไร่ ฯลฯ

กองทุนฯ ยังร่วมกับสมาชิกและชุมชนสร้าง “ป่าครอบครัว” ขึ้นมา โดยใช้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมที่ วิเชียร ซ้อมาเนื้อที่ประมาณ 38 ไร่ มาฟื้นฟูปลูกไม้ยืนต้นต่างๆ เพิ่มเติม ให้ธรรมชาติค่อยดูแล เทวดาช่วยรดน้ำ ไม่ซ้ำ ไม่นานป่าก็เริ่มกลับมาสมบูรณ์ เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ มีเห็ดป่าต่างๆ ที่กินได้กว่า 40 ชนิด มีหน่อไม้ ผักหวาน ไข่มดแดง น้ำผึ้งป่า ฯลฯ ให้ชาวบ้านทั่วไปเข้ามาเก็บกินและขาย สร้างรายได้และเป็นแหล่งอาหารให้ชาวบ้านนับร้อยครอบครัวในช่วงเข้าสู่ฤดูฝน เรียกว่า “โรงทานธรรมชาติ”

การสร้างป่า สร้างโรงทานธรรมชาติ สร้างอาหารปลอดภัยเพื่อชุมชน จึงเป็นวิถีที่ลึกซึ้งเข้าถึงแก่นธรรม ตามที่ วิเชียร ซึ่งนอกจากจะเป็นเลขานุการกองทุนฯ แล้ว ยังเป็นประธานเครือข่ายป่าครอบครัวตำบลเมืองสิงห์ ประธานเรือนเพาะชำกล้าไม้ชุมชนบ้านขุนอินทร์ เล่าว่า “ เห็นว่าเวลาเราไปวัดจะมีคนมาทำโรงทานมากมายในวัด เราก็มาคิดเทียบว่าป่าก็เหมือนกัน เครือข่ายป่าครอบครัวตำบลเมืองสิงห์ มีสมาชิก 70 กว่าคน รวมกันแล้วพันกว่าไร่ สมาชิกทุกคนหรือคนทั่วไปก็สามารถเข้ามาเก็บประโยชน์จากป่า เก็บเห็ด ผัก ไข่มดแดง รังผึ้ง ต่างๆ ก็เหมือนเราสร้างป่าให้เป็นโรงทานให้ผู้คนเหมือนกับโรงทานธรรมดาร์”

ในท่วงทำนองเดียวกัน น้ามิตร สายกระสุน บ้านหนองเหล็ก ต.เมืองสิงห์ กรรมการกองทุนฯ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองสิงห์ กรรมการสภาองค์กร ชุมชน กรรมการเครือข่ายป่าครอบครัวตำบลเมืองสิงห์ เล่าถึงการสร้างป่าที่เป็นทั้งสวัสดิการชุมชนและสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ว่า “ปกติสวัสดิการทั่วไปเน้นการใช้เป็นตัวเงิน ป่วย เกิด ตาย เบิกได้ แต่กองทุนคุณธรรมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์เรานั่นมอบสวัสดิการที่ไม่เป็นตัวเงินด้วยรวมอยู่ในกฎระเบียบ 13 ข้อ เรานั่นใช้ป่าครอบครัว ป่าชุมชน ป่าสาธารณประโยชน์ มาให้เกิดประโยชน์ วางกติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกัน เน้นให้ป่าเป็นสวัสดิการที่ไม่เป็นตัวเงิน ให้กับสมาชิกและชุมชน”

การดำเนินงานของกองทุนคุณธรรมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ พิสูจน์ผลงานความสำเร็จจากการได้รับรางวัลองค์กรสวัสดิการชุมชน : ผู้สรรค์สร้างความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.ปวยอึ้ง ภากรณ์ “คุณภาพแห่งชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” ประจำปี 2563 ประเภทที่ 7 ด้านการสร้าง ความมั่นคงทางด้านอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพ โดยคัดเลือกจากกองทุนสวัสดิการชุมชนที่ผ่านมากลั่นกรองระดับภาค จำนวน 36 กองทุนทั่วประเทศ

จากการเริ่มต้นก้าวเล็กๆ ของกองทุนคุณธรรมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ ได้มีการพัฒนา นวัตกรรมชุมชนอย่างต่อเนื่องจนประสบผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์ ถือเป็นรางวัลแห่งความภูมิใจของกองทุนฯ และเครือข่ายที่ยึดมั่นในหลักให้อย่างมีคุณค่า รับอย่างมีศักดิ์ศรี เพื่อคนในชุมชน “กินอิ่ม นอนอุ่น ทุนมี หนี้ลด” - “โนนเจียเมียนเซาะ” กันถ้วนหน้า

แหล่งข้อมูล :

- 1.นสพ.โคราชคนอีสาน ปีที่ 43 ฉบับที่ 2487 วันพุธที่ 21- วันอาทิตย์ที่ 25 เดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2561
- 2.องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองสิงห์ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์
- 3.ThaiTambon.com ไทยตำบล ดอท คอม
- 4.กองทุนคุณธรรมเพื่อการจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ จ.สุรินทร์ “โนวเจียเมียนเซาะ” ให้สมาชิกอยู่ดีมีสุข-ควายออกลูกให้เงิน 200 บาท โดย สถาบันพัฒนาองค์กรพัฒนาชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.)
- 5.เรื่องดีที่ชุมชน : สวัสดิการ “คนเลี้ยงควาย” โดย สถาบันพัฒนาองค์กรพัฒนาชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.)
- 6.สืบสานแนวคิด “จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” ของ ‘ดร.ป่วยอิงภากรณ์’ ฉบับตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2563 นสพ.ไทยโพสต์
- 7.“ สร้างป่า สร้างโรงพยาบาลสร้างอาหารปลอดภัยเพื่อชุมชน” โดย กองทุนคุณธรรมเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ สนับสนุนโดย สถาบันพัฒนาองค์กรพัฒนาชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.)
- 8.เรื่องดีที่ชุมชน : สัมภาษณ์ นายวิเชียร สัตตธารา เลขานุการ กองทุนคุณธรรมเพื่อการจัดสวัสดิการชุมชนตำบลเมืองสิงห์ เผยแพร่เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2020 ช่อง youtubeข่าวสารองค์กรชุมชนอีสานกับการพัฒนา Codi Esan

ถอดบทเรียนนวัตกรรมชุมชน เครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน สานพลังเครือข่ายค้ำคูณเชื่อมกันสายน้ำโขง ฟื้นฟูวิถีชีวิตปลูกจิตวิญญาณ “เอ็นปลาคืนวัง เต็มน้ำคืนโขง”

กว่าสองทศวรรษที่พญามังกรแห่งบูรพาทิศทุ่มสร้างเชื่อมกันลำน้ำโขง และระเบิดเกาะแก่งเปิดเส้นทางเดินเรือ ภายใต้ยุทธศาสตร์ “หนึ่งทะเล หนึ่งแม่น้ำ” โดยใช้แม่น้ำโขงเป็นประตูสู่ประเทศเพื่อนบ้านตอนใต้ ในขณะเดียวกัน รัฐบาลไทย, ลาวผนึกกลุ่มทุนพลังงานทั้งไทยและเทศเป็นพันธมิตรปักหมุดสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง และแม่น้ำสาขาตลอดสาย ทำให้คนตัวเล็กตัวน้อยตลอดแนวลำน้ำ ได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก สายน้ำแห่งชีวิตแปรเปลี่ยน โขงสีขุ่นกลายเป็นโขงสีคราม ความงามที่เป็นสัญลักษณ์แห่งหายนะ

มนต์เสน่ห์แห่งลำน้ำโขงในอดีตดังท่วงทำนอง “เพ็ญเด่นงามกลางเดือนสิบสอง น้ำโขงเอ่อไหลท่วมหนองปิดทองพระธาตุเชิงแสน” กำลังถูกลบเลือนด้วยสภาพโขงสีคราม ท่วมหน้าแล้ง แห้งหน้าฝน เข้ามาแทนที่ การตื่นตระหนกต่อผู้เพื่อรักษาระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อมของสายน้ำโขง ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงฐานความมั่นคงทางอาหาร ทั้งปลาหลากหลายสายพันธุ์ ทั้งแปลงปลูกผักสวนครัวพริก มะเขือ ใบบัว ดอกไม้ ฯลฯ ซึ่งเป็นวิถีของคนริมโขง ก่อให้เกิดการถกทอ “เครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน” ร่วมแรงร่วมใจขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ ผลักดันให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อแสวงหาหนทางลดทอนผลกระทบจากการสร้างเขื่อนฟื้นฟูวิถีชีวิตปลูกจิตวิญญาณคนชายขอบริมโขงผ่านพิธีกรรมโบราณบวงสรวงพญานาค อ่านโองการ “เอ็นปลาคืนวัง เต็มน้ำคืนโขง” เพื่อขอขมาและเอ็นขวัญน้ำโขงให้กลับคืนมา

แม่น้ำโขงทอดยาวจากเทือกเขาหิมาลัยสู่ทะเลจีนใต้ มีระยะทางยาว 4,880 กิโลเมตร ไหลผ่าน จีน ไทย ลาว พม่า กัมพูชา เวียดนาม แม่น้ำสายนี้คือม่านที่หล่อเลี้ยงผู้คนกว่า 60 ล้านชีวิต โดยจีนซึ่งเป็นต้นทางของสายธารยึดถือเอาแม่น้ำโขงตอนบนเป็นแม่น้ำในประเทศของตนเองเรียกชื่อว่า “แม่น้ำล้านช้าง” ได้ก่อสร้างเขื่อนกันแม่น้ำมากที่สุดถึง 11 แห่ง ในลักษณะที่เป็น "เขื่อนขั้นบันได"

เขื่อนแห่งแรกในจีน คือ เขื่อนม่านวาน ในมณฑลยูนนาน ก่อสร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ.2536 ส่วนเขื่อนแห่งที่ 11 ได้แก่ เขื่อนวุ่นองหลง ก่อสร้างแล้วเสร็จและเปิดดำเนินการเมื่อปลายปี พ.ศ.2551 แต่เขื่อนที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนริมโขงปลายน้ำ คือ "เขื่อนจิ่งหง" ตั้งอยู่ในเมืองเซียงรุ่ง ดินแดนสิบสองปันนา เป็นเขื่อนตอนล่างสุดและใกล้ชายแดนไทยมากที่สุด ห่างจากบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ราว 340 กิโลเมตร

นอกจากเงินแล้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีเป้าหมายก่อสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงด้วยเช่นกัน โดยวางแผนก่อสร้างทั้งหมด 7 แห่ง ก่อสร้างแล้วเสร็จไปแล้ว 2 แห่ง คือ เขื่อนไซยะบุรี ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างแขวงหลวงพระบางบริเวณเหนือน้ำ และแขวงปากลาย บริเวณท้ายน้ำ นับเป็นเขื่อนที่ปลูกชุมชน 7 จังหวัดริมโขงภาคอีสานให้ตื่นตัวรับมือกับภัยนะของภูมินิเวศน์และวิถีชีวิตมากที่สุด ส่วนทางตอนใต้ของลาวมีเขื่อนดอนสะโฮง แขวงจำปาสัก ซึ่งเขื่อนทั้งสองแห่งพร้อมดำเนินการผลิตไฟฟ้าแล้ว

ล่าสุด รัฐบาลลาวได้ร่วมมือกับบริษัทรัฐวิสาหกิจ ด้านพลังงานจากประเทศจีน ทุ่มลงทุนกว่า 6.6 หมื่นล้าน เติบหนักก่อสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำसानะคามขนาด 684 เมกะวัตต์ พื้นที่ก่อสร้างเขื่อนอยู่ระหว่างแขวงไซยะบุรีและนครหลวงเวียงจันทน์ โดยเมืองसानะคาม อยู่ห่างจากอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เพียงแค่ 2 กิโลเมตรและตั้งอยู่ห่างจากนครหลวงเวียงจันทน์ประมาณ 155 กิโลเมตร ไฟฟ้าที่ผลิตได้ส่วนใหญ่จะส่งมาขายให้ไทยถือเป็นโครงการเขื่อนแห่งที่ 6 ของลาว คาดว่าจะแล้วเสร็จในปี 2571

นอกจากนั้น ยังมีเขื่อนบนแม่น้ำโขงอีก 2 แห่ง ที่ตั้งอยู่บนแม่น้ำโขงพรมแดนไทย-ลาว คือ เขื่อนปากชม อำเภอปากชม จังหวัดเลย และเขื่อนบ้านกุ่ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

ไม่นับโครงการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงในกัมพูชาก็ 3 แห่ง คือ เขื่อนซาบอ ที่จังหวัดกระเจะ ขนาดกำลังผลิตติดตั้ง 2,600 เมกะวัตต์ มีบริษัท ไชนาเซาเทิร์นพาวเวอร์กริด วิสาหกิจด้านพลังงานจากจีน เป็นผู้ลงทุนหลัก และเขื่อนสตรีงตรง ที่เวียดนามเป็นผู้ลงทุน เวลานี้รัฐบาลกัมพูชาชะลอการก่อสร้างเขื่อนพลังน้ำทั้งสองแห่งไว้ก่อน โดยหันไปพึ่งพิงพลังงานจากถ่านหิน ก๊าซธรรมชาติ และแสงอาทิตย์ ตามคำแนะนำของที่ปรึกษาของญี่ปุ่น แต่เขื่อนเซซาน 2 ตอนล่างในกัมพูชา ซึ่งเป็นการก่อสร้างในแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงยังเดินหน้าต่อ

เป็นที่รับรู้กันดีว่า แม่น้ำโขง เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาน้ำจืดที่สำคัญที่สุดในโลก ปลาที่จับได้คิดเป็น 25% ของปลาน้ำจืดที่จับได้ทั่วโลก มีความหลากหลายของสายพันธุ์ปลากว่า 1,000 สายพันธุ์ ถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์เป็นอันดับสองรองจากแม่น้ำแอมะซอน สร้างความมั่นคงทางอาหารให้ผู้คนกว่า 60 ล้านชีวิตตลอดแนวลำน้ำ โดยคณะกรรมการแม่น้ำโขง ประมาณการมูลค่าของสัตว์น้ำประมาณ 11 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจที่แบ่งปันกันระหว่าง 4 ประเทศคือ กัมพูชา ลาว ไทย และเวียดนาม

บทเรียนจากการสร้างเขื่อนของจีน ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนริมแม่น้ำโขงใน อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย มายาวนานกว่า 25 ปี และเมื่อมีการก่อสร้างเขื่อนในลาวขึ้นมา ชุมชนริมน้ำโขงในจังหวัดภาคอีสานก็มีชะตากรรมไม่แตกต่างกัน เรียกได้ว่า การสร้างเขื่อนบนสายน้ำโขง สร้างปัญหาแบบไร้พรมแดนทั้งไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ทำให้ชุมชนต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อปกป้องแม่น้ำโขงและรักษาวิถีชีวิตคนริมโขงที่เคยมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลา พืชพันธุ์ธัญญาหาร

การก่อสร้างเขื่อนในลำน้ำโขง ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมมายาวนาน เกิดการผันผวนของระดับน้ำที่ไม่เป็นไปตามฤดูกาล เกิดการพังทลายของตลิ่งริมฝั่งโขงซึ่งเป็นพื้นที่เกษตร กระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุ์ปลาและสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในแม่น้ำโขงลดน้อยลง การวางไข่ของปลาไม่เป็นไปตาม

ฤดูกาล เกิดปัญหาการกักตะกอนดินของเขื่อนตอนบนทำให้ธาตุอาหารของระบบนิเวศแม่น้ำตอนล่างลดลง แม่น้ำโขงเปลี่ยนจากสีขุ่นเป็นสีครามอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

ผลกระทบดังกล่าวข้างต้น เกี่ยวโยงกับฐานความมั่นคงทางอาหารของชุมชนริมโขง ชาวประมงพื้นบ้านไม่อาจหาปลาเลี้ยงชีพและสูญเสียรายได้ คนหลายชุมชนสูญเสียพื้นที่เกษตรริมโขง รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ พื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ชุมชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องสูญเสียรายได้มหาศาล

ปัญหาที่ยื้อเยื้อเรื้อรังมายาวนานที่เกิดขึ้นในจังหวัดริมโขง ทำให้สภาองค์กรชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง 7 จังหวัด 95 พื้นที่ตำบล ในภาคอีสาน เก็บรวบรวมบทเรียนและระดมสมองแสวงหาทางออก โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ร่วมจุดประกายความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เชื่อมโยงภาคีเครือข่ายความร่วมมือให้เข้มแข็ง รู้เท่าทัน รู้ข้อมูล พร้อมรับมือกับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงที่ไม่เหมือนเดิมอีกต่อไปแล้ว

นวัตกรรมการเรียนรู้ ฐาน“งานเย็น”นำร่อง

อ้อมบุญ ทิพย์สุนา ประธานเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน เล่าถึงจุดก่อเกิดเครือข่ายฯ ว่า เริ่มจาก พอช.ซึ่งเป็นองค์กรริเริ่มเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัด 95 พื้นที่ตำบล ได้ขับเคลื่อนภารกิจสภาองค์กรชุมชน ตาม พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มาตรา 21 ที่เน้นส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรชุมชนอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกันคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ฯลฯ โดยหนุนให้องค์กรชุมชนในตำบลเกิดความเข้มแข็ง โดยประสานและร่วมมือกับสภาองค์กรชุมชนตำบลอื่น และเครือข่ายชุมชน องค์กรต่างๆ

ครั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์แม่น้ำโขงแล้งในปี 2553 เครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน จึงประสานไปยัง เครือข่ายชุมชนทางตอนเหนือซึ่งประสบปัญหานี้มาก่อน โดยเริ่มเข้าไปเรียนรู้บทเรียนจาก “ครูดี” – นิวัฒน์ ร้อยแก้ว อดีตข้าราชการครูที่ผันตัวเองไปเป็นนักอนุรักษ์ ขับเคลื่อนงานร่วมกับชุมชนตามลำน้ำโขง จนก่อเกิด “กลุ่มรักษ์เชียงของ” แห่งอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เพื่อเป็นศูนย์ประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์ปกป้องแม่น้ำโขงและรับมือกับปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงของจีน

“...เราเริ่มจากการตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลในพื้นที่ 7 จังหวัดตามลำน้ำโขง ซึ่งเป็นงานสายตัดขวาง ที่เชื่อมโยงกลุ่มองค์กรต่างๆ สร้างความเข้าใจ เพราะเรื่องข้อมูลเป็นเรื่องสำคัญที่พี่น้องต้องเรียนรู้ร่วมกัน น้ำโขงสถานการณ์ตอนนี้ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ขณะนี้น้ำโขงขึ้นลงไม่ปกติ ขนาดปลายังง มีกรมผสมพันธุ์กันนอกฤดู จากการศึกษาวิจัยสาหร่าย พันธุ์ปลา การเก็บข้อมูล ที่ในอดีตมีเอ็นจีโอคอยช่วย ตอนนี้พี่น้องสภาองค์กรชุมชนตำบลทำงานเก็บข้อมูล มีการฝึกชาวบ้านให้เก็บข้อมูล เก็บผลกระทบต่อการเพาะปลูก ...” อ้อมบุญ เล่าถึงจุดก่อเกิดการประสานเครือข่าย และพัฒนาการเรียนรู้อันของสภาองค์กรชุมชนฯ

นวัตกรรมการเรียนรู้และประสานเครือข่ายที่ทำความคุ้นกันไปทั้ง “งานเย็น” และ “งานร้อน” ที่ดำเนินเรื่อยมานับทศวรรษแล้วเริ่มจากการเก็บข้อมูล สร้างความเข้าใจในประเด็นที่จะขับเคลื่อน เช่น ประเด็นความ

มั่นคงทางอาหาร มีองค์ประกอบหลากหลายที่ต้องเชื่อมโยงทั้งฐานข้อมูล กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่าย องค์กรชาวบ้านภายใต้สภาองค์กรชุมชนที่ได้รับผลกระทบ

เมื่อชุมชนได้เรียนรู้และเข้าใจปัญหาภายใต้บริบทที่กว้างขวางหลากหลาย ก็ขยับสู่การทำวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และเชื่อมโยงฐานความรู้ ความร่วมมือกับหน่วยงานวิจัยระดับชาติ เช่น สำนักงาน กองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.), สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) (สสนก.) และ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เป็นต้น

ตัวอย่างงานวิจัยไต้หวันเมื่อเกือบสิบปีก่อน ที่เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัด ที่มีการนำเสนอใน เวทีผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำสายหลัก กรณีการสร้างเขื่อนไชยะบุรี สปป.ลาว ของบริษัท ช.การช่าง จำกัด (มหาชน) เพื่อขายไฟฟ้าให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) เป็นผลการวิจัยไต้หวัน 10 หมู่บ้านในตำบลพระกลางทุ่ง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงสายหลัก ในช่วงหลังปี 2535 เป็นต้นมา นำเสนอโดย อำนาจ ไตรจักร นักวิจัยไต้หวันตำบลพระกลางทุ่ง

อำนาจ ได้สรุปว่า การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงหลังจากการสร้างเขื่อนในจีนได้ส่งผลกระทบ และสร้างความเสียหายแก่ชุมชนลุ่มน้ำโขงที่สำคัญ คือ จากการสำรวจข้อมูล 47 ครัวเรือน ทำให้พื้นที่การเกษตรกรรมริมฝั่ง แม่น้ำโขงที่เกษตรกรปลูกพืชผักในช่วงฤดูแล้ง มีมูลค่าความเสียหายในปี 2553/54 กว่า 800,000 บาท และ ครัวเรือนที่ทำการประมงพื้นบ้าน 20 ครอบครัว ได้รับผลกระทบมีมูลค่าความเสียหาย 700,000 บาท/ปี จากการ ไม่สามารถจับปลาได้ เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงแม่น้ำโขงที่ขึ้นลงไม่ปกติตามฤดูกาล

นอกจากนี้ กระแสน้ำจากการปล่อยน้ำไม่สม่ำเสมอทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแม่น้ำโขง และกัดเซาะ ตลิ่งพังทำให้พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่เพาะปลูกถูกทำลาย 31 ไร่ มูลค่าเสียหาย 3.7 ล้านบาท โดยไม่ได้รวมมูลค่า การเสียโอกาสที่เกษตรกรไม่ได้ทำมาหากินในพื้นที่ดังกล่าวมากกว่า 20 ปี

ในเวลาต่อมา เมื่อปี 2562 เครือข่ายสภาองค์กรชุมชนฯ ร่วมกับกลุ่มเสรีภาพแม่น้ำโขงและมูลนิธิการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำการสำรวจมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการประมงของชาวบ้าน 23 ชุมชน ในพื้นที่ 7 จังหวัด ภายใต้ โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบสุขภาวะ บนฐานความมั่นคงทรัพยากรทางอาหารและทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำโขง และความสามารถปรับตัวจากปัจจัยเสี่ยงด้านภัยพิบัติ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุน สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

งานวิจัยดังกล่าวข้างต้น เป็นโครงการวิจัยต่อเนื่องจากที่เคยมีการสำรวจมูลค่าทางเศรษฐกิจจากประมง ของชาวบ้าน 16 ตำบล ใน 7 จังหวัด ในปี 2554 และ 2556 มาแล้ว โดยการวิจัยครั้งนั้น พบว่าในจำนวนครัวเรือน 655 ราย มีรายได้จากการขายปลาสดเฉลี่ย 20,658 บาทต่อครอบครัวต่อปี โดยตำบลที่มีรายได้เฉลี่ยสูงที่สุดคือ ตำบลเชียงคาน จังหวัดเลย มีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 62,653 บาทต่อครอบครัวต่อปี

อ้อมบุญ ทิพย์สุนา ยังเล่าถึงกรณีความผันผวนของแม่น้ำโขงด้วยว่า ภาคประชาชนและภาคประชาสังคม ลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน รวมพื้นที่ 26 อำเภอ 95 ตำบล 1,050 หมู่บ้าน ได้รับผลกระทบอย่างหนักจากความผันผวนของแม่น้ำโขงที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2551 เป็นต้นมา

โดยในปี 2551 ฝนตกหนักในประเทศต้นน้ำและมีการระบายน้ำจากเขื่อนลงมาจนท่วมพื้นที่ ครึ่งนั้นมีการสำรวจความเสียหายเบื้องต้นในสมาชิกเครือข่าย 64 แห่ง 756 หมู่บ้าน 120,037 ครัวเรือน พบว่าเสียหายตลอดแนวลำน้ำโขง 560 หมู่บ้าน 19,532 ครัวเรือน พื้นที่เพาะปลูก 179,522 ไร่ พื้นที่การประมง เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ 12,523 ไร่ ไม่นับรวมความเสียหายของอาคารบ้านเรือน สิ่งปลูกสร้าง

เหตุการณ์ลักษณะดังกล่าวได้เกิดขึ้นแล้วซ้ำอีก ทั้งในปี 2553 ที่แม่น้ำโขงแห้งขอดในรอบ 40 ปี เนื่องจากมีการปิดเขื่อนในประเทศต้นน้ำเพื่อกักเก็บน้ำ ในปี 2556 ช่วงวันที่ 16-23 ธันวาคม เกิดเหตุการณ์น้ำโขงเอ่อท่วมในฤดูหนาวโดยไม่มีฝนตกในพื้นที่แต่อย่างใด ทางเครือข่ายฯ สุ่มสำรวจข้อมูลจากประชาชนริมโขงจำนวน 158 ราย ซึ่งประกอบอาชีพประมง ทำเกษตรริมโขง และเลี้ยงปลากระชัง ในเขตจังหวัดหนองคาย บึงกาฬ มุกดาหาร อำนาจเจริญ ประเมินความเสียหายรวมประมาณ 7,143,375 บาท

จากการเก็บข้อมูล สำรวจ วิจัย ปรากฏการณ์น้ำโขงที่ขึ้นลงไม่เป็นธรรมชาตินี้ ยังไม่รวมน้ำเขื่อนท่วมน้ำโขง ที่เกิดในฤดูฝนปี 2561 ซึ่งมีฝนตกหนักในประเทศเพื่อนบ้าน และเขื่อนในลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงปล่อยน้ำลงแม่น้ำโขงจนเกิดน้ำท่วมใหญ่เป็นระยะเวลา 1-2 เดือน ในเขตพื้นที่หนองคาย โดยเฉพาะปากน้ำจันทน์ อำเภอโพธิ์ชัย บึงกาฬ นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ อุบลราชธานี ผลกระทบข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้น ได้สร้างความเสียหายต่อระบบนิเวศย่อยที่มีความสลับซับซ้อนของแม่น้ำโขงอย่างยิ่งยวด

“...ผลการศึกษาวิจัยไต้หวัน ที่เครือข่ายฯ ได้ดำเนินการร่วมกับภาคีเครือข่ายพัฒนา เราค้นพบนิเวศย่อยในพื้นที่ 24 ตำบล 7 จังหวัด ที่ทำการศึกษา มี 22 ระบบนิเวศย่อย พบชนิดพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำอย่างน้อย 158 ชนิด ชุมชนยังคงพึ่งพาแม่น้ำโขงในระดับที่สูง ทั้งความมั่นคงทางอาหาร รายได้ของครอบครัว ความผูกพันทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการทำประมง การปลูกพืชริมฝั่ง การทำนา การท่องเที่ยว การค้าชายแดน การร่อนทอง การเลี้ยงปลากระชัง การเพาะพันธุ์ปลาโดยใช้น้ำจากแม่น้ำโขง...” อ้อมบุญ ให้ข้อมูล

พ่ออำนาจ ไตรจักร เล่าถึงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากความผิดปกติของแม่น้ำโขง ว่า “เมื่อก่อนไม่ใช้ปุ๋ยก็งอกงาม แต่สมัยนี้ไม่ใส่ปุ๋ยก็ไม่ได้กิน และถ้าใส่ปุ๋ยเคมีมากๆ ก็มีสารตกค้าง เราก็เริ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ แต่ถึงอย่างนั้น การจะเอาน้ำโขงขึ้นมารดน้ำผักก็ไม่ได้ เพราะเราเอาไปให้มหาวิทยาลัยขอนแก่นตรวจสอบสภาพน้ำก็ไม่ผ่าน เพราะเขาบอกว่ามีสารโลหะหนักในน้ำ ถ้าอยากจะทำอินทรีย์คุณต้องเอาน้ำไปพักสี่ห้าวันในบ่อ แล้วค่อยเอาไปรด มันลำบากนะ บางทีพี่น้องก็บอกว่า การทำอินทรีย์มันลำบากนะ พอมันลำบาก ราคามันก็ต้องแพงขึ้น คนที่จะได้กินผักอินทรีย์จริงๆ คือคนที่รักสุขภาพจริงๆ และมีเงิน ถึงจะได้กิน ที่แพงก็เพราะแบบนี้”

“ถ้าพูดถึงเรื่องปลา ทุกวันนี้มันไม่อุดมสมบูรณ์แล้ว มันไม่มี ไปหาปลาทั้งวัน บางทีค่าน้ำมันเรือก็ไม่ได้ เมื่อก่อนคนประมงบ้านผมเขาบอกว่า เขาเลี้ยงลูกสี่ห้าคน ส่งลูกหลานเรียนได้ ไปหาปลาตีสามตีสี่ กลับมาเจ็ดโมงเช้า ลูกก็ช่วยกันมาหามเอาปลาไปขาย แต่ทุกวันนี้ แทบจะกินในครอบครัวไม่พอ ค่าน้ำมันเรือไม่ต้องพูดถึง

ส่วนเรื่องวิถีวัฒนธรรม ที่นี้เคยมีทั้งลอยกระทง สงกรานต์ แข่งเรือยาว ตอนนี่ไม่มีแล้ว มันมีไม่ได้เพราะน้ำตื้นเขิน เวลาแข่งเรือก็ต้องยุติธรรม กระแสน้ำไหลต้องเท่ากัน ที่นี้พอน้ำตื้น เรือลำหนึ่งอยู่ร่องน้ำลึก อีกลำอยู่ร่องน้ำตื้น มันก็ได้เปรียบเสียเปรียบกัน เราจึงบอกว่าจะอย่าจัดดีกว่า มันจะสร้างความแตกแยกมากกว่าสามัคคี”

“เราอยู่กับแม่น้ำโขงมาจนถึงอายุ 50 กว่าปีแล้ว ไม่เคยเห็นแม่น้ำโขงที่ใสขนาดนี้และไม่เคยเห็นปลาในแม่น้ำโขงที่มาผิวดูขนาดนี้” อานาจ พรานปลาแห่งลุ่มน้ำโขง เล่าให้ฟัง และยังบอกถึงภารกิจในตอนนี้อย่างช่วยว่า ชาวบ้านเจียดเงินมาช่วยกันอนุรักษ์พันธุ์ปลาแม่น้ำโขงเอาไว้ โดยเอาวัดที่มีแหล่งน้ำเป็นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลา ถ้าพี่น้องคนไหนได้ปลาตัวใหญ่ๆ ตัวเป็นๆ ที่มีไข่จะขอซื้อในราคาแพงกว่าตลาด เพื่อเอามาปล่อยในเขตอุทยานเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปลาให้ลูกหลานไว้ดู

ผืนกพลังเครือข่ายข้ามพรมแดน จากตั้งรับขยับสู่ “งานร้อน”

จากการส่งเสริมให้ชุมชนเก็บข้อมูลผลกระทบจากการสร้างเขื่อน การทำงานวิจัยเรื่องพันธุ์ปลา ซึ่งเป็นประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารที่ได้รับผลกระทบจากสภาพการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง กระตุ้นให้ชุมชนสืบเสาะหาข้อมูลข้อเท็จจริง สืบสาวถึงต้นสายปลายเหตุต้นตอของปัญหา วิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยใช้กลไกสภาองค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนประเด็นเชิงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

ขณะเดียวกัน ก็เน้นการสร้างและเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายความร่วมมือให้เข้มแข็งร่วมกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น จีน เวียดนาม ลาว เพื่อให้ชาวบ้าน 7 จังหวัดลุ่มน้ำโขง ได้รับการเชื่อมโยงพื้นที่ริมโขงซึ่งมีผลกระทบขนาดใหญ่ เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อวางแผนตั้งรับในประเด็นที่ได้รับผลกระทบที่มากไปกว่าเรื่องความมั่นคงทางอาหาร หลังจากนั้นก็ขยับการเคลื่อนไหวจาก “งานเย็น” ขึ้นสู่ “งานร้อน” เมื่อเครือข่ายชุมชนฯ มีองค์ความรู้มากขึ้น

อย่างที่รับรู้กันดีว่า การต่อสู้เรื่องแม่น้ำโขง ที่มีประเด็นหลักคือเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางพลังงาน และผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ถือเป็นประเด็นร้อน มีตัวละครที่เกี่ยวข้องหลากหลาย เพราะไฟฟ้าเป็นสินค้าที่ขายดีมีกำไรงาม แต่เป็นการทำลายความมั่นคงทางอาหารของคนลุ่มน้ำโขง เมื่อเขื่อนเริ่มมากขึ้น ทั้งในลาว และไทยที่มีเขื่อนปากมูล มีการศึกษาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการเคลื่อนไหวของชุมชนในเชิง “งานร้อน” มาตลอด และต่างถอดบทเรียนส่งต่อภูมิรู้ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ของเครือข่ายภาคประชาชนเรื่อยมา

เครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน ก็เช่นกัน อ้อมบุญ เล่าว่า ธรรมชาติของคนอีสานไม่ชอบขึ้นโรงขึ้นศาล กระบวนการต่อสู้ทางกฎหมายต้องมีการทำงานข้อมูลอย่างมาก และต้องมีเวทีให้

ชาวบ้านเกิดความกลัวที่จะฟ้องศาลปกครอง เพื่อเป็นการดึงข้อมูลมาจากหลายๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพราะเรื่องน้ำโขงเป็นเรื่องในระดับอาเซียนเป็นผลกระทบข้ามพรมแดน ทั้งเขื่อน ฝู่นควัน การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

เธอยังเสนอว่า เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องร่วม พอช.ควรทำแผนที่หรือแมปปิง-mapping “งานร้อน” มีที่ไหนบ้างก็ประสานหน่วยงานภาคี ภาคส่วนวิชาการ มาช่วยดำเนินการ

ที่ผ่านมาเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขงเคลื่อนไหวงานแบบที่ อ้อมบุญ เล่าว่า “สู้กับนโยบาย ข้างล่างก็ต้องสู้ ข้างบนก็ต้องสู้ ต้องมีการวิเคราะห์ตัวละครในการปล่อยเงินกู้ให้สร้างเขื่อน น้ำเขื่อนขึ้นลง ตลิ่งพัง พื้นที่ปลูกผักหาย กลายเป็นดินแข็ง ร่องน้ำลิกเปลี่ยน ปัญหายิ่งขุดยิ่งลึกยิ่งเจอ หรือเรื่องเขตเศรษฐกิจพิเศษที่หนองคาย มุกดาหาร เราใช้กลไกสภาฯ ในการต่อสู้ ศึกษาผลกระทบว่าจะเกิดอะไรอย่างไร เครือข่ายสภาลุ่มน้ำโขง ทำทั้งเรื่องพลังงาน เขตเศรษฐกิจพิเศษ ที่เป็นผลกระทบจากการพัฒนาในระดับภูมิภาค เพราะเมื่อการรู้เท่าทันเราถึงจะต่อรองเจรจาได้”

การขับเคลื่อน “งานร้อน” ของเครือข่ายประชาชนภายใต้ร่มเงาของเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนฯ 7 จังหวัดภาคอีสาน ไม่เพียงแต่ร่วมลงชื่อในแถลงการณ์คัดค้านโครงการก่อสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงอย่างต่อเนื่องนับครั้งไม่ถ้วนนับแต่เขื่อนไซยะบุรีจนมาถึงเขื่อนसानะคาม เท่านั้น แต่ยังยกระดับถึงขั้นฟ้องร้องต่อศาลปกครอง ในนามของ “เครือข่ายประชาชนไทย 8 จังหวัดลุ่มน้ำโขง” ขอให้มีการทบทวนสัญญาซื้อขายไฟฟ้าเขื่อนไซยะบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2555 โดยในขณะนี้คดีดังกล่าวยังอยู่ในขั้นตอนการไต่สวนในชั้นศาลปกครองสูงสุด

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2563 ที่ผ่านมา เครือข่ายฯ และทีมนักกฎหมายจากมูลนิธิศูนย์ข้อมูลชุมชน รวมตัวกันยื่นเอกสารหลักฐานเพิ่มเติมต่อศาลปกครองสูงสุด กรณีคดีเกี่ยวกับผลกระทบข้ามพรมแดนจากการรับซื้อไฟฟ้าจากเขื่อนไซยะบุรี โดยได้อ้างอิงถึงหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากเขื่อนที่เกิดขึ้นแล้ว เช่น สถานะน้ำแล้งเป็นประวัติการณ์ การขึ้นลงของระดับน้ำโขงที่ผันผวนผิดปกติ ตลอดจนปรากฏการณ์แม่น้ำโขงเปลี่ยนเป็นสีคราม หลังจากที่โครงการเขื่อนไซยะบุรีก่อสร้างแล้วเสร็จ และดำเนินการปันไฟเชิงพาณิชย์อย่างเป็นทางการ

“นับตั้งแต่เครือข่ายประชาชนไทย 8 จังหวัดลุ่มน้ำโขงเริ่มต้นฟ้องคดีเมื่อ 8 ปีที่ผ่านมา ภาคประชาชนได้ยื่นเอาผิดจนถึงผลกระทบร้ายแรงจากการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้ากั้นแม่น้ำโขงสายประธาน จนกระทั่งในที่สุดผลกระทบที่ประชาชนเคยกังวล ได้เกิดขึ้นแล้วอย่างชัดเจน ทั้งจากการขึ้นลงของระดับน้ำอย่างผิดปกติ และการเกิดสถานะแม่น้ำขาดตะกอน ที่ส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อพันธุ์สัตว์น้ำ และระบบนิเวศแม่น้ำ สร้างความเสียหายให้กับการประมง และการทำเกษตร อันเป็นวิถีชีวิต และแหล่งรายได้หลักของประชาชนในทั้ง 4 ประเทศท้ายน้ำ” อ้อมบุญ กล่าวในวันที่ยื่นเอกสารต่อศาลปกครองสูงสุด เพิ่มเติม

จากการทำงานประสานเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขงในช่วงหลายปีที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า มีการแตกประเด็นไปหลายเรื่อง จากผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง ความมั่นคงทางอาหาร เขตเศรษฐกิจพิเศษ รวมถึงการสร้างประเด็นร่วมในระดับตำบล จะแตกออกจากประเด็นที่ พอช. หนุนนำ อ้อมบุญ จึงมีข้อเสนอ

ว่า พอช.ต้องมีการส่งเสริมงานประเพณีร้อน มีการส่งเสริมสภาฯ 64 ตำบล ตลอดลำน้ำโขงให้เกิดการเชื่อมโยง แลกเปลี่ยนพูดคุยเรียนรู้เชื่อมโยงเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

การประสานภาคีเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง ยังให้ความสำคัญกับเรื่องการสื่อสาร มีการสร้างกลุ่มไลน์ “คนฮักแม่น้ำโขง” สมาชิกประมาณ 150 คน ซึ่งมีทั้งชาวบ้านลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัด มีภาคีการพัฒนาต่างๆ มีสื่อมวลชน สื่อชุมชน ฯลฯ และมีเฟสบุ๊ค ที่ไว้คอยสื่อสารสถานการณ์ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารถึงกัน ต่อเนื่อง อย่างกรณีเมื่อจีนปล่อยน้ำช่วงไหนจะมีการแจ้งเตือนให้รับรู้ถึงกันเพื่อเตรียมการรับมือ หรือเมื่อน้ำท่วมช่วงที่ผ่านมา เป็นสถานการณ์ที่เกิดจากน้ำเขื่อนท่วม ไม่ใช่จากน้ำฝน

นอกจากนั้น ยังมีการใช้เครื่องมือการสื่อสารสาธารณะ มีการอบรมเยาวชนในการฝึกทำคลิป ทำข่าว พลเมืองที่ร่วมกับทางไทยพีบีเอส หรือการสร้างแนวร่วมทั้งฝั่งไทยและลาว ทำความรู้จักเป็นเครือข่ายทำงานร่วมกัน

ฟื้นฟูวิถีชีวิต ปลุกจิตวิญญาณ “เอ็นปลาคืนวัง เต็มน้ำคืนโขง”

การประสานเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะปกป้องภูมินิเวศน์แม่น้ำโขงของเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนฯ 7 จังหวัดภาคอีสาน ได้ทำคู่ขนานกันไปทั้ง “งานเย็น” และ “งานร้อน” แต่ทั้งหลายทั้งมวลก็ล้วนยึดโยงรากเหง้าคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับสายน้ำโขงเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คน โดยรูปธรรมความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในเวลานี้ คือ กรมประมง เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตน้ำโขงผันผวนและเร่งฟื้นฟูแหล่งอาหาร ด้วยการปล่อยพันธุ์ปลาล้านกว่าตัวลงสู่แม่น้ำโขงเมื่อปี 2562 ที่ผ่านมา

ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ เครือข่ายฯ ยังได้เสนอต่อกรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สถาบันพัฒนาองค์กรเอกชน (องค์กรมหาชน) (พอช.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จัดทำโครงการฟื้นฟูทรัพยากรประมงและระบบนิเวศที่ได้รับผลกระทบจากระดับแม่น้ำโขงผันผวนโดยชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของภาคประชาชนในการทำงานร่วมกับทุกภาคส่วน โดยเร่งพัฒนาระบบการเตือนภัยให้รวดเร็ว ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพชาวประมงแม่น้ำโขงตามระเบียบกรมประมง เพื่อรับสิทธิ์และมีส่วนร่วมในการพัฒนาฟื้นฟู ชดเชย เยียวยาเมื่อได้รับผลกระทบ และส่งเสริมและพัฒนาการวิจัยผลกระทบต่อสัตว์น้ำและระบบนิเวศอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำที่ผิดธรรมชาติโดยชุมชนมีส่วนร่วม เป็นต้น

เครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน ประกาศชัดเจนว่าพร้อมจะพัฒนาศักยภาพเครือข่ายภาคประชาชนร่วมกับกรมประมง พอช. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการผลักดันแผนให้เกิดผลในทางปฏิบัติ โดยจัดให้มีกลไกความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรมร่วมกัน ในการติดตามสนับสนุนการทำงานภายใต้ข้อตกลงดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพ

ไม่เพียงแต่อนุรักษ์พันธุ์ปลา ฟื้นฟูภูมินิเวศน์ วิถีชีวิตเท่านั้น เมื่อปลายเดือนพฤศจิกายนปีที่ผ่านมา ชาวบ้านเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน ยังปลุกจิตวิญญาณแม่น้ำโขงโดยจัดพิธีบายศรีสู่

ขวัญและบวงสรวงพญานาค ที่วัดสมประสงค์ศรีมโฆง ปากห้วยคูก ตำบลเวียงคูก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นพิธีกรรมโบราณ พร้อมกับอ่านโครงการ “เอ็นปลาคืนวัง เดิมน้ำคืนโขง” โดยมีการประกอบพิธีทางสงฆ์ และพิธีทางพราหมณ์ จุดธูป 9 ดอก อธิษฐานขอขมาขอความสมบุญคืนสู่ม้ำน้ำโขงเป็นการอัญเชิญเทวดาทิ้งปวงที่ปกปักรักษาแม่น้ำโขงดลบันดาลให้แม่น้ำโขงได้กลับคืนมา ช่วยผดุงสรรพสิ่งมีชีวิตในแม่น้ำโขงไว้จากนั้นชาวบ้านปล่อยปลาลงสู่น้ำโขง ตามด้วยการทำพิธีผีเมือง ผีเชื้อ ผีแนว ปล่อยแพสืบชะตาแม่น้ำโขง ตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน

“เราเห็นว่าเขื่อนเปรียบเสมือนไฟบรรลัยกัลป์ที่ทำลายแม่น้ำโขง ดังนั้นจึงต้องทำบุญกวาดน้ำ รวมทั้งการบวงสรวงพญานาค โดยนำข้าวของเครื่องใช้และผลไม้ 9 ชนิด รวมทั้งหัวปลีใส่ลงบนแพและลอยเพื่อส่งให้พญานาคได้บาดาล ...” อ้อมบุญ เล่าถึงพิธีกรรมโบราณ ซึ่งนัยหนึ่งเป็นการเอ็นขวัญคนริมโขงให้อยู่เย็นเป็นสุขท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

การประสานการทำงานกับเครือข่ายและองค์กรต่างๆ อย่างต่อเนื่องทั้งในระดับพื้นที่ ระดับประเทศและข้ามพรมแดน ส่งผลให้เครือข่ายสภาองค์กรชุมชน 7 จังหวัดลุ่มน้ำโขง ได้รับรางวัลองค์กรที่มีผลงานเด่นประจำปี 2563 ประเภทสภาองค์กรชุมชน ด้านเครือข่ายภูมิวิเวศน์ที่สนับสนุนการขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะ ซึ่งมีการมอบโล่รางวัลในเวทีประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลในระดับชาติ เมื่อวันที่ 5 - 6 มีนาคม 2563 ณ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สำนักงานใหญ่กรุงเทพฯ โดยนายจตุติ ไกรฤกษ์รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นประธานในพิธีมอบรางวัล

อ้อมบุญ เล่าว่า งานที่พอช.ให้โอกาสคือการใช้พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนฯ ในการสร้างรูปธรรมการจัดการให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมแสดงออกในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับพื้นที่และเครือข่ายภูมิวิเวศน์ และเรื่องที่เราทำเป็นความยากที่เราชนสมาชิก 7 จังหวัด กว่า 90 ตำบล 1,050 หมู่บ้าน มาทำงานร่วมกัน และขับเคลื่อนปกป้องแม่น้ำโขง

“สิ่งที่ภูมิใจคือการสร้างความตื่นตัว ความตระหนักในสถานการณ์ปัญหา การทำงานข้อมูล การสื่อสารต่อสาธารณะ การเคลื่อนไหวต่อกระบวนการยุติธรรม กรณีฟ้องศาลปกครอง การทำงานแผนแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชนและหน่วยงาน” อ้อมบุญ แม่ค้าหาเลี้ยงปากท้องริมหาดโขงดีกรีปริญญาโทสาขาพัฒนาสังคมที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น แกนนำเครือข่ายสภาองค์กรชุมชน 7 จังหวัดลุ่มน้ำโขง ที่อาสาขับเคลื่อนงานเพื่อพี่น้องชุมชนริมแม่น้ำโขงมาร่วมทศวรรษ แม้ววันนี้จะป่วยกายแต่ใจเธอยังสู้เต็มร้อย บอกกล่าวในที่สุด

แหล่งข้อมูล :

- 1.เขื่อนแม่น้ำโขงคือหายนะของพันธุ์ปลาในลุ่มน้ำ. เผยแพร่วันที่ 16 พฤษภาคม 2563
<https://www.posttoday.com/world/623607>
- 2.จีน : ย้อนรอยโครงการของจีนเกี่ยวกับแม่น้ำโขง ปีซีไทย. วันที่15 เมษายน 2563<https://www.bbc.com/thai/thailand-52291256>
- 3.'คนลุ่มน้ำโขง' คำนวณเงิน รุกสร้าง 'เขื่อนसानะคาม'. วันที่ 29 พฤษภาคม 2563 วอยซ์ทีวี ออนไลน์
<http://www.voicetv.co.th/read/MimEgB0kW>
- 4.จี กฟผ. เปิดข้อมูลเขื่อนไซยะบุรี.วันที่4 กุมภาพันธ์2555 โดย ประชาไทยออนไลน์
https://prachatailand.blogspot.com/2012/02/prachatai3info_04.html
- 5.ชุมชนลุ่มน้ำโขงหวั่นประมงล้มตาย ชี้รายได้ขายปลาสดเฉลี่ย 2 หมื่นบาท/ครอบครัว/ปี.Nation TV วันที่ 14 สิงหาคม 2562
- 6.เกิดสินว่าบนแม่น้ำโขง: ท่วมหน้าแล้ง แห้งหน้าฝน สึครวมงามแต่ไร้ชีวิต. วันที่23 ธันวาคม 2562โดย อรสา ศรีดาวเรือง
นิตยสาร WAY : <https://waymagazine.org/crisis-of-khong-river/>
- 7.หลักฐานประจักษ์ เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขงยื่นข้อมูลผลกระทบเขื่อนไซยะบุรีต่อศาลเพิ่ม. วันที่14 กุมภาพันธ์ 2563 โดย
ปรีชญ์ รุจิวนารมย์ <https://greennews.agency/?p=19663&fbclid=IwAR16g23cCkQZZI1CgUKBsF51JSkfZF8-ScFmUfJkMWWQVURsSgQvBhnl0b0>
- 8.เสวนาเล่าเรื่อง : เรียนรู้บทเรียนการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายประเด็นร้อนในพื้นที่อีสาน จาก “เวทีการพัฒนาและการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ เรียนรู้กรณีประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนภาคอีสาน” ณ ราชาวดีรีสอร์ท อ.เมือง จังหวัดขอนแก่น วันที่ 31 มีนาคม – 2 เมษายน 2562 จัดโดย สำนักเชื่อมโยงขบวนองค์กรชุมชนและประชาสังคม ร่วมกับคณะทำงานพัฒนาคนในขบวนองค์กรชุมชน สำนักเลขานุการสภาองค์กรชุมชน คณะกรรมการดำเนินงานสภาองค์กรชุมชน สำนักสื่อสารจัดการความรู้และนวัตกรรมชุมชน และสำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พอช. <https://web.codi.or.th/development-news/20190823-7802/>
- 9.ชาวหนองคายสืบทอดแม่น้ำโขง ขอคืนความสมบูรณ์หลังแห้งขอด. วันที่25 พฤศจิกายน 2562 โดย ผู้จัดการออนไลน์<https://mgronline.com/local/detail/9620000112986>
- 10.เชื้อเขื่อนเหมือนไฟบรรลัยกัลป์ทำลายแม่น้ำโขง ชาวบ้าน 7 จังหวัดร่วมจัดพิธีกรรมโบราณบายศรีสู่ขวัญ-บวงสรวงพญานาค
เขื่อนหนองผวาหวั่นเขื่อนแตกหลังแผ่นดินไหวในลาว จีรัฐทำแผนเผชิญเหตุ. เผยแพร่วันที่22 พฤศจิกายน2562
สำนักข่าวชายขอบ <https://transbordernews.in.th/home/?p=24144>
- 11.เรื่องดีที่ชุมชน : สภาองค์กรชุมชนอีสานกวาด 4 รางวัล สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)
<https://web.codi.or.th/thailand-getting-better/20200302-11127/>
- 12.สัมภาษณ์ อ้อมบุญ ทิพย์สุนา ประธานเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน. 24 กรกฎาคม 2563

ถอดบทเรียนนวัตกรรมผู้นำชุมชน

: “ประมวล (เจริญยิ่ง) มาลัย” หญิงแกร่งแห่งตำบลเขาคอก บุรีรัมย์

ความไม่หยุดนิ่งในการพัฒนาตัวเอง และเปิดโลกทัศน์ปรับกระบวนการเรียนรู้รอบด้าน พร้อมอุทิศชีวิตทำงานเพื่อชุมชนของ “ประมวล (เจริญยิ่ง) มาลัย” หญิงแกร่งแห่งตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ หรือที่เรียกขานกันติดปากว่า “แม่ประมวล” ทำให้เธอกลายเป็นหัวขบวนนำการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะในหลากหลายด้าน และนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชนจากบ้านป่าเมืองเถื่อนสู่การพัฒนาก้าวหน้าในแทบทุกด้าน

หมุดหมายเริ่มจากงานพัฒนากลุ่มสตรีที่มีกลุ่มอาชีพต่างๆ ทั้งทอผ้า เลี้ยงหม่อนไหม ฯลฯ สู่การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือเป็นงานที่โดดเด่นและจริงจังชนิดเอาชีวิตเข้าแลก กล้าเสี่ยงหยุดยั้งนายทุนลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ทุ่มเทสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนด้วยการ “ระเบิดจากภายใน” จากการเก็บรับบทเรียนในอดีตกระตุ้นให้เกิดการตระหนักรู้จากภายในถึงความสำคัญและคุณค่าของฐานทรัพยากร นำไปสู่การเปลี่ยนแนวคิด กติกาและกิจกรรมร่วมกันในการรักษาป่าของชุมชน

งานอนุรักษ์ฯ หนุนส่งให้ “แม่ประมวล” ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวจากเครือปตท. และพื้นที่ตำบลเขาคอกได้รับเลือกเป็นตำบลนำร่องโครงการรักษป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียงจาก ปตท. ขณะเดียวกัน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบ้านละหอกกระสัง ได้รับคัดเลือกให้เป็น “พื้นที่ต้นแบบ” ในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

“แม่ประมวล” ยังได้รับรางวัลสตรีดีเด่นแห่งชาติ สาขางานพัฒนาชุมชน และเข็มเชิดชูเกียรติ “คนดีศรีแผ่นดิน” รวมถึงการยกย่องในระดับสากลจากองค์กรระดับโลกอย่างสหประชาชาติ

นอกจากนั้นยังได้เข้าร่วมบุกเบิกและผลักดันแนวคิดสร้างฐาน “ทุนชุมชน” พัฒนาการต่อยอด บูรณาการองค์ความรู้ประสานภาคีเครือข่ายขับเคลื่อนขบวนชุมชน ร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) อย่างต่อเนื่องในงานเชิงรูปธรรมไม่ว่าจะเป็นสภาองค์กรชุมชน สวัสดิการชุมชน ฯลฯ และถักทอเชื่อมโยงไปยังด้านสุขภาพเตรียมความพร้อมรับสังคมสูงวัย โดยร่วมกับสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.), สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) รวมถึงงานเชิงพื้นที่ที่ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อบต.เขาคอก และระดับจังหวัด

เมื่อถึงหัวแห่งเวลาสายัณห์คล้อยต่ำอำสนธยาสู่วัยสูงวัยที่กำลังมาเยือน เป็นอีกความท้าทายของ “แม่ประมวล” ในการประสานเครือข่ายเพื่อแปลงต้นทุนภูมิปัญญาของกลุ่มผู้สูงวัยที่มากประสบการณ์และภูมิรู้ก้าวสู่สังคมอุดมสุขในบั้นปลายชีวิต ทั้งการมีรายได้จากการประกอบอาชีพตามศักยภาพ และการมีสุขภาพที่ดีทั้งกาย

และใจ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ “แม่ประมวล” กับกลุ่มกลุ่มผู้สูงวัยที่เขาคอกและพื้นที่ใกล้เคียงกำลังร่วมก้าวเดินไปด้วยกัน

การประสานการทำงานกับเครือข่ายตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ “แม่ประมวล” ทุ่มเททำด้วยใจ โดยการศึกษาในระบบที่จบเพียงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ไม่ได้เป็นอุปสรรคขวางกั้นความคิดอ่านและการทำงาน แม้แต่น้อย

ความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อชุมชนและเพื่อสังคมอย่างต่อเนื่องโดยไม่ย่อท้อเกือบสามทศวรรษนับเนื่องจากปี 2535 เป็นต้นมาจวบจนบัดนี้ของ “แม่ประมวล” ถือเป็นต้นแบบ “นวัตกรรมชุมชนในเชิงตัวบุคคล” ที่น่าหยิบยกขึ้นมาเป็นกรณีศึกษา เพื่อถอดบทเรียนให้ชุมชนและอนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเป็นแบบอย่าง

บ้านป่าเมืองเถื่อน เงื่อนไขสานพลังฟันฝ่าสู่วันฟ้าใส

ก่อนจะถอดบทเรียน ความคิด และชีวิตของแม่ประมวล มาพลิกปมประวัติศาสตร์ชุมชนตำบลเขาคอก ซึ่งเป็นจุดก่อเกิด เบ้าหลอมและแรงขับเคลื่อนให้แม่ประมวล นำพาพัฒนาชุมชนเขาคอกจากบ้านป่าเมืองเถื่อนจนกลายมาเป็นพื้นที่ดูงาน ศึกษา วิจัย และเป็นต้นแบบการอนุรักษ์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ สืบสานวิถีชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ประวัติศาสตร์ของชุมชนตำบลเขาคอกและป่าละหอกกระสัง เริ่มจากยุคแรก "ดินดำน้ำชุ่ม" (พ.ศ.2492) เป็นยุคแห่งความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขาที่เขียวขจีด้วยพันธุ์ไม้นานาพรรณและสัตว์ป่ามากมาย มีแหล่งน้ำซับตลอดปีก่อเกิดลำห้วยจากป่าละหอกกระสังหลายสาย ในช่วงเวลานั้นไม่มีใครจับจองเป็นเจ้าของที่ดิน

ถัดมาในยุคที่สอง สร้างหลักปักฐาน (พ.ศ.2492-2516) ป่าอันอุดมสมบูรณ์พื้นที่กว้างขวาง ถูกยึดครองจากชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่เร่ร่อนไร้ที่ทำกินมาเจอผืนดินดำน้ำชุ่ม จึงชักชวนญาติพี่น้องอพยพมาตั้งถิ่นฐาน โดยกลุ่มแรกสุด เป็นกลุ่มไทยเขมร นำโดยนายไล วงศ์ศิริศักดิ์อพยพมาจากบ้านระกา ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 8 ครอบครัว ซึ่งเรียกชุมชนนี้เป็นภาษาเขมรว่า "เสราะพนมกรอล" หมายถึงพื้นที่ภูเขาที่มีลักษณะเหมือนคอกวัวควาย ห้วงเวลานั้นชาวบ้านยึดอาชีพทำนา หมดหน้านาบางคนก็เลื่อยไม้ขาย สร้างบ้าน เมื่อชุมชนขยายตัวขึ้น หน่วยงานรัฐได้เข้ามาสร้างโรงเรียน สร้างวัด

ต่อมาปี 2512 มีกลุ่มไทยกวย นำโดย “พ่อดำ เจริญยิ่ง” อพยพเข้ามาอีกสองครอบครัว เนื่องจากถิ่นฐานเดิมประสบปัญหาภัยแล้งอย่างต่อเนื่อง หลังจากนั้นมีคนจากหลายพื้นที่อพยพเข้ามาทำมาหากิน โดยในช่วงปี 2514 รัฐบาลให้สัมปทานป่าบริเวณเขาคอกทั้งหมด ทำให้เกิดการรุกป่าเพื่อทำกินง่ายขึ้นและรุกกันอย่างกว้างขวาง ต้นไม้ใหญ่ถูกตัดเพื่อแปรรูปหมด ต้นไม้ขนาดกลางรัฐให้สัมปทานเผาถ่าน

ในช่วงปี 2517-2539 ถือเป็นยุคบ้านแตกสาแหรกขาด บ้านเมืองเดือดร้อนและโจรผู้ร้ายชุกชุม ประเทศเพื่อนบ้านเกิดความแตกแยกทางการเมืองและสู้รบกัน ชาวบ้านแถบชายแดนเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความรุนแรง หากใครเคยมีชีวิตอยู่ตามแนวตะเข็บชายแดนจะได้ยินเสียงลูกปืนใหญ่ และการยิงปะทะในระยะประชิด

แทบไม่เว้นวัน ช่วงนั้นบางครอบครัวโยกย้ายออกนอกพื้นที่ ส่วนที่เหลืออยู่ก็ย้ายบ้านเรือนมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนหรือในหมู่ญาติพี่น้อง หรือที่อพยพมาด้วยกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สภาพความเป็นอยู่ลำบากแร้นแค้น ป่าเสื่อมโทรมลง อาหารจากป่าหาได้ยากขึ้น สิ่งสารพัดที่เหลือน้อยหรือหาไม่ได้ และช่วงปี 2518 เกิดการต่อสู้กันเองในหมู่โจรกลางหมู่บ้าน มีคนตาย 3 คน เหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านหวาดกลัวไม่เป็นอันทำกิน สองปีต่อมาหัวหน้าโจรที่เคยออกปล้นสะดมชาวบ้านถูกฆ่าตาย ทุกอย่างจึงคลี่คลายในทางที่ดีขึ้น

ส่วนการประกอบอาชีพเกษตรจากที่เคยปลูกข้าว ข้าวโพด ปอ มันสำปะหลัง ชาวบ้านก็พาปลูกแค่มันสำปะหลังเพราะราคาดี ทำให้ดินที่เคยอุดมสมบูรณ์คุณภาพเสื่อมลงต้องใช้ปุ๋ยเคมี เป็นจุดเริ่มของการใช้สารเคมีเกษตร ชาวบ้านที่ไม่มีเงินทุนก็กู้ยืม ชาวบ้านเป็นหนี้สินผูกพัน ความเป็นอยู่ที่ฝืดเคืองทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งยึดอาชีพลักลอบเลื่อยไม้ขาย

พอถึงปี 2530 มีไฟฟ้าเข้ามา บางคนกู้เงินมาซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า มอเตอร์ไซด์ ทีวี ตู้เย็น ฯลฯ บางคนติดหนี้หนีออกจากพื้นที่ และบางส่วนมาหางานทำที่กรุงเทพฯ ปล่อยคนเฒ่าคนแก่เลี้ยงหลาน เลี้ยงวัวควาย กลุ่มคนที่มีที่ดินติดกับป่าก็รุกป่าขยายพื้นที่ทำกิน มีการทำไร่เลื่อนลอยจนทำให้พื้นที่ป่าลดลง อาหารจากป่าหายากขึ้น

พอถึงยุคที่สี่ (2540-ปัจจุบัน) เป็นเวลาฟ้าสว่างหลังวิกฤต ด้วยว่าตลอด 50 ปีหลังจากมีผู้อพยพเข้ามาอาศัย มีการรุกป่า พร้อมกับกรทำให้สัมปทานของรัฐ ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ถูกทำลายแทบหมดสภาพ การทำเกษตรต้องใช้ปุ๋ยเคมี แหล่งน้ำซับเหือดแห้ง ห้วยหนองแห้งขอดตื้นเขิน อาหารการกินจากป่าหายากขึ้น ภาระค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเพิ่มขึ้น มีภาระหนี้สินทั้งในและนอกระบบ เกิดการอพยพจากพื้นที่ออกหางานทำ

ช่วงปี 2540 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ กล่าวคือ มีกลุ่มนายทุนเข้ามาลักลอบตัดไม้ในช่วงกลางคืนเข้าไปในพื้นที่ป่าชุมชน กระทั่งนางลม ทองนาค ชาวบ้านหอกกระสังซึ่งไปเก็บเห็ดตอนเช้ามีตพบเห็นกลุ่มคนตัดไม้กองสมุอยู่หลายสิบกอง จึงรีบมาเล่าให้นายบุญมาก ภาลี ผู้ใหญ่บ้านขณะนั้นฟัง และนางประมวล เจริญยิ่ง ซึ่งเป็นประธานกลุ่มพัฒนาสตรี รับทราบ

“รู้สึกตกใจและเสียใจไม้ที่ถูกตัดเป็นจำนวนมาก กลัวว่าพวกเขาจะตัดไม้เรื่อยๆ จนถึงป่าติดกับหมู่บ้าน ชาวบ้านจะหาไม้มาใช้สอยลำบาก อาหารป่าจะหายากขึ้น .....” นางลม เล่าให้คณะวิจัยป่าชุมชนละหอกกระสัง ฟัง

“ดิฉันจำได้ว่าวันนั้นเป็นอาทิตย์ มีการตัดไม้ มีคนมาแจ้งว่ามีคนนอกพื้นที่มาตัดไม้ในป่า เอาไปทำเสา ฟาร์มไก่ ตัดกองไว้แล้วเอาสิบล้อเข้ามาเตรียมขน ไม้กองพะเนินเลย ชาวบ้านก็ไม่กล้าไปปลักต้น...กลัว เพราะตอนนั้นยังไม่มียุค ดิฉันกับเมียผู้ใหญ่บ้านก็นั่งซ้อนมอเตอร์ไซค์ไปแจ้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เขาบอกว่าวันนี้หยุด วันอาทิตย์ ไม่มีค่าน้ำมันรถ แต่เรารู้ว่าเรากลับไม่ได้ สองคนก็ซ้อนมอเตอร์ไซค์ไปต่อ...ไปหาตชด. เขาให้ความร่วมมือดีมาก เอารถขับนำหน้าเลย แล้วเกณฑ์ชาวบ้านไปล้อม พวกเราจัดเวรยามเฝ้านอนกลางคืน นายทุนก็กลัว ไม่กล้าเอาไม้ออกไป” แม่ประมวล เล่าย้อนเหตุการณ์สุดระทึกถึงจุดเริ่มต้นในบทบาทด้านการอนุรักษ์ป่าเมื่อยี่สิบกว่าปีมาแล้ว

เมื่อคราวรับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทบุคคลสร้างสรรค์ผลงานด้านการอนุรักษ์ดีเด่น จากสถาบันลูกโลกสีเขียว บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) เมื่อปี 2547

หลังเหตุการณ์ดังกล่าว กลุ่มผู้นำและชาวบ้านละหอกกระสัง นำโดยแม่ประมวล เจริญยิ่ง จึงเสนอแนวคิดที่ว่า “ป่าเป็นแหล่งที่พึ่งพิงของทุกคนในชุมชนเกือบทุกด้าน พวกเราในฐานะที่อยู่ใกล้ป่าและได้รับประโยชน์จากป่าโดยตรงต้องช่วยกันดูแลรักษาไว้เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน ต้องช่วยกันเป็นหูเป็นตาไม่ให้ใครมาลักลอบตัดไม้และทุกคนต้องเลิกตัดไม้ ควรมีข้อกำหนดร่วมกันในการดูแลรักษาป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง.....”

จากการผลักดันแนวคิดอนุรักษ์ป่า สู่กระบวนการวางกรอบกติกา และสร้างกิจกรรมรักษาป่าร่วมกันของชุมชน นับจากนั้นเป็นต้นมาถือเป็นช่วงเวลาเริ่มฟ้าสว่าง ชุมชนมองเห็นอนาคตร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากป่าเกิดการ “ระเบิดจากภายใน” ร่วมใจพลิกฟื้นผืนป่าให้อุดมสมบูรณ์ พลิกชีวิตของคนในชุมชนรอบป่าละหอกกระสัง จากความแร้นแค้นสู่ความพอเพียงจนถึงวันนี้

สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ เทศบาลตำบลเขาคอก โดยกำหนดวิสัยทัศน์ (VISION) “ชุมชนน่าอยู่ แหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ สร้างโอกาสพัฒนา คุณค่าเศรษฐกิจพอเพียง” พันธกิจ (MISION) พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมและพัฒนาคน ครอบครัว และชุมชนให้มีคุณภาพ, ส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม ภายใต้ยุทธศาสตร์ 5 ด้าน พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน, สังคม, เศรษฐกิจ, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาด้านการเมืองการบริหาร

ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีพื้นที่การปกครอง 58,812 ไร่ ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอประโคนชัยไปทางทิศใต้ประมาณ 30 กิโลเมตร อยู่ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ไปทางทิศใต้ ประมาณ 74 กิโลเมตร มีอาณาเขตการปกครองติดต่อกับตำบล อำเภอใกล้เคียง ดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลปังกู อำเภอประโคนชัย, ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลไม้้งาม อำเภอบ้านกรวด, ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลหินลาด อำเภอบ้านกรวด และทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย

สภาพภูมิประเทศของตำบลเขาคอก เป็นที่ราบทุ่งนา สลับกับเนินต่ำๆ มีพื้นที่ป่าทั้งสิ้นประมาณ 5,000 ไร่เศษ ทั้งหมดเป็นป่าเต็งรัง เป็นพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 3,500 ไร่ ประกอบด้วย ป่าชุมชนหอกกระสัง ที่มีพื้นที่มากที่สุดจำนวน 2,700 ไร่ ที่เหลือเป็นป่าชุมชนโคกโม่ง, ป่าชุมชนโคกกรวด, ป่าชุมชนโคกสูง รวมพื้นที่ประมาณ 800 ไร่ พื้นที่ป่าล้อมรอบด้วยชุมชนทั้งหมด 15 ชุมชนในตำบลเขาคอก

ตำบลเขาคอก มีประชากรทั้งสิ้นประมาณ 10,403 คน ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ทำนา รับจ้างทั่วไป ทอผ้า จักสานและเลี้ยงสัตว์ ชุมชนมีวิถีวัฒนธรรมที่หลากหลายตามกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ผสมผสานกันระหว่าง 3 ชาติพันธุ์ คือ กลุ่มไทยขาว ไทยเขมร และกลุ่มกวย ชาวบ้านใช้ชีวิตเรียบง่าย กลมกลืน อยู่ร่วมกันอย่างพี่น้อง

แกนนำเข้มแข็ง หัวขบวนรวมใจจุดประกายพัฒนาชุมชน

พื้นที่ตำบลเขาคอก มีกลุ่มองค์กรที่สำคัญๆ เช่น เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลเขาคอก เครือข่ายสวัสดิการชุมชนตำบลเขาคอก เครือข่ายสตรีทอผ้าจากสีธรรมชาติ ฯลฯ โดยแม่ประมวล มีบทบาทอย่างมากในการเป็นผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการในยุคแรกเริ่ม โดยเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้หันมาอนุรักษ์ทรัพยากรของตนเอง จากการเป็นประธานกลุ่มสตรีและประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯของหมู่บ้านและตำบลจนสามารถสานเครือข่ายในระดับจังหวัดและภาคได้ ต่อมา แม่ประมวล ยังได้รับเลือกตั้งเข้ามาเป็นสมาชิก อบต.เพื่อเชื่อมระหว่างชุมชนกับองค์กรท้องถิ่นอีกด้วย

ในแกนนำหัวขบวนแกนนำชุมชน นอกจากแม่ประมวล แล้ว ยังมี นายถาวร บุญทิพย์ ผู้นำทางวัฒนธรรมในงานบุญประเพณีที่ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อถือ เป็นคนกลุ่มที่อพยพมาที่นี่เป็นกลุ่มแรก และเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของชาวบ้านได้ เป็นสมาชิกที่มีบทบาทในหลายๆ กลุ่มที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน, นางบัวลิ ศรีภา ซึ่งเป็นแม่ของนางประมวล และนายสุภาพ ศรีภา น้องชายของแม่ประมวล ที่เป็นผู้นำของหมู่บ้านด้วย

นางบัวลิ เป็นผู้สูงอายุที่ถูกยกให้เป็นທີ່ปรึกษาหรือตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่สำคัญของหมู่บ้านเนื่องจากทุกคนเชื่อว่าผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้เห็นโลกมามากและมีประสบการณ์เรื่องต่างๆ เป็นอย่างดี นางบัวลิ เป็นผู้สูงอายุที่มีบทบาทสำคัญต่อเรื่องต่างๆ ของหมู่บ้านเนื่องจากเป็นผู้ที่อพยพมาอยู่นานแล้ว และเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ใหญ่ที่สุดครอบครัวหนึ่งในหมู่บ้าน

ในการรวมกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ ฯ กลุ่มอนุรักษ์ฯ ผู้มีบทบาทหลักในการเป็นผู้นำหรือผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นและทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน คือ 5 คนหลัก ประกอบด้วย นางประมวล เจริญยิ่ง, นายบุญมาก ภาลี (ผู้ใหญ่บ้าน), นายสุภาพ ศรีภา, นายถาวร บุญทิพย์ และนางบัวลา คำมนตรี ซึ่งความสัมพันธ์ในกลุ่มผู้นำด้วยกันเป็นไปในทางบวก

การรวมกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน ที่สำคัญๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์, กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ คณะกรรมการจะหมุนเวียนกันเป็นส่วนใหญ่ โดยหมุนเวียนจากคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่ม อสม. ที่มีนายสุภาพ ศรีภา เป็นประธานกลุ่มในระดับชุมชนและระดับตำบล โดยกลุ่ม อสม. ตั้งขึ้นเพื่อรณรงค์เรื่องการควบคุมโรค ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน และรักษาพยาบาลเบื้องต้น

สำหรับกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติฯ ก่อตั้งในปี 2540 โดยนางประมวล เจริญยิ่ง และเป็นประธานกลุ่มเรื่อยมา พร้อมทั้งสามารถขยายเครือข่ายป่าชุมชนในระดับตำบลและจังหวัด กลุ่มอนุรักษ์ฯ ถือเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างยิ่ง

นอกจากนั้น ยังมีกลุ่มเยาวชน ทำกิจกรรมด้านกีฬาและป่าชุมชน โดยมีบทบาทในการเพาะชำกล้าไม้เพื่อไปปลูกเสริมป่า มีหน้าที่ทำวิจัยร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ฯ โดยการให้ความรู้และสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของเพื่อให้เกิดความรักและหวงแหนป่าต่อไป เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และส่งต่อองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

ถักทอเชื่อมโยงฐานความคิด ต่อยอด “ทุนชุมชน”

หากใครได้สัมผัสกับ “แม่ประมวล” หรือติดตามเรื่องราวของ แม่ประมวล จะรู้ว่าเธอเป็นหญิงแกร่ง หัวใจนักสู้ พัฒนาการเรียนรู้ตลอดเวลา หากย้อนดูปมหลังของแม่ประมวล ซึ่งเกิดในครอบครัวผู้บุกเบิกก่อตั้งหมู่บ้าน ก็จะเห็นเส้นทางชีวิต ผ่านร้อนผ่านหนาว เกือบเกี่ยวเรื่องราวที่พบเห็นตั้งแต่วัยเด็กจนเข้าสู่ปัจฉิมวัย พร้อมที่จะสังเคราะห์ถ่ายทอดบทเรียนให้ชุมชนและสังคมได้เรียนรู้

“แม่ประมวล” เป็นลูกสาวของ “แม่บัวลี ศรีภา” ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน และเป็นหัวหน้าครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่งในหมู่บ้านละหอกกระสัง ตำบลเขาคอก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เรียนจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือ ม.3 ที่โรงเรียนปทุมคงคา เนื่องจากพ่อแม่มีลูก 5 คน ฐานะทางบ้านขณะนั้นไม่อาจส่งเสียให้เรียนต่อได้ “ประมวล ศรีภา” จึงออกมาทำนา

ต่อมาแต่งงานกับนายบุญมา เจริญยิ่ง ข้าราชการครู ซึ่งเสียชีวิตเมื่อปี 2543 “แม่ประมวล” จึงมีศักดิ์เป็นลูกสะใภ้ของ “พ่อคำ เจริญยิ่ง” ที่อพยพมาบุกเบิกก่อตั้งหมู่บ้านตั้งแต่ปี 2512 ในเวลาต่อมา แม่ประมวล แต่งงานใหม่อีกครั้งนายพุทธิชัย มาลัย ดังนั้น โดยสาเหตุครอบครัวของแม่ประมวล จึงถือได้ว่าเป็นครอบครัวใหญ่ มีบทบาทสูงต่อชุมชน ไม่แต่แม่ประมวล, แม่บัวลี เท่านั้น นายสุภาพ ศรีภา ผู้เป็นน้องชายแม่ประมวล ก็เป็นผู้นำชุมชนและเป็นกรรมการกลุ่มพัฒนาชุมชนต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาด้วยเช่นกัน

ลักษณะนิสัยของแม่ประมวล ที่ติดตัวมาแต่เด็ก ๆ คือ ไม่ชอบอยู่เฉย เว้นว่างจากงานในนาก็ทำอย่างอื่น ดังนั้น หลังเหตุการณ์ระทึกร่วมปิดล้อมนายทุนลักลอบตัดไม้ผ่านไป แม่ประมวล ก็สานต่อการศึกษาโดยไม่สนใจเสียงครหานินทาวามีเบื้องหน้าเบื้องหลังหรือไม่ในการลุกขึ้นมาปกป้องป่า

“... เขามองว่า ที่เราอนุรักษ์ป่านี้...เราจะเอาป่าให้ญาติพี่น้องเราหรือไง แต่เราก็ไม่สนใจ เราเรียไรเงินซื้อสังกะสีแล้วเขียนว่าเป็นแนวเขตป่า ดิฉันนี่ พุงนี้ก็มีคนมารื้อถอนออก เราก็ทำใหม่ ทำอย่างนี้อยู่ 2 ปี เราก็สามารถเชื่อมโยงผู้นำหมู่บ้านได้ แต่ก่อนหน้านั้น สมาชิกที่เอาไปติดโดนชุมชนใจเสียไปหมด เขาก็กลัวแต่ดิฉันไม่กลัว เพราะไม่ได้ไปติดป้ายกับเขาด้วย ให้กำลังใจกับสมาชิกที่เราต้องสู้ต่อ” แม่ประมวล บอกเล่า

หลังจากนั้น ก็เริ่มกระบวนการจัดตั้ง “ป่าชุมชน” มีการทำประชาคมหมู่บ้าน นำเสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัด ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และได้บัณฑิตอาสาที่มาทำงานกับ อบต.ช่วยจัดเวทีหมู่บ้าน ช่วยชี้แจงความสำคัญของป่าชุมชน จนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จ

จังหวะก้าวในการขยับขยายงานอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แม่ประมวล เดินทางลัดในการผลักดันงานด้านนี้ให้เป็นนโยบายระดับท้องถิ่น โดยในปี 2543 แม่ประมวล เจริญยิ่ง ตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้งและได้เป็นนายก อบต.เขาคอก ด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น และในวัย 46 ปี แม่ประมวล ได้รับเลือกเป็นนายก อบต. เป็นสมัยที่สอง ด้วยชัยชนะท่วมท้น ในการเลือกตั้งเมื่อเดือนกรกฎาคม 2547

“ดิฉันมองภาพกว้างทั้งตำบล ถ้าทำแค่หมู่บ้านเดียว งบประมาณเรื่องสิ่งแวดล้อมมันน้อย ถ้าเป็นงานระดับตำบล งบก็มากขึ้น ทุกหมู่บ้านได้ประโยชน์” แม่ประมวล ย้อนรอยวิถีคิดในการทำงาน และเมื่อรับตำแหน่งก็

ผลักดัน อนุมัติงบประมาณ ขุดลอกรางน้ำ รอบป่าโคกสวายพื้นที่ 800 ไร่ โดยใช้รถแมคโครขุดรอบ เพื่อประกาศ แนวเขตป่า กันไม่ให้ชาวบ้านบุกรุก จากนั้นทำความเข้าใจกับชุมชนโดยรอบว่ากำหนดเขตป่าแล้ว และสร้างความ เข้าใจ ดึงมาเป็นแนวร่วม ด้วยตระหนักว่าใจคนเท่านั้นที่จะเป็นรั้วกันที่ถาวรได้

นอกจากนั้น ยังมีการปลูกป่าเพิ่มเติม สนับสนุนจัดทำโครงการป่าในโรงเรียน รวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา ท้องถิ่นด้านสมุนไพร เรียกว่า อยู่ว่างไม่ได้ มีเวลาก็เสาะแสวงหาความรู้ เข้าร่วมเวทีอบรมสัมมนาต่างๆ เพื่อเก็บ เกี่ยวความรู้ความคิด และถ่ายทอดสู่ชุมชนและสังคมในเวลาต่อมา

จากฐานคิดในงานด้านอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม แม่ประมวล ได้ขยับร่วมผลักดันเชื่อมโยง “ทุนชุมชน” กับระบบคิดฐานอื่นๆ ถักทอเป็นเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนและสังคมให้พัฒนารุดหน้า

แม่ประมวล ในฐานะคณะอนุกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เคยนำเสนอ แนวคิดในเวทีระดมสมองทุนชุมชนขับเคลื่อนประเทศ ว่า ขณะนี้มีพื้นที่รูปธรรมทั้งในแง่กระบวนการและการ จัดการอยู่จำนวนหนึ่ง ดังนั้นต้องสร้างทุนชุมชนสู่การพัฒนาท้องถิ่นเพื่อเคลื่อนไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ระดับประเทศ

“ต้องนำชุดความรู้ ประสบการณ์ ที่ซ่อนอยู่ในพื้นที่รูปธรรมเหล่านี้มาถอดบทเรียนและขยายผล โดยใช้ ทิศทางที่พอมืออยู่ช่วย และต้องเชื่อมโยงกับระบบคิดฐานอื่นๆ เช่น สวัสดิการ ออมทรัพย์ ทรัพยากร อย่าทำเป็น แต่าง” แม่ประมวล บอกกล่าว

สอดประสานไปกับแนวคิดของ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม อดีตรองนายกรัฐมนตรี หัวขบวนผู้อุทิศตนเพื่องาน ชุมชนและสังคม ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า ทุนชุมชนมีพลังและศักยภาพและต่อยอดช่วยคลี่คลายวิกฤต ประเทศได้ คือ ทุนทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนมนุษย์และครอบครัว ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม และทุน เศรษฐกิจและการเงิน ซึ่งชาวบ้านต้องสำรวจทุนชุมชนว่ามีอะไรแค่ไหนจะฟื้นฟูอย่างไร โดยยึดพื้นที่ชุมชนเป็นตัว ตั้ง แล้วสร้างพัฒนาการต่อยอด สร้างใหม่ในพื้นที่ที่ยังไม่เกิด ประสานความร่วมมือในลักษณะพหุภาคีร่วมคิดร่วม ทำ

ในงานวิจัยศึกษาชุมชนเขาคอก เมื่อสังเคราะห์ทุนชุมชน จะพบว่า มี “ทุนทรัพยากรธรรมชาติ” คือป่าพื้น ที่ดินความอุดมสมบูรณ์จากการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องของชุมชนโดยมีแม่ประมวล เป็นแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ “ทุนทางสังคม” เกิดความสามัคคีกัน เกื้อกูลกันในชุมชน “ทุนมนุษย์” สมาชิกของชุมชนมีสุขภาพกายและจิตใจที่ ดี กลุ่มเยาวชนคนรุ่นหลัง มีความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศน์ มีบทบาทในการอนุรักษ์ป่า และ “ทุนทางเศรษฐกิจ” ที่มี รายได้เสริมจากฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์

ทุนชุมชนที่แข็งแกร่ง ภายใต้อำนาจกลุ่มแกนนำชุมชนที่มีความมุ่งมั่น ทำให้ แม่ประมวล ขยับขยายงานพัฒนา ชุมชนออกไปอย่างต่อเนื่องโดยไม่ย่อท้อ โดยประสานกับภาคีเครือข่ายภายนอกหลายหน่วยงาน เช่น กองทุนเพื่อ การลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund : SIF) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนให้เกิด งานพัฒนาอื่นตามมา เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สวัสดิการชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มทอผ้าและกลุ่มสหกรณ์ร้านค้า ยิ่ง

ภายหลังแม่ประมวล ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ผลงานเครือข่ายได้รับการเผยแพร่ ทำให้มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาสนับสนุนไม่ขาดสาย

ถอดบทเรียน เรียงร้อยชีวิต บนเส้นทางพัฒนาชุมชน

แม่ประมวล ได้เรียงร้อยพัฒนาการการพัฒนาชุมชนตำบลเขาคอก ซึ่งมีเธอเองเป็นแกนนำสำคัญร่วมผลักดันกับกลุ่มแกนนำคนอื่นๆ และสมาชิกในชุมชน เชื่อมโยงกับภาคีเครือข่ายหลากหลาย นับตั้งแต่ปี 2535 จวบจนบัดนี้ เพื่อให้เห็นกระบวนการพัฒนาชุมชน ภายใต้ชบวนของกลุ่มองค์กรชุมชนตำบลเขาคอก เป็นการต่อยอด “ทุนชุมชน” ออกไปทุกทิศทาง จากด้านอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม สู่กองทุนสวัสดิการ สุขภาพ และสังคมสูงวัย

เริ่มจากเมื่อปี พ.ศ. 2535 ชุมชนบ้านละลอกกระสัง หมู่ที่ 8 ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชนอำเภอประโคนชัย ให้มีการรวมกลุ่มพัฒนาสตรีหมู่บ้าน มีการคัดเลือกกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน ซึ่ง ประมวล เจริญยิ่ง ได้รับการคัดเลือกให้เป็นประธานกลุ่มสตรีประจำหมู่บ้าน และต่อมาได้รับคัดเลือกเป็นประธานกลุ่มสตรีตำบล และกรรมการพัฒนาสตรีอำเภอประโคนชัย ในด้านการพัฒนาในระยะแรก ก็มีการรวมกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ กลุ่มทอเสื่อกก ในระดับหมู่บ้าน ละลอกกระสังและขยายการรวมกลุ่มกันในระดับตำบลเขาคอก กลุ่มอาชีพต่างๆ เหล่านี้ยังมีการดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน

ปี พ.ศ. 2540 - 2543 เกิดการรวมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละลอกกระสัง โดย ประมวล มาลัย เป็นประธานกลุ่มฯ มีพื้นที่ป่าที่ร่วมกันดูแลรักษาจำนวน 2,700 ไร่ ชื่อป่าละลอกกระสัง ในปีถัดมา กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้รับงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (sif) จำนวน 50,000 บาท จากนั้น ในปี 2543 กลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นแกนนำขอจัดตั้งขึ้นทะเบียนป่าชุมชนป่าเขาคอก จำนวน 3,500 ไร่

ปี พ.ศ. 2545 กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ โดยมี ประมวล มาลัย เป็นตัวแทนกลุ่มเข้าร่วมการขับเคลื่อนงานของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ และระหว่างปี พ.ศ. 2546- 2547 กลุ่มอนุรักษ์ฯ โดย ประมวล มาลัย ในฐานะแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ทำการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาพลังชุมชน เรื่องศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนป่าละลอกกระสัง โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ผลการศึกษาวิจัยสามารถขยายกลุ่มอนุรักษ์ได้อีก 5 หมู่บ้านรอบป่า

ปี พ.ศ. 2547 ประมวล มาลัย ในฐานะประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทบุคคล สร้างสรรค์ผลงานด้านการอนุรักษ์ดีเด่น จากสถาบันลูกโลกสีเขียว บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) จากผลงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 6 ปี (2541-2547) กล่าวคือ ชัดขวางการลักลอบตัดไม้ในป่าเขาคอก เป็นผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และจัดตั้งป่าชุมชน, ผลักดันให้ออกข้อบัญญัติด้านสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาคอก, ชุด

ลอกหรือน้ำหรือคลองรอบป่าเขาสวาย เพื่อเป็นแหล่งน้ำของตำบล และเป็นการแสดงแนวเขตป่าชุมชน และคลี่คลายปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า สามารถลดปัญหาการเจาะป่าเพื่อบุกรุกทำไร่มัน

ในอีกสองปีต่อมา พ.ศ. 2549 ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในการขับเคลื่อนโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นภายใต้การอนุรักษ์ทรัพยากรชุมชน ขณะเดียวกัน ประมวล มาลัย ประธานกลุ่มฯ ได้รับโล่เพื่อการประกาศเกียรติคุณที่ได้ช่วยเหลือกรมป่าไม้ สาขาการส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน แม้ประมวล ยังขับเคลื่อนการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนป่าชุมชนตำบลเขาคอก มีสมาชิกเริ่มก่อตั้ง 130 คน พร้อมๆ กับการเกิดกลุ่มเยาวชนคนรักธรรมชาติและบ้านละหอกกระสัง

ในปีเดียวกันนี้ ประมวล มาลัย ในฐานะประธานกลุ่มฯ ได้รับเข็มเชิดชูเกียรติจากสภาการศึกษาแห่งชาติ ให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รุ่นที่ 5

ปีถัดมา พ.ศ. 2550 ได้รับงบประมาณสนับสนุนการฟื้นฟูระบบนิเวศน์และความหลากหลายทางชีวภาพ ป่าชุมชนป่าละหอกกระสังจากกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก UNDP

ช่วงเวลาเดียวกันนี้ กองทุนสวัสดิการชุมชนป่าชุมชนตำบลเขาคอก ได้รับโล่เพื่อประกาศเกียรติคุณการพัฒนาสวัสดิการชุมชนดีเด่น ด้านการฟื้นฟูคุณธรรมและวิถีชุมชน จาก พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี และ ประมวล มาลัย ยังได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นด้านเศรษฐกิจพอเพียง สาขาป่าชุมชน จากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO)

ปี พ.ศ. 2551 กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านละหอกกระสัง ได้เป็นแหล่งศึกษาดูงานจากเครือข่ายป่าจากหลายจังหวัดในภูมิภาค ขณะที่ ประมวล มาลัย ในฐานะประธานกลุ่มฯ ก็ได้รับเข็มเชิดชูเกียรติ คนดีศรีแผ่นดิน จากกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.)

ปี พ.ศ. 2551 -2554 ตำบลเขาคอกได้รับคัดเลือกให้เป็นตำบลนำร่องโครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง จากบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ทำให้เกิดการขยายกลุ่มการอนุรักษ์ป่าจากป่าละหอกกระสัง ขยายไปครอบคลุมพื้นที่ป่าในตำบลเขาคอก ได้แก่ ป่าโคกโหมงพื้นที่ 450 ไร่, ป่าโคกกรวด 700 ไร่, ป่าโคกสูง 1,200 ไร่, ป่าหนองหลักหิน 1,100 ไร่ เกิดเครือข่ายป่าชุมชนตำบลเขาคอกครอบคลุม 15 หมู่บ้าน

ช่วงเวลาเดียวกันนี้ มีการขยายสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน ครอบคลุม 15 หมู่บ้าน ปัจจุบันมีสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนจำนวน 2,185 คน มีการจัดตั้งกลุ่มองกรชุมชนเพิ่มขึ้น เช่น กลุ่มเกษตรอินทรีย์ แปลงทดลองการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มปลูกผักอินทรีย์ ร้านสหกรณ์ชุมชน มีบุคคลต้นแบบด้านวิถีพอเพียงในแต่ละหมู่บ้าน ทั้ง 15 หมู่บ้าน จัดตั้งธนาคารสวัสดิการชุมชนตำบลเขาคอก มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลเขาคอก

ในปี พ.ศ. 2554 ประมวล มาลัย ได้รับเข็มเชิดชูเกียรติให้เป็นสตรีดีเด่นแห่งชาติ สาขาพัฒนาชุมชน

ปี พ.ศ. 2556 ชุมชนตำบลเขาคอก ภายใต้คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนตำบลเขาคอก ได้ขับเคลื่อนงานด้านสุขภาพ เริ่มจากงานศพปลอดเหล้า และขยายงานปลอดเหล้าไปสู่งานบุญประเพณีต่างๆ ในชุมชน เช่น งานบวชปลอดเหล้า งานบุญผ้าป่าปลอดเหล้า เป็นต้น

แม่ประมวล มาลัย เครือข่ายอนุรักษ์ฯ ยังนำเสนอให้เครือข่ายสมาชิกสุขภาพ ในแต่ละพื้นที่หันมาพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 โดยใช้ “ทุนทางสังคม” ที่แต่ละชุมชนมีอยู่มาเป็นต้นทุนในการดำเนินชีวิต

อีกทั้งยังสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน (เครือข่ายเยาวชนลดปัจจัยเสี่ยง “โกนเจาเซราะกราว”) ให้มีการจัดทำกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆ เช่น กิจกรรมชวนเพื่อนเลิกเหล้าเข้าป่าหาเห็ด กิจกรรมผูกเสี่ยวเที่ยวป่า โดยการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลเขาคอกผ่านคณะกรรมการศูนย์พัฒนาครอบครัวชุมชนตำบลเขาคอก ซึ่งเป็นคณะเดียวกันที่ขับเคลื่อนงานอนุรักษ์และขับเคลื่อนกองทุนสวัสดิการชุมชนป่าชุมชนตำบลเขาคอก

ขณะเดียวกัน มีการเริ่มทำการสำรวจข้อมูลชุมชนด้านสุขภาพ โดยเริ่มสำรวจกลุ่มคนติดสุรา กลุ่มที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น เบาหวาน ความดัน เป็นต้น

ปี พ.ศ. 2557 – ปัจจุบันขยายเครือข่ายงดเหล้าออกไปได้อีก 6 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพุทไธสง อำเภอคูเมือง อำเภอมือง อำเภอลำปลายมาศ อำเภอหนองหงส์ และอำเภอสตึก รวมทั้งสนับสนุนการขยายเครือข่ายเยาวชนลดปัจจัยเสี่ยง “โกนเจาเซราะกราว” ไปครอบคลุมพื้นที่อำเภอทั้งหมด

นอกจากนั้น ยังสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนแก่เด็กเยาวชนในด้านต่างๆ เช่น การขยายพันธุ์ไม้พื้นบ้าน การเล่านิทานสอนใจ การเล่าเรื่องราวการดำรงชีวิตของคนในสมัยปู่ย่าตายายที่มีความแตกต่างกับสมัยปัจจุบันอย่างไร เกิดกลุ่มจิตอาสาที่คอยช่วยเหลือคนด้อยโอกาสในชุมชน เกิดแกนนำเยาวชนที่มีความสามารถในการออกแบบการรณรงค์ในงานเทศกาลต่างๆ จำนวน 20 คน

แม่ประมวล เล่าไว้ในหนังสือ “สูงวัยเล่าเรื่อง” หัวข้อ “เครือข่ายจังหวัด ร้อยรัดภูมิปัญญา คนบุรีรัมย์” ว่า เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สอดคล้องกับกลุ่มสูงวัยที่มีความเปลี่ยนแปลง เครือข่ายร่วมมือ 4 จังหวัดภาคอีสาน เขต 9 (นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์) ภายใต้ระบบหลักประกันสุขภาพเขตนครชัยบุรีรัมย์ ได้วางแผนพัฒนาปี 2559-2561 โดยเน้นให้เกิดกลไกขับเคลื่อนงานพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในแบบเครือข่ายระดับตำบล

สำหรับจังหวัดบุรีรัมย์ เริ่มต้นขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุในโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยการสร้างต้นแบบการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่นาร่อง 3 พื้นที่ คือ ตำบลเขาคอก ตำบลโคกสะอาด และตำบลหนองขมาร เชื่อมโยงทั้งด้านเนื้อหาและภาคปฏิบัติ รวมถึงประสานข้อมูลผู้สูงอายุร่วมกันทั้ง 3 ตำบลนาร่อง ซึ่งในระยะแรก มุ่งถ่ายทอดภูมิปัญญาจากเครือข่ายปราชญ์ด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น การพูดผญาของชาวอีสาน การทำเกษตรอินทรีย์ ฯลฯ

“... ความท้าทายของเครือข่ายผู้สูงอายุจังหวัดบุรีรัมย์ระยะต่อไปอยู่ที่การค้นหาวิธีพัฒนากิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มผู้สูงอายุ ตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นั้นหมายถึงการแปลงต้นทุนภูมิปัญญาด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในตัวผู้สูงอายุตามบริบทพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล นำมาสู่การสร้างรายได้และสามารถประกอบอาชีพตามศักยภาพได้” แม่ประมวล เล่า

ทั้งนี้ จากการสำรวจข้อมูลรายตำบลคือ ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย มีผู้สูงอายุ 876 คน แบ่งเป็น ติดเตียง 9 คน ติดบ้าน 84 คน และติดสังคม 39 คน, ตำบลโคกสะอาด อำเภอลำปลายมาศ มีผู้สูงอายุ 658 คน แบ่งเป็น ติดเตียง 7 คน ติดบ้าน 56 คน และติดสังคม 17 คน ตำบลหนองขาม อำเภอคูเมือง มีผู้สูงอายุ 596 คน แบ่งเป็น ติดเตียง 5 คน ติดบ้าน 56 คน และติดสังคม 23 คน โดยแม่ประมวล บอกว่า ผู้สูงอายุติดสังคมอายุ 70 ปีขึ้นไป สามารถช่วยงานสังคมได้ค่อนข้างมาก เช่น เป็นวิทยากร ผู้นำศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ พาลูกหลานทำดอกไม้ ทำความสะอาดวัด

ในการประสานเชื่อมโยงโครงการฯ นำร่อง 3 ตำบล มีการประชุมหารือคณะทำงานเครือข่าย 9 ด้าน โดยเน้นให้เกิดการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย การถ่ายทอดภูมิปัญญาในแต่ละด้านตามบริบทของแต่ละพื้นที่ และจัดทำฐานข้อมูลตามศักยภาพของผู้สูงอายุในระดับพื้นที่/ตำบล โดยการดำเนินงานในตำบลเขาคอก ได้เชื่อมประสานกับคณะกรรมการศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบลเขาคอก และบูรณาการงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมถ่ายทอดประวัติศาสตร์ชุมชน/ฮีตสิบสองคองสิบสี่สู่ลูกหลานในชุมชน

ส่วนตำบลโคกสะอาด ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ด้านเกษตร, ทำเกษตรอินทรีย์ ได้ทำกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่เด็กและเยาวชน การเพาะพันธุ์ไม้พื้นถิ่น การทำจุลินทรีย์หน่อกล้วย ใช้ประโยชน์เ็นการป้องกันเชื้อโรคในราก ช่วยบำรุงดิน การทำฮอร์โมนไข่ จะไปช่วยกระตุ้นการออกดอก ติดผล รสชาติดี สำหรับตำบลหนองขาม ถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการเล่านิทานสอนลูกหลาน ผนวกกับการพูดผญา ผู้เฒ่าอายุ 90 ปี นั่งรถเข็นไปเล่านิทาน ให้เด็กฟังเป็นภาษาบ้านหัวเราะกันสนุกสนาน

นอกจากนี้ ยังมีการจัดทำข้อมูลภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น ข้อมูลผู้สูงอายุที่มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เช่น เขียนหาปลา จักสาน พิธีกรรมขึ้นบ้านใหม่ หมอยาสมุนไพร หมอแคนหมอลำ เล่านิทาน เว้าผญา ทอผ้า แปรรูปอาหาร

อย่างไรก็ตาม แม่ประมวล ซึ่งได้แนวคิดจากการทำงานสวัสดิการชุมชน นอกเหนือไปจากประเภทการจัดสวัสดิการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย หากคิดในมุมกลับว่า “ทำอย่างไรจะไม่มีคนไม่เจ็บ จะได้ไม่ต้องจ่ายสวัสดิการ” ทำให้เห็นวิธีการใหม่ๆ ในการต่อยอดขอรับงบประมาณเพื่อสร้างเสริมการป้องกันสุขภาพจากสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) สำหรับการเชื่อมโยงงานกองทุนสวัสดิการกับเครือข่ายงดเหล้า เมื่อสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนเสียชีวิต หากจัดงานศพปลอดเหล้า สามารถรับเงินช่วยเหลือจากเครือข่ายงดเหล้า ภายใต้การสนับสนุนของ สสส. รายละ 1,000 บาท เป็นต้น

“อนาคตไม่ได้มองแค่กองทุนใดกองทุนหนึ่ง มองเรื่องนโยบายระดับประเทศ ต้องให้ความสำคัญเรื่องการเตรียมความพร้อมสู่สังคมสูงวัย หากสามารถปรับทัศนคติมองประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ และบูรณาการการทำงานของแต่ละหน่วยงาน จะทำให้ประหยัดเวลาและงบประมาณได้” แม่ประมวล สะท้อนแนวคิดแผนงานในอนาคตเมื่อเข้าสู่สังคมผู้สูงวัย โดยให้ยึดเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นตัวตั้ง

แม่ประมวลยังเล่าว่า ในแง่กระบวนการทำงาน ตำบลเขาคอก มีกลไกขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 เริ่มจากตัวแทนหมู่บ้านๆ ละหนึ่งคน รวม 15 คน ปัจจุบันมีคณะกรรมการที่ทำงานขับเคลื่อนทุกประเด็นงาน จำนวน 32 คน มีการประชุมทุกๆวันที่ 5 ของเดือนเพื่อรวบรวมเงินกองทุนสวัสดิการชุมชน และปรึกษาหารืองานพัฒนาด้านอื่นๆ

เส้นทางชีวิตและการทำงานเพื่อชุมชนและสังคมกว่าจะมาถึงวันนี้ไม่ใช่เรื่องง่าย แม่ประมวล เล่าว่า ตลอดระยะเวลาที่ทำงานพยายามแก้ไขปัญหา โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ในการจัดการป่าที่มีพื้นที่ติดต่อกันหลายชุมชน นอกจากจะเป็นเรื่องละเอียดอ่อน กระทั่งกับผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มแล้ว ยังมีความซับซ้อนของปัญหา จากปัญหาหนึ่งจะทำให้เกิดปัญหาหนึ่งตามมา แต่เครือข่ายได้เรียนรู้ลองผิดลองถูกในการฝ่าฟันปัญหา อุปสรรคจนได้รับการยอมรับ โดยการมีกลุ่มผู้นำที่ตั้งใจมั่น ไม่ย่อท้อ มุ่งสร้างความเข้าใจร่วมเพื่อนำมาซึ่งความสำเร็จ

กุญแจแห่งความสำเร็จในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนของแม่ประมวล อาจสามารถถอดบทเรียนนวัตกรรมชุมชนเชิงบุคคล โดยสรุปรวบยอดได้ว่า อยู่ที่ความมุ่งมั่นของแกนนำ และการเชื่อมโยงชุมชนกับฐานคิดอื่นๆ ร่วมกับภาคีเครือข่าย บูรณาการความร่วมมือร่วมใจร่วมคิดร่วมทำให้ขยายวงกว้างออกไป ที่สำคัญคือการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น เหมือนดังการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อม ที่หนุนเสริมให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมและบทบาทสืบสานเจตนารมณ์ของชุมชน รวมทั้งบทบาทของผู้สูงวัยในชุมชนที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่คู่แผ่นดิน

แหล่งข้อมูล :

- 1.สัมภาษณ์ นางประมวล มาลัย เดือนมิถุนายน 2563
- 2.รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 6 ประจำปี 2547 ประเภทบุคคล “นางประมวล เจริญยิ่งพลิกชีวิตเพื่อรักษาป่าชุมชน”สถาบันลูกโลกสีเขียว บริษัท ปตท จำกัด (มหาชน)
3. “รักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง” ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์. สถาบันลูกโลกสีเขียว บริษัท ปตท จำกัด (มหาชน)
- 4.แผนพัฒนาท้องถิ่น 4 ปีองค์การบริหารส่วนตำบลประโคนชัย(พ.ศ. 2561-2564)
- 5.เว็บไซต์เทศบาลตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
- 6.โครงการวิจัย “การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์” ประมวล เจริญยิ่ง หัวหน้าโครงการ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ปี พ.ศ. 2549
- 7.โครงการ “ส่งเสริมศักยภาพนักเศรษฐศาสตร์ในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบททรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” (พ.ศ.2549 - พ.ศ.2550)โดยมูลนิธิธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม พศจิกายน 2550 สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- 8.“แนวร่วมทุนชุมชนแก้วิกฤติชาติ เริ่มจากถอดบทเรียนพื้นที่ต้นแบบ” สำนักข่าวอิศรา เผยแพร่เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2553

- 9.สมัชชาสุขภาพแห่งชาติครั้งที่ 9 ร่วมสานพลัง สร้างเครื่องมือตามหลักประชาธิปไตย สร้างสุขภาวะได้ด้วยมือของคนในชาติ. กลุ่มงานสื่อสารสังคม สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) 21 ธันวาคม 2559
- 10.หนังสือสูงวัยเล่าเรื่อง หัวข้อ “เครือข่ายจังหวัด ร้อยรัดภูมิปัญญา คนบุรีรัมย์” เรียบเรียงโดย ประมวล มาลัย สิงหาคม 2560
- 11.“พัฒนาการการพัฒนาชุมชนตำบลเขาคอกอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์กระบวนการพัฒนาชุมชนภายใต้ขบวนการของกลุ่มองค์กรชุมชนตำบลเขาคอก” โดย ประมวล มาลัย เดือนมิถุนายน 2563
- 12.การจัดการป่าชุมชนละหอกกระสัง ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ โดย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

บ้านที่อยู่ได้จริง : โครงการบัณฑิตคืนถิ่น

การประสานพื้นที่อีสานกับคนรุ่นใหม่

“บ้าน” อาจแปลความหมายนัยตรงได้ว่าเป็นที่อยู่อาศัย แต่มากกว่านั้น บ้านคือที่อยู่ของหัวใจ ไม่ว่าจะบ้านจะมีโครงสร้างประกอบด้วยอะไรบ้าง แต่หากสถานที่นั้นคือที่ปลอดภัย ที่ที่คุณจะวางใจในสิ่งแวดล้อมรอบ และที่ที่คุณพอจะมีคนรักและผูกพันในชีวิตได้อยู่ ไม่ว่าจะสถานที่นั้นจะอยู่แห่งไหนใด เป็นแห่งไหนจากที่ที่คุณเกิด และเติบโตมา แต่เป็นที่ที่คุณตั้งใจจะอยู่ใช้ชีวิตที่นั่น คงไม่เกินเลยหากทุกคนอยากมี “บ้าน” ไว้ให้กลับ เป็นสถานพักพิง และที่สำคัญที่สุดคือ ต้องเป็นที่ที่ใช้ชีวิตอยู่ได้จริง

เช่นเดียวกับสุเมธ ปานจำลอง ผู้ประสานงานโครงการบัณฑิตคืนถิ่น กำลังร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรเอกชน (พอช.) ออกแบบกิจกรรมและวิธีดำเนินงานให้คนในพื้นที่อีสาน ที่ทำงานในเมืองหลวงและเมืองใหญ่เมืองอื่น ที่อยากกลับบ้านและทำการทำงานที่รักควบคู่ไปด้วย โดยมีแนวคิดสร้าง “ชุมชนใหม่” เป็นจุดมุ่งหมายหลัก

กลับไปทำอะไรที่บ้าน?

สุเมธ ปานจำลอง นักพัฒนาเอกชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนผู้ประสานงานโครงการฯ เล่าว่า สังคมเกษตรหรือสังคมท้องถิ่นในปัจจุบัน จากสถิติพบว่าแรงงานมีแนวโน้มก้าวเข้าทำงานในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น โดยส่วนใหญ่แล้วแหล่งงานมักจะอยู่ในพื้นที่เขตเมืองอย่างกรุงเทพฯ ผู้คนย้ายเข้ามาทำงานในเมือง ทหารายได้ ส่งเงินกลับบ้าน หรืออาจกลับบ้านหาสามารถหาเงินได้เพียงพอตามที่ตั้งใจไว้

ถ้าถามคนขับแท็กซี่ในกรุงเทพฯ เขาก็จะบอกว่า หาเงินสักก้อนแล้วก็จะกลับบ้าน ถ้าถามคนหนุ่มสาวก็จะบอกเหมือนกันว่าหาเงินสักก้อนมาสร้างบ้าน แล้วก็กลับไปอยู่บ้าน คนที่เป็นแรงงานรับจ้างก็จะคิดแบบนั้น

ข้างต้นสะท้อนว่า ความคิดของคนรุ่นก่อนหน้าคือว่า การเข้าไปทำงานในเมืองก็เพื่อหารายได้ จากนั้นก็กลับมาอยู่บ้านที่ต่างจังหวัด ซึ่งแตกต่างจากคนรุ่นหลัง (วัยทำงาน) มานี้ สุเมธ เล่าว่าความหมายในการเดินทางกลับบ้านของคนรุ่นหลัง ไม่ใช่การกลับบ้านหลังจากที่เขาหารายได้เพียงพอแล้วจากในเมือง แต่เป็นการเดินทางกลับบ้านเพราะอยากจะทำกับครอบครัวและชุมชนที่คนจากไป และที่สำคัญคือกลับมาหางานที่บ้านทำ แต่ความที่อีสานยังเป็นสังคมเกษตรกรรมทั้งในพื้นที่จริง ๆ และภาพจำโดยทั่วไป ซึ่งแตกต่างจากแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนรุ่นหลัง ทำให้คนรุ่นหลังที่มีใจพร้อมกลับบ้านเริ่มสงสัยว่า "จะกลับไปทำอะไรที่บ้าน?"

อย่างพ่อแม่ที่ส่งลูกไปเรียน ก็อยากให้ลูกมีงานทำที่สบายกว่าการกลับบ้านมาลำบากเหมือนตัวเอง ต่างจากความคิดของคนรุ่นใหม่ คำว่าสบายกว่านี้ของคนรุ่นใหม่กับรุ่นเก่ามันไม่เท่ากัน คน

รุ่นใหม่เขามองว่าต่อให้มีเงินเยอะ นอนอยู่บนคอนโด แต่กินอาหารที่ไม่ปลอดภัย ก็ถามหา
ความหมายชีวิตว่าจะอยู่ทำไม หรือทำไปเพื่ออะไร

นับตั้งแต่การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 การงานการเงินต่างๆ หยุดชะงัก ทำให้กลุ่มคนวัยทำงานที่ไม่
จำกัดแค่คนรุ่นหลัง แต่หมายรวมถึงคนรุ่นก่อนด้วย เริ่มหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับการ “กลับบ้าน” มากขึ้น

ยิ่งกับเจอปัญหาเรื่องโควิด-19 สิ่งที่น่าสนใจและ พอช. ค้นพบคือเหล่าคนที่คิดไปขายแรงงานและ
ตั้งใจว่า มีเงินสักก้อนแล้วจะกลับ พอเจอโควิดก็ทำให้เขาพบคำตอบว่าเขาไม่รอแล้ว จะอยู่ไป
ทำไม ทำไมถึงเสี่ยงแบบนี้ คนส่วนใหญ่จะคิดแบบนี้และจะกลับบ้าน

สุเมธบอกอีกว่า การกลับมาของคนรุ่นใหม่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีอายุระหว่าง 18-35
ปี เป็นกลุ่มคนที่เข้ามาเรียนและทำงานได้ระยะหนึ่งในกรุงเทพฯ และมีความคิดความฝันที่จะกลับบ้านไปใช้ชีวิตใน
ต่างจังหวัด แต่ยังคงตอบไม่ได้ว่าจะกลับบ้านไปทำอะไร ในส่วนนี้ทางมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) เป็น
หน่วยงานที่คอยให้คำแนะนำ เช่นเดียวกับคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความคิดอยากกลับบ้าน เป็นกลุ่มคนที่มีอายุระหว่าง
20-55 ปี เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อหางานหารายได้ หากวันหนึ่งสามารถหาเงินเพียงพอตามที่ต้องการ เกษียณ
อายุ หรือมีปัญหาสุขภาพทำงานต่อในกรุงเทพฯ ไม่ได้แล้วนั้น เขา "จะกลับไปทำอะไรที่บ้าน?" ซึ่งทางสถาบัน
พัฒนาองค์กรเอกชน (พอช.) จะเข้ามามีส่วนร่วมในส่วนนี้

จะกลับไปทำอะไรที่บ้าน?" เป็นอะไรที่ต้องคิดรอบด้าน เพราะการกลับบ้านในความหมายใหม่
ไม่ใช่เพียงการจับจอบจับเสียม มันไม่ได้หมายถึงไปทำเกษตรหลังสู้ฟ้า หน้าสู้ดิน มันคือการ
ออกแบบสังคมเกษตรใหม่ ภายใต้เทคโนโลยีใหม่ ที่มีการเปลี่ยนแปลงเยอะ เช่นการทำนา ทุก
วันนี้ ใช้เครื่องจักรหมดเลย เพราะฉะนั้นจะคิดแบบเดิมไม่ได้

“ชุมชนใหม่”: คนหลายกลุ่มหลากหลายความคิดมาเจอกัน

เมื่อคำถามว่า “จะกลับไปทำอะไรที่บ้าน?” เริ่มดังขึ้น สุเมธมองว่าควรจะมีเครือข่ายเพื่อเป็นตัวกลางใน
การจัดการและหาแนวทางเพื่อรองรับความต้องการนี้ เนื่องจากความต้องการที่วุ่นๆ เริ่มขยายตัวในกลุ่มคนที่อาศัย
อยู่ในเขตเมืองอย่างกรุงเทพฯ มากขึ้น อย่างไรก็ตาม เขาเสนอแนวทางต่อคนที่ต้องการกลับบ้านใน 3 ข้อ ได้แก่ (1)
ต้องการกลับบ้านจริงหรือไม่ ต้องการกลับมาอยู่บ้านกี่ปี ปลายทางชีวิตในวันข้างหน้ามองคร่าวๆ ไว้อย่างไร (2)
ครอบครัวเข้าใจความต้องการที่จะกลับบ้านหรือไม่ ให้การสนับสนุนหรือเปล่า เพราะหากกลับมาอยู่บ้านมี
แนวโน้มว่าจะมีรายได้ที่น้อยลง และ (3) คิดเห็นอย่างไร หรือรับได้หรือไม่หากคนรอบข้างมองว่างานที่ทำที่บ้านไม่
สมหรือไม่ตรงกับที่เดินทางไปเรียนในกรุงเทพฯ ซึ่งข้อสุดท้ายน่าจะสนใจประเด็นที่ว่า กลุ่มคนที่เดินทางไปเรียนใน
กลุ่มเทพฯ สามารถปรับใช้องค์ความรู้ที่เรียนมาให้เข้ากับสิ่งที่มีและเป็นอยู่ในท้องถิ่นอย่างไร

เมื่อเรียนจบ เมื่อเป็นปัญญาชน พวกนี้ก็ต้องการพื้นที่ทางสังคมด้วย เพราะฉะนั้นการสร้างการยอมรับอย่างรูปธรรมที่เขาไปอยู่ เช่นไม่เคยทำนาเลย แต่ไปทำนาได้อย่างมีน้องคนหนึ่ง มีแม่เลี้ยงหม่อนเลี้ยงไหมตั้งแต่เขายังไม่เกิด แล้วพอโตขึ้นเขาไปงานมีเงินเดือนเป็นแสน พอจะกลับบ้านก็เริ่มจากปลูกหม่อน

แม่ว่าเขาว่า แต่เขาก็พูดกับตัวเองว่าต้องผ่านจุดนี้ ทำให้แม่เห็น สิ่งที่เขาทำหรือ น้ำหม่อน ไวน์หม่อน ชายกึ่งพันธุ์หม่อน หลายคนชื่นชมว่าเขาไม่ได้เลี้ยงหม่อนเพียงอย่างเดียว แต่นำไปต่อยอดการคิดค้นนวัตกรรมคือสร้างความคิดค้น ซึ่งคนอีกช่วงอายุจะไม่มีอยู่ เขาจะไม่อยู่แค่ผ้าไหมแล้ว เขาต่อยอดไปได้เยอะ

ข้างต้นสะท้อนว่า สังคมเกษตรกรรมในปัจจุบันไม่ใช่สังคมของคนรุ่นก่อนเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป คนรุ่นใหม่สามารถเข้าไปมีบทบาท และนำองค์ความรู้ที่มีในสาขาวิชาต่างๆ เข้าร่วมปรับใช้ ออกแบบ และวางแผนร่วมกับคนรุ่นก่อน เป็นแนวทางสำคัญที่นำไปสู่การสร้าง “ชุมชนรูปแบบใหม่” ทั้งนี้แนวทางที่วางนี้ จะเปิดพื้นที่ให้คนรุ่นใหม่ที่ต้องการอยากกลับบ้านมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกันก่อน จากนั้นจะนำแนวทางที่ได้ไปหารือแลกเปลี่ยนร่วมกับคนรุ่นก่อนต่อไป ปัจจุบัน สถาบันพัฒนาองค์กรเอกชน (พอช.) และโครงการบัณฑิตคืนถิ่น มีแนวทางเป้าหมายที่จะเข้ามามีบทบาทในการประสานความสัมพันธ์ของคนหลากหลายกลุ่มให้มาร่วมพูดคุยกัน

สุเมธกล่าวต่อว่า โครงการบัณฑิตคืนถิ่นได้เปิดรับสมัครผู้ที่สนใจไปแล้วระยะหนึ่ง โดยในเดือนนี้ (ก.ค.63) จะเริ่มเปิดพื้นที่ให้คนกลุ่มนี้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างกันโดยเฉพาะประเด็นที่ว่า สิ่งที่เราต้องการคืออะไร สิ่งที่เราจะเดินทางร่วมกันคือจุดไหน จินตภาพที่เราอยากเห็นร่วมกันในสังคมใหม่คืออะไร เราอยากทำอะไรร่วมกัน แล้วแต่ละคนมีเงื่อนไขอย่างไร เป็นต้น

เท่าที่มองเห็นตอนนี้ คนกลับบ้านอาจจะเยอะ แต่คนที่สนใจทำแบบนี้อาจจะยังไม่เยอะ แต่ไม่เป็นไร เราคิดว่าเป็นเรื่องอนาคตอยู่แล้ว แต่คิดว่าสุดท้ายเมื่อเขาเจอปัญหา ก็ต้องช่วยกัน ตอนนี้เท่าที่เจอก็มีคนจากขอนแก่น กาฬสินธุ์ อีสานกลางที่เราเน้นอยู่ แล้วก็ไปเน้นอยู่ทางอีสานใต้บ้าง แถวสุรินทร์ ศรีสะเกษ สำหรับโครงการบัณฑิตคืนถิ่นภาคอีสาน ปัจจุบันมีศูนย์กลางคือบ้านสวนชุมแสง ศูนย์เรียนรู้เรื่องการทำเกษตรกรรม เป็นศูนย์ฝึกอบรมสำหรับการสร้างชุมชนใหม่ ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องเกษตรอย่างเดียว มีน้องคนหนึ่งที่เขาเรียนจบนิเทศศาสตร์ ที่มหาสารคาม เขาก็อยู่บ้านไม่ได้ไปทำงานโฆษณา สิ่งที่เขาช่วยเพื่อนได้คือ ตัดต่อวิดีโอชีวิตเพื่อน แต่เขาก็ทำการเกษตรเหมือนกัน เขาก็สนุกสานกับการทำงานแบบนี้ ไปถ่ายรูป ไปสัมภาษณ์ ไปทำคลิปสั้นๆให้เพื่อน ซึ่งเพื่อนชอบ ทำให้คนรู้ว่าที่นี้ก็มีคนแบบนี้ด้วยเหอ อะไรแบบนี้

สุเมธเพิ่มเติมว่า สังคมใหม่ในจินตภาพคือการนำคนหลากหลายกลุ่ม หลากหลายความคิดมาเจอและมาพูดคุยกัน ซึ่งการที่กลุ่มคนมีพื้นที่ที่จะแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างกันถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในปัจจุบัน ที่ยังผลต่อไปในอนาคต

บ้านไม่ได้มีไว้แค่คิดถึง แต่ต้องอยู่ได้จริง

สุเมธมองว่าปัจจุบัน โลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแพร่ระบาดของโรค ธรรมเนียมในการบริโภคอาหาร ประเด็นปัญหาเรื่องสุขภาพของผู้คน และเรื่องสิ่งแวดล้อม คนรุ่นก่อนมีความรู้ชุดหนึ่ง สิ่งที่ต้องทำคือแนวทางที่ว่า คนรุ่นก่อนจะส่งองค์ความรู้ที่มีต่อให้คนรุ่นใหม่อย่างไร เพื่อที่ว่าให้คนรุ่นใหม่ได้นำไปปรับเปลี่ยนให้เข้าบริบทสังคมที่พวกเขาใช้ชีวิตอยู่ ซึ่งหนทางหนึ่งก็คือการเปิดพื้นที่ให้คนรุ่นก่อนและคนรุ่นใหม่ได้มาพบปะเชื่อมโยงกัน

เหมือนกับคนอายุ 20-55 ปี เขาก็จะมีทุนของเขาพอสมควร การเริ่มต้นก็คือการแลกเปลี่ยน เราจะสร้างเวทีในการเชื่อมโยง และกรอบคิดให้เขา ที่เหลือเขาก็จะไปเจอกันเอง เราอาจจะไปนัดประชุมกันรอบหนึ่ง ภารกิจคือจัดความสัมพันธ์ของคนที่ไม่รู้จักกัน ให้มารู้จักกัน

หนึ่งในคนที่สนใจโครงการบัณฑิตคืนถิ่น ภูษฎา ผลไชย บัณฑิตคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เล่าว่าก่อนหน้านี้นเคยไปทำงานที่กรุงเทพฯ และพบว่าความสามารถในการทำสื่อที่เขามี ไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ที่กรุงเทพฯ เพียงอย่างเดียว เขาจึงเลือกเดินทางมาทำงานที่จังหวัดขอนแก่นซึ่งไม่ไกลจากภูมิลำเนาเกิดของเขา นอกจากจะได้กลับบ้านบ่อยครั้งขึ้น ยังสามารถขยายเครือข่ายการทำงานของตนเองที่พอมืออยู่ให้กว้าง มากขึ้นได้อีกด้วย

เป็นคนที่เราพอจะคุ้นหน้าคร่ำตากันบ้าง แต่ในชีวิตจริงไม่เคยได้คุยกัน เช่นนักเคลื่อนไหวทางสังคม ศิลปิน หรือกลุ่มอื่นๆ ที่เราจะขอคอนแทกกันไว้ติดต่องานกันต่อไป ส่วนสำคัญคือการได้ทำประเด็นเกี่ยวข้องกับพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ๆเราเคยคุ้นตั้งแต่ยังเล็ก แต่ก็มีอีกหลายเรื่องหลายผู้คนที่เรายังไม่รู้จัก

ปรัชญาพร โพธิ์แก้ว บัณฑิตคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เล่าว่า หลังจบการศึกษา ปริญญาตรี ก็สมัครเข้าร่วมโครงการบัณฑิตอาสาสมัคร วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีโอกาสได้ไปใช้ชีวิตเป็นบัณฑิตอาสาเกือบ 1 ปีที่จังหวัดเชียงราย ทำให้มีความสนใจประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน จากนั้นก็ตัดสินใจเดินทางกลับบ้านในจังหวัดขอนแก่น เนื่องจากขอนแก่นและจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสานมีประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนที่สนใจให้ศึกษาและค้นหาเป็นจำนวนมาก

ข้างต้นสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าด้วยนวัตกรรมการสร้างชุมชนใหม่ของสุเมธที่ยกตัวอย่างว่า “ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง สิ่งสำคัญคือ “การรู้จักปรับตัว” อย่างกรณีสังคมเกษตรที่มีหลายแบบ แต่ว่าสิ่งที่กำลังทำคือแบบที่ให้ชุมชนได้ปรับตัว ซึ่งสังคมโดยรวมก็เปลี่ยนไปแล้ว เพราะลูกหลานบริโภคและเข้าพันข่าวสารต่างจากแบบพ่อแม่แล้ว จะให้กลับไปจับจอบ จับเสียม ก็ยากแล้ว พอสังคมมันเปลี่ยนก็ออกแบบใหม่ ทำยังไง เริ่มต้นตรงไหน เริ่มต้นกับใคร ที่จะมาเรียนรู้ด้วยกัน”

“บ้าน” เป็นสถานที่ที่รื้อร้อยความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผู้คนกลับใช้ชีวิต “อยู่ได้จริง” สามารถหา
อยู่หากินและมีรายได้ที่มั่นคงท่ามกลางนิเวศนั้นๆ บ้านในความหมายใหม่จึงไม่ใช่แค่บ้านเกิดให้
คอยคิดถึง

หมายเหตุ: สำหรับผู้ที่สนใจสอบถามรายละเอียดหรือเข้าร่วมโครงการฯ ติดต่อ 080-4206004
(สุเมธ ปานจำลอง ผู้ประสานงานโครงการบัณฑิตคืนถิ่นภาคอีสาน)

‘ถีบลงเขา เผาหลงถึงแดง’ จากลานสังหารในอดีต สู่ ‘เครือข่ายสินธุ์แพรทอง’ ชุมชนเข้มแข็งในวันนี้

ตำบลลำสินธุ์ อ.ศรีนครินทร์ จ.พัทลุง อยู่ห่างจากจังหวัดพัทลุงประมาณ 24 กิโลเมตรมีทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ประชากรประมาณ 7,000 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำสวนยาง สวนมังคุด ทุเรียน เงาะ ลองกอง กล้ายไข่ เลี้ยงสัตว์ ฯลฯและรวมตัวกันพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ เช่น มีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มอาชีพแปรรูปอาหาร ฯลฯ จนกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ ‘เครือข่ายสินธุ์แพรทอง’

ในอดีตพื้นที่ในตำบลลำสินธุ์และใกล้เคียงเป็นเหมือนดั่ง ‘ลานสังหาร’ เพราะหน่วยงานความมั่นคงใช้พื้นที่แถบนี้จัดตั้งค่ายขึ้นมา แล้วจับกุมชาวบ้านหรือผู้ต้องสงสัยว่าเป็น ‘คอมมิวนิสต์’ หรือ ‘พคท.’ (พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย) มาสอบสวน ซักถาม มีการซ้อม ทบตี ทรมานด้วยวิธีต่างๆ หนักสุดคือ จับผู้ต้องสงสัยมัดลงไปในถังน้ำมันขนาด 200 ลิตร แล้วจุดไฟเผา หรือจับขึ้นเฮลิคอปเตอร์บินขึ้นไปสูงเหนือระดับภูเขา แล้วถีบร่วงเป็นๆ ลงมา เรียกว่า ‘ถีบลงเขา เผาหลงถึงแดง’

ประวัติศาสตร์และความทรงจำของชาวลำสินธุ์

ปี พ.ศ.2508 มีการสำรวจโฉนดประชากรครั้งแรกโดยครูใหญ่ มี พคท.มาฝังตัวทำงานลับอยู่ในพื้นที่ ชักนำชาวบ้านทำกิจกรรมร่วมกัน ตอนเย็นรื้อรอบกองไฟ ถูกจับตามองจากเจ้าหน้าที่รัฐ

ปี พ.ศ.2509 มีการสร้างเขื่อนคลองนาท่อม นำน้ำไปใช้ในตัวเมืองพัทลุง มีผลกระทบต่อชาวบ้านได้มารวมตัวกันคัดค้าน ทหาร ตำรวจ ตั้งค่ายที่วัดบ้านนา เริ่มมีการจับตัวชาวบ้านที่สงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์...

ปี พ.ศ.2512ทหาร ตำรวจ เริ่มทำสงครามเย็นกับ พคท. ทหารตั้งค่ายที่เกาะหลุง ตำบลลำสินธุ์ มีการประกาศกฎอัยการศึก ห้ามออกนอกบ้านตั้งแต่ 5 โมงเย็นถึง 7 โมงเช้า ห้ามมั่วสุมกันเกิน 3 คน ใครฝ่าฝืนจัดการขั้นเด็ดขาด

ปี พ.ศ.2514พคท.โฆษณาโจมตีการทำงานของรัฐบาล ประชาชนเข้าร่วมขบวนการอย่างล้นหลาม ทหารตอบโต้ด้วยการบุกจับบุคคลฐานต้องสงสัยมีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ สอบสวนทำการซ้อมจนร่างกายบอบช้ำ จับลงถังน้ำมัน 200 ลิตร ราวน้ำมันจุดไฟเผาเพื่อทำลายหลักฐาน....

นี่คือประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งที่ชาวลำสินธุ์บันทึกไว้ โดยจัดทำเป็นบอร์ดนิทรรศการจัดแสดง ณ ที่ทำการเครือข่ายสินธุ์แพรทอง รวมทั้งที่ ‘อุทยานประวัติศาสตร์ถึงแดง’ (ห่างจากที่ตั้งเครือข่ายฯ ประมาณ 1 กิโลเมตร) บอกเล่าประวัติศาสตร์ของตำบลตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามประชาชนจะอุบัติ ผ่านเหตุการณ์ทุ่งสังหารซึ่งมีผู้เสียชีวิต

จากการ ‘ถีบลงเขา เผาลงถ้างแดง’ ทั่วภาคใต้ประมาณ 3,000 ราย จนถึงวันที่เสียงปืนสงบ ผู้คนทยอยกันวางปืนออกจากป่า และกลับมาต่อสู้กับสงครามชีวิตในวันนี้

สงครามชีวิตเพื่อปากท้องและครอบครัว

อุทัย บุญดำ ผู้ประสานงานเครือข่ายสินธุ์แพรทอง วัย 62 ปี เล่าว่า ช่วงสงครามปราบปรามประชาชนในพื้นที่จังหวัดพัทลุงอย่างเข้มข้นราวปี 2515-2516 นั้น แกะเพ็งจะย่างเข้าสู่วัยรุ่น จึงไม่ได้เข้าไปร่วมกับพคท. แต่มีญาติพี่น้องเสียชีวิตไปหลายคน เฉพาะคนในตำบลลำสินธุ์ (เดิมเป็นตำบลบ้านนา) เสียชีวิตจากเหตุการณ์ครั้งนี้ประมาณ 100 ราย

“ตอนนั้นทุกคนลำบากมาก เพราะทางทหารมองว่าเป็นพื้นที่สีแดง มีคอมมิวนิสต์มาเคลื่อนไหว จึงมีคำสั่งห้ามประชาชนมั่วสุมกันเกิน 3 คน บ้านไหนที่มีคนอยู่เยอะ เวลากินข้าวต้องตั้งวงกิน 2 รอบ รอบหนึ่งไม่เกิน 3 คน เพราะกลัวถูกจับ พอถึง 5-6 โมงเย็นต้องขึ้นบ้านแล้ว ไปไหนไม่ได้ จะลงจากบ้านไปตัดยางได้ก็ต้อง 7 โมงเช้าแล้ว” อุทัยเล่าสภาพชีวิตของชาวบ้านตำบลลำสินธุ์ในช่วงนั้น

อุทัยบอกว่าในตอนนั้นมีชาวบ้านหนีเข้าไปร่วมกับ พคท.ไม่ต่ำกว่าครึ่งตำบล กว่าสงครามจะยุติก็ราวปี 2525 เพราะในปี 2523 รัฐบาลมีนโยบาย 66/2523 ใช้การเมืองนำทหาร ประกาศยุติสงครามโดยรัฐบาลจะให้ที่ดินทำกินครอบครัวละ 10 ไร่ ครอบ 10 ตัว ชาวบ้านและ พคท.เริ่มทยอยวางอาวุธในปี 2524 และออกมามอบตัวกันมากในปี 2525 พอกลับมาแต่ละครอบครัวก็ต้องดิ้นรนทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ต้องฟื้นฟูสวนยางขึ้นมาใหม่ เพราะช่วงเข้าป่าสวนยางทรุดโทรมไม่มีใครดูแล หล้าขึ้นรกเต็มสวน

“พอปี 2527 เป็นต้นมา จึงเริ่มมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาส่งเสริมการพัฒนาชุมชน เช่น กรมพัฒนาชุมชน เข้ามาส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ปี 2528 กรมส่งเสริมการเกษตรเข้ามาให้คำแนะนำเรื่องการทำเกษตร มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นมา มีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล ส่งเสริมการปลูกผลไม้พันธุ์ดี ทุเรียนพันธุ์ดี เลี้ยงไก่ หมู เลี้ยงวัว ชาวบ้านเริ่มใช้สารเคมีมากขึ้นเพื่อเร่งผลผลิต พอถึงปี 2533 ยางพาราราคาตกต่ำเหลืออีกโลๆ ละ 14 บาท เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว เพราะยางเป็นอาชีพหลัก ชาวบ้านจึงโค่นยางมาปลูกไม้ผล” อุทัยเล่าถึงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในช่วงแรกๆ

วิเคราะห์ปัญหา-ทบทวนตัวเอง

“พอถึงปี 2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจทั่วประเทศ ชาวบ้านในตำบลลำสินธุ์ได้รับผลกระทบเช่นกัน เพราะสินค้าเกษตรตกต่ำ ขายสินค้าไม่ได้ ชุมชนเริ่มประสบปัญหา กลุ่มต่างๆ ที่ตั้งขึ้นมาก็ไปต่อไม่ได้ ขาดแคลนเงินทุน แขนงนำกลุ่มต่างๆ ในตำบลจึงมาพูดคุย ปรึกษารื้อหรือกันว่าจะแก้ไขปัญหายังไง มีการวิเคราะห์ปัญหาของกลุ่มต่างๆ พบว่า การบริหารจัดการกลุ่มไม่เป็น ปิดบัญชีของกลุ่มไม่ได้ แต่ตอนนั้นเรายังไม่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ใช้วิธีพูดคุยกันไปเรื่อยๆ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง” อุทัยเล่าต่อ

จากการพูดคุยวิเคราะห์ปัญหาในช่วงนั้น แกนนำในตำบลลำสินธุ์ได้ข้อสรุปพร้อมกันว่า การรวมกลุ่มของชาวบ้านในตำบลในช่วงแรก มีลักษณะเป็นกลุ่มย่อย ต่างคนต่างทำ ไม่ได้ช่วยเหลือกัน มีหน่วยงานต่างๆ ของรัฐมาสนับสนุนแต่ไม่ต่อเนื่อง ขณะที่กลุ่มที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นมาก็ขาดพื้นฐานการบริหารจัดการที่ดี ไม่มีความรู้เรื่องระบบบัญชี กลุ่มที่อ่อนแอและมีปัญหาจึงล้มไป

พอถึงปี 2544 แกนนำในตำบลลำสินธุ์จึงได้รวบรวมกลุ่มต่างๆ ในตำบล เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มอาชีพ กลุ่มเกษตรกร ฯลฯ โดยให้ตัวแทนสมาชิกสามัญกลุ่มละ 2 คน และตัวแทนกลุ่มกิจกรรมระดับตำบลกิจกรรมละ 1 คน จัดตั้งเป็น ‘เครือข่ายสินธุ์แพรทอง’ ขึ้นมา เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2544 โดยมีที่มาคือ ชื่อตำบล ‘ลำสินธุ์’ กับน้ำตกโดน ‘แพรทอง’ แหล่งท่องเที่ยวของตำบล

ในปีเดียวกันนั้น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ ‘พอช.’ ลงมาเปิดสำนักงานภาคใต้ที่จังหวัดพัทลุง จึงส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาทำงานกับเครือข่ายสินธุ์แพรทองเพื่อช่วยหนุนเสริมงานพัฒนาของเครือข่าย หลังจากนั้นเครือข่ายสินธุ์แพรทองได้รับงบประมาณ ‘ส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน’ จาก พอช. จำนวน 70,000 บาท นำมาใช้ฝึกอบรมแกนนำเครือข่ายและคณะกรรมการกลุ่มต่างๆ เช่น ด้านการบริหารจัดการ การจัดทำบัญชี การวิเคราะห์ข้อมูลและปัญหา เพื่อนำข้อมูลมาทำแผนชุมชน แผนตำบล จัดทำแผนที่ทำมือ ฯลฯ นำไปสู่การวางแผนแก้ไขปัญหาดังกล่าวในตำบล

จากการวิเคราะห์ปัญหาในตำบลอย่างเป็นระบบ (ใช้หลักการวิเคราะห์แบบ SWOT คือ S = Strengths จุดแข็ง, W = Weaknesses จุดอ่อน, O = Opportunities โอกาสที่จะส่งเสริมธุรกิจ, T = Threats อุปสรรคในการทำธุรกิจ) อุทัยบอกว่า ตำบลลำสินธุ์มี จุดแข็ง คือ ชุมชนมีทรัพยากร เช่น สวนยาง มังคุด กล้วยไข่ ผักสวนครัว พริก ตะไคร้ ข่า ขมิ้น มะกรูด ฯลฯ ที่สามารถนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้มากมาย

ส่วนจุดอ่อนหรือปัญหาที่พบของตำบล เช่น 1.ทรัพยากรธรรมชาติในตำบล ดิน น้ำ ป่า ถูกทำลาย มีการใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ทำลายหน้าดินและแหล่งน้ำ 2.ผลผลิตทางการเกษตรไม่มีคุณภาพ เช่น มังคุด กล้วยไข่ ล้นตลาด ราคาตกต่ำ 3.ขาดแคลนเงินทุน ชาวบ้านเข้าไม่ถึงแหล่งทุนในระบบ ทำให้เกิดหนี้สิน 4.ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสูง รายได้น้อย (ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจากข้อ 1-3)

ส่วน โอกาส คือ หน่วยงานต่างๆ ของรัฐมีนโยบายเข้ามาให้การสนับสนุนชุมชน และ อุปสรรค คือ สินค้าเกษตรขายไม่ได้ราคาและไม่มีช่องทางการตลาด

ใช้แผนแม่บทตำบลสู่ชุมชนเข้มแข็ง

หลังจากวิเคราะห์ชุมชนพบปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวแล้ว เครือข่ายสินธุ์แพรทองจึงจัดประชุมคณะกรรมการกลุ่มต่างๆ ในตำบล เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มอาชีพ กลุ่มเกษตรกร ฯลฯ โดยให้ตัวแทนสมาชิกสามัญกลุ่มละ 2 คน และตัวแทนกลุ่มกิจกรรมระดับตำบลกิจกรรมละ 1 คน มาร่วม

กันระดมและเสนอความเห็นว่าจะอยากให้ชุมชนเป็นอย่างไร มีความฝันอย่างไร และรวบรวมนำมาจัดทำเป็น ‘แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง’

เริ่มแผนช่วงแรกปี 2544-2547 (ปรับปรุงแผนทุกๆ 4 ปี) โดยแผนช่วง 4 ปีแรก เน้นการสร้างฐานชุมชนให้เข้มแข็ง จัดระเบียบกลุ่มองค์กรให้เป็นเครือข่ายโดยใช้แผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือบูรณาการความคิดคนในชุมชน โดยมียุทธศาสตร์หลักร่วมกันคือ ‘สร้างความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์’ แยกเป็นยุทธศาสตร์ที่ 1 ฐานชุมชนเข้มแข็งยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาคุณภาพชีวิตยุทธศาสตร์ที่ 3 ด้านแผนและประชาคม

ส่วนวิธีการดำเนินงานนั้น ในช่วงแรกเครือข่ายสินธุ์แพทองจะเน้นไปที่การบริหารจัดการกลุ่มให้เป็นระบบ มีการฝึกอบรมผู้นำ คณะกรรมการกลุ่มต่างๆ ในตำบล โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เช่น พอช. สนับสนุนการจัดเวทีถอดบทเรียน สหกรณ์จังหวัดพัทลุงส่งเสริมวิชาการด้านการบริหารจัดการ การจัดทำบัญชี การจัดระบบผลผลิต การบรรจุภัณฑ์การตลาด ฯลฯ เพื่อให้กลุ่มต่างๆ เกิดความเข้มแข็ง บริหารงานอย่างเป็นระบบ เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในตำบลเพื่อช่วยเหลือกันได้ และสามารถทำบัญชี ปิดงบดุลได้ โดยเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์-สัจจะสะสมทรัพย์ที่มีอยู่ทุกหมู่บ้าน

ส่วนแผนระยะที่ 2 ปี 2547 – 2550 เน้นการสร้าง ความมั่นคงในชีวิต จัดระเบียบทุนภายในชุมชน ใช้แผนบูรณาการทุนเป็นเครื่องมือแผนระยะที่ 3 ปี 2550 – 2555 เน้นคนมีคุณภาพ มีคุณธรรม เป็นชุมชนชนแห่งการเรียนรู้ตามวิถีพอเพียงแผนระยะที่ 4 ปี 2555 – 2560 เน้นการเปลี่ยนแปลงคนมีคุณภาพ มีคุณธรรมโดยพัฒนายกระดับผู้นำชุมชนให้เป็นผู้ประกอบการทางสังคม

“เรามีทรัพยากร มีจุดแข็งอยู่แล้ว เช่น มีกล้วยไข่ เราก็สนับสนุนให้สมาชิกนำไปแปรรูป เป็นกล้วยทอดกรอบ มีพริก ดีปลี ตะไคร้ ข่า ขมิ้น มะกรูด ก็เอามาทำน้ำพริก ตั้งกลุ่มผลิตเครื่องแกงขึ้นมาทำขาย ส่งเสริมให้ปลูกสมุนไพรใช้ทำยาพื้นบ้าน ทำน้ำสมุนไพรใช้ในครอบครัว มีแหล่งท่องเที่ยว มีบ่อน้ำร้อน มีน้ำตก มีอุทยานประวัติศาสตร์ถ้ำแดง เราก็เอามาทำเรื่องท่องเที่ยวชุมชน ทำโฮมสเตย์ มีมังคุด ลองกอง ก็เอาผลผลิตมารวบรวมส่งขายเพื่อให้มีอำนาจต่อรองเรื่องราคา แต่เมื่อผลผลิตของเรายังไม่มีคุณภาพ เราก็ต้องปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ทำขึ้นเอง มีกรมวิชาการเกษตรมาช่วย ทำให้มังคุดมีคุณภาพดี ปลอดภัย เคมี แก๊ซ ปัญหาเรื่องมังคุดล้นตลาด สามารถส่งไปขายที่ญี่ปุ่นและไต้หวันได้” อุทัยยกตัวอย่างรูปธรรมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชนที่ได้จากวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อนในตำบล นำมาจัดทำแผนแม่บทชุมชน และนำไปสู่การปฏิบัติจริง

นอกจากนี้ตลอดการทำงานที่ผ่านมา เครือข่ายสินธุ์แพทองมีการจัดเวทีในตำบลอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้คนในตำบลมีส่วนร่วมเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไข มีเวทีฝึกอบรมส่งเสริมศักยภาพผู้นำ ค้นหาผู้นำรุ่นใหม่ฯ ดึงหน่วยงานภายนอกเข้ามาอบรมให้ความรู้เรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ ปุ๋ยอินทรีย์ การจัดการคุณภาพผลไม้ การรักษาดิน น้ำ ป่า การใช้พลังงานทดแทน การพึ่งพาตัวเอง การจัดทำบัญชีครัวเรือน

ฯลฯ ส่วนการประชุมสมาชิกเครือข่ายสินธุ์แพรทองจะมีการประชุมทุกวันที่ 9 ของเดือน ซึ่งถือว่าเป็นวันคล้ายวันจัดตั้งเครือข่ายฯ (9 กุมภาพันธ์ 2544)

‘พัฒนาคน พัฒนางาน ประสานองค์กร’

เครือข่ายสินธุ์แพรทองมีคำขวัญในการทำงานว่า “พัฒนาคน พัฒนางาน ประสานองค์กร” เพื่อใช้เป็นเข็มทิศในการทำงานของเครือข่าย และก้าวเดินต่อไปโดยไม่หลงทิศทาง

พัฒนาคน คือ การส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแกนนำให้มีคุณภาพ มีคุณธรรม สร้างผู้นำขึ้นมา แกนนำแถว 1 คือ กลุ่มคนผู้ร่วมก่อตั้งเครือข่ายและแกนนำกลุ่มต่าง ๆ ระดับหมู่บ้านแกนนำแถว 2 คือกลุ่มคนผู้ร่วมคิดวางแผน ดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย และได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง และแกนนำแถว 3 คือกลุ่มเยาวชนในชุมชนที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ และมาช่วยงานเครือข่าย

พัฒนางาน คือ มีการพัฒนากลุ่มและกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ขึ้นมา เช่น ศูนย์เรียนรู้ครัวเรือนวิถีพอเพียง (การเกษตรพอเพียง ทำบัญชีครัวเรือน ลดเล็กรอบายมุข รายจ่ายฟุ่มเฟือย ฯลฯ) ศูนย์เรียนรู้ชุมชนจัดการตนเอง (นิทรรศการ ประวัติศาสตร์ชุมชน การท่องเที่ยวชุมชน ฯลฯ) ศูนย์เรียนรู้วิสาหกิจชุมชน (กลุ่มอาชีพ สหกรณ์ชาวสวนยาง ศูนย์รวบรวมและกระจายสินค้าชุมชน ฯลฯ) การจัดการทรัพยากรในชุมชน (การใช้พลังงานน้ำ พลังงานโซลาร์เซลล์ พลังงานชีวมวล) ฯลฯ

ประสานองค์กร คือ เชื่อมประสานหน่วยงาน องค์กร ทั้งภายในและภายนอก ให้มาสนับสนุนส่งเสริมชุมชนในด้านต่างๆ หรือเป็นภาคีเครือข่าย เช่น โรงเรียน วัด เทศบาล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เกษตรจังหวัด พาณิชยจังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัดสหกรณ์จังหวัด พัฒนาชุมชน สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ฯลฯ รวมทั้งภาคเอกชน

จากการประสานองค์กรและภาคีเครือข่ายต่างๆ ในปี 2549 – 2556 เครือข่ายสินธุ์แพรทองได้รับการคัดเลือกจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ให้เป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ต่างๆ ของ ธกส. มาร่วมเรียนรู้แนวคิด และการดำเนินชีวิตของสมาชิกเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

ปี 2551 เป็นองค์กรต้นแบบและนำร่องการจัดการสวัสดิการชุมชนตำบลของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนฯ และในปีเดียวกัน ได้รับคัดเลือกให้เข้าร่วมโครงการ ‘รักษป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง’ ของ ปตท. เพื่อเป็นชุมชนนำร่องในการ ‘รักษป่า’ ซึ่งเป็นตัวแทนของฐานทรัพยากรที่สำคัญคือ ดิน น้ำ ป่า, การ “สร้างคน” เพื่อมุ่งพัฒนาคนให้รู้ถึงศักยภาพของตนเอง ศักยภาพของชุมชน สามารถพึ่งตัวเองได้ มีองค์ความรู้ และเอื้อเพื่อแผ่ไปถึงผู้อื่น และ “วิถีพอเพียง” คือการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อสรุปเป็นองค์ความรู้ที่จะเป็นต้นแบบขยายผลสู่ตำบลอื่นๆ ต่อไป

เครือข่ายสินธุ์แพรทองในมุมมองจากงานวิจัย

จากการทำงานที่เข้มแข็ง เป็นระบบของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง จึงมีหน่วยงานต่างๆ กลุ่มองค์กรชาวบ้าน จากทั่วประเทศมาศึกษาดูงานที่เครือข่ายฯ ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ยังได้รับความสนใจจากนักศึกษาเข้ามาทำวิทยานิพนธ์ที่เครือข่ายสินธุ์แพรทอง เช่น ‘กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา: ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์อำเภอศรีนครินทร์จังหวัดพัทลุง’ โดยเมริษา ศรีละมุล สาขาวิชา สาธารณสุขชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ทำการศึกษาวิจัยในปี 2556

เมริษา ศรีละมุล ผู้วิจัยเรื่องนี้เสนอความเห็นตอนหนึ่งซึ่งเป็นจุดเด่นของการทำงานของเครือข่ายฯ ว่า “เครือข่ายสินธุ์แพรทองอยู่กันแบบครอบครัว พี่น้อง เน้นการทำงานเป็นทีม มีความผูกพัน สามารถพูดคุยกันได้ทุกเรื่อง ปัจจุบันเครือข่ายพัฒนายกระดับจนเป็นที่รู้จักของคนข้างนอก มีกลุ่ม องค์กรเข้ามาศึกษาดูงานอยู่ตลอด แขนงนำ ครอบครัวต้นแบบก็จะมี การตื่นตัวเตรียมตัว และพัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลา สมาชิกในชุมชนเห็นความเสี่ยสละของแกนนำ ทำเพื่อประโยชน์ของคนทั้งตำบล ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ส่งผลให้เกิดความร่วมมือมากขึ้นผลที่เกิดขึ้นจึงเห็นว่า คนลำสินธุ์เก่งเป็นทีม นอกจากนี้ เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมบ่อย ๆ จะมีการส่งมอบประสบการณ์ให้กับตนเอง และสามารถถ่ายทอดส่งต่อไปยังผู้อื่นได้”

“นอกจากนี้ยังเติมเต็มปัญหาและทางออกโดยการจัดเวที ‘ผู้เฒ่าเล่าเรื่อง’ โดยการเชิญชวนผู้รู้ปราชญ์ชุมชน มาเล่าประวัติศาสตร์ของชุมชน ทุกข์ของชุมชนการรวมตัว และการร่วมเรียนรู้ต่อสู้กับปัญหา มาเล่าให้แกนนำและคนรุ่นหลังได้รับฟัง เพื่อจุดประกายทางความคิด ส่งผลให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหา และการจัดการการอยู่ร่วมกันของชุมชนอย่างมีทิศทาง ทำให้คนในชุมชนได้เห็นวิถีชุมชนสมัยก่อนมองย้อนมาจนถึงปัจจุบัน “เห็นปัญหาที่แท้จริง”

“ใช้เวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยการนำปัญหาไปเสนอ เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา โดยใช้คำถามหลัก คือ ‘ทำอย่างไรให้ชุมชนพึ่งตนเองให้ได้’ จากการลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ได้รับฟังปัญหาของชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นการพัฒนาของเครือข่าย ทำให้เห็นทางออกทางรอดของชาวตำบลลำสินธุ์” ส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องนี้ระบุ

“เมื่อก่อนสู้ด้วยอาวุธ ตอนนี้ต้องสู้ด้วยข้อมูล”

ปัจจุบันเครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีสมาชิกทั้งหมด 15 กลุ่ม เช่น กลุ่มอาชีพต่างๆ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มสหกรณ์สวนยาง กองทุนสวัสดิการชุมชน กลุ่มการเงิน มีกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านต่างๆ ทั้ง 9 หมู่บ้าน มีเงินทุนหมุนเวียนให้ชาวบ้านกู้ยืมไปประกอบอาชีพ เช่น หมู่ที่ 1 มีเงินหมุนเวียนประมาณ 15 ล้านบาท หมู่ที่ 5 เงินหมุนเวียนประมาณ 17 ล้านบาท หมู่ที่ 9 ประมาณ 5 ล้านบาท ฯลฯ มีระเบียบข้อตกลงแตกต่างกันไป เช่น หมู่ที่ 9 ให้สมาชิกกู้ยืมได้ไม่เกิน 70% ของเงินออมที่สมาชิกมีอยู่ อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3 บาทต่อปี ชำระคืนเป็นรายเดือนตามข้อตกลง

มีศูนย์เรียนรู้ต่างๆ ให้ประชาชนทั่วไปมาศึกษาเรียนรู้ไม่ต่ำกว่า 30 จุด เช่น ศูนย์เรียนรู้พลังงานน้ำ 2 จุด ศูนย์พลังงานโซลาร์เซลล์ 3 จุด พลังงานชีวภาพ (บ่อหมักก๊าซชีวภาพใช้ในครัวเรือน) 5 จุด พลังงานชีวมวล (เตาเผาถ่าน) 4 จุด ห้องเรียนครัวเรือนวิถีพอเพียง (ผักสวนครัว เกษตรพอเพียง ทำบัญชีครัวเรือน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน) 4 จุด ห้องเรียนวิสาหกิจชุมชน (ศูนย์รวบรวมผลผลิตและกระจายสินค้า กลุ่มผลิตพริกแกง กลุ่มผลิตขนมจีน กลุ่มกล้วยกรอบ กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มสหกรณ์สวนยาง) 7 จุด

นอกจากนี้เครือข่ายฯ ยังสนับสนุนให้ผู้นำแต่ละกลุ่มสร้างธุรกิจเป็นของตัวเอง เพื่อให้ผู้ นำมีอาชีพ มีรายได้ ไม่ใช่ทำแต่งงานพัฒนาชุมชน จนไม่มีเวลาและรายได้มาดูแลครอบครัวของตัวเอง ปัจจุบันเครือข่ายฯ มีผู้นำแถว 1 ประมาณ 25 คน ผู้นำแถว 2 ประมาณ 40 คน มีผลผลิตหรือสินค้าจากผู้ นำทั้งหมดประมาณ 20 ชนิด เช่น ผลผลิตทางการเกษตร ผักสวนครัว อาหารปรุงสำเร็จ ขนมจีน น้ำพริก น้ำซุบพลก (น้ำพริกในกะลา) บรรจุในถุงพลาสติกสุญญากาศ น้ำผึ้ง สมุนไพร ฯลฯ รวมทั้งให้สมาชิกเครือข่ายนำมาขายที่ ‘สินธุ์แพรทองฟาร์มซ้อป’ และตลาดนัดชุมชนทุกวันอาทิตย์ นอกจากนี้เครือข่ายฯ ยังช่วยขายทางออนไลน์ด้วย

จากพื้นที่ทุ่งสังหารในอดีต วันนี้ชาวชุมชนตำบลลำสินธุ์มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีอาชีพต่างๆ ที่มั่นคง มีรายได้เลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว มีแหล่งทุนประกอบอาชีพ และกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการจัดการตนเอง พี่พาทัวเอง นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งแต่กว่าจะเป็นเช่นวันนี้ได้ อุทัย บุญคำ ผู้ประสานงานเครือข่ายสินธุ์แพรทองกล่าวสรุปว่า

“เมื่อก่อนเรารู้ด้วยอาวุธ แต่ตอนนี้เราต้องรู้ด้วยข้อมูล ใช้สติปัญญา มาวางแผน รู้ด้วยแผน ยุทธศาสตร์ การวิเคราะห์ปัญหา ต้องดูให้ครอบคลุม รอบทิศ รอบด้าน เหมือนการดูหมากรุกต้องดูทั้งกระดาน รวมถึงต้องวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสียด้วย.เมื่อก่อนเรามีคำขวัญว่า ‘ไม่รบนาย ไม่หายจน’ แต่ที่ผ่านมารเรารบแล้วก็ยังไม่หายจน ดังนั้นถ้าจะรบก็ต้องรบด้วยสติปัญญา และเอาชนะที่ข้อมูล”

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลจอบาะ

การออมมีอยู่ในทุกสังคมตั้งแต่อดีต การออมแตกต่างกันในแต่ละสังคมตามวัฒนธรรมและโครงสร้างของสังคม พฤติกรรมการออมของมนุษย์ในทางเศรษฐศาสตร์ขึ้นกับผลตอบแทน ซึ่งพูดง่าย ๆ ก็คือ ดอกเบี้ยเงินฝาก ซึ่งเป็นแรงจูงใจสำคัญในการออมของคน

การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของมนุษย์ก็มีมาตั้งแต่อดีตเช่นกัน และ เกิดขึ้นก่อนที่มนุษย์จะมีการออม และมากกว่านั้นก่อนที่จะมีเงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นหน่วยที่แทนมูลค่าสินค้า เป็นหน่วยในสะสมมูลค่า เมื่อผนวกสองเรื่องเข้าด้วยกัน จึงเกิดการสร้างรูปแบบการออมที่ มีแรงจูงใจคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของเพื่อนมนุษย์ มิใช่เพื่อผลตอบแทน และพัฒนาขึ้นมา ในชื่อที่เรียกกันว่า กองทุนสวัสดิการชุมชน ในปัจจุบัน กองทุนสวัสดิการชุมชนมีอยู่ในประเทศไทยทุกจังหวัด ทุกอำเภอ และในตำบลต่างๆ จำนวนมาก ไม่ว่าจะมีความต่างของโครงสร้างทางสังคม ชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่น ศาสนา ในแต่ละชุมชน ก็ตาม

กองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นการออมที่คิดถึงคนอื่นในชุมชน กองทุนสวัสดิการชุมชนในตำบลจอบาะ จังหวัดนราธิวาสอยู่ในพื้นที่ของชาวมุสลิม ที่มีความแตกต่างทางศาสนา วัฒนธรรมและสังคม จากพื้นที่ภาคอื่นๆ ของไทย เป็นการออมเพื่อการช่วยเหลือผู้อื่นเหมือนพี่น้องสอดคล้องกับหลักการของศาสนาอิสลาม เรียกได้ว่า กองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นสิ่งใหม่เชื่อมกับโครงสร้างสังคม ศาสนา และวัฒนธรรมดั้งเดิม ในบริบทนี้ จึงเป็นนวัตกรรม บนพื้นฐานคุณค่าเฉพาะของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งก็คือนวัตกรรมที่มีความยั่งยืนตราบเท่าที่ชุมชนรักษาคุณค่าดั้งเดิมเอาไว้ได้

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลจอบาะ จังหวัดนราธิวาส

นราธิวาส เป็นพื้นที่ที่มีคนยากจน เชื้อสายมาลาญอยู่มากหมู่บ้านกระจัดกระจายอยู่ตามหุบเขา ชายทะเล ถึงชายแดน ด้านหนึ่งเป็นภูเขา อีกด้านหนึ่งติดชายแดนรัฐกะลันตัน ประเทศมาเลเซีย ซึ่งประชาชนชายแดนสองฝั่ง มีการทำการค้าขายไปมาหาสู่กันค่อนข้างสะดวก มีเศรษฐกิจดีกว่าพื้นที่ถัดเข้ามาจากชายแดน ลึกเข้ามาจากชายแดน จะเป็นหมู่บ้านที่ยากจน

ตำบลจอบาะอยู่ในอำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส ตำบลจอบาะมีเนื้อที่ 4.93 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน 1,822 ครัวเรือน มีประชากร 8,703 คน ทิศเหนือติดกับตำบลลุโบะบายะ ทิศตะวันออกติดกับตำบลยี่งอ ในอำเภอยี่งอ ทิศใต้ติดกับตำบลมะรือโบทก อำเภอระแงะทิศตะวันตกติดกับ ตำบลสุวารี่ อำเภอรือเสาะ ทางทิศตะวันตกติดกับเทือกเขาบูโด ชาวบ้านมีอาชีพทำสวนยางพารา ทำนา และทำสวนผลไม้ไร่

ร้อยละ 95 เป็นเกษตรกรที่สามารถเข้าถึงระบบสวัสดิการเปรียบเทียบกับร้อยละ 5 ของประชากรในตำบลที่เป็นราชการและลูกจ้างซึ่งมีสวัสดิการด้านต่างๆ

อับดุล ลาเต๊ะ จาแฉ รองประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลจอบาเย เล่าย้อนความหลังให้ฟังว่า “กว่า 19 ปีที่ผ่านมา ครอบครัวยากจน หมู่ 5 บ้านโค๊ะ ตำบลจอบาเย วันที่สามีเขาเสียชีวิต เขามีเงินเหลือแค่ 50 บาท ดังนั้น เป็นคนยากจน ไม่รู้จะพึ่งพาใคร มีพรรคพวกเขาเราไปถามกันว่า คุณป้า ตอนนี้ มีเงินเท่าไรที่จะเตรียมทำฌาปนกิจศพ คุณป้าบอกว่าตอนนี้มีเงินแค่ 50 บาทไม่รู้จะทำยังไง พวกเราคุยไปก็อยากรู้ความจริงว่า แล้วมีลูกหลาน ที่จะมาดูแลไหม แกบอกว่าคุณไปทำงานอยู่อำเภอตากใบ ติดกับมาเลเซีย เราก็ไปคุยกันช่วยกันหาเงินช่วย ก็มีเงินไปให้เฉพาะหน้า แล้วก็ทำฌาปนกิจจนเสร็จ ”

ความยากจนของพี่น้องร่วมชุมชนที่ขัดสนขนาดที่ว่าเมื่อคู่ชีวิตที่อยู่กันมาหลายสิบปีจากไปยังไม่มีเงินเหลือเก็บไว้สำหรับจัดงานศพตามพิธีของชาวมุสลิม คนในชุมชนที่ไม่ได้มีฐานะดีมากนัก ทั้งเป็นคนยากคนจนด้วยก็พร้อมที่สละเงินคนละเล็กคนละน้อยจะลงขันกันเพื่อให้คนยากคนจนคนหนึ่งยามเสียชีวิตได้รับเกียรติอย่างครบถ้วนตามพิธีกรรมทางศาสนาสมกับเป็นพี่น้องชาวมุสลิม

การจัดการศพในอิสลามเป็นพิธีการที่สำคัญซึ่งมีข้อกำหนดอย่างละเอียด ตั้งแต่ การอาบน้ำให้ศพ การห่อศพ การละหมาดให้ศพ(ละหมาดญะนาซะฮฺ) และการฝังศพ และเป็นที่ยอมรับกันว่าหากไม่มีผู้ใดกระทำการเหล่านั้นให้แก่ศพเลยคนในชุมชนนั้นทั้งหมดก็มีบาป

วัฒนธรรมที่เหมือนกันของชุมชนชาวมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้ เมื่อสมาชิกชุมชนเสียชีวิต ชาวบ้านในหมู่บ้านจะทำการนำเงินจำนวนไม่มากนัก เช่น 20 บาท 30 บาท หรือนำข้าวของไปช่วยเหลือที่เรียกว่า การทำนาวัต เพื่อนำไปจัดพิธีศพ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ ในบางครอบครัวที่ยากจน เมื่อสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิต ก็ต้องนำที่ดินไปจำนองเพื่อนำเงินมาจัดงานศพตามหลักศาสนา จนบางรายสูญเสียดินไป กองทุนซารีกัตมาตี จึงถูกคิดค้นขึ้นเพื่อรวมเงินสมาชิกในชุมชนเพื่อช่วยเหลือการจัดงานศพของสมาชิกชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้ โดยแต่ละชุมชนมีชื่อเรียกกองทุนที่แตกต่างกันไปและกำหนดระบบการบริหารจัดการกองทุนแตกต่างกันของแต่ละชุมชนเอง

การจัดสวัสดิการทางสังคมที่ครอบคลุมถึงคนยากคนจนและคนด้อยโอกาส เป็นสิ่งบัญญัติไว้ในศาสนาอิสลามเป็นหลักที่อัลลอฮ์ได้บัญญัติไว้โดยเกี่ยวข้องกับการเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ในสังคมอิสลาม และเป็นส่วนหนึ่งในสังคมอิสลามมาตั้งแต่ยุคโบราณเมื่อ 1,400 ปีที่แล้ว ดังที่อัลลอฮ์ได้กล่าวในอัลกุรอาน

“ จงอิบาดะฮ์ต่ออัลลอฮ์และอย่างตั้งภาคีต่อพระองค์กับสิ่งใดทั้งสิ้น และจงทำความดีต่อพ่อแม่ ต่อญาติสนิท ต่อลูกกำพร้าต่อคนยากจน ต่อเพื่อนบ้านที่เป็นญาติ ต่อเพื่อนบ้านที่มีได้เป็นญาติ ต่อเพื่อนสนิท ต่อผู้เดินทาง และต่อทาสที่พวกเจ้าครอบครอง แท้จริงอัลลอฮ์ไม่ทรงรักผู้ที่ยิ่งผยองอีกทั้งยกตัวเอง ”(จากงานวิจัยเรื่องกองทุนสวัสดิการ “ซารีกัตมาตี” วัฒนธรรมการดูแลสุขภาวะชุมชน มลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโค๊ะ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาสโดยมะดาโอะ ปูเตะ และคณะ)

สอดคล้องกับหลักศาสนาอิสลามการจัดสวัสดิการให้พี่น้องชาวมุสลิมจึงเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ในตำบล จอบาะ และชาวบ้านก็พร้อมใจเข้าเป็นสมาชิกกองทุนกองทุนฌาปนกิจในตำบลจอบาะเกิดขึ้นแห่งแรกที่บ้านโคะ เรียกว่า กองทุนสวัสดิการซารีก็ตมาตีบ้านโคะ จากประชุมหารือกับสมาชิกในชุมชนจำนวน 31คน จึงมีการก่อตั้ง กองทุนขึ้นใน 2544

กองทุนฯ เก็บค่าสมาชิกแรกเข้า 120 บาท เมื่อมีผู้เสียชีวิต สมาชิกจะช่วยเหลือการจัดงานศพโดยจ่ายราย ละ 20 บาทชาวบ้านในหมู่บ้านแทบทุกคนครัวเรือนเข้าเป็นสมาชิกกองทุน จากหนึ่งหมู่บ้าน ขยายไปทุกหมู่บ้านใน ตำบล

หลังจากนั้นจากจุดรวมน้ำใจในเรื่องการตายของสมาชิกและการไม่ทอดทิ้งผู้หนึ่งผู้ใดไว้เพียงลำพัง ก็เกิด ความริเริ่มที่จะให้ความช่วยเหลือในด้านพื้นฐานเรื่องที่เหลือก็คือ เกิด แก่ และเจ็บ ประกอบกับตำบลจอบาะเข้า ร่วมโครงการไทยเข้มแข็งกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) แกนนำชุมชนจึงได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการให้ สวัสดิการด้านอื่นๆ โดยใช้การตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบลเข้ามาทำหน้าที่นี้

อับดุล ลาเต๊ะ จาแฉ บอกว่า “ตอนนั้นหมู่บ้านจะมีกองทุนฌาปนกิจอยู่ทุกหมู่บ้าน กองทุนที่มีอยู่มีปัญหา อะไรบ้างเราเอาข้อมูลมาดู แล้วสรุปว่าอยากจะให้มีกองทุนสวัสดิการชุมชนในตำบลของเรา”

เขาเล่าให้ฟังถึงการเกิดขึ้นของกองทุนสวัสดิการชุมชนโดยสังเขปว่า จากที่มีกองทุนฌาปนกิจครบทุก หมู่บ้านแล้ว กรรมการกองทุนฌาปนกิจได้ประชุมหารือกับพอช. ระดับภาค ในเรื่องการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ ชุมชนในตำบล จากนั้นก็ประชุมร่วมกันกับร่วมกับสภาองค์กรชุมชนตำบลซึ่งเป็นองค์กรทำงานอยู่ในตำบลที่ตั้ง ขึ้นมาก่อนในปีเดียวกันคือปี 2552 และมีกฎหมายรองรับสถานะและอำนาจหน้าที่ขององค์กร ที่ประชุมจึงมี ความเห็นร่วมกันว่าให้คณะกรรมการสวัสดิการชุมชนที่จัดตั้งขึ้นมาใหม่เป็นมีคณะกรรมการที่อยู่ในสภาองค์กร ชุมชนตำบลด้วย

ตำบลจอบาะ สภาองค์กรชุมชนและกองทุนสวัสดิการชุมชนจึงมีการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดทั้งในเรื่อง การจัดสวัสดิการและเรื่องอื่นๆ โดยสภาองค์กรชุมชนเป็นเวทีในการนำภาคส่วนต่างๆในตำบลเข้ามาประชุมหารือ เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา รวมทั้งได้ช่วยกันทำการสำรวจข้อมูลของตำบล

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลจอบาะก่อตั้งเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2552 มีสมาชิกแรกเข้าจำนวน 550 คน เงินตั้งต้นของกองทุนจากการรวมเงินของสมาชิกชุมชนจำนวน 6,800 บาท ปัจจุบันกองทุนสวัสดิการชุมชนมี สมาชิก 1,150 คน ค่าสมาชิกเดือนละ 30 บาท มีเงินกองทุนประมาณ 800,000 บาทโดยมีจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐาน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้แก่สมาชิกคือ สงเคราะห์บุตรรายละ 2,000 บาท เจ็บป่วยเข้าโรงพยาบาลรายละ 150 บาท ต่อคืนแต่ไม่เกิน 10 คืนต่อปี เสียชีวิตรายละ 5,000 บาท ผู้สูงอายุ ให้เป็นสวัสดิการอื่นๆ เช่น อาหาร ถูยงชีพ รวมไปถึงทุนการศึกษาเด็กกำพร้ายากจนประมาณ 10 ทุนให้แก่เด็กนักเรียนประถมคนละ 500 บาท และเมื่อเกิด เหตุการณ์อุทกภัย วาตภัย ผู้เดือดร้อนจะได้รับเงินช่วยเหลือคนละ 500-1000 บาท

คณะกรรมการของกองทุนฯ ใช้หลักการกระจายการบริหารโดยคณะกรรมการจะมาจากทุกหมู่บ้าน กรรมการแต่ละคนจะมีการมีการดูแลสมาชิกกองทุนประมาณ 20-30 คน เพื่อรับฟังปัญหาจากสมาชิกแล้วนำมาเข้ามาสู่ที่ประชุม เพื่อกำหนดแนวทางการช่วยเหลือสมาชิก

เนื่องจากชาวตำบลจอบะกัว ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรทำสวนยางพาราและมักจะประสบปัญหาสภาพคล่องขาดแคลนเงินในการลงทุนทำสวนยางพารา กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลจอบะกัวจึงใช้กองทุนสวัสดิการชุมชนเข้ามาช่วยเหลือสภาพคล่องให้แก่เกษตรกรที่เป็นสมาชิกโดยให้เงินช่วยเหลือเงินทุนแก่เกษตรกร โดยนำสวนยางพารามาเป็นหลักทรัพย์และในการประเมินเงินช่วยเหลือ โดยโครงการให้เงินช่วยเหลือแก่เกษตรกร ใช้วงเงินทั้งหมดประมาณ 6 แสนบาท โดยให้เงินช่วยเหลือเป็นลักษณะการยืมเงินจากกองทุน โดยคณะกรรมการกองทุน จะประเมินจากขนาดของสวนยางพาราเพื่อให้ยืมเงินกองทุน โดยมีการทำสัญญาและการผ่อนชำระคืน

“กองทุนของเราไม่มีการปล่อยสินเชื่อ ไม่มีรายได้จากดอกเบี้ย เพราะผิดหลักศาสนา การช่วยเหลือสมาชิกเป็นการยืม เช่น สมาชิกมีสวนยางไร่สองไร่ คณะกรรมการของก็จะไปดู แล้วประชุมกันอนุมัติเงิน แล้วทำสัญญาโดยใช้สวนยางพาราเป็นเหมือนหลักประกัน เมื่อสมาชิกที่ยืมไปกรีดยางแล้วขายได้กำไร ครึ่งหนึ่งก็ส่งคืนให้กองทุน เพื่อให้เราบริหารจัดการต่อไป”

การให้เงินช่วยเหลือเกษตรกรโดยใช้กองทุนสวัสดิการชุมชน ไม่ใช่การปล่อยสินเชื่อเหมือนกับธนาคาร แต่อยู่ภายใต้หลักศาสนาอิสลามคือการไม่คิดดอกเบี้ยที่จะกลับคืนเป็นรายได้ของกองทุนเพื่อให้กองทุนอยู่ได้และสามารถจัดสวัสดิการด้านต่างๆให้แก่สมาชิกต่อไป ด้วยข้อจำกัดนี้เองทำให้การบริหารจัดการกองทุนมีความยากลำบากอยู่พอสมควร ยิ่งเมื่อราคาผลผลิตทางการเกษตรผันผวน

“เมื่อเรามีเงินเขาจะเอามาคืน แต่พอยางพาราราคาตก คนกรีดยางมีรายได้ไม่แน่นอน กองทุนฯ ก็ไม่ได้เงินคืนกลับมาส่วนรายรับที่มาจากค่าสมาชิก ถึงแม้ว่าเราจะมีสมาชิก 1,000 กว่าคน แต่คนที่จ่ายเงินค่าสมาชิกไม่ครบ 100 เปอร์เซ็นต์ มันจึงลำบากในการบริหารจัดการ แล้วกองทุนต้องจ่ายออกไปตลอด กรณีเสียชีวิต เข้าโรงพยาบาล คลอดบุตร ภัยพิบัติ ทุนการศึกษา เราจึงประชุมคณะกรรมการว่าควรจะทำอย่างไร”

คณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนจอบะกัวจึงเกิดความคิดใหม่ๆ ซึ่งก็คือการลงทุนผลิตสินค้าโดยเริ่มจากการขายในชุมชนและใช้กองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นแกนกลางในการจัดสรรเงินทุนโครงการเด่นๆของชุมชนก็คือน้ำดื่มตราชาเบ็งวอเตอร์และการปลูกข้าวกระดังงาในนาร้าง ทั้งสองโครงการเกิดขึ้นจากการพิจารณาถึงต้นทุนของชุมชน โครงการผลิตน้ำดื่มตราชาเบ็งวอเตอร์เกิดขึ้นจากการมองเห็นว่าชุมชนมีทรัพยากรน้ำตามธรรมชาติ เช่น น้ำตก แต่ขาดการนำมาเข้ากระบวนการทำให้สะอาดจนสามารถบริโภคได้ จึงมีการนำเครื่องกรองน้ำมาใช้ในการผลิตน้ำดื่มโดยใช้พลังงานจากแสงอาทิตย์

โครงการปลูกข้าวกระดังงาในนาร้างเนื่องจากชุมชนนาร้างที่ไม่มีการใช้ประโยชน์อยู่ในพื้นที่เกษตรของตำบลโดยพื้นที่ทำการเกษตรของตำบลอยู่ราว 40% ของพื้นที่ทั้งหมด จึงเกิดความคิดร่วมกันว่าควรมีโครงการปลูกข้าวกระดังงาซึ่งเป็นข้าวที่ใช้ใช้น้ำน้อยเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตำบลจอบะกัว และปัจจุบันมีการปลูกแล้ว

ในพื้นที่ 400 ไร่ ได้รับงบด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชนจากสถาบันพัฒนาองค์กร (พอช.) ชุมชนตั้งแต่ปี 2560 รวมทั้ง ตำบลจอบะยังมีการปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อขายในชุมชนอีกด้วย

รองประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลจอบะ บอกว่า การเปิดโรงงานผลิตน้ำดื่ม ทำโครงการปลูกผักปลอดสารพิษขายในชุมชน เพื่อให้กองทุนมีรายได้เข้ามา เราต้องมองไกลในปัจจุบัน กองทุนฯ จะมุ่งเน้นใน 3 เรื่อง ให้ได้ผลสำเร็จอย่างจริงจัง คือการสนับสนุนกลุ่มแม่บ้านกลุ่มแม่บ้านมีสมาชิกหมู่บ้านละ 20 คน อบรมให้ความรู้ในการทำขนม เช่น ขนมอบเนย ขนมกะหรี่ปั๊บ ขนมรา ทุเรียนกวน การอบรมเยาวชนให้ห่างไกลจากยาเสพติด และการปลูกข้าวกระดังงา ในนาไร่ที่ไม่มีคนทำ ข้าวกระดังงาต้องการน้ำในปริมาณน้อย มีรสอร่อย เป็นข้าวที่ปลูกแบบปลอดสารเคมี ในอนาคตจะเป็นจุดเด่นของชุมชน

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลจอบะเริ่มต้นจากการช่วยเหลือคนยากไร้ให้ได้รับการจัดงานศพอย่างสมเกียรติของพี่น้องชาวมุสลิมตามหลักศาสนาอิสลาม เติบโตมาจวบจนปัจจุบันที่ขาดแคลนมากที่สุดจนต่อมากลอบคลุมมิติของชีวิตสมาชิกในชุมชน และมองถึงอนาคตของชุมชนด้วยการต่อยอดทำการผลิตสินค้าจากต้นทุนของชุมชนโดยใช้กองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นแกนกลางจึงเป็นนวัตกรรมชุมชนที่สร้างขึ้นมาจากรากฐานประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และทรัพยากร อันมีลักษณะเฉพาะของชุมชน ตำบล “จอบะ” ชื่อที่สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติป่าที่อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยนกนานาชนิดและวิถีชีวิตของผู้คนชาวมุสลิมในที่แห่งนี้ที่มักจะนำ จีอบะหรือจอบะ ที่ตักนก ตีตัวไปในยามออกไปทำไร่ทำนา

นวัตกรรมชุมชนตำบลดินแดง : เปลี่ยน ‘สังคมเกษตร’ ให้เป็น ‘ชุมชนสวัสดิการ’

จากบนฟ้าพายุหิมะพัดลงมาผ่านสายตานกทะเลอันตามันที่กำลังร้อนระยิบระยับเข้ามาในแผ่นดิน สิ่ง
ที่มองเห็นคงเป็นหาดทรายละเอียดผืนใหญ่ค่อยๆไล่ผ่านที่ราบไต่ความสูงขึ้นไปเป็นควนบ้าง ภูเขาบ้าง ภูมิ
ทัศน์แบบนั้นคือทำเลที่ตั้งของตำบลดินแดง อำเภอลำทับ จังหวัดกระบี่ แผ่นดินสุดปลายชายขอบพรหมแดน 3
จังหวัดจรดกัน ได้แก่ กระบี่ ตรัง และนครศรีธรรมราช

“ตอนเข้ามาตั้งหมู่บ้านใหม่ๆ หน่วยงานราชการเข้ามาน้อยมาก ชาวบ้านเลยต้องดิ้นรนช่วยเหลือกันเอง
แต่กลายเป็นจุดแข็งของที่นี่ไปเลยนะ เพราะทำให้พวกเราที่ต่างคนต่างมา มีความสามัคคีกัน” เสริม เขียวเข้ม หรือ
‘ผู้ใหญ่เสริม’ ที่ชาวบ้านเรียกขานเล่าย้อนความถึงความเข้มแข็งของชาวตำบลดินแดง

ตัวตนคนดินแดง: นักสู้ผู้มีความฝัน

หากย้อนเวลากลับไป ที่ตรงนี้เคยเป็นป่าดิบชื้นรกชัฏ แต่ก็คือปลายทางความหวังของบรรดาผู้มีความ
มุ่งมั่นบุกเบิกแผ่นดินใหม่ นักฝันที่หลบหนีความยากแค้นจากหลากหลายถิ่นต่างเดินทางดั้นด้นมาหักล้างถางพง จนเมื่อมี
หลังคาเรือนมากเข้าก็กลายเป็นชุมชนขยายตัวมาจนถึงปัจจุบันเป็น 6 หมู่บ้าน มีประชากรนับพัน เส้นทางต่างๆ
สะดวกสบายขึ้นมากแตกต่างจากสมัยก่อนที่ใครก็มองว่า แลวนี่คือดินแดนไกลปืนเที่ยงและกันดาร กระทั่งยากจะ
บอกว่าหมู่บ้านเหล่านี้อยู่ในความรับผิดชอบของตำบลหรือจังหวัดใดกันแน่ ?

แต่นั่นก็ไม่ใช่ความย่อท้อ เพราะไม่ว่าจะมาจากถิ่นใด หยาดเหงื่อหรือคราบน้ำตาแต่ละหยดล้วนหลังรินมา
จากหัวใจคนแบบเดียวกันคือหัวใจของนักสู้ แม้จะเป็นพื้นที่สุดปลายการปกครองทางไกลสวัสดิการของทางการ
แต่หัวใจของผู้คนที่นี่เป็นหนึ่งเดียว ทั้งยังมองหาทางออกเพื่อเปลี่ยนแปลงความลำบากให้กลายเป็นพลัง

ส่วนผลลัพธ์นั้นก็คือ ‘กองทุนสวัสดิการชุมชน’ ที่มีเงินหมุนเวียนนับล้านบาท สามารถนำไปจัดสรร
ดูแลคนในชุมชนได้ตั้งแต่ออกจากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน ถือเป็นอีกหนึ่งของ ‘นวัตกรรมทางสังคม’ อันทรงพลัง
ที่สร้างความมั่นคงและคุณภาพชีวิตให้กับคนตำบลดินแดงเรื่อยมา

“เรามากันหลายที่ คนตรังก็มา คนอิสานก็มี คนท้องถิ่นลำทับเดิมมีไม่กี่ครอบครัวหรอก ผมเองก็มาจาก
อำเภอเชียรใหญ่ นครศรีธรรมราช เรามายู่กันใหม่ก็เลยต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีความรักความสามัคคีกันมาก”
ผู้ใหญ่เสริมย้ำอีกครั้งถึงรากฐานความแข็งแกร่งของชุมชน

ผู้ใหญ่เสริมบอกว่า เขาได้เดินทางมาบุกเบิกที่ดินแคว้นนี้เมื่อราวปี 2526 แต่หากพูดถึงคนดั้งเดิมของที่นี่
คนท้องถิ่นมีเรื่องราวที่เล่าต่อกันมาปากต่อปากว่า น่าจะเป็นชาวมลายูที่ถูกชาวฮอลันดาขับไล่อพยพมาโดยเรือลำ

เผา ระหว่างทางคงเกิดพายุทำให้ต้องขึ้นฝั่งที่ตำบลคลองท่อม ส่วนหนึ่งเดินเท้าผ่านเข้ามาทางอำเภอลำทับ และกระจายไปยังพื้นที่ใกล้เคียงตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมานานนับร้อยปี บริเวณนี้เองจึงมีกลุ่มบ้านเล็กๆอยู่มาก่อน กระทั่งผู้มาใหม่จากท้องถิ่นต่างๆย้ายเข้ามาเป็นประชากรส่วนใหญ่แล้วค่อยๆปรับสภาพให้ผืนดินบริเวณนี้กลายเป็นพื้นที่ทำการเกษตร

“ช่วงนั้นเศรษฐกิจตกต่ำ ทำนาทำอะไรกันไม่ได้ อยู่กันไม่ได้เลย ผมเลยต้องย้ายจากบ้านมาหาพื้นที่ใหม่ นี่คือสาเหตุที่คนอพยพกันมา ชื่อที่ตอนนั้นไร่ละ 150 บาทเอง สภาพเป็นป่าชนิดที่ว่าตงดิบเลย มานี้ก็ถึงตอนนี้คือไม่ยอมจะทำเลย ก็พยายามปลูกป่าคืนไป แต่ตอนแรกเลยคือถางป่าปลูกกาแฟกันเพราะราคาดีมาก ” ผู้ใหญ่เสริมบอก

ราว 50 ปีก่อน ภาคใต้ของไทยเป็นพื้นที่ปลูกกาแฟจำนวนมาก ไร่กาแฟส่วนใหญ่ก็เกิดจากการหักร้างถางพง ว่ากันว่ายิ่งพื้นที่ไหนเนื้อดินเป็นดินสีแดงด้วยแล้วยิ่งเป็นที่ต้องการ เนื่องจากมีความเชื่อว่าทำให้ผลผลิตกาแฟมีคุณภาพดี และดินที่นี้ก็แดงสมชื่อ ‘ตำบลดินแดง’ จึงดึงดูดผู้คนเข้ามา

ช่วงปี 2533 การทำไร่กาแฟยิ่งเป็นที่นิยมมากขึ้นอีก โดยเฉพาะสายพันธุ์โรบัสต้า ดินสีแดงถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์และหน้าดินมีความหนา รวมถึงภูมิอากาศมีลักษณะอากาศร้อนมีความชื้นสูง คนตำบลดินแดงจึงปลูกกาแฟกันทุกหมู่บ้าน ถือได้ว่าเป็นยุครุ่งเรือง คนอีสานก็หลั่งไหลเข้ามาในช่วงนี้เพื่อมาทำงานรับจ้างเก็บเมล็ดกาแฟ บางคนตั้งตัวได้ก็ลงหลักปักฐานที่นี้ไปเลย

กระทั่ง ปี พ.ศ.2537 เหตุการณ์กลับกลายเป็นวิกฤตราคากาแฟตกต่ำ ผลผลิตที่ได้เริ่มล้นเกินตลาดและมีการกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง เจ้าของสวนกาแฟประสบปัญหาอย่างรุนแรง ในที่สุดก็ทำให้อาชีพการปลูกกาแฟซบเซาลง และเข้าสู่ยุคของยางและปาล์ม แต่นั่นก็ไม่ใช่คำตอบที่ยั่งยืน

“ตอนกาแฟราคาดีก็ปลูกกาแฟกัน เราหาคนเก็บคนดูแลได้ พอราคาถูก หาคนเก็บไม่ได้ การดูแลก็ลำบาก ต้องเฝ้าสวนดูแลสวน ไปเก็บไปตาก ทำไปทำมา ราคาไม่มีเลย จากกิโลละ 100 บาท เหลือกิโลละ 5 บาท อยู่กันไม่ได้ ต่อมาเป็นยาง เป็นปาล์ม พอราคาขึ้นไปแล้วก็ตกหมดไม่มีราคาทุกอย่าง ตอนนี้อยู่เรียนและกาแฟก็กลับมาใหม่ มั่นวนเวียนแบบนี้ เป็นวัฒนธรรมของคนไทยและภาครัฐก็ทำงานไม่มีระบบ อะไรมันแพงจะไปส่งเสริมให้ปลูก ลองกองแพงก็ไปส่งเสริม กาแฟแพงก็ไปส่งเสริม แต่พอมันมีมากไปแล้วราคาก็ช่วยอะไรไม่ได้” ผู้ใหญ่เสริมเล่าถึงวัฏจักรของพืชเศรษฐกิจ

จุดกำเนิดกองทุนสวัสดิการ

“เรารวมตัวกันก็เพราะแบบนี้ มันมาจากความลำบาก ที่ต้องโยกย้ายกันมาก็อย่างนั้น ทำนาทำไร่ไม่ได้ลงทุนไปมากแต่ได้กลับมานิดเดียว บ้านเราเป็นสังคมเกษตรแต่เกษตรกรไม่มีสวัสดิการมาดูแลพวกเราเลย เทียบกับงานอื่นๆ ข้าราชการก็มี คนทำงานก็มีประกันสังคม เลยมารุ้กันคิดว่าต้องมีตรงนี้ขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือกัน เพราะสังคมเกษตรมักถูกละเลยเรื่องนี้” ผู้ใหญ่เสริมเล่าต่อมา

กองทุนสวัสดิการชุมชน เกิดจากความต้องการให้พี่น้องในชุมชนมีทุนสักก้อนหนึ่งที่สามารถดูแลกันได้ เริ่มจากจุดเล็กๆ ในหมู่ 5 ที่มีเสริมเป็นผู้ใหญ่บ้าน และหมู่ 6 เริ่มคุยกันตอนนั้นอยู่ในช่วงต้นปี 2542 โดยเริ่มจากกลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่แล้ว จึงเอากลุ่มออมทรัพย์ที่มีผลกำไรมาจัดเป็นสวัสดิการให้พี่น้อง

นับตั้งแต่วันที่ 10 มกราคม 2542 เป็นต้นมา ‘กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลดินแดง’ จึงเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ สมาชิกแรกตั้งมีเพียง 60 คน จาก 2 หมู่บ้าน มีเงินเริ่มต้นประมาณ 13,000 บาทเท่านั้น แต่ด้วยความมุ่งมั่นให้กองทุนเติบโตก่อประโยชน์ภาคผลคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนที่มีผู้ใหญ่เสริมเป็นหัวเรือใหญ่จึงขยายฐานสมาชิก โดยการเชิญชวน จัดประชุมชี้แจงด้วยความขยันขันแข็ง เพื่อให้ชาวบ้านที่ยังไม่ได้เข้าร่วมเข้าใจ และเมื่อเห็นว่ากองทุนสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกได้จริงในยามเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านจึงทยอยสมัครเข้าเป็นสมาชิก

ปัจจุบันกองทุนสวัสดิการชุมชนสามารถขยายการดูแลสมาชิกได้มากถึง 1,384 คน ครอบคลุมครบทั้ง 6 หมู่บ้านในตำบลดินแดง มีเงินกองทุนรวมประมาณ 1,400,000 บาท เพียงพอต่อการจัดสวัสดิการดูแลสมาชิกได้ ครอบคลุมในทุกมิติของชีวิต จากเดิมพวกเขาเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็คือเกษตรกรที่ไม่เคยมีความมั่นคงในชีวิตมาก่อน กองทุนนี้จึงเป็นเสมือนนวัตกรรมใหม่ที่เปลี่ยนโฉมหน้าผู้ยากไร้ใน ‘สังคมเกษตร’ ให้กลายเป็นสังคมชุมชนที่มองเห็นอนาคตและความยั่งยืน

ณัฐพงษ์ คงสตฐ์ ผู้ประสานงานสภาองค์กรชุมชนตำบลดินแดง เล่าเสริมว่าในการก่อตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนครั้งแรกมีสมาชิกแค่หมู่ที่ 5 และ 6 และมาจากฐานเดิมของกลุ่มออมทรัพย์ มีเงินกองทุนประมาณ 13,000 บาท

“พอเจอปัญหาสินค้าเกษตรตกต่ำบ่อยครั้งวันมาช้าๆ เข้า จึงเห็นร่วมกันว่าพวกเราต้องมีสวัสดิการชุมชนขึ้นมาดูแลกันให้ได้ และความจริงแล้วความคิดเรื่องการจัดตั้งกองทุนลักษณะนี้มีมานานแล้ว แต่ส่วนใหญ่เป็นการคุยกันในกลุ่มสภาผู้นำในลักษณะหารือพูดคุยต่อยอดความคิดกันไปเรื่อยๆ แต่ยังไม่ได้ทำอะไรกันจริงจัง”

ภาพของกองทุนมาชัดเจนขึ้นในปี 2541 เมื่อกลุ่มผู้นำชุมชนได้มีโอกาสไปดูงานที่ ‘กลุ่มสัจจะวันละบาท’ ของ ‘ครูชบ ยอดแก้ว’ ที่จังหวัดสงขลา ภายใต้การสนับสนุนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และนำกลับมาหารือร่วมกันในจังหวัดกระบี่

เมื่อนำหลายความคิดมาผสมผสานจึงเกิดเป็นกองทุนก้อนแรกที่มีการบริหารจัดการชัดเจนขึ้นมา ส่วนจุดเปลี่ยนสำคัญอีกครั้งก็คือการเกิดขึ้นของ ‘พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551’ ที่ทำให้สภาผู้นำชาวบ้านตำบลดินแดงได้รับการจัดตั้งเป็น ‘สภาองค์กรชุมชนตำบลดินแดง’ ที่สามารถขับเคลื่อนงานหรือปรึกษาหารือได้อย่างเป็นระบบ มีกฎหมาย คือ พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนฯ รองรับ และสามารถเชื่อมร้อยเครือข่ายความร่วมมือได้มากขึ้น

“เดิมผู้นำก็คุยกันแบบไม่เป็นทางการ แคนนำชาวบ้านหมู่บ้านนั้นหมู่บ้านนี้รวมกลุ่มกันมาคิดมาทำ จนมีการจัดตั้งเป็นสภาองค์กรชุมชนตำบลดินแดงขึ้น ถือเป็นอีกกลไกสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาต่างๆ เพราะเราใช้สภาองค์กร

ชุมชนเป็นแกนประสานในทุกเรื่อง ทั้งความคิดความต้องการภายในชุมชน การเชื่อมโยงความร่วมมือ การเสริมกัน เป็นเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก จากกองทุนหลักก้อนเดียว เราจึงสามารถขยายเป็นกองทุนย่อยและจัดแบ่งสวัสดิการเพื่อดูแลชุมชนได้ในทุกด้าน”ประสานงานสภาองค์กรชุมชนตำบลดินแดงบอกถึงบทบาทของสภา

“ความยั่งยืนของกองทุนฯ มาจากความโปร่งใส” ใช้สภาองค์กรชุมชนตำบลช่วยขับเคลื่อน-เชื่อมเครือข่าย

ปัจจุบันกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลดินแดง จัดสวัสดิการให้กับสมาชิกแบ่งเป็น 13 ประเภท ประกอบด้วย 1. สวัสดิการฌาปนกิจศพ 2.สวัสดิการเสียชีวิต 3.สวัสดิการค่ารักษาพยาบาล 4.สวัสดิการคลอดบุตร 5.สวัสดิการผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ 6.สวัสดิการคณะกรรมการ7.สวัสดิการผู้ประสบภัย 8.สวัสดิการผู้สูงอายุ 9. สวัสดิการทุนการศึกษา 10.สวัสดิการที่อยู่อาศัย 11.สวัสดิการส่งเสริมอาชีพ 12.สวัสดิการสนับสนุนกิจกรรมสาธารณประโยชน์และ 13. สวัสดิการอื่นๆตามความเหมาะสม ภายใต้การบริหารจัดการโดยคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลดินแดง 68 คน

ยกตัวอย่างเช่น การช่วยเหลือกรณีเสียชีวิต กำหนดวงเงินเป็นแบบขั้นบันไดตามระยะเวลาของการเป็นสมาชิก ระยะเวลา 6 เดือนช่วยเหลือ 2,500 บาท 1 ปี 5,000 บาท จนถึงสูงสุด 10 ปี 20,000 บาท ค่ารักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วยจะช่วยเหลือ 200 บาทต่อคืนไม่เกิน 10 คืนต่อปี คลอดบุตร 500 บาทพร้อมกับจำนวนคืนที่นอนโรงพยาบาลคืนละ 200 บาท การช่วยเหลือกรณีประสบภัยจะช่วยเหลือ 500 บาทต่อคนต่อเหตุการณ์ และจะพิจารณาช่วยเหลือเพิ่มเป็นกรณีๆ ไป เงินช่วยเหลือผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส จะช่วยเหลือในรูปแบบของการให้ทุนแก่ผู้พิการและผู้ด้อยโอกาสจำนวน 12 ทุนต่อปี ทุนละ 1,000 บาท เป็นทุนแบบให้เปล่า ในส่วนของการส่งเสริมอาชีพ เช่น กลุ่มแม่บ้านผลิตเครื่องแกง เพื่อเป็นรายได้เสริมจากการทำอาชีพเกษตรกรสวนยาง สวนปาล์ม โดยเมื่อก่อน กองทุนสวัสดิการจะมีเงินช่วยเหลือโดยตรงกับกลุ่มอาชีพ แต่ระยะหลัง กองทุนสวัสดิการชุมชนจะทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานท้องถิ่นให้กลุ่มอาชีพได้รับงบประมาณสนับสนุนในเรื่องต่างๆ ที่ยังขาดอยู่ โดยล่าสุด กองทุนสวัสดิการชุมชนได้ประสานงานให้กลุ่มอาชีพได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลดินแดง ในการสนับสนุนกลุ่มอาชีพจำนวน 100,000 บาท และงบประมาณในการสร้างโรงเรือน 300,000 บาท

ณัฐพงษ์ อธิบายถึงวิธีการจัดการกองทุนให้ชัดเจนว่า แต่ละหมู่บ้านจะกำหนดวันประชุมและเก็บเงินของตนเองขึ้นมาจากนั้นทุกวันที่ 30 ของเดือน ทุกหมู่บ้านจะนำเงินมารวมกันที่ตรงกลางคือการประชุมสภาองค์กรชุมชน ไม่ว่าจะเงินเข้าหรือออกทุกคนจะสามารถเห็นได้ จึงเกิดความเชื่อใจ บางคนพอเห็นสมาชิกกลุ่มได้รับสวัสดิการจริงก็รู้สึกภูมิใจอยากเข้าร่วม กองทุนจึงเติบโตไปเรื่อยๆ

“เริ่มแรกเลยเราจัดสวัสดิการแค่ 3 อย่าง ครอบคลุมนเรื่อง เกิด แก่ เจ็บตาย จากนั้นค่อยขยายไปเรื่อยๆ ตอนนี้จ่ายคลุมไปเรื่องอื่นๆ อย่างเวลาเกิด คนที่เป็นสมาชิกจะได้รับเงิน 500 บาท ส่วนแม่ที่นอนในโรงพยาบาลเราให้คืนละ 200 บาท เจ็บป่วย รักษาพยาบาลเราให้ 7 คืนต่อหนึ่งปี ถ้าอยู่โรงพยาบาล 3 คืน แม่รวมกับลูกก็ได้ 1,100 บาท ต่อมา เมื่อกองทุนเติบโต ความคิดขยายออกไป ความร่วมมือมีมากขึ้น เราก็ขยายไปด้านอื่นๆ เช่น

การศึกษา ผู้ด้อยโอกาส เยาวชน พัฒนาอาชีพ เราพยายามคิดให้รอบด้านที่สุดของชีวิตคนหนึ่งคนหรือหนึ่งครอบครัวในชุมชนของเราที่เขาควรจะได้รับดูแล” ญัฐพงษ์บอก

เขาย้ำว่า “ความยั่งยืนมันมาจากความโปร่งใส เราเปิดให้เห็นทุกอย่าง เวลาเราประชุมกันเราจะทำให้เห็นทุกกระบวนการกันตรงนั้น ลีนปีเราจะมีสมาชิกกองทุนสวัสดิการทุกปี จะเชิญตัวแทนจากภาครัฐและผู้ที่มีความรู้มาร่วม เช่น นายอำเภอ หรือคนสำคัญในพื้นที่ เราทำให้กระบวนการประชุมกลายเป็นวัฒนธรรม สภาองค์กรชุมชนเป็นแกนประสานในทุกเรื่อง งานของเราเริ่มเดินจากตรงนี้”

“การมีสภาองค์กรชุมชนตำบล ทำให้สามารถทำงานร่วมกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น ท้องถิ่น นายก อบต. พอรู้ว่าเราจัดการกองทุนแบบนี้ เกิดประโยชน์แบบนี้ก็เปิดให้ใช้สถานที่ประชุมเลย จะใช้เมื่อไหร่ก็ไปบอก และสมทบกองทุนปีละ 100,000 บาทเรื่อยมาเป็นปีที่ 7 แล้ว ข้อดีของการทำงานในลักษณะสภาองค์กรชุมชนคือสามารถดึงเครือข่ายต่างๆเข้ามาเสริมพลังกัน ข้าราชการ ตำรวจ พม. เข้ามาได้หมด ส่วนสภาฯ รับหน้าที่เป็นแกนประสานเพื่อให้เกิดประโยชน์กับประชาชน”

ญัฐพงษ์ กล่าวต่อไปว่า ด้วยการทำงานแบบนี้ กลายเป็นแกนนำเองที่ได้เรียนรู้จากการทำงานของตัวเองไปเรื่อยๆเช่นกัน จากกองทุนหนึ่งสามารถแตกย่อยโครงการออกมาเป็นกองทุนย่อยเฉพาะอีก เช่น มีกองทุนผู้สูงอายุ สภาดูแลเด็กและเยาวชน กองทุนภัยพิบัติ หรือใช้เป็นฐานคิดในการรับมือปัญหาต่างๆที่อาจกระทบเข้ามาในแต่ละครั้ง

“อย่างช่วงนี้มีสถานการณ์โควิด 19 แม้เราจะได้รับผลกระทบน้อย มีครัวเรือนที่เดือดร้อนบ้าง แต่กองทุนสวัสดิการเราก็คิดกันรีบทำแมสแจกชาวบ้านได้ส่วนหนึ่ง จากนั้นก็เชื่อมประสานไปยังท้องถิ่น อบต. รพ.สต. สปสช. ได้งบประมาณมา ได้แมสมาเพิ่ม สามารถหาเจลล้างมือให้ชาวบ้านได้ ที่นี้ชุมชนของเราก็ไม่ต้องดิ้นรนไปหาเองซึ่งต้องเสียเงินหาซื้อแพงๆในตอนนั้น”

ญัฐพงษ์ยังบอกต่อไปว่า การมีสภาองค์กรชุมชนตำบล ทำให้ตำบลดินแดงสามารถนำแนวคิดเรื่องสวัสดิการไปถ่ายทอดต่อไปได้อีกไกล เช่น การประชุมในระดับในจังหวัด พอหลายหน่วยงานได้รับรู้และเห็นว่าเป็นโครงการที่ดี การสนับสนุนเกิดขึ้นตามมา

“รู้สึกภูมิใจในงานของเรานะครับ ตอนไปพูดที่จังหวัด พมจ.กระบี่ พอเขารู้ว่าเรามีการจัดสวัสดิการแบบนี้ เขาก็อยากร่วมด้วยและช่วยขยายให้งานของเราครอบคลุมไปยังผู้ที่ด้อยโอกาสที่เข้าไม่ถึงสวัสดิการ เขาได้นำข้อมูลคนกลุ่มนี้ที่เขาเข้ามาเชื่อมกับกองทุนของเรา โดยได้สมัครสมาชิกให้และหนุนเงินออมเข้ามา การช่วยเหลือดูแลมันก็ขยายไป คือตอนที่เราทำเองอาจไม่เห็นภาพของกลุ่มคนที่ตกขอบ ก็ทำไปตามเจตนาและความประสงค์เท่าที่ทำได้ แต่มันไม่ครอบคลุมเพราะข้อมูลบางชุดไม่อยู่ในมือ เมื่อมีหลายหน่วยงานมาช่วยเราเห็นชัด ตัวคนและกองทุน ก็ได้รับการพัฒนาขึ้นไปอีก”

“การทำกองทุนแบบนี้ หลายที่ล้มเหลว มีข่าวว่าโกงกันบ้าง เอาเงินหนีไปบ้าง แต่เพราะเรามาจากต่างกัน เห็นความลำบากร่วมกันแต่แรก เห็นความตั้งใจของผู้นำ เรามีฝ่ายตรวจสอบทั้งภายใน และ พมจ. กระทั่งมาช่วย เป็นผู้ตรวจสอบจากภายนอกก็ยิ่งสร้างความมั่นใจให้กับสมาชิก เขารู้สึกชัดเจนว่านี่เป็นกองทุนที่พี่น้องได้สวัสดิการ กลับมาจริงๆ” ญัฐพงษ์กล่าว

ต่อยอดธุรกิจเพื่อสังคมตั้ง ‘กองทุนข้าวสาร’

“เมื่อพูดถึงความยั่งยืน มีช่วงหนึ่งที่เราประสบปัญหาไม่สามารถเข้าถึงการขอเงินสมทบจากภาครัฐได้ จึงคิดว่าต่อไปหากเกิดปัญหาแบบนี้อีก เงินสมทบจากหน่วยงานภาคีต่างๆไม่สามารถเข้ามาได้ สวัสดิการถ้วนหน้า ตามที่คิดไว้จะไปต่ออย่างไร จึงเริ่มคุยกันจนที่ประชุมใหญ่มีมติให้นำไปลงทุนจัดซื้อข้าวสาร เพื่อนำผลกำไรมาเสริมให้กองทุนสวัสดิการเดินหน้าต่อไปได้ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นก็ตาม”

ญัฐพงษ์ บอกถึงความคืบหน้าล่าสุดของกองทุนก้อนนี้ที่เดินหน้าไปไกลกว่าเรื่องสวัสดิการ เขาขยายความเพิ่มเติมว่า แนวคิดนี้มาจากบทเรียนที่กองทุนเคยได้รับเงินจาก อบต. ในปีแรก แต่ปีถัดไปสำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน (สตง.) บอกว่า ท้องถิ่นไม่สามารถนำเงินไปสบทบกองทุนสวัสดิการชุมชนได้ แต่ทาง นายก อบต. ยืนยันว่า เรื่องนี้เป็นโครงการที่มีประโยชน์ จึงหาช่องทางสนับสนุนและสมทบเงินมาได้จนถึงปัจจุบัน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงทำให้เราคิดถึงการต่อยอดกองทุนด้วยรูปแบบ ‘ธุรกิจเพื่อสังคม’ นั่นก็คือโครงการที่เรียกว่า ‘กองทุนข้าวสาร’

“พื้นที่ตำบลดินแดงทำไม่ได้ ข้าวสารจึงต้องซื้อจากนอกพื้นที่ แนนอนว่าถ้าไปซื้อแยกกันมันก็แพง เราเลยเอาเงินก้อนนี้ไปซื้อจากนอกพื้นที่มาจำหน่ายแต่ละหมู่บ้าน เราขายได้ถูกกว่าถึงกระสอบละ 50 บาท แต่เราก็กังยังมีกำไร” ญัฐพงษ์บอก

ส่วนวิธีการบริหารจัดการ เขาบอกว่าจะมีการแบ่งงบประมาณจากกองทุนสวัสดิการชุมชนฯ ออกมาร้อยละ 40 เพื่อการลงทุน กำไรที่ได้ก็นำกลับมาสมทบกับกองทุนสวัสดิการฯ โดยเรื่องกองทุนข้าวสารนี้ต้องใช้เวลาคิดร่วมกันประมาณ 3 ปีกว่าจะตกผลึก บางคนเสนอว่าตั้งร้านค้าชุมชนดีไหม บางคนเสนอปั้มน้ำมันดีกว่า การลงทุนครั้งนี้จึงไม่ได้มาจากการลงมติกันในวันเดียว แต่ใช้รูปแบบเวทีสังเคราะห์ประชุมไปทุกหมู่บ้าน เมื่อครบแล้วจึงเอาข้อมูลมาสรุป ตกลงกันว่าจะลงทุนในรูปแบบกองทุนข้าวสาร

“เพราะข้าวสารเป็นเรื่องของชีวิตประจำวัน ทุกคนจะต้องกิน ถ้าทำตรงนี้ชุมชนจะได้กินข้าวสารราคาถูก ผลกำไรก็ได้กับกองทุนเอง กำไรจากกองทุนก้อนนี้ ร้อยละ 50 จะให้เป็นค่าบริหารจัดการ กระจายออกไปตามจุดขายของหมู่บ้านต่างๆ อีกร้อยละ 50 ปันกลับมาเข้ากองทุนสวัสดิการ ปีที่ผ่านมากองทุนนี้ได้กำไรประมาณ 80,000 บาท”

ไม่เพียงแค่ออกกองทุนข้าวสารเท่านั้นแต่ตำบลดินแดงยังคงมีโครงการออกมาเรื่อยๆ เพื่อส่งต่อความยั่งยืนสืบต่อไปในอนาคต ไอเดียต่อไปของพวกเขาคือการจัดตั้ง ‘ป่าชุมชน’ ขึ้นมา โดยจะใช้พื้นที่ 344 ไร่ของหมู่ที่ 5 สร้างต้นแบบป่าชุมชน เป้าหมายเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ปลูกต้นไม้ยืนต้นคืนผืนป่าที่พวกเขาเคยถากถางไปเมื่อครั้ง

บุกเบิกแผ่นดินและอีกส่วนหนึ่งจะปลูกไม้ที่เป็นยารักษาโรค หรือสวนสมุนไพร เพื่อเสริมปัจจัยจำเป็นในชีวิตประจำวัน เป็นสวัสดิการทางอ้อมที่ไม่จำเป็นจะต้องช่วยเหลือด้วยเงิน

ผู้ใหญ่เสริมกล่าวในตอนท้ายว่าเวลานี้หากคนรุ่นใหม่มาทำงานในชุมชนมากขึ้น เพราะคนที่มีศักยภาพเรียนสูงขึ้นไปเรื่อยๆ เขาก็จะออกจากชุมชนไปอยู่ในเมืองใหญ่ น้อยมากที่จะกลับมาทำงานที่บ้านเกิด ส่วนคนที่เหลือก็คือกลุ่มที่ไม่ได้เรียนหนังสือซึ่งเมื่อโตขึ้นเขาก็จะไม่สนใจเรื่องของส่วนรวมไปด้วย

“กองทุนสวัสดิการฯ ของเราจึงจัดให้มีทุนเพื่อการศึกษาด้วย แต่ไม่ได้ผูกมัดให้ต้องกลับเข้ามาในชุมชน เราคัดจากคนที่ลำบากและต้องการเรียนหนังสือเราจะช่วยทุนการศึกษาปีละ 12 ทุน ทุนละ 1,000 บาทในทุกๆ ปีไม่จำกัดว่าถึงขั้นไหนแต่ถ้าเขาไม่กลับมาชุมชนก็ไม่ใช่เป็นไร อย่างน้อยชุมชนก็ได้ทุนให้เด็กๆ ได้เรียนหนังสือ และหวังอยู่ลึกๆ เหมือนกันว่าถ้าเขารู้สึกผูกพันกับชุมชนมากขึ้นเขาก็อาจจะกลับมาเอง” ผู้ใหญ่เสริมกล่าวถึงความหวังที่เขาอยากให้เห็น.

แม้ต่อไปยังไม่วัดจะเป็นไปดังที่หวังไว้หรือไม่ แต่พวกเขายังคงร่วมกันคิด ร่วมกันฝันต่อไป เพื่ออนาคตของชาวตำบลดินแดงและลูกหลานที่จะสามารถยืนหยัดต่อสู้ชีวิตต่อไปได้อย่างสมศักดิ์ศรี บนเรียวยาวแรง สมองและสองขาของพวกเขาเอง เหมือนกับวันแรกที่พวกเขาอย่างเท้าเข้ามาอยู่ที่นี้ !!

“ทฤษฎีขาตั้งก๊อ”

กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้อง จ.สุราษฎร์ธานี

เชื่อมโยงประชาชน เอกชน หน่วยงานภาคี

สร้างกองทุนมั่นคงพัฒนาคุณภาพชีวิตสมาชิก

กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้อง อ.เวียงสระ จ.สุราษฎร์ธานี ได้รับรางวัล ‘ผู้สรรค์สร้าง ความมั่นคงของมนุษย์ระดับชาติ’ ตามแนวคิด ‘จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอนของ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์’ ประจำปี 2563 ประเภทที่ 9 คือ ‘การจัดสวัสดิการชุมชนแบบองค์รวม หลายมิติ สามารถเชื่อมโยงและบูรณาการทรัพยากร จากหลากหลายแห่งเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ’

แต่ที่น่าสนใจก็คือ กองทุนสวัสดิการชุมชนที่นี้เกิดจากกลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยเยาเสพติดในตำบล จาก เริ่มต้นที่มีสมาชิกเพียง 100 คน ปัจจุบันมีสมาชิกกองทุนฯ กว่า 4,000 คน และการนำแนวคิด ‘ทฤษฎีขาตั้งก๊อ’ มาใช้ในการพัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชนให้เติบโต สามารถเชื่อมโยงทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น ภาคเอกชน และประชาชน เพื่อให้มีอาสาสมัครกองทุนฯ ได้ เปรียบเสมือนก๊อที่มีขามากมายนับร้อยคู่ช่วยกัน เดินไปสู่จุดหมายได้อย่างมั่นคง...ไม่สะดุดหรือขาพันกันจนล้มคว่ำคะมำหายไปเสียก่อน!!

ใช้ ‘รง 3 สี’ แก้ปัญหาเสพติดในตำบล

เทศบาลตำบลบ้านส้อง อ.เวียงสระ จ.สุราษฎร์ธานี มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 80,199 ไร่ หรือ 128.318 ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ทิศตะวันออกจรดกับเทือกเขาบรรทัดตลอดแนว มี 18 หมู่บ้าน จำนวน 5,500 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 17,000 คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม เช่น การทำสวนผลไม้ผล ได้แก่เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกองทำสวนยางพารา ปาล์มน้ำมัน เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

คนองศิลป์ ชิตรกุล นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลบ้านส้อง (อดีตกำนันตำบลบ้านส้อง) เล่าว่า ในช่วงก่อนปี 2540 พื้นที่ตำบลบ้านส้องถือว่ามีปัญหาเสพติดแพร่ระบาดอย่างรุนแรง เรียกว่าเป็น ‘พื้นที่สีแดง’ ของ ยาเสพติด โดยเฉพาะยาม้าหรือ ‘ยาบ้า’ ผงขาวหรือ ‘เฮโรอีน’ มีการซื้อขายกันเหมือนกับเป็นขนมหวาน ทำให้ ตำบลไม่มีความสุข มีปัญหาอาชญากรรม การลักเล็กขโมยน้อย การทะเลาะวิวาท ขณะนั้นตนเป็นกำนัน จึงร่วมกับผู้ใหญ่บ้านหมู่ต่างๆ จัดตั้งอาสาสมัครป้องกันยาเสพติดขึ้นมา ช่วยกันสอดส่องดูแล จัดเวรยามตรวจ ตรา ไม่ให้วัยรุ่นมั่วสุม หรือมีการซื้อขายยาเสพติด

“ช่วงนั้นเรามีอาสาสมัครจากหมู่บ้านต่างๆ ประมาณ 20 คน ช่วยกันดูแลป้องกันยาเสพติด แต่ตอนนั้น ยังไม่เปิดเผยตัว ต้องปิดหน้า ปิดตา ไม่ให้ใครรู้ เพราะพวกพ่อค้ายาเสพติดมีอิทธิพล อาจทำร้ายพวกเราได้ จึง

ต้องระมัดระวังตัว พอทำไป ป้องกันไป ปัญหาเริ่มลดน้อยลง ชาวบ้านเริ่มเห็นดีด้วย เพราะไม่อยากให้ลูกหลานไปติดยาเสพติด จึงซื้อกาแฟ ซื้อเครื่องดื่ม หรือทำข้าวต้มมาเลี้ยงอาสาสมัครตอนกลางคืน พอถึงช่วงประมาณปี 2542 เราจึงขยายอาสาสมัครป้องกันยาเสพติดได้เต็มพื้นที่ตำบลครบทั้ง 18 หมู่บ้าน ปัญหาที่เริ่มลดลง” อดีตกำนันตำบลบ้านสองเล่า

กลยุทธ์หนึ่งที่กำหนดคนองคิปลนำมาใช้ในตอนนั้นก็คือ การแจกหรือ‘ปกรง 3 สี’ให้แก่ชาวบ้าน ‘สีขาว’ คือ เป็นบ้านหรือครอบครัวที่ปลอดภัย ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ‘สีเหลือง’ คือยังไม่แน่ใจ ต้องเฝ้าระวัง และ ‘สีแดง’ คือ เป็นครอบครัวที่ไม่ให้ความร่วมมือกับชุมชน หรืออาจจะยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด

“การติดหรือมอมบองสีใดให้แก่ชาวบ้านครอบครัวไหนนั้น จะมีคณะกรรมการช่วยกันประเมินและลงความเห็น ว่า บ้านไหนเป็นอย่างไร เหมือนกับเป็นการให้รางวัลทางสังคม บ้านไหนที่ได้ธงสีแดงหรือสีเหลืองก็จะมีการปรับปรุงตัวเพื่อให้ดีขึ้น หากใครยังอยู่เฉย ไม่ให้ความร่วมมือ เพื่อนบ้านก็จะไม่คบค้า ไม่ติดต่อด้วย จนถึงช่วงประมาณปี 2545 เราจึงประกาศการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดได้” อดีตกำนันบอกถึงผลสำเร็จที่เกิดขึ้น

จากความร่วมมือของอาสาสมัครและชาวบ้านในตำบล ในเวลาต่อมา กำหนดคนองคิปลจึงนำกลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยยาเสพติดเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรม ‘ป.ป.ส.ภาคประชาชน’ ที่สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) ทำให้มีงบประมาณจาก ป.ป.ส.มาสนับสนุนการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในตำบล รวมทั้งการทำประกันชีวิตหมู่ให้แก่อาสาสมัครฯ เพื่อเป็นสวัสดิการ โดยมีอาสาสมัครฯ ในขณะนั้นประมาณ 100 คน

กองทุนสวัสดิการชุมชนเริ่มต้นจากอาสาสมัครป้องกันภัยยาเสพติด 107 คน

ในปี 2553 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เริ่มขยายการสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนทั่วประเทศ (เริ่มสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน 99 พื้นที่นำร่องในปี 2548) กลุ่มอาสาสมัครป้องกันยาเสพติดจึงให้ความสนใจและเข้าร่วมจัดตั้ง ‘กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านสอง’ ขึ้นมาในเดือนพฤษภาคม 2553 โดยมีสมาชิกเริ่มแรกเป็นอาสาสมัครป้องกันยาเสพติดจำนวน 107 คน สมาชิกสมทบเงินเป็นรายปี คนละ 365 บาท มีเงินกองทุนเริ่มแรก 39,055 บาทมีคณะกรรมการกองทุนฯ มาจากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน 18 หมู่บ้าน (ไม่เกิน 19 คน) วิสัยทัศน์ของกองทุนฯ คือ “กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านสองเป็นองค์กรกลางในการเชื่อมโยงประสานสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน”

สุวรรณ ดาวเรือง ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านสอง อดีตผู้ใหญ่บ้านที่เคยเป็นแกนนำกลุ่มอาสาสมัครป้องกันยาเสพติด เล่าว่า ในช่วงแรกมีสมาชิกกองทุนสวัสดิการฯ ที่มาจากอาสาสมัครป้องกันยาเสพติดจำนวน 107 คน เพื่อจัดสวัสดิการให้แก่อาสาสมัครฯ เนื่องจากอาสาสมัครฯ ไม่มีเงินเดือนหรือค่าตอบแทนใดๆ แต่ต้องทำงานเสี่ยงภัย หากเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไม่มีหน่วยงานใดมาดูแล

ต่อมาจึงได้เพิ่มสมาชิกที่เป็นกลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน และชมรมผู้สูงอายุที่มีการจัดตั้งอยู่ในพื้นที่เพิ่มเป็นสมาชิก เพื่อให้กองทุนฯ มีสมาชิกหลากหลาย เข้าถึงหรือดูแลสมาชิกได้ครอบคลุมหลายกลุ่ม สมาชิกจึงเริ่มขยายเป็น 150 คน และต่อมาจึงได้ขยายฐานสมาชิกออกไป ไม่เลือก เพศ วัย แต่มีเงื่อนไขต้องอยู่อาศัยในเขตเทศบาลตำบลบ้านส้องอย่างน้อย 6 เดือน

ขณะเดียวกัน กำหนดคนองศิลป์ซึ่งเป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครป้องกันยาเสพติดมาตั้งแต่ปี 2540 ต่อมาได้สมัครรับเลือกตั้งและได้เป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลบ้านส้อง จึงได้ให้การสนับสนุนและส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องอย่างเต็มที่ เช่น ให้ใช้สำนักงานเทศบาลตำบลบ้านส้องเป็นสถานที่ทำการกองทุนสวัสดิการฯ โดยมีคณะผู้บริหารเทศบาลเป็นที่ปรึกษากองทุนสวัสดิการฯ มีเจ้าหน้าที่เทศบาลช่วยงานด้านเอกสาร บัญชี ฯลฯ ช่วยเรื่องการประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจเรื่องกองทุนสวัสดิการชุมชน จึงทำให้ประชาชนเชื่อถือ สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี

“นอกจากนี้เทศบาลตำบลบ้านส้องยังสมทบเงินเข้ากองทุนสวัสดิการชุมชนเกือบทุกปี เช่น ปี 2559 จำนวน 400,000 บาท ปี 2562 จำนวน 500,000 บาท ปี 2563 จำนวน 900,000 บาท และในปี 2564 ตั้งงบประมาณเอาไว้ 1 ล้านบาท ทำให้กองทุนสวัสดิการชุมชนมีความมั่นคงยิ่งขึ้น” ประธานกองทุนสวัสดิการฯ ยกตัวอย่างการสนับสนุนของเทศบาลตำบลบ้านส้อง

ปัจจุบันกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องมีสมาชิกทั้งหมดประมาณ 4,400 คน ในแต่ละปี จะเปิดรับสมัครสมาชิกใหม่ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-มกราคมของทุกปี สมาชิกที่สมัครจะต้องอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลไม่น้อยกว่า 6 เดือน

และเสียเงินค่าสมัครคนละ 20 บาท สมาชิกจะต้องสมทบเงินเป็นรายปี คนละ 365 บาท (สมทบภายในวันที่ 15 พฤศจิกายนของทุกปี) เมื่อสมัครเป็นสมาชิกแล้วอย่างน้อย 3 เดือน กองทุนฯ จึงจะให้ความช่วยเหลือตามระเบียบที่กำหนดเอาไว้ ยกเว้นบาดเจ็บหรือเสียชีวิตจากอุบัติเหตุกองทุนฯ จะให้การช่วยเหลือทันที

มีสวัสดิการที่สำคัญ เช่น เจ็บป่วยนอนโรงพยาบาล 1-2 คืน เบิกได้ 1,000 บาท สูงสุด 6 คืน เบิกได้ 3,000 บาท ปีหนึ่งไม่เกิน 2 ครั้ง หมา แมว งู ตะขาบกัด กองทุนฯ ช่วยเหลือ 1,000 บาท (ต้องมีใบนำตรวจรักษาต่อ) คลอดบุตรครั้งละ 2,000 บาท กรณีแท้งลูกกองทุนฯ จะช่วยเหลือ 3,000 บาท

บาดเจ็บจากอุบัติเหตุถูกทำร้ายเบิกจ่ายได้ทันทีไม่ต้องเป็นสมาชิกครบ 3 เดือน กองทุนฯ จะช่วยเหลือตั้งแต่ 1,000 บาทขึ้นไป กรณีแขน-ขาขาด กองทุนฯ ช่วยเหลือข้างละ 10,000 บาท ตาบอดข้างละ 10,000 บาท หูพลาภาพถาวร ช่วยเบื้องต้น 10,000 บาท และไม่ต้องสมทบเงินเข้ากองทุนตลอดชีพ และหากเสียชีวิตในเวลาต่อมา กองทุนฯ ช่วยเหลือ 20,000 บาท

กรณีเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ เมื่อสมัครเป็นสมาชิกแล้ว หากเสียชีวิตจะช่วยเหลือทันที 30,000 บาท กรณีเป็นโรคเรื้อรังเสียชีวิตจะต้องเป็นสมาชิกไม่น้อยกว่า 6 เดือน กองทุนฯ ช่วยเหลือ 30,000 บาท ฯลฯ

ใช้ “ทฤษฎีขาข้างเดียว” สร้างกองทุนมั่นคง-พัฒนาคุณภาพชีวิตสมาชิก

นอกจากการสนับสนุนเงินเข้ากองทุนสวัสดิการชุมชนฯ ของเทศบาลตำบลบ้านส้องแล้ว คณะกรรมการกองทุนฯ ยังพยายามหารายได้เข้ากองทุนฯ เพื่อให้กองทุนเติบโต มีความยั่งยืน สามารถช่วยเหลือสมาชิกได้รอบด้าน เพราะหากรอบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลหรือหน่วยงานภายนอกเพียงอย่างเดียว สถานะของกองทุนฯ อาจจะไม่มั่นคง เพราะกองทุนฯ จะมีรายจ่ายสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลมาก โดยเฉพาะกรณีเสียชีวิตจะช่วยเหลือรายละ 30,000 บาท ซึ่งถือว่าสูงกว่ากองทุนสวัสดิการชุมชนโดยทั่วไปที่จะจ่ายตามอายุการเป็นสมาชิก และกองทุนฯ

ส่วนใหญ่จ่ายสูงสุดไม่เกิน 10,000 บาท

สุวัฒน์ ดาวเรือง ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้อง บอกถึงวิสัยทัศน์ของกองทุนฯ ว่า “กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องเป็นองค์กรกลางในการเชื่อมโยงประสานสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน” ดังนั้นการบริหารงานของกองทุนสวัสดิการชุมชนฯ จึงเดินตามวิสัยทัศน์ดังกล่าวโดยเชื่อมโยงหน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่น เช่น เทศบาล ภาคเอกชน และประชาชนให้มาสนับสนุนกองทุนฯ

“เราใช้ ‘ทฤษฎีขาข้างเดียว’ เป็นแนวทาง เพราะข้างเดียวมีหลายขา เดินไปพร้อมๆ กัน ทำให้เกิดพลังและถึงจุดหมายได้อย่างมั่นคง อันนี้เป็นทฤษฎีที่ผมคิดว่า ในชุมชนหรือตำบลของเรามีประชาชน มีพ่อค้า มีหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชนที่อยากจะให้การสนับสนุนกองทุนฯ ของเรา แต่เขาไม่มีเวลาจะเข้ามาร่วม เราจึงใช้วิธีการประกาศ เชิญชวนให้ประชาชน ห้างร้านต่างๆ ร่วมให้การสนับสนุน และจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมา เพื่อนำเงินรายได้มาสนับสนุนกองทุนฯ เช่น การจัดงานระดมทุน จัดงานวิ่งเพื่อสุขภาพ นำเงินรายได้เข้ากองทุนฯ” ประธานกองทุนฯ ยกตัวอย่าง

เช่น ในปี 2561กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องได้ประกาศเชิญชวนเพื่อขอรับการสนับสนุนกองทุนฯ จากบริษัท ห้างร้าน พ่อค้า ประชาชน ฯลฯ ในอำเภอเวียงสระ มีผู้ร่วมสมทบเงินเข้ากองทุนทั้งหมด จำนวน 219 ราย เงินสมทบ รวม 783,910 บาท

ต่อมาในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2563 กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องร่วมกับเทศบาลฯ จัดงาน ‘เดิน - วิ่ง เพื่อสุขภาพรวมพลังชาวตำบลบ้านส้อง’ วัตถุประสงค์ของการจัดงานดังกล่าว นอกเหนือจากการณรงค์ให้ประชาชนหันมาวิ่งออกกำลังกายเพื่อสุขภาพแล้ว รายได้ทั้งหมดหลังหักค่าใช้จ่ายจะสมทบเข้ากองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้อง เพื่อช่วยเหลือด้านสวัสดิการ การเจ็บป่วย เสียชีวิต ผู้ด้อยโอกาส ผู้ยากไร้ และทุนการศึกษา ให้กับประชาชนและเยาวชนในตำบลบ้านส้องโดยคิดค่าสมัคร ‘Fun Run 4 กิโลเมตร’ 300 บาทและ ‘Mini Marathon’ ค่าสมัคร 300 บาท

ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนฯ บอกว่า การจัดงานดังกล่าว มีประชาชน ข้าราชการ พนักงานบริษัทเอกชน ฯลฯ ทั้งในเทศบาลตำบลบ้านส้อง และอำเภอใกล้เคียงในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเข้าร่วมการเดิน-วิ่งกว่า 2,000 คน และในตอนเย็นมีการจัดงานมอบรางวัลให้แก่ผู้เข้าร่วมงาน การระดมทุนสมทบจากภาคเอกชน

และประชาชน ทำให้มีเงินเข้ากองทุนสวัสดิการชุมชนฯ จากการจัดงานเดิน-วิ่ง และระดมทุน ประมาณ 1 ล้านบาท

นอกจากนี้ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2563 กองทุนสวัสดิการชุมชนฯ ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี อำเภอเวียงสระ เครือข่ายท่องเที่ยวชุมชน ฯลฯ จัดงาน ‘หอบริกมาห่มป่า’ ขึ้นที่บริเวณท่าน้ำวังหิน บ้านสวนกล้วย ตำบลบ้านส้อง โดยในงานมีการจัดพิธีแต่งงานเนื่องในวันแห่งความรัก หรือ ‘Valentine Day’ มีบ่าวสาวเข้าร่วม 16 คู่ และให้บ่าวสาวร่วมปลูกต้นไม้ในเขตอุทยานใต้ร่มเย็นด้วย

“กองทุนสวัสดิการชุมชนฯ ร่วมจัดงานครั้งนี้ขึ้นมา เราไม่ได้คิดเรื่องรายได้ที่จะเข้ากองทุนฯ แต่คิดถึงเรื่องการเชื่อมโยงหน่วยงานต่างๆ และภาคประชาชนให้มาทำงานร่วมกัน มาช่วยกันอนุรักษ์ ร่วมกันดูแลป่าไม้ เพราะเดิมพื้นที่แถบนี้มีการทำลายต้นไม้และทรัพยากรธรรมชาติกันมาก เราจึงจัดงานขึ้นมาเพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนด้วย เพราะหากมีนักท่องเที่ยวเข้ามา ชาวบ้านก็จะขายของที่ระลึก รวมทั้งสินค้าต่างๆ ของชุมชนได้ด้วย” ประธานกองทุนกล่าวถึงการจัดงาน ‘หอบริกมาห่มป่า’

‘กิ่งก้อ 6 ชา’ พัฒนากองทุนสวัสดิการฯ และชุมชน

สุวัฒน์ ดาวเรือง ประธานกองทุนฯ อธิบายการทำงานของ ‘กิ่งก้อ 6 ชา’ ว่า ‘**ชาที่ 1**’ คือ สมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่มีความหลากหลาย เริ่มจากกลุ่มอาสาสมัครป้องกันยาเสพติด กลุ่มแกนนำ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มพัฒนาสตรี กลุ่มเยาวชนโดยสมาชิกสมทบเงินเข้ากองทุนเป็นรายปี คนละ 365 บาทต่อปี เพื่อนำเงินกองทุนฯ มาช่วยเหลือสมาชิก

เมื่อผลการดำเนินงานการจัดสวัสดิการเกิดประโยชน์แก่สมาชิกจริง จึงทำให้เกิด ‘**ชาที่ 2**’ คือ **ท้องถื่น** เข้าร่วมส่งเสริมกองทุนฯ โดยเทศบาลตำบลบ้านส้องสนับสนุนงบประมาณสมทบเช่น ปี 2559 จำนวน 400,000 บาท ปี 2562 จำนวน 500,000 บาท ปี 2563 จำนวน 900,000 บาท และในปี 2564 ตั้งงบประมาณเอาไว้ 1 ล้านบาท

‘**ชาที่ 3**’ คือ **สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)** ที่ร่วมสนับสนุนทั้งงบประมาณและเสริมสร้างความเข้มแข็ง

‘**ชาที่ 4**’ คือ **ห้างร้าน บริษัท และประชาชนในท้องถื่น** ร่วมบริจาคเงินสมทบเข้ากองทุน เริ่มตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้น โดยจะมีการจัดงานทุกปีในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ มียอดเงินสมทบประมาณปีละ 1 ล้านบาท

‘**ชาที่ 5**’ **การจัดงานระดมทุน** โดยในปีนี้กองทุนฯ ได้เริ่มการจัดงานวิ่ง-เดินเพื่อสุขภาพ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2563 ที่ผ่านมา เพื่อระดมเงินเข้ากองทุน และมีการบริจาคเงินสมทบทำให้มีเงินเข้ากองทุนกว่า 1 ล้านบาท

ประธานกองทุนฯกล่าวต่อไปว่า การใช้‘ทฤษฎีขาข้างเดียว’ยังหมายถึงการเชื่อมโยงหน่วยงานภาคีต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกมาหนุนเสริมการทำงานของกองทุนสวัสดิการชุมชน เช่น กองทุนฯ เป็นแกนหลักในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในตำบล ชุมชนชาติ ‘น้ำตก 357’ (อดีตฐานที่มั่นแห่งหนึ่งของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย)ภายในอุทยานแห่งชาติได้รื้อฟื้น ฯลฯ การจัดงาน ‘หอปรักมาห่มป่า’ (14 กุมภาพันธ์ 2563) โดยร่วมกับวิทยาลัยนานาชาติการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี จัดการท่องเที่ยวชุมชน

การส่งเสริมอาชีพพัฒนาผลิตภัณฑ์-สินค้าชุมชน และส่งเสริมการตลาดกลุ่มวิสาหกิจ กลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชนเช่น กลุ่มทำเครื่องพริกแกง น้ำพริกสำเร็จรูป ปลาแดดเดียว น้ำผลไม้ ทุเรียนทอดกรอบ ทุเรียนกวน ฯลฯ โดยกองทุนฯ ร่วมกับสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเวียงสระ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ กรมพลังงานทดแทน (มอบเครื่องอบอาหารจากพลังงานแสงอาทิตย์ให้กลุ่มอาชีพ)ฯลฯ

“ปีนี้เรากำลังขยายเป็น ‘ชาติ 6’คือจะเชื่อมโยงเอากลุ่มอาชีพและผลิตภัณฑ์ต่างๆ ในตำบลมาขายสินค้าออนไลน์ร่วมกัน เช่น ผลิตภัณฑ์จากทุเรียน ทุเรียนกวน ทุเรียนทอดกรอบ มังคุดผลสด น้ำมังคุด กลุ่มผลิตเครื่องแกง ฯลฯ โดยกองทุนสวัสดิการฯ จะเป็นผู้ขายสินค้าทางออนไลน์ เพื่อให้กลุ่มอาชีพต่างๆ มีช่องทางการขายสินค้ามากขึ้น และจะนำผลกำไรส่วนหนึ่งมาเข้ากองทุนฯ เพื่อให้กองทุนฯ เกิดความมั่นคง ยั่งยืน ช่วยเหลือสวัสดิการสมาชิกได้อย่างต่อเนื่องตลอดไป” ประธานฯ กองทุนฯกล่าว

รางวัล‘ดร.ปวิญ อึ้งภากรณ์’ การจัดสวัสดิการชุมชนแบบองค์รวม หลายมิติฯ

นอกจากนี้ในช่วงสถานการณ์โควิด-19 คณะกรรมการและสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องยังร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่น เช่น อำเภอเวียงสระ เทศบาลตำบลบ้านส้อง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) อสม. ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) ร่วมกันรณรงค์ป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19

โดยร่วมกันทำหน้ากากผ้าแจกจ่ายประชาชนในอำเภอเวียงสระประมาณ 10,000 ชิ้น ร่วมตรวจวัดไข้ประชาชนกลุ่มเสี่ยง คนที่กลับมาจากการทำงานในกรุงเทพฯ และแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ รวมทั้งมอบสิ่งของจำเป็น ข้าวสาร อาหารแห้ง ให้แก่ครอบครัวที่ได้รับผลกระทบ ตกงาน ขาดรายได้ในช่วงสถานการณ์โควิด-19

และล่าสุดเมื่อวันที่ 14 สิงหาคมที่ผ่านมา คณะกรรมการและสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้อง ประมาณ 30 คน ได้ไปร่วมปลูกต้นไม้ เช่น ไม้สักทอง และไม้ประจำถิ่นอื่นๆ จำนวน 1,000 ต้น เพื่อสร้างสมดุลธรรมชาติ เพิ่มพื้นที่สีเขียวที่บริเวณพื้นที่แก้มลิง แหล่งรับน้ำในตำบลคลองฉนวน อ.เวียงสระ เพื่อถวายเป็นในวันแม่ 12 สิงหาคม โดยมีประชาชนเข้าร่วมงานประมาณ 300 คน

อย่างไรก็ตาม นอกจากการเชื่อมโยงกับหน่วยงานและภาคีต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ที่ผ่านมากองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องยังเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนฯ และมีส่วนในการส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนในอำเภอเวียงสระครบทั้ง 5 ตำบล (เวียงสระ บ้านส้อง คลองฉนวน

ทุ่งหลวง เขานิพนธ์) โดยคณะกรรมการกองทุนฯ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำแก่กองทุนสวัสดิการชุมชนฯ ที่จัดตั้งขึ้นมาใหม่

จากผลงานต่างๆ ของกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องในช่วงหลายปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะการเชื่อมโยงหน่วยงานและภาคีต่างๆ ให้เข้ามาสนับสนุนกองทุนฯ ทำให้กองทุนฯ ได้รับรางวัล “ผู้สรรค์สร้าง ความมั่นคงของมนุษย์ตามแนวคิด ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์” ‘จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน’ประจำปี 2563 เป็นรางวัลประเภทที่ 9 คือ ‘การจัดสวัสดิการชุมชนแบบองค์รวม หลายมิติ สามารถเชื่อมโยงและบูรณาการทรัพยากรจากหลากหลายแห่งเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ’(จัดประกวดโดย 8 หน่วยงาน เช่น สถาบันป๋วย อึ๊งภากรณ์,วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ศูนย์คุณธรรม ฯลฯ)

นอกจากนี้จากการบริหารงานของคณะกรรมการกองทุนฯ ที่ยึดหลักการทำงานด้วยความ ‘ซื่อสัตย์ โปร่งใส ตรวจสอบได้ ใช้เทคนิคการประสานสืบทิตและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน’ ทำให้กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องเติบโตทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ จากสมาชิกเริ่มแรก 100 กว่าคน ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 4,400 คน เงินกองทุนฯ จากวันเริ่มต้น 39,055 บาท ปัจจุบันมีประมาณ 4 ล้านบาทเศษ

“จริงๆ แล้ว กองทุนสวัสดิการฯ ของเราไม่ได้มีแค่ 6 ขา แต่ผมว่ามีเป็นร้อยๆ ขา เหมือนกิ่งกือ เพราะเรามีทั้งสมาชิกกว่า 4,000 คน มีประชาชน มีบริษัทห้างร้าน และหน่วยงานต่างๆ ในอำเภอเวียงสระ และหน่วยงานภายนอกมาช่วยกันสนับสนุน ทั้งเรื่องงบประมาณ และความรู้ ทำให้กองทุนของเราเติบโต ช่วยเหลือสมาชิกและกลุ่มต่างๆ ในตำบลได้หลายอย่าง และที่สำคัญก็คือ กองทุนฯ ของเรายังไปช่วยและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ไม่ใช่จะรอรับความช่วยเหลือเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการ ‘ให้อย่างมีคุณค่า และรับอย่างมีศักดิ์ศรี’ จริงๆ” ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้องกล่าวในตอนท้าย

(นายสุวัฒน์ ดาวเรือง ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านส้อง โทร.091-8254710)

เปลี่ยนผ่านปัญหา ‘คนชะอวด’ ด้วย ‘สภาองค์กรชุมชน’

ใช้น้ำดับไฟ เป็นธรรมชาติได้ง่ายๆในชีวิตประจำวัน แต่คงไม่ง่ายแน่หากเปลวไฟที่โหมกระพือนั้นลุกโชนขึ้น และเผาผลาญไปทั้งผืนป่าในขณะที่น้ำที่เคยมีกลับแห้งเหือดไป นี่คือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลายต่อครั้งใน ‘พรุควนเคื่อง’ ผืนป่าแห่งชีวิตของคนชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เฉพาะในปีที่ผ่านมา ป่าผืนนี้ถูกไฟเผาผลาญไปแล้วนับพันไร่

ป่าพรุ เป็นป่าดิบชื้นประเภทประเภทหนึ่งในพื้นที่แบบราบลุ่มแต่เป็นแอ่ง มีน้ำจืดขังตัวเกือบตลอดเวลา มีการสะสมของชั้นดินอินทรีย์วัตถุ เช่น เศษซากของต้นไม้ใบไม้และซากสัตว์ต่างๆที่ย่อยสลายอย่างช้าๆ จนกลายเป็นดินที่มีลักษณะหยุ่นยวบเหมือนฟองน้ำ น้ำขังที่ตลอดทั้งปีจะมีสีเขียวหรือน้ำตาลเข้ม นิเวศในป่าพรุมีความหลากหลายและเกี่ยวเนื่องเกี่ยวพันกัน ไม่นับต้นจะมีระบบรากแขนงแข็งแรงแผ่ออกไปเกาะเกี่ยวกันเพื่อจะช่วยเหลือพยุงลำต้นของกันและกันให้ยืนตัวทรงอยู่ได้

ในพื้นที่ตำบลชะอวดมีป่าพรุขนาดใหญ่ทั้งป่าพรุควนเคื่องและป่าพรุสวนสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาภรณ เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านใช้พึ่งพาทำมาหากิน เช่น นำกระจุตมาทำเครื่องจักรสาน และล่าสุดคือการผลิตหลอดจากวัชพืชราโพนมาใช้แทนหลอดกาแฟเพื่อลดการสร้างขยะให้สิ่งแวดล้อม เป็นวิสาหกิจชุมชนที่สภาองค์กรชุมชนตำบลชะอวดพยายามเข้าไปหนุนกลุ่มอาชีพนี้

“ส่วนใหญ่คนชะอวดอพยพมาจากที่อื่น ระโนด หัวไทร ปากพนัง และเชียรใหญ่ แต่ก็ไม่ค่อยรู้สึกแตกต่างกันเพราะเป็นพื้นที่รอยต่อกัน เป็นคนโชนทะเลนั่งเรือมาจึงมีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันอยู่แล้ว การมาก็มาแบบลักษณะเครือญาติชักชวนกันมา ยุคบุกเบิกตอนนั้นก็มาทำนาและปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ ถนนหนทางไปอำเภอช่วงแรกเลยคือไม่มี ต้องไปเส้นทางเรือเท่านั้น จะไปแต่ละครั้งก็เดินทางราว 20 กิโลเมตร ต่อมา พอดัดถนนพอก็เดินทางง่าย ไกลเมืองไม่กี่กิโล จากสภาพก็งเป็นพื้นที่ที่ต้องพึ่งพาตัวเองสูงในช่วงแรกก็ทำให้เกิดผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ใจกลางพื้นที่ก็เป็นหมู่บ้านท่าสะท้อน แล้วขยายไปหมู่บ้านอื่นๆ ปัจจุบันก็จะมีส่วนที่มีความเป็นชุมชนเมือง เพราะใกล้ทางเทศบาลมากกว่า อีกส่วนคืออาศัยใกล้พื้นที่ป่าพรุสวนสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาภรณ เนื้อที่ตรงนั้น 1500 ไร่ ก็จะมีชาวบ้านตั้งอยู่โดยรอบ อีกส่วนคือรอบป่าพรุควนเคื่อง ซึ่งมีป่าพรุชุมชนอยู่ตรงนั้น” บุญโชค นิ่มหนู ประธานเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนตำบลชะอวด กล่าวขึ้น

“ปีที่แล้วชะอวดเกิดภัยแล้งหนัก ป่าพรุควนเคื่องไฟไหม้ไปเป็นพันไร่ สาเหตุก็เพราะน้ำที่ใช้ดับไฟไม่มี น้ำในคลองที่เคยมีมาก พอมีโครงการจัดการน้ำของรัฐซึ่งไม่มีประสิทธิภาพเข้ามาก็ทำให้ดินที่อยู่ในป่าพรุไม่อุ่มน้ำ ไปทำคลองขุดต่างๆจนทำให้น้ำไหลไปที่ต่ำจนป่าพรุแห้ง พอแห้งแล้วเกิดไฟก็ลามใหญ่โตดับไม่ได้ บางคนก็บอกว่าชาวบ้านจุด บางคนก็บอกเจ้าหน้าที่จุดเองๆ สภาองค์กรชุมชนจึงเอาไปปิดกั้นเพราะมองว่า ถ้าปล่อยไว้แบบนี้ก็

คงเจอปัญหาตลอดไปไม่จบสิ้นแน่ ปีไหนน้ำท่วมก็มีปัญหา น้ำแห้งก็มีปัญหา เลยมาคิดกันจะทำอย่างไรดี ซึ่งการทำโครงการแล้วไปเปลี่ยนแปลงระบบไม่ใช่คำตอบแน่ ถ้าจะทำให้ป่าพรุไม่ถูกไฟไหม้ต้องมีน้ำ คืนธรรมชาติกลับไป ก็ไปค้นหาวิธีกันจนไปเจอเรื่องการทำธนาคารน้ำใต้ดินที่เขาทำกันในอีสาน จึงคิดเรื่องการเอาน้ำไปเก็บไว้ใต้ดินเพื่อสร้างความชุ่มชื้นมาใช้”

บุญโชค บอกว่า ภัยแล้งสำหรับคนชะวอดถือเป็นเรื่องใหญ่มาก ในช่วงนั้นแม้แต่ น้ำคลองก็ใช้ไม่ได้ เพราะเป็นน้ำเปรี้ยว รถผักก็ไม่ได้ ทำการเกษตรก็ตายหมด แต่พอทำธนาคารน้ำใต้ดินแล้วพบว่าน้ำที่เคยใช้ไม่ได้ก็ใช้ได้ เป็นน้ำจืดสีสวยสะอาด จะลดน้ำต้นทุนหรือบางคนเลี้ยงปลาทำได้

“หลังช่วยกันศึกษาหาข้อมูล สภาองค์กรชุมชนเห็นว่าน่าจะลองดู เลยติดต่อไปเชิญผู้มีความรู้มาจากอีสานมา ถ่ายทอดความรู้ให้ชาวบ้านฟัง แม้บรรยากาศตอนนั้นจะจำกัด แต่เห็นว่าต้องทำ พอได้ข้อมูลและความรู้พอก็นำไปปรึกษากับทางองค์การบริหารส่วนจังหวัด เขาก็เห็นด้วยจึงทำเป็นโครงการร่วมกัน ท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณทำธนาคารน้ำใต้ดินขึ้นในพื้นที่นำร่องมาให้ ทั้งรถและการขุดต่างๆ ผลที่เป็นรูปธรรมคือ น้ำในบ่อที่เคยแห้ง เดิมเราขุดไปไม่มีน้ำเลย แต่พอทำไปสักพักเราพบว่า มีน้ำออกมาจริงๆ เป็นสีเขียวสวย เมื่อมีผลประจักษ์ อบจ. ก็พร้อมจะสนับสนุนโครงการต่อ”

บุญโชค อธิบายว่า หลักการของธนาคารน้ำใต้ดินก็คือ การกักเก็บน้ำไว้ใต้ดินทำใต้ดินให้ชุ่มชื้น สิ่งที่ต้องทำคือการเปิดพื้นที่เป็นหลุมแล้วเจาะลงไปให้ถึงชั้นดินอุ้มน้ำเพื่อให้น้ำซึมลงไปเก็บในชั้นดิน ซึ่งชั้นดินนี้จะเหมือนชั้นน้ำไว้แบบกระดาศทิชชูที่ชุ่มน้ำแทรกอยู่ใต้ดิน เพราะสภาพดินของชะวอดเป็นที่ทราบกันว่า แม้มีฝนตกมาหาศาลแต่ก็จะไหลลงทะเลจนหมด พอฝนทิ้งช่วงนานๆก็ทำให้เกิดความแห้งแล้ง แต่หากนำน้ำฝนที่ตกลงมากักเก็บไว้ใต้ดินเสียก่อนก็จะเป็นการคืนน้ำให้กับธรรมชาติ

“การที่เราจะนำน้ำจากธรรมชาติมาใช้ เราต้องคืนน้ำให้กับธรรมชาติก่อน ซึ่งการทำธนาคารน้ำใต้ดินมี 2 แบบ เชื่อมต่อกันได้ผ่านใต้ดิน แบบแรกคือ แบบปิด บำบัดน้ำก็ทำได้ เวลาฝนตกลงมาน้ำจะซึมลงไปดินเลยวิธีทำคือขุดเป็นบ่อขนาดประมาณ กว้างยาวหนึ่งเมตร ลึกเมตรครึ่ง ขุดไปแล้วก็จะเจาะลงชั้นดินอุ้มน้ำ จากนั้นใช้เศษวัสดุเช่น หิน เศษอิฐ หรืออะไรก็ได้วางไปในบ่อเป็นชั้นๆ จากนั้นจะกลบก็ได้ พื้นที่ตรงนี้ก็จะมีน้ำชุ่มชื้นตลอดปี เวลาฝนตกน้ำจะไหลลงไปตรงนี้ก็ก่อนน้ำจะแห้งเร็วมากแต่ถูกเก็บไว้ใต้ดิน

แบบที่สองคือธนาคารน้ำใต้ดินแบบเปิด ต้องใช้พื้นที่จำนวนมาก ขนาดเล็กสุด ประมาณ 8 X 20 เมตร ขุดลึกประมาณ 7-10 เมตร เหมือนเป็นสระๆหนึ่ง ขุดไปให้ถึงชั้นหินดินดาน หินชั้นน้ำต้องขุดให้เจอหินทรายหยาบ ใช้พื้นที่เยอะเพื่อนำน้ำจากด้านบนเดิมลงไปข้างล่าง หินชั้นทรายหยาบน้ำจะซึมลงไปได้ และหากมีการทำธนาคาร

น้ำใต้ดินแบบปิดอยู่ไม่ไกลกัน น้ำก็จะมามาเติมในในสระนี้ สามารถมีน้ำไปใช้ น้ำในนี้จะไม่ใช้น้ำเปรี้ยวเหมือนเมื่อก่อน”

บุญโชค กล่าวต่อว่า หากสามารถขยายแนวคิดและสามารถทำธนาคารน้ำใต้ดินเพื่อเพิ่มความชื้นได้ ประโยชน์แรกก็คือทำเกษตรได้ เพราะที่ทำเป็นธนาคารน้ำใต้ดินแบบปิดจะมีความชื้นโดยรอบ ทำให้ไม่ต้องรดน้ำบ่อย รดครั้งเดียวอาจอยู่ได้ 1-4 สัปดาห์ ประโยชน์อีกประการหนึ่งคือน้ำใต้ดินจะไปเพิ่มความชื้นให้ป่าพรุ หากป่าพรุยังคงมีน้ำ ไฟไหม้ป่าแบบปีก่อนๆก็จะไม่เกิดขึ้น สภากองศ์กรชุมชนตำบลชะอวด กำหนดเป้าหมายการดำเนินงานจัดทำธนาคารน้ำใต้ดินแบบปิดไว้จำนวน 100 จุด ครอบคลุมพื้นที่ตำบลชะอวด และแบบเปิดอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งถือเป็นพื้นที่นำร่องเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้แก้ไขปัญหาด้วยตนเองด้วยใช้นวัตกรรมชุมชน

“ในอดีตเวลาทำโครงการต่างๆ ก็มักกำหนดมาจากข้างบน เป็นโครงการจากข้างนอกเข้ามา ทางการทำโครงการแบบไม่ได้ศึกษาสำรวจว่าจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอาชีพรชาวบ้านอย่างไร โครงการแรกที่เข้ามาทำแต่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านคือการขุดกันน้ำเพื่อแก้ปัญหาไฟป่า สุดท้ายส่งกลายเป็นสร้างผลกระทบจนชาวบ้านสูญเสียอาชีพการทำนาไปเลย เพราะพอขุดคัดกันน้ำก็ทำให้เกิดน้ำท่วมขัง ทำให้เกิดความขัดแย้งในหมู่บ้าน ฝั่งหนึ่งก็บอกว่าเพื่อไม่ให้ไฟพรุไฟไหม้ แต่อีกฝั่งหนึ่งบอกสูญเสียที่ดินเพราะน้ำท่วมขัง จนมีการประท้วงไปรื้อประตูกันน้ำ มีชาวบ้านถูกจับดำเนินคดี เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อราวปี 2529

ภายหลังเจออีกปัญหาหนึ่งคือโครงการลุ่มน้ำปากพนัง ทำให้เกิดน้ำท่วมขังชาวบ้านก็ทำนาข้าวไม่ได้อีก เพราะน้ำท่วมทุกปีจนกลายเป็นนาร้าง ที่ดินถึงมีเอกสารสิทธิ์ครบถ้วนแต่กลับใช้ทำกินไม่ได้ สุดท้ายต้องเสียงบประมาณมาแก้ปัญหาอีก อย่างทางป่าพรุควนเครัง ชาวบ้านที่ทำนากันทุกปีพอมีประตูน้ำปากพนังก็ปรับตัวเปลี่ยนอาชีพจากทำนาเป็นสวนปาล์ม การทำโครงการแบบนี้จึงไม่มีความยั่งยืนเลยสำหรับชาวบ้าน”

บุญโชค กล่าวว่า สิ่งที่ทำให้วิธีการแก้ปัญหาเปลี่ยนไป การมี ‘สภากองศ์กรชุมชน’ มีบทบาทมาก

ทั้งนี้ สภากองศ์กรชุมชน ก็คือเป็นเวทีพูดคุยของตำบล เป็นเสมือนเป็นสภาที่ปรึกษาของชาวบ้าน เพราะต้องการให้ทุกคนในชุมชนมาร่วมกันพัฒนาชุมชน หรือหากมีปัญหาจะมีวิธีการแก้ไขได้อย่างไร สภาแห่งนี้ก็จะเป็นพื้นที่กลางในการรับรู้ปัญหาความต้องการของประชาชน จากนั้นก็ทำออกมาเป็นแผนงานต่างๆ โดยอาศัยความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของสังคมและชุมชนด้วยตนเอง สำหรับกระบวนการจัดตั้งจะต้องมี ‘ตัวแทน’ จากทุกกลุ่มในหมู่บ้าน หลายหมู่บ้านอาจมีผู้นำทั้งในรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ก็จะมีบทบาทในสภาแห่งนี้ เมื่อตัวแทนผ่านการรับรองกันเองจากแต่ละหมู่บ้านแล้ว ผู้แทนที่ถูกคัดเลือกจะมีการประชุมหารือกันเพื่อจัดตั้งสภา โดยหากเสียงร้อยละ 60 ลงมติให้จัดตั้งได้ก็จะไปจดแจ้งจัดตั้งสภากองศ์กรชุมชนตำบลกับ อบต. เทศบาลตำบล หรือเขต เพื่อยืนยันการรวมกลุ่มที่มีกฎหมายรองรับ เพราะการ

เป็นองค์กรที่มีความเป็นทางการ การสามารถประสานความร่วมมือก็จะทำได้ดีทั้งในส่วนชุมชนกับหน่วยงานต่างๆของภาครัฐ

“ถึงจะเพิ่งก่อตั้งมาได้ประมาณ 4 ปี แต่การใช้วิธีฟังเพื่อรับทราบปัญหาชาวบ้าน มาวางแผนงานต่างๆ เชิญหน่วยงานมาพูดคุยก็ทำให้ปัญหาคลี่คลายได้ ไม่ใช่แค่เรื่องการทำธนาคารน้ำใต้ดิน ล่าสุด ในสถานการณ์โควิด 19 ซึ่งหลายพื้นที่ประสบปัญหาการดำรงชีพ แต่ผลกระทบนี้ไม่รุนแรงนักสำหรับตำบลชะอวด

ช่วงโควิด สภาเห็นปัญหาความเป็นอยู่ในการจับจ่ายใช้สอย จะไปตลาดก็เป็นไปอย่างลำบาก จะทำอย่างไรให้ชาวบ้านได้ใช้ชีวิตกันอย่างปกติ จึงได้คุยและตกลงกันเป็นการจัดตั้งตลาดออนไลน์ในหมู่บ้าน อย่างผมไปหาปลามาได้สองสามกิโล คนอื่นไม่รู้ แต่ถ้าลงไปในตลาดก็ซื้อขายกันได้

เริ่มแรกก็คุยกันประมาณ 10 คน ในสภา แล้วมาตั้งกลุ่มไลน์ขึ้น ต่อมาได้ชวนท้องถิ่น อำเภอและสื่อสมาคมท้องถิ่นภาคใต้มาช่วยประชาสัมพันธ์ด้วย ตอนนั้นคนในตลาดมีประมาณ 200 คน แต่ในภาพใหญ่พบว่าตลาดของเรามีคนรู้จักเป็นวงกว้าง การซื้อขายจริงจึงขยายกว่านั้น กลายเป็น ชะอวดโมเดล ไปแล้ว ตอนนี้เตรียมขยายเป็นเพจเพื่อรองรับตลาดที่กว้างขึ้น และได้ประสานกับวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวนครศรีธรรมราช เพราะเราทำเรื่องผักปลอดสารด้วย ตรงนี้เป็นจุดขายได้ก็อยู่ในระหว่างดำเนินการ”

บุญโชค ขยายความต่อไปว่า ตลาดนี้จากเดิมคือการช่วยเหลือกันเรื่องอาหารการกินและหารายได้ในช่วงวิกฤติ จากนั้นจึงขยายไปสู่เศรษฐกิจที่มีการหมุนเวียนใหญ่ขึ้น ช่วงแรกจะเน้นการซื้อขายภายใน โดยจะมีอาสาสมัครเป็นตัวกลางในการซื้อขาย เช่น มีการสั่งอาหารและแจ้งราคาไว้ เจ้าของบ้านก็แค่เอาเงินวางไว้หน้าบ้านอาสาสมัครไปรับจากผู้ขายแล้วก็เอาไปส่ง เอาสินค้าวางไว้หน้าบ้านแล้วก็เก็บเงินไปได้เลย ตรงนี้เหมาะสำหรับวัยผู้ใหญ่หน่อยที่อาจไม่คุ้นชินการการจ่ายเงินออนไลน์ แต่สำหรับเด็กๆตรงนี้ยังเป็นช่องทางใหม่ๆทางธุรกิจของเขาด้วย

“พืชผักผลไม้จากต่างจังหวัด อย่าง มะม่วงพันธุ์นครนายกในตลาด ก็มีคนไปรับมาช่วยขายในตลาด จากแพร์ จากพังกาก็มีทุเรียน โมเดลนี้ช่วยตลาดพื้นที่อื่นด้วย ส่วนของชะอวดเองไม่มีผลไม้ ที่มีส่วนมากเป็นพวกผักก็ขายกันภายใน สินค้าอื่นๆก็ไปเชื่อมกับตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลนางหลง เกาะขันธุ์ เขาพระทอง เหล่านี้มีผลไม้ที่ดังอย่างมังคุด เงาะ ก็จะมีคนไปรับสินค้ามาขายไปในตลาดอีกหลายที่ เมื่อมีตลาดออนไลน์ชุมชน คนชะอวดที่ไปทำงานต่างจังหวัด ภูเก็ต สมุย เมืองท่องเที่ยวต่างๆ ตอนนี้อยู่กัน ต้องกลับมาอยู่บ้าน ก็เลยมีอาชีพตรงนี้รองรับไว้ มีการทำธุรกิจขายสินค้าเกษตรเล็กๆน้อยๆ อย่างน้อยก็ไม่ทำให้พวกเขาขาดรายได้ช่วงที่ยังไม่มีงานทำแบบช่วงปกติและไม่แน่ว่าต่อไปอาจจะเป็นอาชีพที่มั่นคงของเขาก็ได้”

บุญโชค บอกว่า ทางสภายังให้ความสำคัญกับการจัดการฐานข้อมูล โดยจะมีการสำรวจความต้องการของชุมชนผ่านกูเกิ้ลฟอร์มด้วย เพื่อประเมินความต้องการของตลาด อย่างเวลานี้ ป่วยซีวีวี ขายดีมาก เพราะคนเริ่มหันมาใส่ใจกับสุขภาพ ไม่นิยมปุ๋ยเคมี เมื่อได้ข้อมูลชุดนี้ก็สามารช่วยในการจัดการ มองเห็นโอกาสหรือแนวโน้มทิศทางต่างๆได้

“ในส่วนกูเกิ้ลฟอร์ม เริ่มมาจากเราต้องการรองรับปัญหาเฉพาะหน้าของคนในตำบลในช่วงโควิดเพื่อเช็คสถานการณ์จริงและรับฟังว่าเขาต้องการอะไรบ้าง สิ่งที่ถามก็มี เช่น มีญาติมาจากต่างจังหวัดใหม่ มีคนป่วยใหม่ มีใครไปต่างจังหวัดบ้าง ต้องการให้ชุมชนมีนโยบายแบบไหน จะตัดสินใจปิดหรือเปิดหมู่บ้าน ถ้าปิด สิ่งที่ต้องการมีอะไรบ้าง ข้อมูลเหล่านี้เรานำมาวางแผนกัน ตลาดออนไลน์ก็เกิดจากตรงนี้ เพราะคนกังวลว่าจะไปตลาดปกติไม่ได้ ตอนนั้นแทบจะต้องอยู่บ้านกันเป็นหลัก

ต้องย้อนความนึกถึงว่า ที่ผ่านมานแนวทางของตำบลคุยกันเรื่องความพยายามใส่ใจเรื่องสิ่งแวดล้อมหรือเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ อย่างการไม่ใช้สารเคมี เราไม่รู้หรอกว่าเสี่ยงต่อบริบทขึ้นแคไหน แต่หลังจากตั้งตลาดออนไลน์ สิ่งที่น่าประหลาดใจคือมีการซื้อขายปุ๋ยคอกกันเยอะมาก มันก็สะท้อนทิศทางทำให้เรามาติดกันว่าจะต่อยอดไปเรื่องความมั่นคงด้านอาหารปลอดภัยอย่างไร เมื่อคุยกันแล้วก็ไปคุยกับทางวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร จังหวัดนครศรีฯ เขาตกลงว่าจะให้สภาองค์กรชุมชนตำบลชะอวดเป็นพื้นที่นำร่องต่อเรื่องธนาคารความมั่นคงด้านอาหารเพื่อสุขภาพ เราจึงคิดกันว่าตั้งวิสาหกิจชุมชนด้านอาหารปลอดภัยต่อไป”

ปัจจุบัน ตลาดนี้ชาวบ้านเรียกกันจนติดปากว่า ‘ตลาดคนจนบนหวัน’ “ซึ่งความหมายมาจากการที่ตลาดนี้ซื้อขายกันบนอากาศ และทำให้ทุกคนมีความสุขเหมือนอยู่บนสวรรค์ ส่วนชื่อทางการที่ใช้กันในกลุ่มไลน์ก็คือ ‘ตลาดคนชะอวดไม่ทิ้งกัน’

“กระบวนการทั้งหมดเกิดขึ้นเพราะ สภาองค์กรชุมชน มีบทบาทในการสร้างความเข้มแข็ง เป็นสิ่งสำคัญในการช่วยเรื่องประสานคนในชุมชน ยกตัวอย่าง ในพื้นที่ตำบลชะอวด ฝ่ายท้องถิ่นกับท้องถิ่น ทำงานคนละแบบแยกงานกันทำ ผลที่เกิดขึ้นคือสูญเสียโอกาสในการพัฒนา เช่น เรื่องป่าพรุชุมชนที่เป็นปอดคนชะอวด ถ้าพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านก็ได้ธรรมชาติ ได้อาชีพที่เข้มแข็งมั่นคง เข้าไปใช้สอยประโยชน์ได้มากและจะเกิดศักยภาพเต็มที่ สมมติมีถนนรอบป่าพรุ ก็จะเกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เนื่องจากมีพื้นที่สวยงามมาก เวลาใครมาพญาเข้าป่าดูในป่าพรุ เขารู้สึกว่าสวย แต่ทำไมปล่อยให้รกร้างไม่ทำให้เกิดรายได้ เคยมีงบประมาณลงมา 30 กว่าล้านเพื่อลงมาพัฒนา แต่ต้องโยกกลับเพราะท้องถิ่นกับท้องถิ่นที่ไม่สามารถตกลงกันได้ สภาของเราจึงรับอาสาประสานเพื่อให้เกิดการคุยกัน ทำให้เห็นเป้าตรงกัน หลายงานเราแก้ปัญหาและนำไปสู่การแก้ไขได้ด้วยรูปแบบการทำงานลักษณะนี้

บทบาทของเราคือเปลี่ยนให้การทำงานจากเดิมเป็นต่างๆ เปลี่ยนเป็นการใช้เป้าหมายร่วมกันเป็นตัวขับเคลื่อน ภายใต้กรอบคิดเรื่องความยั่งยืนของคนชะอวดในอนาคต” บุญโชค กล่าวทิ้งท้าย

นวัตกรรมอย่างก้าวไกล: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลมณี

อำเภอกะปาง จังหวัดพังงา

ความไม่แน่นอนของราคายางพาราและปัญหาราคายางตกต่ำเป็นสิ่งที่ชาวสวนยางในภาคใต้ต้องเผชิญอยู่ตลอดแทบทุกปี ทั้งที่ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของภาคใต้ ต่อให้รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยจะพยายามหาวิธีแก้ปัญหาเหล่านี้ ด้วยการประกันราคายางพารา ตั้งกองทุนยางพารา การส่งเสริมการวางแผนเกษตรแม่นยำให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด แต่ความผันผวนของราคายางพาราในบางปีที่ตกต่ำถึงขีดสุด ทำให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาลงมือแก้ปัญหาเองด้วยการริเริ่มนวัตกรรม “อย่างก้าวไกล” ผ่านการรวมกลุ่มของกองทุนสวัสดิการชุมชน

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลมณีกับการสร้างอำนาจต่อรองราคาผลผลิตของชุมชน

ตำบลมณี อยู่ในอำเภอกะปาง จังหวัดพังงา ประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน เป็นตำบลขนาดเล็กห่างไกลจากตัวเมือง มีประชากร 2,774 คน ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลมณี ส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนยางพาราปาล์มน้ำมัน และสวนผลไม้ ราคายางพาราและราคาพืชผลที่ผันผวนในแต่ละปี จึงส่งผลกระทบต่อปากท้องคนในตำบลมณีอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เมื่อราคายางพาราและราคาพืชผลที่เคยดีในอดีตตกลงทุกปี รายได้ที่ลดลงพร้อมกับหนี้สินเพิ่มขึ้นมากขึ้นทั้งหนี้ในระบบและนอกระบบ กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลมณีจึงถือกำเนิดขึ้นในปี 2549 และเข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือด้านการเงินให้แก่ชาวบ้านที่มีหนี้สินจนเกินกำลังที่จะปลดหนี้สินเหล่านั้น

ก่อนที่จะมีแนวความคิดที่จะตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนขึ้นที่ตำบลมณี ปัญหาหนี้สินเกษตรกรเป็นปัญหาที่เรื้อรังมายาวนาน จนในปี 2544 เกิดโครงการกองทุนหมู่บ้านขึ้น ชาวบ้านสามารถกู้ยืมเงินมาทำอาชีพทางการเกษตรได้ แต่ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากราคาผลผลิตตกต่ำและต้นทุนการเกษตรที่สูงขึ้น เช่น ราคาปุ๋ย ทำให้ชาวบ้านไม่อาจหลุดจากบ่วงหนี้สินได้ บางคนเริ่มกู้เงินนอกระบบและเพิ่มจำนวนมากขึ้น จนกลายเป็นปัญหาของชุมชน ในปี 2549 คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจึงมีความเห็นพ้องกันว่า ควรจะต้องมีการรวมกลุ่มก่อตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนขึ้นเพื่อช่วยเหลือสมาชิกในเรื่องหนี้สิน โดยเฉพาะหนี้นอกระบบ ที่นำมาสู่ความยากจนและความขาดแคลนในปัจจุบันขั้นพื้นฐานต่างๆของชาวบ้าน การจัดสวัสดิการพื้นฐานที่ชาวบ้านควรจะได้รับจึงเกิดขึ้น

กัลยา โสภรัตน์ ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลมณี เล่าย้อนอดีตของตัวเองให้ฟังว่า เธอเกิดที่คีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วย้ายมาอยู่ที่ตำบลมณี จังหวัดพังงา เธอย้ายมากับพ่อของเธอตั้งแต่ยังเป็นเด็ก พ่อเติบโตขึ้นเธอเป็นเกษตรกรทำสวนยางพารา และเธอพบกับสามีของเธอที่มณี “ พี่มีแฟนที่มณีแล้ว แฟนพี่เสียชีวิต ตอนพี่อายุ 29 ปี พี่มีลูก 3 คนต้องเลี้ยง เมื่อก่อนมณีไม่มีกลุ่มอะไร ตอนแฟนเสีย พี่ไม่มีสตางค์

ทำมาปณกิจศพ เลยมีแนวคิดที่ว่า ถ้าไม่มีที่ฝัง ลูกหลานจะลำบาก พี่ก็เห็นว่าน่าจะตั้งกลุ่มขึ้นมา ก็เลยเดินเข้ามาทำงานตรงนี้”

ด้วยความยากลำบากในชีวิตของเกษตรกรเมื่อประสบปัญหาวิกฤติของครอบครัว พร้อมกับปัญหาความยากจนของเกษตรกรที่เป็นปัญหาร่วมกันของชุมชน จึงเกิดการเริ่มต้นรวมกลุ่มจัดสวัสดิการจากเรื่องพื้นฐานที่ทุกคนให้ความสำคัญคือสวัสดิการมาปณกิจศพของสมาชิกครอบครัวในช่วงแรกเริ่มของกองทุนสวัสดิการชุมชน จนต่อมาจึงพัฒนาขึ้นมาเป็นการแก้ปัญหาราคาสินค้าเกษตรโดยเฉพาะยางพารา รวมถึงผลไม้ ที่ชาวบ้านตำบลธรรมณีย์ส่วนใหญ่พึ่งพิงผลผลิตทางการเกษตรเหล่านี้ในการดำรงชีวิต แต่ถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลธรรมณีย์จึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือด้านการเงินให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องยางพารา โดยได้มีการการก่อตั้งกลุ่มยางก้อนถ้วยขึ้นเริ่มแรกในปี 2557 เพื่อยกระดับราคายาง และมีการรับซื้อผลผลิตของคนในชุมชน เพื่อต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง

กัลยา เล็งเห็นถึงปัญหาการไม่มีที่ฝังพิงและการไร้อำนาจในการต่อรองของคนในชุมชนกับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชนกลายเป็นเกษตรกรที่ยิ่งทำ ยิ่งเป็นหนี้ และจนลงๆจึงชวนกันมาตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนส่วนหนึ่งเพื่อช่วยเหลือเรื่องเรื่องหนี้สินให้แก่คนในชุมชนที่เป็นหนี้ในระบบและไม่สามารถปลดหนี้ได้หรือคนที่ต้องการกู้ยืมเงินเพื่อนำไปต่อยอดการประกอบอาชีพและอีกส่วนหนึ่งเพื่อร่วมกันต่อรองราคาผลผลิตในชุมชน

ตอนเริ่มตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนทางกลุ่มมีสมาชิกเพียง 50 คน จนปัจจุบันนี้กองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบลธรรมณีย์มีสมาชิกทั้งหมด 1,350 คน ซึ่งเกือบครบทุกหลังคาเรือนโดยทางกองทุนมีเงื่อนไขว่าสมาชิกจะต้องฝากเงินเข้ากองทุนเดือนละ 30 บาท หรือที่เรียกว่าเงินสัจจะวันละ 1 บาทเพื่อนำมาใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในกองทุนและทางกลุ่มจะช่วยดำเนินการรับซื้อผลไม้จากพี่น้องในชุมชนอาทิ มังคุด ทูเรียน ฯลฯ เพื่อต่อรองราคาผลผลิตกับพ่อค้าคนกลางให้แก่สมาชิก

ในปี 2557 เกิดวิกฤตราคายางพาราตกต่ำจากที่ก่อนหน้านี้ในช่วงปี 2556 ราคายางพาราอยู่ที่ 70 – 80 บาท พอในปี 2557 ราคายางพาราปรับลดมาอยู่ที่ 40 – 60 บาท¹⁹ ซึ่งลดลงมาเกือบครึ่งหนึ่งราคายางที่ชาวบ้านเคยขายได้ ทางกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลธรรมณีย์จึงได้ริเริ่มโครงการผลิตยางก้อนถ้วย ยกย่องราคายางพาราในชุมชนขึ้นมีสมาชิกที่มาร่วมในการทำยางก้อนถ้วยมีทั้งหมด 170 ครอบครัว โดยสมาชิกที่เข้าร่วมจะต้องผลิตยางก้อนถ้วยให้ได้คุณภาพตามเงื่อนไขที่กองทุนกำหนด ไม่มีการเจือปนของเปลือกยาง หรือส่วนผสมของน้ำกรดทุกชนิด และทางกองทุนจะใช้วิธีการเข้าประมูลยางก้อนถ้วยเพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางโดยทางกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลธรรมณีย์ได้ให้เงินตั้งต้นสนับสนุนในการทำยางก้อนถ้วยจำนวน 500,000 บาทเพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในกลุ่ม

¹⁹ไทยรัฐ, ย้อนดูราคายางรอบ 10 ปี เทียบชัดราคาขึ้นลงทั้ง 3 รัฐบาล, แหล่งที่มา

<https://www.thairath.co.th/news/business/1124949>

การเข้าร่วมประมูลจะช่วยให้ยางก้อนถ้วยของสมาชิกมีราคาสูงกว่าการขายให้พ่อค้าทั่วไปถึง 2 – 3 บาท สมาชิกในกองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบลมณีจะขายยางก้อนถ้วยให้แก่พ่อค้าคนกลางในวันที่กลุ่มยางก้อนถ้วยเปิดประมูลยาง ทำให้ราคายางมีราคาที่สูงขึ้นจากเดิม ตัวอย่างเช่น พ่อค้าทั่วไปรับซื้อยางก้อนถ้วยในราคา กิโลกรัมละ 18 บาท แต่ถ้าเข้าร่วมการประมูลขายยางก้อนถ้วยรวมกับกองทุนในปริมาณมากอาจได้ราคา 21 บาท 81 สตางค์ต่อกิโลกรัม ได้ส่วนต่างเพิ่มขึ้น 3 บาท 81 สตางค์ เป็นต้น และสมาชิกกลุ่มยางก้อนถ้วยจะได้รับเงินปันผลคืน 20 เปอร์เซ็นต์จากจำนวนยางที่ขายได้ ทำให้ชาวสวนยางในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น และในช่วงฤดูฝนที่ชาวบ้านกรีดยางได้น้อยลง สมาชิกสามารถกู้ยืมเงินจากกองทุนสวัสดิการชุมชนไปใช้จ่ายในครัวเรือนได้โดยไม่เสียดอกเบี้ย เพื่อช่วยปัญหาการกู้ยืมระบบให้แก่สมาชิก และทางกองทุนจะเริ่มหักเงินกู้ส่วนนี้คืนเมื่อสมาชิกสามารถกลับมากรีดยางมีรายได้แล้ว

นอกจากนี้ทางกองทุนสวัสดิการชุมชนยังมีการคิดเรื่องการลดต้นทุนในเรื่องปุ๋ยเคมีให้แก่คนในชุมชนด้วยการรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยชีวภาพจากมูลช้างเนื่องจากตำบลมณีมีปางช้างถึง 3 แห่งด้วยกันทำให้มีมูลช้างจำนวนมาก ปัจจุบันกองทุนสวัสดิการชุมชนสามารถผลิตปุ๋ยชีวภาพจากมูลช้างออกมาขายให้แก่เกษตรกรในชุมชนและคนทั่วไปได้ในราคาที่ถูกลงกว่าปุ๋ยเคมีตามท้องตลาด โดยปุ๋ยมูลช้างมีราคาอยู่ที่กระสอบละ 40 บาท ขณะที่ปุ๋ยเคมีกระสอบละกว่า 750 บาทปุ๋ยชีวภาพจากมูลช้างของกองทุนจึงช่วยลดต้นทุนในการผลิตให้แก่เกษตรกรในชุมชนได้เป็นอย่างมาก

สำหรับการช่วยเหลือสมาชิกในเรื่องการประกอบอาชีพกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลมณีมีการแบ่งเงินส่วนหนึ่งให้สมาชิกกู้ยืม เพื่อนำไปเป็นทุนในการทำงาน เช่น ครอบครัวยุโคนที่ไม่มีรถมอเตอร์ไซค์สำหรับขี่ไปเก็บผลไม้หรือไปกรีดยาง ทางกองทุนสวัสดิการชุมชนก็เปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถยื่นขอผ่อนรถมอเตอร์ไซค์อยู่กับกองทุนได้ ซึ่งถูกกว่าการผ่อนกับไฟแนนซ์หรือสถาบันการเงินภายนอก ก็เลยบอกว่า

“ปัจจุบันมีสมาชิกหลายคนที่ยื่นขอผ่อนมอเตอร์ไซค์อยู่กับกองทุน ถ้าสมาชิกในครอบครัวยุโคนที่ปัญหาเรื่องจักรยานยนต์เราก็จะซื้อให้ก่อน แล้วให้สมาชิกมาผ่อนกับกลุ่ม ซึ่งมันจะราคาถูกกว่าการผ่อนร้านหรือไฟแนนซ์ถึง 20,000 บาทต่อคันตอนนี้มีสมาชิกกว่า 10 ครอบครัวยุโคนที่ผ่อนรถมอเตอร์ไซค์อยู่กับกองทุนโดยทางกองทุนจะพิจารณาปล่อยกู้ตามสัจจะของสมาชิกแต่ละคนส่วนใหญ่ก็เอาไปเข้าสวน เก็บมังคุด กรีดยาง”

บทบาทของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลมณีในช่วงโควิด-19

หลังจากเกิดการระบาดของโควิด-19 ชาวสวนในตำบลมณีต้องประสบปัญหาการไม่มีช่องทางในการขายผลผลิต เนื่องจากมาตรการในการป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด -19ที่ทำให้มีการจำกัดการเดินทางพ่อค้าคนกลางจึงไม่สามารถเข้ามารับซื้อผลผลิตในพื้นที่ได้เหมือนแต่ก่อน ในช่วงโควิด -19 ทางกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลมณีจึงตั้งจุดรับซื้อผลไม้จากสมาชิก และติดต่อพ่อค้าคนกลางให้มารับซื้อโดยตรงเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม

“ปัญหาโควิด-19 ทำให้พ่อค้ามาซื้อไม่ได้ ที่กะปงมีด่านใหญ่ ข้ามไม่ได้เลยในแต่ละจังหวัด ทางกลุ่มก็เลยเปิดรับซื้อผลผลิตจากสมาชิกที่มาขายให้โดยตรงวันหนึ่งประมาณ 400- 500 กิโลกรัมและเอาพ่อค้ามารับซื้อโดยตรง ถ้าทางกลุ่มไม่ซื้อ เขาก็ไม่รู้จะทำยังไง ไม่รู้จะเอาไปไหน ไม่มีพ่อค้ามารับซื้อ ต้องเอาไปทิ้ง”

นอกจากนี้ กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลรมณียังได้มีการให้ความรู้และช่วยเหลือสมาชิกในการแปรรูปผลผลิต อาทิ การนำทำกล้วยน้ำว้ามาทำเป็นกล้วยแห้งและเครื่องสำอางโดยมีมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ตและมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงมาให้ความรู้ในการทำกล้วยแห้งและเครื่องสำอาง และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ช่วยในเรื่องการตลาดให้แก่ชาวบ้าน เนื่องจากที่ตำบลรมณียังมีการปลูกกล้วยน้ำว้ากันเป็นจำนวนมาก รองจากการทำสวนมังคุดและสวนทุเรียน ทางกองทุนจึงได้หาทางแปรรูปกล้วยน้ำว้าเป็นผลิตภัณฑ์อื่น เพื่อเพิ่มราคาให้แก่ผลผลิตที่ออกมา และปัจจุบันทางกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลรมณียังได้มีการรวบรวมสมาชิกเพื่อเปิดตลาดนัดประชารัฐ เป็นพื้นที่ในการขายผัก ผลไม้ และผลผลิตต่างๆ ในชุมชน เพื่อสร้างงานและสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนอีกทางหนึ่ง

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลรมณียังเป็นตัวอย่างหนึ่งของการรวมตัวกันของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่สมาชิกในชุมชนได้มีอำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง มีความรู้ในการเพิ่มมูลค่าให้ผลผลิตของตนเองและมีช่องทางในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้อื่น นอกจากเงินกู้ในระบบ เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีรายได้น้อย ไม่มีหลักทรัพย์อื่นใดจะไปค้ำประกันในการขอกู้เงินกับธนาคารหรือสถาบันการเงินของรัฐได้ จากเงินตั้งต้นกองทุนเพียงไม่กี่บาท

ปัจจุบันกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลรมณียังมีเงินหมุนเวียนภายในกองทุนราว 2,000,000 บาท การรวมกลุ่มกันเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนของตำบลรมณียังจึงสามารถช่วยให้ชาวบ้านในชุมชนมีโอกาสและทางเลือกในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้มากขึ้น และไม่ต้องจมอยู่กับความเป็นเกษตรกรที่ยังปลูกยังเป็นหนี้ ยิ่งกรีดยาง ยิ่งราคาตก กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลรมณียังแสดงให้เห็นแล้วว่า การรวมกลุ่มกันสามารถนำพาชีวิตของคนในชุมชนพัฒนาไปสู่จุดที่ดีกว่าเดิมได้มากเพียงใด

จากฐานการรวมกลุ่มของชาวบ้านเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน นวัตกรรมชุมชน “ยางก้อนถ้วย” จึงเกิดขึ้น โดยใช้ฐานของกองทุนสวัสดิการชุมชนนี้ เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการการรับซื้อยางพาราที่เป็นอยู่ในแบบเดิม เพื่อสร้างอำนาจต่อรองให้กับชาวบ้าน และเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร แม้ตำบลรมณียังจะเป็นตำบลเล็กๆ แห่งหนึ่งในภาคใต้ แต่เป็นตัวอย่างหนึ่งที่สำคัญซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการแก้ปัญหาโดยชุมชนเอง

นวัตกรรมธนาคารต้นไม้แห่งแรกของประเทศ

แนวคิดจากภัยพิบัติ-ปลูกต้นไม้ใช้หนี้ สู่บำนานูผู้สูงอายุ

ธนาคารต้นไม้แห่งแรกของประเทศไทยเกิดขึ้นที่จังหวัดชุมพรปัจจุบันมีมากกว่า 3,000 สาขาทั่วประเทศ ถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่สำคัญ จุดเริ่มต้นมาจากแนวคิดในการปลูกต้นไม้เพื่อเป็นแนวป้องกันพายุ และทดแทนต้นไม้ที่ล้มตายจากภัยธรรมชาติ จากนั้นขยายผลมาเป็นการปลูกต้นไม้เพื่อใช้หนี้ เป็นไม้เศรษฐกิจที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกวัน และปัจจุบันได้ขยายแนวคิดไปสู่การปลูกเพื่อเป็นบำนาญของผู้สูงอายุ แนวคิด ที่มา และธนาคารต้นไม้แห่งแรกของประเทศไทย

ธนาคารต้นไม้แห่งแรกในประเทศไทยเกิดขึ้นในปี 2549 ที่จังหวัดชุมพร (และอาจเป็นแห่งแรกของโลก) โดยการขับเคลื่อนของ ‘ไสว สว่างแสง’ อดีตผู้จัดการธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) สาขาหลังสวน จ.ชุมพร ที่ได้เห็นภัยพิบัติจากธรรมชาติมาแล้วหลายครั้ง...

ย้อนกลับไปในปี 2505 เกิดวาตภัยพายุพัดถล่มแหลมตะลุมพุก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช ไสวในยามนั้นอายุราว 4-5 ขวบ ครอบครัวของเขาอาศัยอยู่ในอำเภอเมือง ไกลจากจุดเกิดเหตุพอสมควร แต่ก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน เพราะบ้านเรือนนับร้อยหลังได้รับความเสียหาย ต้นไม้ใหญ่น้อยถูกแรงพายุกวาดล้มเป็นจำนวนมาก (เหตุการณ์ครั้งนั้นมีผู้เสียชีวิตประมาณ 900 ราย และสูญหายอีกจำนวนหนึ่ง)

ไสวในยามนั้นยังจำภาพที่พ่อของเขาน้ำกล้ำไมน้ำบร้อยๆ ต้นมาปลูกทดแทนต้นไม้ที่ล้มไปภายหลังเหตุการณ์พายุร้ายพัดผ่านได้ดี เพียงแต่เขาไม่เข้าใจว่าพ่อทำไปเพื่ออะไร ?

ในปี 2532 เกิดเหตุวาตภัย ‘พายุเกย์’ พัดถล่มชุมพร มีผู้เสียชีวิตประมาณ 500 คน โดยเฉพาะบริเวณอำเภอท่าแซะและปะทิว เป็นจุดที่ได้รับความเสียหายจากพายุเกย์มากที่สุด ไสวในตอนนั้นทำงานที่ ธกส.ในย่านนั้น เขาจึงเห็นภาพความเสียหายได้ดี เพราะนอกจากชีวิตผู้คน บ้านเรือนและทรัพย์สินแล้ว ต้นไม้ใหญ่น้อยต่างๆ ถูกมือยักษ์ของพายุกวาดรากลอนโคนจนเรียบเหมือนหน้ากลอง ตอนนั้นเขาจึงเข้าใจแล้วว่า **พ่อปลูกต้นไม้เพื่ออะไร?**

หลังพายุร้ายผ่านพ้นไสวใช้เวลาว่างเพาะชำกล้าไม้ต่างๆ โดยเฉพาะไม้ตะเคียนทองซึ่งเป็นไม้ยืนต้นและมีราคา ใช้ปลูกเพื่อเป็นแนวป้องกันลมพายุ เนื้อไม้นำมาทำเฟอร์นิเจอร์ต่างๆ และใช้ปลูกสร้างบ้านได้ดี คุณสมบัติข้อนี้เขารู้ดี เพราะต้นไม้ที่พ่อของเขาปลูกหลังพายุพัดถล่มแหลมตะลุมพุกก็คือ ไม้ตะเคียน ซึ่งภายหลังครอบครัวและญาติพี่น้องของเขาได้นำไม้ตะเคียนที่พ่อปลูกมาสร้างบ้านเรือนโดยไม่ต้องเสียเงินซื้อไม้แม้แต่บาทเดียว

กล้าไม้ที่ไสวเพาะเอาไว้ นอกจากต้นตะเคียนทองแล้ว ยังมียืนต้นต่างๆ เช่น ไม้ยาง พะยอม จำปาทอง เคี่ยม ฯลฯ เขานำไปแจกจ่ายให้แก่เกษตรกรหรือลูกค้า ธกส.ที่เขาออกไปเยี่ยมเยียน เริ่มจากพื้นที่ที่เขาทำงานอยู่ จากนั้นจึงขยายไปยังอำเภอต่างๆ ในจังหวัดชุมพร รวมทั้งจังหวัดที่อยู่ติดกัน เช่น ระนอง รวมแล้วนับเป็นหมื่นๆ ต้น

จากประสบการณ์การทำงานของไสวกว่าสิบปีที่ ธกส.ธนาคารมีหน้าที่ในการสนับสนุนสินเชื่อให้แก่เกษตรกรเพื่อนำไปประกอบอาชีพ แต่ไสวเห็นว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่สามารถชำระหนี้สินคืนได้ และกลายเป็นดินพอกหางหมู เพราะต้องกู้หนี้ยืมสินมาผ่อนชำระกับ ธกส. เขาจึงมีแนวคิดส่งเสริมให้เกษตรกรเปลี่ยนจากพืชเชิงเดี่ยว เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน มาทำเกษตรผสมผสาน และเกษตรอินทรีย์ เพื่อลดความเสี่ยงเรื่องราคาลดต้นทุนการผลิต และปลูกไม้ยืนต้นเพื่อเป็นทรัพย์สิน เมื่อไม้เหล่านี้โตขึ้นก็ยังมีราคา สามารถใช้เป็นหลักทรัพย์ได้

ขณะเดียวกันในช่วงปี 2547-2548 ‘สภาผู้นำชุมชนแห่งชาติ’ (ปัจจุบันคือสภาองค์กรชุมชน) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง ‘ปลูกต้นไม้ใช้หนี้’ ต่อรัฐบาลในขณะนั้น เพื่อปลดปล่อยหนี้สินให้แก่เกษตรกร โดยให้เกษตรกรนำต้นไม้ที่ตนเองปลูกไปเป็นทรัพย์สินเพื่อค้ำประกันเงินกู้หรือชำระหนี้สินให้แก่ธนาคาร

ในปี 2549 ไสว ร่วมกับภาคีเครือข่ายและภาคประชาชนสนับสนุนการจัดตั้ง ‘ธนาคารต้นไม้’ แห่งแรกที่ บ้านคลองเรือ ต.ปากทรง อ.พะโต๊ะ จ.ชุมพร เนื่องจากที่บ้านคลองเรือ ชาวบ้านได้บุกเบิกถางไร่ จนต้นไม้ใหญ่น้อยถูกตัดโค่น จึงต้องร่วมกันฟื้นฟูขึ้นมา โดยชาวบ้านมีมติการร่วมกันว่า ทุกครอบครัวจะต้องปลูกไม้ยืนต้นทดแทน 25 ต้นต่อไร่ เช่น ตะเคียนพะยอม จำปาทอง เคี่ยม ยาง ฯลฯ

เมื่อไม้เหล่านี้โตขึ้นก็จะเพิ่มมูลค่าในทางเศรษฐกิจ เป็นดอกเบี้ยที่ผู้ปลูกจะได้รับ รวมทั้งยังได้ความร่มรื่นเพิ่มอีกซิเงิน สร้างสมดุลให้แก่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสามารถใช้เป็นหลักทรัพย์ หรือใช้ชำระหนี้ได้ เพราะในขณะนั้น ธกส.มีแนวทางในการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกต้นไม้ตามพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 เรื่องการปลูกป่า 3 อย่างได้ประโยชน์ 4 อย่าง ดังนี้

“การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ให้ใช้วิธีปลูกไม้ 3 อย่าง แต่มีประโยชน์ 4 อย่างคือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจโดยปลูกรองรับการชลประทานปลูกรับและปลูกอุดช่วงไหล่ตามร่องห้วยโดยรับน้ำฝนอย่างเดียว ประโยชน์อย่างที่ 4 คือสามารถช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ”

หลังจากนั้นแนวคิดการจัดตั้งธนาคารต้นไม้ได้แพร่ขยายไปยังอำเภอต่างๆ ในจังหวัดชุมพร และจากการรวมพลังของธนาคารต้นไม้ในจังหวัดชุมพร รวมทั้งการขับเคลื่อนและผลักดันแนวคิดของภาคีเครือข่ายในระดับนโยบายโดย ธกส. สภาผู้นำชุมชนแห่งชาติ กองทุนฟื้นฟูเกษตรกร เสนอต่อรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์มาอย่างต่อเนื่อง ในวันที่ 25 พฤษภาคม 2550 รัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์จึงประกาศ “วาระแห่งชาติ” ว่าด้วย ‘การปลูกต้นไม้ใช้หนี้’ ภายใต้ยุทธศาสตร์ ‘การพึ่งพาตนเองด้านที่อยู่อาศัย พลังงาน อาหารและยา’

นอกจากนี้ในปีเดียวกัน ‘ไสว แสงสว่าง’ ยังได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวประจำปี 2550 ประเภทบุคคล จากการจัดประกวดของ ปตท.เพื่อเฟ้นหาบุคคล ชุมชน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ ที่มีผลงานการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดีเด่น

ธนาคารต้นไม้ตำบลนาข่า รุปธรรม...

ตำบลนาข่าเป็นตำบลหนึ่งใน 12 ตำบลของอำเภอหลังสวนจังหวัดชุมพร มีทั้งหมด 13 หมู่บ้าน มีประชากรประมาณ 8,000 คน พื้นที่ทั้งหมดประมาณ 81 ตารางกิโลเมตร ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวน เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน มังคุด เงาะ ทุเรียน ฯลฯ เริ่มจัดตั้งธนาคารต้นไม้ในปี 2549 ถือเป็นสาขาที่ 8 ของธนาคารต้นไม้ในจังหวัดชุมพร

‘วีระ ปัจฉิมเพ็ชร’ ผู้นำการพัฒนาในตำบลนาข่า เล่าว่า กลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้านในตำบลนาข่าเป็นฐานที่สำคัญในการก่อกำเนิดธนาคารต้นไม้ โดยสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ที่มาขอกู้เงินจากกลุ่มฯ จำนวนหนึ่งเมื่อประสบปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ ขาดรายได้ที่จะนำมาใช้เลี้ยงดูครอบครัว รวมทั้งชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิก กลุ่มออมทรัพย์ไม่สามารถกู้ยืมเงินจากกลุ่มได้ จึงได้ปรึกษารื้อกันเพื่อหาทางออก

กลุ่มออมทรัพย์ของหมู่ที่ 10 ตำบลนาข่า ตั้งขึ้นในปี 2543 แรกเริ่มมีสมาชิกประมาณ 40 คน เพิ่มขึ้นมาจนในปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 300 คน สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สามารถกู้ยืมได้ไม่เกินคนละ 30,000 บาท แต่ในช่วงเริ่มต้นกลุ่มออมทรัพย์ สมาชิกจะกู้ยืมได้ไม่เกิน 3 เท่าของเงินฝาก โดยผู้กู้ยืมต้องใช้เงินฝากค้ำประกันเงินกู้ยืม การกู้ยืมจะเกิดขึ้นได้ครั้งใหม่ สมาชิกจะต้องชำระเงินกู้ก่อนเดิมจนหมดก่อนจึงจะสามารถกู้ยืมครั้งใหม่ได้

“จุดเริ่มต้นของตำบลนาข่า เราเริ่ม 100 คน จากสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน ผมทำกลุ่มออมทรัพย์จากการออมที่เป็นเงินอย่างเดียว ส่งเสริมให้สมาชิกปลูกต้นไม้ เอาไปค้ำประกันเงินกู้ เพราะบางคนไม่มีเงินออมในกลุ่มออมทรัพย์ก็ไม่สามารถกู้ได้ พอได้สัมพันธ์กับสภาผู้นำชุมชนก็เอาแนวคิดมาสอบถามกับสมาชิกในกลุ่มออมทรัพย์ส่งเสริมให้ปลูกต้นไม้ในสวนตัวเอง ในที่ดินของเราเอง หัวไร่ ปลายนา สามารถเอามาค้ำประกันเงินกู้ ปัจจุบันขึ้นทะเบียนกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เพื่อค้ำประกันเงินกู้” วีระ บอกเล่ากระบวนการในการทำให้ธนาคารต้นไม้เกิดขึ้น

ในปัจจุบัน ธนาคารต้นไม้ตำบลนาข่า มีสมาชิก 120 คน สมาชิกแต่ละคนมีเงื่อนไขว่าต้องปลูกต้นไม้ในที่ดินของตนเอง ไม่กำหนดขั้นต่ำว่าจะต้องปลูกจำนวนกี่ต้น ขึ้นอยู่กับสมาชิกแต่ละคนว่ามีที่ดินมากน้อยเพียงใด และขึ้นกับสภาพแวดล้อมของที่ดินของแต่ละคน โดยสมาชิกจะมีสิทธิประโยชน์ในการนำต้นไม้เป็นหลักประกันค้ำประกันสินเชื่อจากกลุ่มออมทรัพย์ รวมทั้งสินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.)

ในช่วงแรก ชาวบ้านในตำบลนาข่ามักจะปลูกไม้พื้นถิ่น เช่น สะเดาเตียม ซึ่งมีลำต้นสูงใหญ่ลำต้นตรง ซึ่งจะได้เนื้อไม้มากสามารถนำมาเลื่อยทำเป็นไม้แปรรูปก็ได้ ซึ่งมีความคงทน และมอดไม่กินเนื้อไม้ รวมถึงไม้อื่นๆ เช่น จำปาทอง ตะเคียนทอง

“ที่ว่างๆ รอบสวน ปลูกต้นไม้ไว้ สวนยางพาราก็เอาสะเดาเจียมไปแทรก ดูว่าไม้อะไรปลูกร่วมกันได้ เป็นการเรียนรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ว่าไม้อะไรควรปลูกร่วมกัน และปลูกร่วมพืชชนิดใด”

การส่งเสริมให้เกิดการปลูกต้นไม้จากโครงการธนาคารต้นไม้ มีผลดีในสองด้านหลักๆ คือ ด้านของ เศรษฐกิจ ชาวบ้านสามารถตัดไม้นำมาขาย นำมาแปรรูป นำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน และนำมาเป็นหลักประกันเงินกู้จากธนาคารได้ ในด้านสิ่งแวดล้อม คือการทำให้มีป่าไม้ของประเทศมากขึ้น สร้างความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในระบบนิเวศโดยรวม

“ชาวบ้านมีต้นไม้ไว้ใช้สอยยามเกิดภัยพิบัติ สามารถนำมาซ่อมแซมบ้าน และมีความร่มรื่นในตำบลในอำเภอ ในจังหวัด” วีระอธิบายถึงประโยชน์ของโครงการธนาคารต้นไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

“ปลูกลงดินมีมูลค่าเพิ่มวันละ 3 บาทต่อต้นไม้หนึ่งต้น เช่น ต้นจำปาทอง ต้นตะเคียนทอง ไม้ยาง ถ้าผ่านไป 25 ปีจะมีมูลค่า 30,000 บาทต่อหนึ่งต้น” วีระ คำนวณมูลค่าเพิ่มของต้นไม้แต่ละต้นหากปลูกทิ้งไว้ในระยะยาว

เมื่อเริ่มมีการปลูกต้นไม้ในหมู่บ้านหนึ่ง จากสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านเพียง 100 คน เมื่อชาวบ้านเห็นประโยชน์ของการปลูกต้นไม้จึงขยายไปยังหมู่บ้านอื่นๆ และเกิดความตื่นตัวในเรื่องนี้กันทั้งตำบล เรียกได้ว่าปลูกต้นไม้ในลักษณะดังกล่าวทุกครัวเรือนในตำบลที่มีเกือบ 3,000 ครัวเรือน จากนวัตกรรมที่เป็นแนวความคิดจากกลุ่มเล็กๆ ในกาเริ่มต้นนำมาสู่การลงมือปฏิบัติจริงและขยายผลผ่านกระบวนการคิดของชาวบ้านเอง

“สมาชิก 100 คน ขยายไปหมู่บ้านข้างเคียง จนทั้งชาวบ้านทั้งตำบลตื่นตัว ปลูกต้นไม้แซมในพื้นที่ตัวเอง พอเห็นค่าปลูกก็ปลูกตาม เห็นคนอื่นปลูกกันก็ปลูกบ้างจนทั่วตำบล มาภาคใต้จะมีต้นไม้ใหญ่ที่หัวไร่ปลายนา สมาชิกธนาคารต้นไม้จึงเพิ่มโดยธรรมชาติ ตอนเริ่มต้น ให้อาหารกับสมาชิกในกลุ่ม แต่พอตอนนี้ เป็นคนที่ปลูกโดยทั่วไป ผลก็คือ คนทั้งตำบล แทบทุกบ้านจะปลูกต้นไม้แซมในที่ทำกินของตัวเอง ไม่ได้สนใจว่าจะเอาไปขึ้นทะเบียนหรือเปล่า” วีระ บอก

การปลูกต้นไม้ในที่ทำกินเริ่มมีความหลากหลายของต้นไม้มากขึ้น จากเดิมเริ่มต้นด้วยการปลูกต้นตะเคียนทองในยุคแรกเริ่ม และเริ่มนำพันธุ์ไม้ยืนต้นหลากหลายชนิดทั้งไม้พื้นถิ่นและไม้ต่างถิ่นนำมากระจายในพื้นที่โดยโครงการธนาคารต้นไม้ตำบลนาขา

“ธนาคารต้นไม้ มีทั้ง ซ้อ แลก แจก ขาย ทำแจก ไม้หายาก จำปาทอง เคี่ยม เนื้อแข็งมีมูลค่าสูง เอาเปลือกไปใส่ในน้ำหวาน ในน้ำตาลมะพร้าว ตอนปาดแล้วมีน้ำหวานออกมา เอาเปลือกไม้ใส่ ไม้ให้บูดเสียไม้พื้นถิ่น เช่น ต้นทำมัง ไม้มีกลิ่นคล้ายแมงดา ยอดอ่อนเอาไปย่างไฟ กินกับน้ำพริก ตะเคียนทอง จำปาทอง มะฮอกกานี ทั้งพื้นถิ่นและต่างถิ่น ไม้สัก อบต. เอามาปลูกริมทาง ตอนนี้มีไม้หลากหลาย ต้นมะฮอกกานี ต้นประดู่ภาคอีสาน” วีระ บรรยายประเภทต้นไม้ใหญ่ในตำบล

เมื่อการปลูกต้นไม้มีความสำคัญและเป็นวิถีชีวิตของชาวตำบลนาขา การปลูกต้นไม้จึงเป็นมากไปกว่าการนำไปขึ้นทะเบียนเพื่อค้ำประกันเงินจากสถาบันการเงิน โดยในระยะหลัง มีลงทะเบียนต้นไม้เพิ่มขึ้น ณ ปัจจุบัน มีกลางทะเบียนต้นไม้หลายพันต้น แต่ที่ปลูกจริงๆ มีจำนวนมากมากกว่านั้นหลายเท่า

“จำนวนขึ้นทะเบียนเป็นเรื่องที่ดีแต่พอชาวบ้านทำแล้ว เห็นประโยชน์จากการปลูกของตัวเอง ได้ใช้ไม้มาแปรรูปซ่อมแซมบ้าน จึงไม่ได้มุ่งไปปลูกเพื่อขึ้นทะเบียนมากนักเป็นการปลูกโดยทั่วไปที่หลากหลายเชื่อมโยงภูมิปัญญาเรื่องต้นไม้ที่อยู่ร่วมกันได้” วีระ บอก

ต่อยอดปลูกต้นไม้รองรับสังคมสูงวัย

จากจุดเริ่มต้น ปลูกต้นไม้ใช้หนี้ มาสู่ธนาคารต้นไม้ ขึ้นทะเบียนเพื่อค้ำประกันเงินกู้จากธนาคาร มาสู่การต่อยอดนวัตกรรม การปลูกต้นไม้เพื่อรองรับอนาคตที่ชาวตำบลนาขาเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

“ปลูกไม้ต้องใช้เวลา ถ้าปลูกตอนอายุ 30 ปี พอตอนอายุ 60 ปี มูลค่าต้นหนึ่งก็ 2-3 หมื่นบาท ถ้าเราปลูก 500 ต้น ตัดเดือนละต้น แล้วปลูกใหม่เรื่อยๆ ตัดจนตายยังไม่หมด ตัดเดือนละต้น รายได้ 30,000 บาท รองรับสังคมสูงวัย ปลูกต้นไม้รองรับสังคมสูงวัย ตอนนี้เอาความคิดนี้ไปขยายผลเริ่มคุยกับสมาชิกในที่ประชุมผู้นำ เริ่มคุยกันในสภาองค์กรชุมชน คุยตอนนี้เพื่อรองรับวันข้างหน้า มีไม้ไปขายเพื่อเป็นบำนาญของตัวเอง” วีระ กล่าวในท้ายที่สุด

“ธนาคารต้นไม้” เป็นนวัตกรรมชุมชนที่เชื่อมโยงหลากหลายมิติเข้าด้วยกัน นับตั้งแต่การปลูกต้นไม้เพื่อให้เกิดผลที่ดีต่อระบบนิเวศโดยรวม การปลูกต้นไม้เพื่อให้ออกซิเจนแก่ผู้คน เพื่อทดแทนป่าที่ถูกทำลายไป ประกอบเข้ากับมิติทางเศรษฐกิจก็คือ การปลูกต้นไม้เพื่อนำมาเป็นหลักประกันในการขอสินเชื่อจากสถาบันการเงิน เพื่อส่งเสริมการทำอาชีพเกษตรกรรม และ มิติทางสังคม ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยการบริหารจัดการของชุมชนที่เชื่อมโยงกับมิติทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

ล้อมกรอบ

สถานการณ์โควิด-19 ส่งผลกระทบในวงกว้างทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงก็คือ จำนวนผู้ติดเชื้อ และผลกระทบทางอ้อมจากมาตรการล็อกดาวน์ ก็คือ ผลกระทบทางเศรษฐกิจ และผลกระทบนี้ส่งผลไปยังภาคเกษตร “ธนาคารต้นไม้” จึงถูกต่อยอดออกไป โดยถูกให้ความสำคัญในฐานะเครื่องมือของชุมชนในการลดผลกระทบจากโควิด-19 ที่มีผลต่อปากท้องของประชาชน ล่าสุดกระทรวงพาณิชย์ได้ร่วมมือกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 ให้มีเงินประกอบอาชีพและเลี้ยงครอบครัว โดยเปิดให้เกษตรกรนำต้นไม้ที่เป็นไม้ยืนต้นมาจดทะเบียนเพื่อเป็นหลักประกันทางธุรกิจได้ ซึ่งเงื่อนไขเป็นไปตามข้อกำหนดตามพ.ร.บ.หลักประกันทางธุรกิจ ซึ่งออกมามีผลบังคับใช้ในปี 2561 ทั้งนี้ไม้ยืนต้นที่สามารถนำมาเป็นหลักประกันการขอสินเชื่อมีจำนวน 58 ชนิด เช่น สัก พะยูง ชิงชัน ประดู่ มะค่า แดง เต็ง รั้ง ตะเคียน สะเดา นางพญาเสือโคร่ง ปับ ตะแบกนา ไม้สกุลมะม่วง ไม้สกุลทุเรียน ไม้สกุลยาง มะขามป้อม ไม้ทุกชนิด ไม้สกุลจำปี กัลปพฤกษ์ ราชพฤกษ์ หว้า จามจุรี กฤษณา และไม้หอม และอื่นๆ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความริเริ่ม “ธนาคารต้นไม้” แห่งแรกนั่นเอง

บทสังเคราะห์และบทสรุป

นวัตกรรมชุมชนใน 30 พื้นที่เด่น จัดได้เป็น 5 กลุ่มใหญ่ในเชิงประเด็นได้แก่ 1) ประเด็นทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ที่อยู่อาศัย 3) เศรษฐกิจฐานราก 4) สังคมสูงวัย 5) ความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งทั้ง 5 ประเด็นมีความเกี่ยวข้องกันในบริบทของแต่ละพื้นที่ และเป็นองค์ประกอบร่วมอยู่ในทุกพื้นที่ที่นวัตกรรมชุมชนที่ได้กล่าวถึง โดยแต่ละชุมชนจะมีจุดเน้นและการบริหารจัดการกับประเด็นปัญหาข้างต้นในรูปแบบที่แตกต่างกัน เนื่องจากในประเด็นเดียวกันแต่อยู่คนละบริบทในเชิงพื้นที่ สภาพปัญหา และแนวทางแก้ปัญหาจะแตกต่างกัน

นวัตกรรมของทุกพื้นที่มีโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่ดีในลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือ กองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นฐานของการพัฒนาไปสู่นวัตกรรมไม่โดยตรงก็โดยอ้อม กองทุนสวัสดิการชุมชนทำหน้าที่ในการรวมกลุ่มของชุมชน ดึงคนในชุมชนเข้ามาร่วมกันจากความขาดแคลนด้านต่างๆ ที่เป็นจุดเริ่มต้น และพัฒนาไปสู่การจัดการปัญหาตามบริบทของพื้นที่

ในบริบทของแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การก่อกำเนิดของกองทุนสวัสดิการชุมชนจึงเริ่มมาจากประเด็นที่แตกต่างกัน และหลายพื้นที่ก็มีลักษณะร่วมกัน ตัวอย่างของกองทุนสวัสดิการตำบลจอบะเขว้า จังหวัดนครราชสีมา เริ่มจากการจัดให้มีการช่วยเหลืองานพิธีศพของชาวมุสลิมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญตามหลักศาสนาและการประกอบพิธีกรรมอย่างมีเกียรติแม้จะเป็นคนยากจนก็ต้องได้รับการปฏิบัติที่ดีเหมือนกัน กองทุนสวัสดิการชุมชนอีกหลายแห่งก็กำเนิดขึ้นมาจากจุดเริ่มต้นเรื่องการตายของคนยากจนในชุมชน เช่น กองทุนสวัสดิการชุมชนประดู่งาม จังหวัดเพชรบูรณ์ กองทุนสวัสดิการชุมชนบางแห่งรวมกลุ่มโดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นต้นทุนในการรวมกลุ่มในช่วงแรกเริ่ม ดังตัวอย่างของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชรที่ใช้วัฒนธรรมชาวไทยทรงดำดั้งเดิม กองทุนสวัสดิการชุมชนอีกหลายแห่งเกิดขึ้นมาจากปัญหาหนี้สินเกษตรกรที่มุ่งปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลรมณี จังหวัดพังงา กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลดินแดง จังหวัดกระบี่ เป็นต้น

จากกองทุนสวัสดิการชุมชนร่วมกันจัดสวัสดิการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสวัสดิการขั้นพื้นฐานที่สุด เมื่อเติมเต็มความจำเป็นขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนแล้ว จึงสามารถต่อขยายออกไปเป็นมาตรฐานการจัดสวัสดิการอย่างน้อยมักจะไม่ต่ำกว่า 10 ประเภทในตำบลจำนวนหลายพันตำบลในประเทศไทย และนำมาสู่การสร้างนวัตกรรมชุมชนโดยการคิดของชุมชนเองผ่านการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานโดยใช้ปัญหาของชุมชนและความต้องการของชาวบ้านเป็นตัวตั้ง บางแห่งขยายจุดเน้นเรื่องการสำรวจและจัดเก็บข้อมูลจนพัฒนาเป็นการจัดระบบข้อมูลที่สะดวก รวดเร็ว ถูกต้อง ง่าย และมีความโปร่งใส เช่นโปรแกรมฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลล้อมแรด จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นนวัตกรรมการจัดเก็บข้อมูลที่กระจายออกไปยังกองทุนสวัสดิการชุมชนในเกือบทุกตำบลในจังหวัดลำปาง และจังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทย

การสร้างนวัตกรรมชุมชน มักมีพื้นฐานจากการรวบรวมความต้องการของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาให้ตรงจุดกับความต้องการเหล่านั้น เห็นได้จากการสำรวจชุมชนอย่างละเอียดเพื่อนำข้อมูลปัญหาและความต้องการของชาวบ้านแต่ละรายมารวบรวมเป็นข้อเสนอเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เช่น การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยริมชายฝั่งในที่ดินของกรมเจ้าท่าที่ตำบลหาดเล็ก จังหวัดตราด การสำรวจครัวเรือนชาวอาข่าที่ยากจนและประชาชนที่ขาดแคลนเงินในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในตำบลแม่สรวย อำเภอเถิน จังหวัดเชียงราย ตัวอย่างการสำรวจความต้องการของชุมชนบ้านริมคลองในกรุงเทพฯ เพื่อกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับลักษณะของชุมชนเมือง รวมไปถึงการออกแบบที่อยู่อาศัยในชุมชนเมืองให้ตรงกับความต้องการของผู้อยู่อาศัยที่สถาปนิกเรียกว่าการออกแบบเพื่อทุกคนหรือ **universal design** และบ้านเต็มฝันของคนไร้บ้านจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นนวัตกรรมชุมชนที่มีความหมายทางสังคมต่อคนไร้บ้านที่เหมือนกับถูกสังคมทอดทิ้งและหลุดออกจากมาตรฐานขั้นต่ำของสังคมให้มีบ้านที่ก่อให้เกิดความรู้สึกที่มั่นคง ในลักษณะเดียวกันกับโครงการบัณฑิตคืนถิ่นภาคอีสานที่นำความหมายของ “บ้าน” และ “การกลับบ้านมา” มาเป็นนวัตกรรมในการดึงดูดเยาวชนให้กลับมาพัฒนาท้องถิ่นบ้านเกิด

กลุ่มสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งที่ทุกชุมชนให้ความสำคัญคือผู้สูงอายุที่เป็นปัญหาในระดับประเทศ เมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัย และเป็นปัญหาระดับโลก ในระดับท้องถิ่น เกิด**นวัตกรรมในการรองรับผู้สูงวัย** ตัวอย่างที่โดดเด่นคือ การดูแลผู้สูงวัยในตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท โดยมีการนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) “หุ่นยนต์ดินสอ” มาดูแลสุขภาพผู้ป่วยสูงวัย และในชุมชนอื่นก็มุ่งรองรับสังคมสูงวัยในชุมชนในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการจัดสวัสดิการเพิ่มเติมจากเบี้ยผู้สูงอายุที่รัฐบาลจัดสรรให้ เช่น กองทุนสวัสดิการชุมชน ตำบลประดู่งาม จังหวัดเพชรบูรณ์ที่ให้ความสำคัญกับการขยายสวัสดิการให้แก่ผู้สูงวัยในชุมชน รวมถึงกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงวัยที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกินและรายได้ด้วยการปลูกผักสวนครัวปลอดสารเคมีโดยผู้สูงวัย

นวัตกรรมในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในประเด็นสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างคือการทำงานร่วมกันของชุมชนในการนำเสนอประเด็นการแก้ปัญหาหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่ **การบูรณาการและเชื่อมต่อกทุกภาคส่วน**ให้เข้ามาทำงานแก้ไขปัญหาร่วมกันทั้งจากชุมชนชนบทและชุมชนคนเมืองในชื่อของสภามหาใจเชียงใหม่ การแก้ไขปัญหามอกควันจากการเผาของชาวบ้านขยายผลไปถึงต้นเหตุปัญหาเรื่องที่ดินทำกินเพื่อยุติการบุกรุกป่าไปพร้อม ๆ กันในชื่อว่า แม่แจ่มโมเดล ในประเด็นทรัพยากรธรรมชาติ นวัตกรรมที่โดดเด่นเช่น ธนาкарต้นไม้มงคลจังหวัดชุมพรที่มีฐานคิดจากการปลูกต้นไม้เพื่อป้องกันภัยธรรมชาตินำมาสู่การปลูกต้นไม้เพื่อเป็นหลักประกันในการขอสินเชื่อมาสู่การปลูกต้นไม้เพื่อใช้เป็นบำนาญเมื่อยามเข้าสู่ผู้สูงอายุของตำบลนาขา อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร **การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนมีส่วนร่วม**และการมีฐานข้อมูลที่ดีจากตัวอย่างของ ‘แพร์โมเดล’ ประเด็นทรัพยากรน้ำยังนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันในการใช้น้ำรวมทั้งหน่วยงานรัฐ ตัวอย่างการแก้ปัญหาความขัดแย้งได้สำเร็จที่เป็นต้นแบบคือ การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนมีส่วนร่วมของจังหวัดเพชรบุรีโดยใช้บทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการเป็นเวทีกลางให้ทุกภาคส่วนเข้ามาพูดคุย เสรจจา

ตกลง และปฏิบัติตามกติกาที่ตกลงกันไว้ เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาความขัดแย้งและร่วมกันแบ่งเบาความเดือดร้อนในเรื่องทรัพยากรน้ำ รวมไปถึงการจัดการภาวะภัยแล้งโดยชุมชนร่วมกันทำธนาคารน้ำใต้ดินดังตัวอย่างของชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราชที่สภาองค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเช่นกัน

ปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญข้างต้นโดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ เกี่ยวโยงกับการผลิตพืชผลทางการเกษตรตามฤดูกาล ปัญหาราคาสินค้าเกษตรหลักๆ ที่ผันผวนในพื้นที่ต่างๆ และในบางช่วงราคารับซื้อสินค้าเกษตรตกต่ำทำให้เกิดนวัตกรรมที่เข้ามาช่วยเหลือเกษตรกร ดังตัวอย่างของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลรมณี จังหวัดพังงา ริเริ่ม “ยากก้อนถั่ว” เพื่อให้สมาชิกสามารถต่อรองกับพ่อค้าคนกลางและยังช่วยเหลือเรื่องเรื่องหนี้สินให้แก่คนในชุมชนที่เป็นหนี้ในระบบและไม่สามารถปลดหนี้ได้หรือคนที่ต้องการกู้ยืมเงินเพื่อนำไปต่อยอดการประกอบอาชีพและอีกส่วนหนึ่งเพื่อร่วมกันต่อรองราคาผลผลิต ในทุกชุมชน กองทุนสวัสดิการชุมชนถูกขยายออกไปในการสร้างเศรษฐกิจฐานรากโดยใช้ต้นทุนของชุมชนเอง ยกตัวอย่างเช่น เครือข่ายสินแพรทอง ตำบลลำสินธุ์ อ.ศรีนครินทร์ จ.พัทลุง ฯ มีเครือข่ายกลุ่มอาชีพและกลุ่มออมทรัพย์ที่ร่วมกันสร้างเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนราว 15 กลุ่มผลิตสินค้ามากกว่า 20 ชนิด และมีตลาดนัดขายสินค้าในชุมชนเอง และในหลายชุมชนได้ขยายแนวคิดใหม่ๆ ออกไปสู่การท่องเที่ยวชุมชน ที่โดดเด่นของความร่วมมือในการนำอัตลักษณ์ของท้องถิ่นด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมาเป็นจุดเน้นเพื่อพัฒนาการในระดับจังหวัด ดังตัวอย่างของกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมที่เชื่อมร้อยภาคีการพัฒนาต่างๆ ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาพระธาตุพนม โดยมีเป้าหมายหนึ่งคือ การผลักดันให้ “พระธาตุพนมเป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม” วัฒนธรรมไทยทรงดำ ตำบลคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ที่เชื่อมร้อยรากเหง้าของชาวชุมชนดั้งเดิมนำมาพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมไปถึงการนำจุดขายทางธรรมชาติที่โดดเด่นไม่เหมือนใครคือ “หอยสามน้ำ” ตำบลวันยาว อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรีเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตริมทะเลของคนในชุมชน

ในด้านความมั่นคงด้านอาหาร ตัวอย่างของนวัตกรรมชุมชน “เมืองสิงโมเดล” ตำบลเมืองสิง อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ เริ่มจากกองทุนคุณธรรมสู่ความมั่นคงทางอาหารเป็นต้นแบบของการต่อยอดกองทุนสวัสดิการชุมชนให้ครอบคลุมด้านพื้นฐานและ ขยายสู่ความมั่นคงทางอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพ และยังมีชุมชนอีกหลายแห่งที่ให้ความสำคัญกับความมั่นคงด้านอาหารโดยเฉพาะจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด ในช่วงที่มีผลกระทบรุนแรง ชุมชนจึงมองเห็นว่าต้องมีการพึ่งตัวเองในด้านอาหาร เช่น การปลูกพืชผักท้องถิ่นปลอดสารพิษในพื้นที่ของตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวยจังหวัดเชียงราย ที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา การขยายจากธนาคารน้ำใต้ดินไปสู่พืชผักปลอดสารพิษของตำบลชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เช่นกันเดียวกับ สวนผักของชุมชนเฟื่องฟ้าในเขตประเวศ ชุมชนมณีพัฒนา ในเขตวังทองหลาง และเครือข่ายอีกหลายชุมชน ในกรุงเทพมหานคร

จากประเด็นใหญ่ 5 ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น ในการทำงานในประเด็นต่างๆ เหล่านี้ เกิดนวัตกรรมเชิงกลไกการทำงานชุมชนขึ้น เรียกได้ว่าเป็นนวัตกรรมองค์กรและนวัตกรรมความร่วมมือ เช่น ธรรมนูญสุขภาพ ซึ่ง

เป็นการจัดทำข้อตกลงในการทำงานร่วมกันในระดับจังหวัดเพื่อให้ลงไปถึงรากฐานระดับตำบลที่ถือเป็นนวัตกรรม ความตกลงร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของโควิด-19 นวัตกรรมกลไกการทำงานที่เกิดจาก ปัจจัยหนึ่งในการจุดประกายก็คือผู้นำชุมชนในการเป็นแรงบันดาลใจให้ชุมชนขับเคลื่อน เกิดกลไกความร่วมมือ ภายในชุมชนและองค์กรจากภายนอก เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ดังตัวอย่างของ “แม่ประมวล” ประมวล มาลัย แห่งตำบลเขาคอก จังหวัดบุรีรัมย์ ด้วยความมุ่งมั่นของแกนนำ การเชื่อมโยงทุนชุมชนกับฐานคิดอื่นๆ ร่วมกับภาคี เครือข่าย บูรณาการความร่วมมือ ขยายวงกว้างออกไป ถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อม ที่หนุนเสริมให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมและบทบาทสืบสานเจตนารมณ์ ของชุมชน รวมทั้งบทบาทของผู้สูงวัยในชุมชนที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่คู่แผ่นดิน หรือตัวอย่างของ “ป่าแต้ว” ศิริวรรณ บุตรราช แห่งจังหวัดตราดที่มุ่งมั่นทำงานชุมชนและแสวงหาความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ โดยยึดกุม เป้าหมายคือประชาชนต้องได้รับการแก้ปัญหา จนเกิดนวัตกรรมองค์กรความร่วมมือที่เรียกว่ากลไกระดับอำเภอ ของจังหวัดตราด

นวัตกรรมชุมชนท้องถิ่นในการจัดการตนเองของ 30 พื้นที่ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของตัวอย่างที่ดีในการทำงานของชุมชนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากภายในประเทศไทย โดยภาพรวม นวัตกรรมชุมชนที่ได้กล่าวถึง เป็นการ จัดการปัญหาที่เกิดขึ้นใน 3 ด้านที่สำคัญคือในเชิงประเด็น (issue based) ในเชิงพื้นที่ (area based) และในเชิง กลไก (mechanism based) ให้นวัตกรรมชุมชนพัฒนาขึ้นในบริบทของชุมชนเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาได้อย่างมี ประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน

